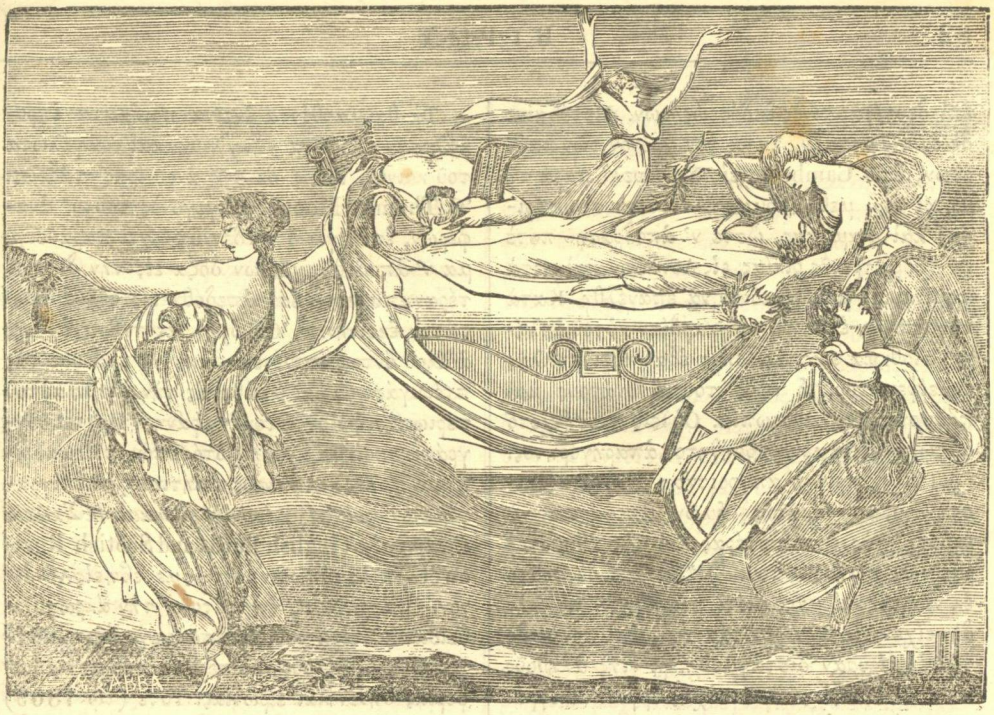

ΒΥΡΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΑΠΑΞ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΕΤΟΣ Α'.—ΤΟΜΟΣ Α'. | 1 ΜΑΡΤΙΟΥ 1874. | ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 2.

Ο ΒΥΡΩΝ

ΒΙΟΣ, ΠΟΙΗΣΕΙΣ, ΤΕΛΕΥΤΗ ΑΥΤΟΥ.

(Συνέχεια· ἴδ. φυλλάδ. α'.)

—

Σπουδάζων ἔτι ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὁ Βύρων, μεταξὺ παραδιδόμενος εἰς ἔρωτας, διασκεδάσεις, παντοίας παρεκτροπὰς, ἤρχισε καλλιεργῶν τὴν Μοῦσαν τῆς ποιήσεως. Κατὰ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε ἠράσθη τῆς Μαρίας, ἐτελεύτα ἡ παιδικὴ αὐτοῦ ἡλικία, σὺν αὐτῇ δὲ, ὡς παρατηρεῖ ὁ Βούλουερ, καὶ ὁ ἔρως του ἐκεῖνος, ὅστις ὑπῆρξε τὸ ἀτυχέστερον καὶ τὸ πικρότερον τῶν αἰσθημάτων, ὅσων ἐπληρώθη καὶ ἐφεξῆς ὁ βίος του. Ἡ νέα, ἣν ἐστόλιζον φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ χάριτες, ἦν πρεσβυτέρα αὐτοῦ, ὡς προέφημεν, κατὰ δύο ἔτη, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ ὡς σοβαρὸν τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τοῦ παιδός. Περὶ δὲ τῆς εἰς Cambrige εἰσόδου του ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς *Ἀπομνημονεύμασιν* αὐτοῦ, τοῖς ἐκδοθεῖσιν ὑπὸ τοῦ διασήμου ἐπίσης ποιητοῦ καὶ ἑνὸς τῶν ἀρίστων φίλων του, **Thomas Moore**, τὴν ἑξῆς περικοπὴν, προσμαρτυροῦσαν τὸ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας παράδοξον τοῦ ἤθους του. «Μία ἐκ τῶν σκληροτέρων θλίψεών μου ἦν καὶ ἡ συναίσθησις, ὅτι δὲν ἤμην πλέον παῖς. Ἔκτοτε ἤρχισα νὰ γηράσκω ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐμοῦ αὐτοῦ ὑπολήψει, διότι κατ' ἐμὲ, τὸ γῆρας δὲν εἶναί τι ζηλωτόν.» Προσέθετε δὲ καὶ ταῦτα· «Διῆλθον μετὰ τρομακτικῆς ταχύτητος δι' ὅλων τῶν βαθμίδων τῶν κακιῶν, ἀλλ' ἄνευ ἀπολαύσεως..... Τὸ ἀψίκορον, ἡ ἀνία, ἡ μόνωσις αὕτη τῆς καρδίας μου μ' ἔρριψαν πάντοτε εἰς ὑπερβολὰς ὀλεθριωτέρας ἴσως.... ἕνεκεν αὐτῶν δὲν ἐβλάβην μόνον ἐγώ...» Τὰς πρώτας ποιήσεις αὐτοῦ ἐξετύπωσεν κρύφα ἔν τινι τυπογραφείῳ πλησιοχώρου πόλεως, ἀλλ' ἀμέσως παρέδωκε τῷ πυρὶ, τῇ συμβουλῇ γηραιοῦ φίλου, ὃν ἐσέβετο· αὐτὸ τοῦτο ἔπραξε καὶ

ἐπὶ δευτέρας τινὸς ἐκδόσεώς των. Μετέβαινε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ, κατὰ τὸν χρόνον τῶν παύσεων, ἀπὸ Cambrige εἰς Σούθουελ, παρὰ τῇ μητρί του, μεθ' ἧς ὅμως ἦν εἰς ἀπαύστους ἔριδας καὶ διαμάχας, ὥστε ν' ἀποδράσῃ ποτὲ ἐκ τῆς μητρικῆς οἰκίας εἰς Λονδῖνον καὶ μετὰ παρέλευσιν μηνῶν μόνον νὰ ἐπανέλθῃ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπλήρου αἴσθημα εὐγενὲς, ὅπερ ἐξαγνίζει πολλὰς ἐλλείψεις του, ἡ πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ πάσχοντας φιλανθρωπία. Οὐδεὶς προσήρχετο αὐτῷ, χωρὶς νὰ μείνῃ ἀβοήθητος, ἀπαρηγόρητος.

Τέλος, πρὶν ἡ ἀποφοιτήσῃ τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐκδόσῃ τὰς ἐκλεκτοτέρας καὶ τὰς ἠθικωτέρας τῶν ποιήσεών του. [1]) Ἔπραξε δὲ τοῦτο ἐκ νεανικῆς ὁρμῆς, διότι πεποίθησιν πολλὴν δὲν εἶχεν εἰς τὴν Μοῦσάν του, ἐπὶ πολὺ δὲ τὸν ἐκυρίευσαν δισταγμοὶ περὶ τῆς ἀληθοῦς ποιητικῆς ἀξίας του. Εὐχῆς ἔργον νὰ ἐφρόνουν πάντες οἱ τῶν Μουσῶν ἐρασταὶ τὸ αὐτό! Πρώτιστον τῆς μεγαλοφυΐας προσὸν εἶναι ὁ δισταγμὸς, ἡ δειλία. Τὰ πρῶτα δὲ ταῦτα δοκίμια τοῦ Βύρωνος ὑπεδέχθη τὸ ἀγγλικὸν κοινὸν, οὐχὶ ἄνευ ἐπαίνων καὶ θαυμασμοῦ, εἰ καὶ δὲν προανήγγειλλεν τὸν μέλλοντα μέγαν ποιητὴν, τὸν μέγαν βάρδον.

Ἀλλ' ἰδοὺ, αἴφνης, ἐν τῶν κρατίστων περιοδικῶν τῆς Ἀγγλίας, ἡ *Ἐπιθεώρησις τοῦ Ἐδιμβούργου*, ἄγνωστον τίσι λόγοις, ἐτόξευσε τὰ πικρότερα, τὰ ὀξύτερα βέλη τῆς ἐπικρίσεως κατὰ τοῦ νεαροῦ λόρδου. Ὁ ποιητὴς ἐχλευάζετο, ἐν αὐτῇ, θανασίμως. Μεταξὺ ἄλλων, ὁ ἐπικριτὴς, ἄσημος τότε καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ὅστις ἀκολούθως ἐγένετο ὁ ὀνομαστὸς λόρδος Broughan (Βρούμ) ἔλεγεν, ὅτι αἱ ποιήσεις ἐκεῖναι ἀπέπνεον δρμὴν, ὡς ἀναθυμιάσεις βαλτωδῶν ὑδάτων· οἱ στίχοι δὲν ἦσαν ἴσοι οὐδὲ πρὸς γυμνάσματα μαθητῶν. Ὅτι οὐδεμίαν χάριν εὕρισκεν ἐνώπιον τῆς Μούσης ἡ νεότης τοῦ ποιητοῦ, καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ὡς λόρδου ἦν ἥκιστα κατάλληλον νὰ τῷ ἑτοιμάσῃ τὰς τρίβους πρὸς τὸν Παρνασσόν, ἐν ἑνὶ ὅτι ὁ Βύρων δὲν ἦτο ποιητής!

Τὰ θαυμασθέντα ἐκεῖνα ποιήματα ἐπροκάλεσαν πάραυτα τὴν χλεύην καὶ τὸν γέλωτα τοῦ κοινοῦ, ἰδίως δὲ τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Ὁ Thomas Moore τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀναφέρων, ἐπιλέγει ὅτι «δὲν ὑπάρχει παράδειγμα ν' ἀποδοθῇ μεῖζων δόξα εἰς τὴν δικαιοτέραν ἐπίκρισιν, ὅση ἀπεδόθη εἰς τὴν ἀδικωτάτην ἐκείνην.» Ὁ Βύρων κεντηθεὶς ἐκ τῆς ἀδίκου ὄντως ἐπιθέσεως, ταύτης ἐτάνυσε τὰς πτέρυγάς του καὶ ὑψώθη εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ περιωπὴν, ἣ Μοῦσά του ἐπεφάνη. Ἤρχισε συγγράφων ποίημα ὅλως πρωτότυπον, ποίημα ἁπλέον χολῆς καὶ μένους ποιητικοῦ, τὸ ἐπιγραφόμενον «*οἱ Ἄγγλοι Βάρδοι καὶ οἱ Σκῶτοι ἐπικριταὶ*» (Inglish Bards and Scotich Reviewers) πρὸς τύπωσιν οὗτινος μετέβη εἰς Λονδῖνον. Ἐπαργόρει, ἐν τούτοις, τὴν ἄκρως θλιβεῖσαν μητέρα του, ἐπὶ τῷ γεγονότι καὶ ἔγραφε πρὸς φίλους του περὶ τούτου μετ' ἀδιαφορίας δῆθεν καὶ εἰρωνίας. Τότε (τῷ 1809) ἐπέστη καὶ ἡ ἐνηλικιότης του, ἄγοντος ἤδη τὸ 21ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ὤφειλε νὰ ἑτοιμασθῇ διὰ τὴν ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων εἴσοδόν του. Ἑορτάσας εἰς Newssead, κατὰ τὸ ἔθος, τὴν ἐνηλικιότητά του μετὰ τῶν ὀλίγων φίλων του καὶ διὰ τῶν περιωρισμένων μέσων του, ἀπέτεινεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κηδεμόνα του κόμητα Carslile, ὅπως παρασταθῇ αὐτῷ, κατὰ τὴν ἐν τῇ βουλῇ παρουσίασίν του. Ἀλλ' ἀποποιηθέντος τούτου, ὁ Βύρων ἔμεινεν ὅλως μεμονωμένος, ὅπως οὐδεὶς ἄλλος τῆς τάξεώς του, πρότερον καὶ ἐποίησε τὴν εἴσοδόν του τὴν 13 Μαρτίου 1809, περιφρονημένος σχεδόν. Οἱ κλητῆρες ὑπεδέχθησαν αὐτὸν καὶ εἰσήγαγον ὠχρὸν καὶ τεταραγμένον ἐν τῇ αἰθούσῃ, ἐν συνοδείᾳ μακρινοῦ τινος συγγενοῦς του, τοῦ Δάλλα, ἑνὸς τῶν βιογράφων του. Ἔδωκε τὸν ὅρκον, ἀπήντησε ξηρῶς εἴς τινας φιλίας λέξεις τοῦ γραμματέως (καγγελαρίου) λόρδου Eldon, ἔλαβε θέσιν εἰς τὰς τάξεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐξῆλθε τῆς βουλῆς ἀλαζὼν καὶ ἐν ταὐτῷ τεταπεινωμένος. Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἐδημοσίευσε τὸν σίλλον του (σάτυραν) ἐν ᾗ ἐμνήσθη καὶ τοῦ κηδεμόνος του, ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς ἐφείσθη· ἀνταποδίδων τὰ πρέποντα τοῖς ἐπικρισταῖς τῆς *Ἐπιθεωρήσεως*, ὁ ποιητὴς ἔλεγεν ἀληθείας μετὰ νεανικῆς εἰλικρινείας καὶ τόλμης πρὸς πάντας *Ἄγγλους καὶ Σκώτους, Τόρεις καὶ Οὐίγγους* καὶ λοιποὺς, διὰ ποιήσεως ὡραίας, νευρώδους, ὀρθοεποῦς, φλογώδους· ἦν ἡ ποίησις καὶ τὸ μένος τοῦ Πὼπ (Pope) διασήμου ποιητοῦ, προγενεστέρου αὐτοῦ, πρὸς ὃν ὁ Βύρων ἔτρεφεν ἀπεριόριστον λατρείαν καὶ οὗ τὴν καλλιέπειαν ἐμιμήθη καὶ ὑπεράβαλεν, ἔχων αὐτὴν ὑπογραμμόν. Τὸ ποίημα ἐπροξένησε μοναδικὴν ἐντύπωσιν, οἱ φιλοσκόμμωνες ἐστράφησαν κατὰ τῶν ἐπικριτῶν καὶ ἡ Ἀγγλία, ἐν μέσῳ ἀγαλλιάσεων ὑπὲρ τοῦ Βύρωνος ἢ ἀγανακτήσεων κατ' αὐτοῦ διὰ τὸν σίλλον του, εἶδεν ὅτι ἀπέκτησε ποιητὴν, οὗ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σακεσπὴρ, τοῦ Μίλτωνος, τοῦ Πὼπ ἐστερεῖτο. Ἐξαντληθείσης ἐν τάχει τῆς πρώτης ἐκδόσεως, ἐγένετο ἀμέσως καὶ δευτέρα.

Ἀλλ' ἀπό τινος, τὸ φύσει μελαγχολικὸν, τὸ ἀνήσυχον τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας τοῦ Βύρωνος ἐτράπη εἰς ἀνίαν, εἰς δυσαρέσκειαν κατὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ, συνεπείᾳ τῆς ἐκλύτου, ἐναγωνίου καὶ μεμονωμένης σχεδὸν ζωῆς του, τῆς μικρᾶς περιουσίας του, ἐλαττουμένης καὶ ταύτης, τῶν χαλαρωμένων οἰκογενειακῶν δεσμῶν, τῆς ἀπουσίας σχέσεων διακεκριμένων. Εἰ καὶ εἶχε καλλονὴν καὶ τρυφερότητα καὶ εὐγένειαν χαρακτήρων οὐχὶ συνήθη, ἀλλὰ κατέτρυχεν αὐτὸν ἡ συναίσθησις τῆς χολότητός του, ἐπαυξάνουσα τὴν μελαγχολίαν του. Δι' ὅλους τούτους τοὺς λόγους ἀπεφάσισε ν' ἀποδημήσῃ τῆς Ἀγγλίας, καὶ νὰ περιηγηθῇ.

Ἐπανεῖδε τὴν Μαρίαν Σαβὸρδ, οὖσαν ἤδη ἔγγαμον καὶ ἔχουσαν μικρὰν θυγατέρα, ἀπεχαιρέτισεν αὐτὴν, καὶ προσηγόρευσε τὴν Ἀγγλίαν, διὰ στίχων μεστῶν μελαγχολικωτάτων αἰσθημάτων, ἀνεχώρησε δὲ τὴν 2 Ἰουλίου 1809, διευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἀνατολὴν, ἀφοῦ ἔγραψε τὴν διαθήκην του καὶ ἐξησφάλισε τὸ μέλλον τῆς μητρός του. Εἶχε συνοδοιπόρον του τὸν φίλον του Hou'bhouse, νέον εἰς ἄκρον ζηλωτὴν τῶν γραμμάτων, διαπρέψαντα δὲ βραδύτερον ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ.

Κατὰ τὸ ταξείδιον τοῦτο ὁ Βύρων ἀνέπτυξε πᾶσαν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ μεγαλοφυΐαν, καθότι ἐπανελθὼν εἰς Ἀγγλίαν ἐδημοσίευσεν, ἀλλὰ μετὰ δισταγμοῦ πάντοτε καὶ προτραπεὶς ὑπὸ φίλων του, τὰ δύο πρῶτα ᾄσματα τῶν *πλανήσεων* τοῦ Ἀρόλδου (Pilgremage of Child Harold) ποιήματος ὅπερ ἤρχισεν ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐτελείωσεν ἐν Σμύρνῃ ἄνευ προθέσεως νὰ τὸ δημοσιεύσῃ. [1])

Μετὰ πολλὰς, ἀναβολὰς ἐφάνη τέλος εἰς φῶς τὸ ποίημα. Ὁ Βύρων, πρό τινων ἡμερῶν εἶχεν ἀγορεύσει κατὰ πρῶτον ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων, οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς· ἀλλὰ ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τοῦ ποιήματος του ἡ ἐπιτυχία του ὑπῆρξε πρωτοφανές τι, πάνδημος ὁ θρίαμβος, ὃν ἐθριάμβευσεν ὁ νεαρὸς βάρδος, καταπληκτικὸς ὁ ἐνθουσιασμὸς, ὑφ' οὗ ἐνεφορήθησαν οἱ πάντες. Πάραυτα ἐξηντλήθησαν ὅλα τὰ ἀντίτυπα τοῦ ποιήματος καὶ ἐδέησε μετὰ τρεῖς ἡμέρας νὰ γίνῃ δευτέρα ἔκδοσις. Ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας προσήρχοντο ἄνδρες πάσης τάξεως ἵνα ἀφίνωσιν τὸ ὄνομά των, ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ λόρδου ποιητοῦ, ἐπληροῦτο δὲ ἡ γραφικὴ τράπεζά του ὑπὸ ἐπιστολῶν συγχαριτηρίων καὶ στίχων ἐγκωμιαστικῶν. Μόνη ὁμιλία πάντων, ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ μέχρι τοῦ μεγιστᾶνος, ἀπὸ τοῦ γραφέως μέχρι τοῦ Οὐάλτερ Σκὼτ, ἦν τὸ νεοφανὲς ἐκεῖνο ἔπος, ὅπερ αἱ ἐφημερίδες, αἱ Ἐπιθεωρήσεις, καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἡ τοῦ *Ἐδιμβούργου*, ἀνήψουν μέχρι τρίτου οὐρανοῦ. Ὅθεν καὶ ὁ Βύρων ἔγραψε δικαίως· «Ἐξύπνησα μιᾷ πρωΐᾳ καὶ εὑρέθην ἀνὴρ ἔνδοξος!»

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ταξειδιόν του. Ἡ πρόθεσις τοῦ Βύρωνος ἦν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἴσως νὰ μείνῃ ἔν τινι πόλει αὐτῆς διὰ βίου. Ἐπεσκέφθη λοιπὸν κατὰ τὸν πλοῦν του, τὴν Πορτογαλλίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Μελίτην, τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Σικελίαν· ἔφθασε τέλος εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπου τὸν ἐδεξίωσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς. Ἀπὸ Ἰωαννίνων μετέβη εἰς Πρέβεζαν· καὶ ἐκεῖθεν διῆλθεν ἅπασαν τὴν Ἀκαρνανίαν, διημερεύσας καὶ εἰς Μεσολόγγιον, ὅπερ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπανεῖδε πάλιν. Ἐκεῖθεν δὲ ἀπῆρεν εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἐπανῆλθεν ἐκ νέου εἰς Πρέβεζαν, ὅθεν τελευταῖον ἦλθεν ἵνα διαχειμάσῃ εἰς Ἀθήνας, ὧν ἐμνήσθη μετὰ τοσούτου ἐν-

[1]) Ἐξεδόθησαν τῷ 1808, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, Ὧραι Σχολῆς (Hours of Idleness), Συλλογὴ ποιημάτων ἐν μεταφράσει ἢ πρωτοτύπων, ὑπὸ Γεωργίου Γόρδωνος, λόρδου Βύρωνος, ἀνήλικος.

[1]) Τὰ ἐξῆς ἐσημείου ὁ Βύρων περὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ποιητικῶν διαθέσεων ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του. «Ἡ ἱκανότης μου ἦν μᾶλλον ῥήτορος καὶ πολεμιστοῦ. Τὰ πρῶτα ἐν τῇ ἀγγλικῇ ποιητικὰ δοκίμιά μου ἔτυχον ψυχροτάτης ὑποδοχῆς. Οὐδεὶς προέλεγεν ὅτι τὸ στάδιόν μου ἔμελλεν εἶναι ποιητοῦ.»

θουσιασμοῦ ἐν τοῖς ποιήμασί του, καὶ αἵτινες ἐγένοντο ἡ προσφιλεστάτη αὐτοῦ διαμονή. Ἐν τῷ μεταξὺ μετέβη μέχρι Σμύρνης καὶ Κωνσταντινουπόλεως.

(Ἕπεται συνέχεια)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΩΠ.

ΠΛΑΤΩΝΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ.

Ζ'.

ΓΟΡΓΙΑΣ

(Συνέχεια· ἴδ. φυλ. α'.)

ΤΜΗΜΑ Α'.

(449 — 465 Ε)

Τίς ὁ ὁρισμὸς τῆς ῥητορικῆς.

Κατὰ πρῶτον ὁ Γοργίας προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἵνα προσδιορίσῃ τί τὸ τῆς ῥητορικῆς ἀντικείμενον καὶ ἀπαντήσας ὅτι ἡ ῥητορικὴ ἀσχολεῖται περὶ λόγους, ἐκ δευτέρου ἐρωτᾶται, διατί, ἐνῷ καὶ ἄλλαι τέχναι ἀσχολοῦνται περὶ λόγους, οἷον ἡ Ἰατρικὴ περὶ τοὺς λόγους τοὺς διερμηνεύοντας εἰς τοὺς ἀῤῥώστους, διὰ τίνος διαίτης δύνανται ν' ἀναῤῥώσωσι, διατὶ ἐπίσης καὶ ταύτας ἀντικείμενον ἐχούσας τοὺς λόγους δὲν ἀποκαλεῖ ῥητορικάς. Ἀποκριναμένου δὲ τοῦ Γοργίου ὅτι τῶν μὲν ἄλλων τεχνῶν ἴδιον εἶναι καθόλου αἱ χειρουργίαι καὶ ἡ ὑλικὴ ἐργασία, τῆς δὲ ῥητορικῆς πᾶσα ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἀποτελεσματικότης διὰ λόγων περαίνεται, ὁ Σωκράτης εὐστόχως παρατηρεῖ ὅτι, ἐπειδὴ εἰσι καὶ ἄλλαι τέχναι αἵτινες διὰ λόγου πᾶν περαίνουσι, καὶ οὐδεμιᾶς σχεδὸν προσδέονται ἐργασίας οἷον ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ πρακτικὴ ἀριθμητικὴ καὶ ἡ Γεωμετρία, ἀνάγκη νὰ δοθῇ τοιοῦτός τις ὁρισμὸς τῆς ῥητορικῆς, ὅστις νὰ διαστέλλῃ ταύτην ἀπὸ τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν τεχνῶν, αἵτινες κατὰ μέγα μέρος χρῶνται τὸν λόγον.

Ἐκ τούτων οὖν ἀναγκάζεται ὁ Γοργίας ὅπως προσθέσῃ εἰς τὸν ὁρισμόν του, ὅτι οἱ λόγοι, οὓς ἡ ῥητορικὴ χρῆται ἀντικείμενον ἔχουσι τὰ μέγιστα καὶ σπουδαιότατα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἀλλὰ καὶ τῆς προσθήκης ταύτης ἀνεπαρκοῦς καὶ ἀορίστου ἐξελεγχομένης, ὁ Γοργίας ἐρωτώμενος αὖθις ὑπὸ τοῦ Σωκράτους εἰς τί συνίσταται τοῦτο τὸ μέγιστον ἀγαθὸν, ὅπερ διὰ τῆς τέχνης του ἀπεργάζεται, ἀπαντᾷ ὅτι ὁ τὴν ῥητορικὴν ἐπιστάμενος καθίσταται ἱκανὸς μὲν νὰ διαμένῃ ἐλεύθερος, τῶν δὲ συμπολιτῶν του νὰ δεσπόζῃ· διότι ὁ ῥήτωρ δύναται διὰ τοῦ λόγου καὶ ἐν δικαστηρίῳ νὰ πείθῃ τοὺς δικαστὰς καὶ ἐν βουλευτηρίῳ τοὺς βουλευτὰς καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς Ἐκκλησιαστὰς καὶ πᾶσαν ἄλλην τῶν πολιτῶν ὁμήγυριν· ἑπομένως δὲ ὁ δυνάμενος ν' ἀγορεύῃ καὶ νὰ πείθῃ τὰ πλήθη ἔχει δούλους του τοὺς μετερχομένους οἱονδήποτε ἄλλο ἐπιτήδευμα. Τέλος πάντων νομίζω, ὦ Γοργία, λέγει ὁ Σωκράτης, ὅτι ἤδη ἐδήλωσας ἐγγύτατα πῶς θεωρεῖς τὴν ῥητορικὴν ὁρισάμενος αὐτὴν ὡς τέχνην πειστικήν. Καὶ περ δὲ ὑποπτεύων τίνα ἐννοεῖς τὴν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς πειθὼ καὶ περὶ τίνων πραγμάτων, οὐχ ἧττον ὅμως θέλω ἐρωτήσειν σὲ, οὐχὶ ὑπὸ φθόνου ἢ φιλονείκου διαθέσεως ἐλαυνόμενος, ἀλλὰ χάριν τῆς κανονικῆς τοῦ διαλόγου διεξαγωγῆς καὶ τῆς εὐμεθόδου συζητήσεως. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὐχὶ μόνη ἡ ῥητορικὴ, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τέχναι ἀπεργάζονται πειθὼ, διότι, ὅστις διδάσκει τι, πείθει περὶ τούτου, ὅπερ διδάσκει, δικαιοῦμαι νὰ σ' ἐπανερωτήσω, ὦ Γοργία, τί τὸ εἶδος καὶ τί τὸ ἀντικείμενον τῆς πειθοῦς, ἣν ἡ ῥητορικὴ ἀπεργάζεται. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην τοῦ Σωκράτους ἀπαντῶν ὁ Γοργίας ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ μὲν εἶδος τῆς ῥητορικῆς πειθοῦς εἶναι τὸ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμηγύρεσι διεισερχόμενον, τὸ δὲ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. Ὁ δὲ Σωκράτης, ὅπως ἔτι μᾶλλον καταστήσῃ εἰς τὸν Γοργίαν ἐπαισθητὴν τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς εἴδη διαιρέσεως τῆς πειθοῦς, διαστέλλει δύο ψυχολογικὰς καταστάσεις, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πίστιν. Ἐκ τοῦ ὅτι δὲ αὗται εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμέναι συμπεραίνει ὅτι, ἡ μὲν ἐπιστήμη εἶναι ἀεί-ποτε ἀληθὴς, ἡ δὲ πίστις ἐνδέχεται νὰ ἦναι ὁτὲ μὲν ἀληθὴς, ὁτὲ δὲ ψευδής. Ἐντεῦθεν οὖν ἐξάγει ὅτι δύο εἰσὶν εἴδη πειθοῦς, τὸ μὲν

ἀπεργαζόμενον πίστιν ἄνευ γνώσεως τὸ δὲ ἐπιστήμην· ἡ δὲ ῥητορικὴ ἀπεργάζεται οὐχὶ ἐπιστήμην, ἀλλὰ πίστιν περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, οὐχὶ ἐν οἱῳδήποτε συλλόγῳ, ἀλλ' ἐν ὄχλῳ μάλιστα· διότι ὁ ῥήτωρ δὲν δύναται νὰ διδάξῃ ὄχλον ἐπιστήμην τοῦ δικαίου ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι διὰ τῆς κλεψύδρας μετρουμένῳ· ἑπομένως δὲ δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ παρέχῃ τῷ ὄχλῳ διδασκαλίαν, ἀλλὰ πίστιν μόνον. Καί περ δὲ ἀποχρώντως διευκρινήσαντος τοῦ Γοργίου τὸ εἶδος τῆς πειθοῦς ὅπερ ἀπεργάζεται ἡ ῥητορικὴ ἤτοι τὴν πίστιν καὶ τὸ ἀντικείμενον, περὶ ὃ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πειθοῦς στρέφεται ἤτοι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον, ὁ Σωκράτης ὅμως προεικάζων ὅτι ὁ Γοργίας δὲν προτίθεται νὰ περιστείλῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς ῥητορικῆς ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ δοθέντα ὁρισμὸν, τὸν ἐπερωτᾷ, ἂν οἱ βουλόμενοι παρ' αὐτῷ νὰ μαθητεύσωσιν ἀποδήσονται ἱκανοὶ νὰ συμβουλεύωσι τὴν πόλιν μόνον περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, ἢ καὶ περὶ ἄλλων πραγμάτων ὧν εἰδικαὶ γνώσεις προαπαιτοῦνται, οἷον περὶ οἰκοδομήσεως τειχῶν, ἢ περὶ στρατηγικῶν σχεδίων. Ὑπαχθεὶς οὖν ὁ Γοργίας ὑπὸ τῆς ὑφηγήσεως ταύτης τοῦ Σωκράτους ἀπροκαλύπτως ἐκφέρει τὴν περὶ τῆς ῥητορικῆς δοξασίαν του ἐξαίρων τὴν δραστικότητα ταύτης ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας τέχνας, ὧν τὰς δυνάμεις συλλήβδην ἐν ἑαυτῇ ἐμπεριέχει. Ὁ ῥήτωρ, λέγει, εἶναι ἱκανὸς νὰ διαγωνίζηται διὰ τοῦ λόγου πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἄλλων τεχνιτῶν, καὶ περὶ παντὸς πράγματος ν' ἀγορεύῃ, ὥστε ἐν βραχεῖ χρόνῳ εὐκολώτερον παντὸς ἄλλου πείθει τὸν ὄχλον περὶ οἱασδήποτε θέλει ὑποθέσεως· δὲν πρέπει ὅμως διὰ τοῦτο νὰ καταχρᾶται τὴν δύναμιν ταύτην ἀδικῶν τοὺς ἄλλους καὶ ἀφαιρούμενος τὴν ὑπόληψίν των. Ἐὰν δὲ γενόμενός τις ῥητορικὸς καταχρᾶται τὴν τέχνην ταύτην ὅπως ἀδικῇ τοὺς ἄλλους, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ καταδιώκηται ὁ διδάσκαλος, διότι οὗτος παρέδωκεν αὐτῷ τὴν τέχνην ἐπὶ σκοπῷ ὀρθῆς καὶ δικαίας χρήσεως, ἀλλ' ὁ καταχρώμενος αὐτὴν μαθητής.

Ὁ δὲ Σωκράτης πρὶν ἢ βασανίσῃ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Γοργίου ὑπερεκτιμηθείσης τέχνης του πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως ᾧδέ πως ἀνακεφαλαιοῖ τὴν τούτου προεκτεθεῖσαν ἐκτενῆ ἐπίδειξιν. Σὺ, ὦ Γοργία, ὡμολόγησας ὅτι εἶσαι ἱκανὸς νὰ μορφώσῃς ῥητορικὸν τὸν παρὰ σοὶ μαθητεύσοντα ἤτοι ἐπιτήδειον περὶ παντὸς πράγματος ν' ἀγορεύῃ πειστικῶς ἐνώπιον τοῦ πλήθους οὐχὶ διδάσκων, ἀλλὰ πείθων, προσέθηκας δὲ κατόπιν ὡς ἐν παραδείγματι ὅτι ὁ ῥήτωρ ἔσται τοῦ Ἰατροῦ πειστικώτερος ὡς πρὸς τὸ ὑγιεινὸν τοὐλάχιστον ἐνώπιον τοῦ ὄχλου, ὅπερ βεβαίως σημαίνει ἐνώπιον τῶν μὴ εἰδότων ἢ τῶν ἀνεπιστημόνων. Ὅθεν ὁ ῥήτωρ ὁ μὴ ὢν ἰατρὸς ἔσται πειστικώτερος τοῦ ἐπιστήμονος ἐνώπιον ἀνεπιστημόνων. Τοῦτο δὲ τὸ πλεονέκτημα τῆς ῥητορικῆς ἀπέναντι τῆς ἰατρικῆς ὑφίσταται τὸ αὐτὸ καὶ ἀπέναντι τῶν ἄλλων τεχνῶν, δηλ: δὲν ἔχει ἀνάγκην ὁ ῥήτωρ νὰ γινώσκῃ τὴν φύσιν αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἀρκεῖ αὐτῷ νὰ ἔχῃ ἐφευρημένον μέσον τῆς πειθοῦς ὥστε νὰ φαίνηται ἐνώπιον τῶν ἀνεπιστημόνων εἰδημονέστερος τοῦ ἐπιστήμονος. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ ῥήτωρ ἀνεπιστήμων ὢν ἐλαττοῦται ἢ μὴ ἐλαττοῦται τῶν ἐπιστημόνων, τοῦτο ἀκολούθως σκεψώμεθα, ἐὰν συμβάλλῃ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συζητήσεως· νῦν δὲ τόδε πρότερον σκεψώμεθα, ἂν ὡσαύτως ἀποβαίνῃ περιττὴ εἰς τὸν ῥήτορα ἡ γνῶσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, καὶ τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ φαίνηται εἰς τοὺς ἀμαθεῖς ὅτι τὰ γινώσκει μᾶλλον τοῦ εἰδότος καὶ περ ἀγνοῶν αὐτὰ, ἡ ἀνάγκη νὰ τὰ προεπίσταται ὁ μέλλων νὰ διδαχθῇ παρὰ σοῦ τὴν ῥητορικήν. Τοῦ Γοργίου δὲ ὑπὸ αἰσχύνης ὁμολογήσαντος, ὅτι ὅ εἰς αὐτὸν φοιτήσων πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ῥητορικῆς ἂν τυχὸν ἀγνοῇ τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην θέλει τὴν διδαχθῆν παρ' αὐτοῦ, ὁ Σωκράτης τῆς ὁμολογίας του ταύτης δραξάμενος συλλογίζεται ὡς ἑφεξῆς· καθάπερ ὁ τὴν τεκτονικὴν μαθὼν εἶναι τέκτων, καὶ ὁ τὴν μουσικὴν μουσικὸς, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν καὶ ὁ τὰ δίκαια μαθὼν εἶναι δίκαιος, ὁ δὲ δίκαιος πράττει δίκαια· ἀναγκαῖος ἄρα ὁ ῥήτωρ εἶναι δίκαιος, ὁ δὲ δίκαιος βούλεται νὰ πράττῃ δίκαια, οὐδέποτε δὲ ν' ἀδικῇ· ἑπομένως δὲ ὁ ῥήτωρ οὐδέποτε θὰ θελήσῃ ν' ἀδικῇ.[1])

(1) Ἐνταῦθα προϋποτίθεται τὸ ἐν ἄλλοις δια-

Κατόπιν δὲ ὑπομνήσας τὸν Γοργίαν τὰ ὑπὸ τούτου ὀλίγῳ πρότερον ῥηθέντα, ὅτι ἐὰν ὁ ῥήτωρ μεταχειρίζεται ἀδίκως τὴν ῥητορικήν, δὲν εἶναι καταδιωκτέος ὁ διδάξας αὐτὸν ἀλλ' ὁ ἀδικῶν καὶ καταχρώμενος τὴν ῥητορικήν, θέτει ἐν ὄψει ἐκείνου τὴν ἀντίφασιν εἰς ἣν ἤδη περιπίπτει ὁμολογῶν ὅτι εἶναι ἀδύνατον ὁ ῥήτωρ νὰ μεταχειρίζεται ἀδίκως τὴν τέχνην του καὶ νὰ θέλῃ νὰ πράττῃ ἄδικα.

Ἀλλ' ὁ Πῶλος δυσανασχετήσας ἐπὶ τῇ ἥττῃ τοῦ διδασκάλου του μετὰ νεανικῆς ζέσεως, ἐπικρίνει τὸν Σωκράτην ὅτι ἐνασμενίζεται νὰ ὑποβάλλῃ τοιαῦτα ἐρωτήματα, ὅπως περιπλέκῃ εἰς ἀντιφάσεις τὸν ἀνταγωνιστήν του. Τούτου δὲ τὴν ἐν τῷ Διαλόγῳ ἐπέμβασιν προθύμως ἀποδεξάμενος ὁ Σωκράτης καὶ διαδηλώσας ὅτι εἶναι ἕτοιμος ν' ἀποσύρῃ εἴτι νομίζει ὅτι πλημμελῶς ὡμολογήθη, δίδωσιν αὐτῷ αἵρεσιν εἴτε νὰ ἐρωτᾷ, εἴτε νὰ ἐρωτᾶται· ὁ δὲ ἀναλαμβάνων τὸ τοῦ ἐρωτῶντος πρόσωπον, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς τακτικῆς ταύτης κατ' ἀρχὰς πέποιθεν ὅτι θέλει καταβάλειν τὸν Σωκράτη, ἐπὶ τέλους ἐξελέγχεται ἀδὰκ ὢν περὶ τὴν ζητητικὴν μέθοδον.

Ἄρχεται λοιπὸν ἐρωτῶν τὸν Σωκράτη, τί εἶδος τέχνης νομίζει ὅτι εἶναι ἡ ῥητορική, οἱονεί προϋποβιβάζων ὡς ὁμολογούμενον ὅτι ἡ ῥητορικὴ εἶναι τέχνη, ἐνῷ ὤφειλε προηγουμένως νὰ τὸν ἐρωτήσῃ ἂν εἶναι τέχνη ἢ τί εἶναι ἡ ῥητορική. Ὅθεν ὁ Σωκράτης ἐξάγων τὰ συμπεράσματα τῆς μετὰ τοῦ Γοργίου συνδιαλέξεως, δὲν τὴν θεωρῶ, λέγει, τέχνην ἀλλ' ἐμπειρίαν τινὰ ἀπεργαζομένην εὐαρέστησιν καὶ ἡδονήν. Ὁ δὲ Πῶλος, πρὶν ἢ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Σωκράτους πληροφορίαν, τίς ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τῆς ἐμπειρίας ταύτης τῆς καλουμένης ῥητορικῆς ἢ κατά τι διαστέλλεται αὕτη ἄλλων ὁμοταγῶν ἐμπειριῶν, κατεσπευσμένως τὸν ἐρωτᾷ, ἂν ἡ ῥητορικὴ δὲν φαίνηται αὐτῷ ὅτι εἶναι καλὴ ἐμπειρία οὖσα καὶ τὴν τῶν ἀκρατῶν ἡδονὴν καὶ εὐαρέστησιν ἀπεργαζομένη. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐρωτήσεως ταύτης περιπίπτει εἰς τὸν αὐτὸν λογικὸν σολοικισμὸν εἰς ὃν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτε ἐρωτηθεὶς τίς ἡ τέχνη τοῦ Γοργίου ἀπήντησεν ὁποία τίς ἐστι χαρακτηρίσας αὐτὴν ὡς τὴν καλλίστην. Ὅθεν εἰκότως ἐλέγχει ὁ Σωκράτης τὴν τοῦ Πώλου προπέτειαν, ὅστις πρὶν ἢ πληροφορηθῇ παρ' αὐτοῦ τί φρονεῖ ὅτι εἶναι ἡ ῥητορικὴ τὸν ἐρωτᾷ περὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῆς, ἂν δὲν νομίζῃ ὅτι εἶναι καλή. Ὅθεν κατανοήσας ὅτι ἐκ τούτων καὶ ἄλλων παραπλησίων ἐρωτήσεων τοῦ Πώλου οὐδὲν ὄφελος γίνεται, περιχαρακουμένου ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐννοιῶν καὶ ἀδιαφοροῦντος εἰς τὰς ἀπαντήσεις του, ἀναλαμβάνει ὕφος διδασκαλικὸν ἐπὶ βραχύ τι παραιτούμενος τὴν διαλογικὴν μέθοδον καὶ ἀποπειρώμενος ὅπως διά τινος συστηματικῆς τῶν τεχνῶν διαιρέσεως διερμηνεύσῃ τῷ Πώλῳ τί διανοεῖται περὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς σχετικῆς θέσεως, ἣν αὕτη δέον νὰ ἐπέχῃ ἐν τῇ χορείᾳ τῶν τεχνῶν. Ὡς ἀρχὴν δὲ τῆς διαιρέσεως ταύτης λαμβάνων τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὰ δύο συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἑκατέρου τούτων θεραπείαν, διαιρεῖ τὰς τέχνας εἰς δύο εἴδη ὧν τὸ μὲν στρέφεται περὶ τὴν τῆς ψυχῆς θεραπείαν, τὸ δὲ περὶ τὴν τοῦ σώματος, καὶ τὸ μέν, ὅπερ ἀποκαλεῖ πολιτικὴν τέχνην περιέχει τὴν νομοθετικὴν τὴν διαπλάττουσαν τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος καὶ τὴν δικαστικὴν τὴν ἐπανορθοῦσαν τὰς παρεκτροπάς της· τὸ δέ, ὅπερ δὲν δύναται νὰ συμπεριλάβῃ ὑπὸ μίαν κοινὴν προσηγορίαν, περιέχει τὴν γυμναστικὴν τὴν ἐπιμελουμένην τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν καὶ τὴν Ἰατρικὴν τὴν ἀποσκοποῦσαν τὴν τῆς ὑγείας ἀποκατάστασιν. Ὅθεν ὃν λόγον ἔχει ἡ νομοθετικὴ πρὸς τὴν ψυχήν, τὸν αὐτὸν ἔχει καὶ ἡ γυμναστικὴ πρὸς τὸ σῶμα· καὶ πάλιν ὃν λόγον ἔχει ἡ δικαστικὴ πρὸς ἐκείνην, τὸν αὐτὸν καὶ ἡ Ἰατρικὴ πρὸς τοῦτο. Αὗται δὲ αἱ τέσσαρες τέχναι κοινὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα κέκτηνται, ὅτι πρὸς τὸ βέλτιστον ἀεὶ τείνουσαι αἱ μὲν θεραπεύουσι τὸ σῶμα, αἱ δὲ τὴν ψυχήν. Πρὸς ταύτας δὲ ἀντιστοιχοῦσιν ἄλλαι τέσσαρες καταχρηστικῶς καλούμεναι τέχναι διότι τέλος προτίθενται οὐχὶ τὸ βέλτιστον, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς τὸ ἥδιστον, καὶ διὰ τοῦ δελεάσματος τούτου σαγηνεύουσι τοὺς ἀνοήτους καὶ τοὺς ἐξαπατῶσι. Κυρίως δέ εἰσιν οὐχὶ τέχναι ἀλλ' ἐμπειρίαι, ἐφ' ὅσον ἀδυνατοῦσι νὰ δώσωσι λόγον τῶν μέσων, ὧν ἑκάστη χρῆσιν ποιεῖται, καὶ νὰ ἐξηγήσωσι τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, περὶ ὃ ἑκάστη ἀσχολεῖται· πᾶν δὲ τὸ ἄνευ λόγου διενεργούμενον εἶναι ἀνάξιον νὰ ὀνομάζηται τέχνη. Ταύτας δὲ τὰς κατὰ τὸ φαινόμενον τέχνας ὁ Σωκράτης ὑπάγει ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ἀποκαλῶν αὐτὰς *κολακείαν* ἢ *προσποίησιν*.

Ἀντιστοιχοῦσι δὲ ὧδέ πως. Πρὸς μὲν τὴν νομοθετικὴν ἡ σοφιστική, πρὸς δὲ τὴν δικαστικὴν ἡ ῥητορική, πρὸς δὲ τὴν γυμναστικὴν ἡ κομμωτικὴ (καλλωπιστική) καὶ πρὸς τὴν Ἰατρικὴν ἡ μαγειρική. Ὅθεν ὃν λόγον ἔχει ἡ κομμωτικὴ πρὸς τὴν γυμναστικήν, τὸν αὐτὸν καὶ ἡ σοφιστικὴ πρὸς τὴν νομοθετικὴν καὶ ὃν λόγον ἡ μαγειρικὴ πρὸς τὴν Ἰατρικήν, τὸν αὐτὸν καὶ ἡ ῥητορικὴ πρὸς τὴν δικαστικήν. Ἀλλ' αἱ μὲν εἰς τὴν ψυχὴν ἀναφερόμεναι ἐμπειρίαι, ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ καὶ περ φύσει διαστελλόμεναι τῶν ἀντιστοιχουσῶν τεχνῶν, ὅμως ἕνεκεν τῆς συγγενείας τοῦ ἀντικειμένου των, ἕνεκεν τῆς κοινῆς ἀσχολίας των περὶ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ δικαίου, οὐ μόνον μετὰ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς συγχέονται ἀλλὰ καὶ τὰ ὅρια τῆς σχετικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας παραγνωρίζουσιν, ὥστε οἱ ταύτας μετερχόμενοι ἀγνοοῦσι καὶ αὐτοὶ ἂν ἦναι σοφισταὶ ἢ ῥήτορες.

Πλὴν τὸ αὐτὸ τοῦτο δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἐμπειρίας τὰς εἰς τὸ σῶμα ἀναφερομένας. Ἡ μαγειρικὴ π.χ. δὲν συγχέεται μετὰ τῆς Ἰατρικῆς. Καὶ διὰ τί· διότι ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς ὑψηλοτέρας περιωπῆς ἐποπτεύουσα τὸ σῶμα διακρίνει τήν τε μαγειρικὴν καὶ τὴν Ἰατρικήν, ἐπειδὴ ἂν αὐτὸ τὸ σῶμα ἔκρινεν αὐτὰς σταθμώμενον ἐκ τῶν ἡδονῶν ἃς τινας ἑκατέρα παρέχει αὐτῷ, τὰ Ἰατρικὰ καὶ τὰ μαγειρικὰ φύδην μίγδην θὰ συνέχεε πρὸς ἄλληλα καὶ ἀπέναντι τοῦ μαγείρου τὸν Ἰατρὸν παρ' οὐδὲν θὰ ἐλογίζετο.

Τέλος δὲ καταστρέφει τὸν λόγον ὁ Σωκράτης ἐξαιτούμενος συγγνώμην παρὰ τοῦ Πώλου διότι ἠναγκάσθη νὰ μακρηγορήσῃ ὅπως ἐκδηλώσῃ σαφῶς πρὸς αὐτὸν τί διανοεῖται περὶ τῆς ῥητορικῆς, περὶ ἧς ἀπεφήνατο ὅτι ἀναλογεῖ πρὸς τὴν ψυχὴν καθάπερ ἡ μαγειρικὴ πρὸς τὸ σῶμα.

Τὸ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ τμήματι τοῦ παρόντος Διαλόγου συζητούμενον θέμα εἶναι ἡ ῥητορική, ἥτις ἐνήσκει μεγίστην ἐπίῤῥοιαν ἐπὶ τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ὅτε αἱ πολιτικαὶ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ὑποθέσεις διὰ τοῦ λόγου δημοσίᾳ συνεζητοῦντο καὶ διεξήγοντο. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν ὁ Γοργίας ἐρωτηθεὶς τί εἶναι ἡ ῥητορική, ὁρίζει αὐτὴν τέχνην τοῦ πείθειν, ὥσπερ ἔτι καὶ νῦν ὁρίζεται· ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς πειθὼ διαφέρουσα τῆς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης δὲν παρέχει γνῶσιν καὶ μάθησιν, ἀλλὰ δοξασίαν καὶ πίστιν. Ἐνταῦθα δὲ κατὰ τὸ πρῶτον ἀναφαίνεται ἡ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ἑβδόμῳ βιβλίῳ τῆς Πολιτείας ἀναπτυχθεῖσα Πλατωνικὴ θεωρία περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς πίστεως ἢ τῆς ἐξ ὑποκειμένου πληροφορίας ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς ἐξ ἀντικειμένου γνώσεως· ὧν ἡ μὲν μετὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως ἐπαμφοτερίζει μεταξὺ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους, ἅτε ἀσχολουμένη περὶ τὴν γένεσιν καὶ τὸ ἀεὶ μεταβαλλόμενον, ἡ δὲ οὐδέποτε ἐστὶ ψευδής, ἅτε μεταρσιουμένη περὶ τὸ ὄντως ὄν, τὸ ἀΐδιον καὶ ἀναλλοίωτον. Ὅθεν ἡ ῥητορικὴ ἢ ἡ τέχνη τοῦ πείθειν παράγει πίστιν ἢ δοξασίαν ἀδιακρίτως ἀληθῆ ἢ ψευδῆ· ἐπομένως δὲ τὴν πειθὼ διὰ παντὸς μέσου μεταδιώκουσα καὶ ἀφροντιστοῦσα περὶ τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ ψεύδους, εἶναι κυρίως τέχνη τοῦ ψεύδους. Ἴσως οὖν ἐκ τούτου ὑπολάβῃ τις ὅτι ὁ Πλάτων ἐν γένει ἀποδοκιμάζει τὴν ῥητορικὴν θεωρῶν αὐτὴν ὡς τέχνην φύσει ἀπατηλήν· πλὴν ὀφείλει νὰ διεξέλθῃ τὸν Φαῖδρον μετ' ἐπιστασίας παρακολουθῶν τὴν ἐν τῷ Διαλόγῳ ἐκείνῳ συζητουμένην ὑπόθεσιν, ὅπως πεισθῇ ὅτι ὁ Συγγραφεὺς ποιεῖται διαστολὴν τῆς σοφιστικῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ῥητορικῆς φρονῶν ὅτι ὁ ὄντως ῥήτωρ ὀφείλει νὰ συνδυάζῃ τὴν ῥητορικὴν μετὰ τῆς φιλοσοφίας, νὰ ἦναι κάτοχος τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθοῦς πολιτικῆς τῆς στοχαζομένης τοῦ βελτίστου καὶ τῆς τῶν πολιτῶν ἠθικοποιήσεως. Τοὐναντίον δὲ ὁ Γοργίας ἰσχυρίζεται ὅτι τέλος τῆς ῥητορικῆς εἶναι ἀποκλειστικῶς ἡ πειθὼ ἡ διὰ τοῦ λόγου, ἤτοι ἡ διὰ τῆς ἐναρμονίου θέσεως τῶν λέξεων καὶ

λόγοις ἀποδειχθὲν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐπιστήμη, ὅτι τὸ ἐναρέτως πράττειν ἀπορρέει ἐκ τῆς γνώσεως καὶ ὅτι ὁ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον ἐπιστάμενος ἀναγκαίως τοῦτο βούλεται καὶ πράττει.

διὰ τῆς ἐντέχνου κατασκευῆς τῶν προτάσεων καὶ τῶν περιόδων συνῳδὰ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς συμμετρίας κατορθουμένη. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς καλλιεπείας ἥτις ἐπιδιώκει ὡρισμένους πρακτικοὺς σκοποὺς ἥτις ἐπιζητεῖ ὅπως διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν αἰσθημάτων ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς βουλήσεως ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη ἐξελέγχεται ἀνεπαρκὴς, διότι δὲν διδάσκει συνάμα, δὲν διαφωτίζει τὴν διάνοιαν καὶ δὲν χειραγωγεῖ εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἑπομένως δὲ πολλάκις καθίσταται ὄργανον πλάνης καὶ ἀπάτης. Τοῦτο δὲ ἐπιμαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Γοργίας, ὅστις ἐξαίρων τὴν δύναμιν τῆς τέχνης του, καὶ μεγαλύνων τὸν ῥήτορα ὡς ἱκανὸν ὄντα ν' ἀγορεύῃ ἐνώπιον τοῦ πλήθους περὶ παντὸς πράγματος πειστικώτερον ἢ ἄλλος ὁστισδήποτε ἔστω καὶ ἐντριβὴς περὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ, ἀναγκάζεται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἵνα προβῇ καὶ εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην, ὅτι ὁ ῥήτωρ καί περ ἀγνοῶν αὐτὰ τὰ πράγματα, οὐχ ἧττον ὅμως διὰ τῆς πειθοῦς φαίνεται εἰς τοὺς ἀμαθεῖς εἰδημονέστερος καὶ αὐτῶν τῶν εἰδημόνων.

Ἐκ ταύτης οὖν τῆς τοῦ Γοργίου ὁμολογίας ἐξάγεται ὅτι, ἵνα ἐπιτυγχάνῃ τοῦ σκοπουμένου ἡ τέχνη τοῦ πείθειν, δέον ὅπως ἀποτείνηται πρὸς ἀκροατὰς ἀγνοοῦντας τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑπόθεσιν, δέον ὅπως ὁ ἀγορεύων ἐξευρίσκῃ μέσα ἀπατηλὰ ὥστε νὰ προσποιῆται ἐνώπιον τοῦ ὄχλου ὅτι γινώσκει ἐκεῖνα ἅτινα ἀγνοεῖ, ἀντικαθιστῶν παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ φαινόμενον καὶ τὴν δόκησιν ἀντὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πραγματικότητος. Τέλος δὲ ὁ Γοργίας ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἂν ὁ ῥήτωρ ἔχει ὡσαύτως καὶ περὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον καθάπερ καὶ περὶ τὰ ἀντικείμενα τῶν ἄλλων τεχνῶν, ἤτοι ἂν καί περ ἀγνοῶν τί εἶναι δίκαιον ἢ τί ἄδικον, ἐπενόησεν ὅμως μέσον τι πειστικὸν, ὥστε νὰ φαίνηται εἰς τοὺς μὴ εἰδότας ὅτι τὰ γινώσκει μᾶλλον τοῦ εἰδότος, ἠσχύνθη νὰ ὁμολογήσῃ τοῦτο, ἀποκρινάμενος ὅτι ὁ παρ' αὐτῷ τὴν ῥητορικὴν ἐκπαιδευθησόμενος δέον ἵνα ᾖ προκατηρτισμένος διὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου εἰ δὲ μὴ ὅτι θέλει τὴν διδαχθῆν παρ' αὐτοῦ. Πλὴν ὁ Σωκράτης διατεινάμενος ὅτι, ὁ ἐκμαθὼν τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην εἶναι δίκαιος, ὁ δὲ δίκαιος οὐδέποτε βουλήσεται ν' ἀδικῇ, φέρει αὐτὸν εἰς συναίσθησιν τῆς ἀντιφάσεως εἰς ἣν ἤδη περιέπεσεν ἰσχυρισθεὶς ὀλίγῳ πρότερον ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐνδέχεται καὶ νὰ μεταχειρίζηται ἀδίκως τὴν ῥητορικὴν συνάμα δὲ ὑπαινίττεται ὅτι εἰς τὴν ἀληθῆ τέχνην θεωρία καὶ πρᾶξις συνταυτίζονται, καὶ ὅτι ἡ πραγματικὴ τῆς τοῦ δικαίου ἐπιστήμης ἐκμάθησις δὲν συνίσταται εἰς τὴν μηχανικὴν ἀποστήθισιν ὁρισμῶν τινων καὶ κανόνων, ἀλλ' εἰς τὴν πλήρη τῆς ἐπιστήμης μετουσίωσιν, εἰς τὴν διὰ τῆς τοῦ δικαίου ἐπιστήμης διάπλασιν τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ ἤθους, ἐγχαραττούσης τὴν σφραγίδα της ἐπὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ ἀπεργαζομένης αὐτὸν ἴδιον αὐτῆς ἐκμαγεῖον καὶ ἐκτύπωμα, ὥστε ὁ ἐπιστήμων τοῦ δικαίου εἶναι καὶ ἐν πράγματι δίκαιος.

Μέχρι δὲ τοῦ σημείου τούτου περιελθούσης τῆς μετὰ τοῦ Γοργίου συζητήσεως, ὁ Πῶλος ἀναλαμβάνων τὸν λόγον μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ θρασύτητος ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ δικαίου δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ἐκμαθήσεως τῆς ῥητορικῆς, ὅτι δύναται ν' ἀποβῇ τις τεχνικὸς ῥήτωρ, καίπερ ἀδαὴς ὢν τῆς τοῦ δικαίου ἐπιστήμης. Ὅθεν ὁ Σωκράτης οἱονεὶ ἀφ' ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς τὰ περὶ τὴν ῥητορικὴν ἐξετάζων καὶ ἀποπειρώμενος ὅπως προσδιορίσῃ τὴν ἠθικὴν ταύτης ἀξίαν καὶ τὴν σχετικὴν τάξιν, ἣν ἐπέχει ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ τῶν τεχνῶν διαιρεῖ ταύτας εἰς κυρίας καὶ καταχρηστικάς. Καὶ ἐκεῖναι μὲν τὸ βέλτιστον ἀποσκοποῦσαι μεταδιώκουσι τὴν ἐναρμόνιον τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος κατάστασιν τὴν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους καλουμένην εὐεξίαν. Τοιαῦται δ' εἰσὶν ἡ γυμναστικὴ ἡ περὶ τὴν τοῦ σώματος θεραπείαν καὶ εὐρωστίαν ἀσχολουμένη καὶ ἡ νομοθετικὴ ἡ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν διακόσμησιν ἀποβλέπουσα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλάκις εἴτε κακίας ἕνεκεν, εἴτε νοσήματος συνταράσσεται ἡ ἁρμονία τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐπενοήθησαν καὶ ἄλλαι τέχναι, αἵτινες δι' ἰαματικῶν ἢ ἐπανορθωτικῶν μέσων διενεργοῦσι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς συνταραχθείσης ἁρμονίας τοῦ σωματικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου, Τοιαῦται δ' εἰσὶ πρὸς μὲν τὸ σῶμα ἡ ἰατρικὴ, πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν ἡ δικαστικὴ. Ἐκ τούτων δὲ τῶν τεχνῶν ὃν λόγον ἔχει ἡ γυμναστικὴ πρὸς τὴν ἰατρικὴν, τὸν αὐτὸν καὶ ἡ νομοθετικὴ πρὸς τὴν δικαστικήν. Καὶ ἡ μὲν γυμναστικὴ καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐφαρμόζουσι νόμους καὶ κανόνας, ὧν ἡ τήρησις ἐξασφαλίζει τὴν ζωϊκὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ὕπαρξιν, ἡ δὲ ἰατρικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ προϋποθέτουσαι παραβίασιν τῶν νόμων τούτων καὶ τῶν κανόνων συνεπαγομένην νοσηράν τινα καὶ ἔκνομον κατάστασιν, αἴρουσι πάλιν τὴν παραβίασιν ταύτην ἐπανεφέρουσαι τὴν ὑγείαν καὶ τὴν τάξιν. Αἱ δὲ καταχρηστικαὶ τὸ ἥδιστον ἀποσκοποῦσαι εἰσὶν εἴδωλα καὶ ὁμοιώματα τῶν κυρίων τεχνῶν ἢ ἐμπειρίαι καὶ τριβαὶ ἄλογοι. Ὅθεν εἰς μὲν τὴν νομοθετικὴν ἀντιστοιχεῖ ἡ σοφιστικὴ, εἰς δὲ τὴν δικαστικὴν ἡ ῥητορικὴ, ἐφ' ὅσον ἐκείνη μὲν τὴν νομοθετικὴν ἀπομιμουμένη ἐπιζητεῖ νὰ εἰσαγάγῃ ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς πολιτικῆς σύστημα ψευδῶν καὶ ἀνηθίκων θεωριῶν, αὕτη δὲ τὸ δίκαιον ὡς πρόσχημα προβαλλομένη, δὲν προτίθεται τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παραβιασθέντος δικαίου, ἀλλὰ τὴν ἀθώωσιν τοῦ ἐγκληματήσαντος, ποιοῦσα τὸν ἧττω λόγον κρείττω. Ἐντεῦθεν οὖν ἐξηγεῖται διὰ τί ὁ Πλάτων παρακατιὸν (σελ. 520 Β) δίδωσι τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν σοφιστικὴν ἀπέναντι τῆς ῥητορικῆς, ἐφ' ὅσον ἡ μὲν στρέφεται μᾶλλον περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ καθόλου, ἡ δὲ περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τούτων ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα. Ἐν δὲ τῇ σφαίρᾳ τοῦ σωματικοῦ ἡ κομμωτικὴ ἢ ἡ τέχνη τοῦ ἐπιπλάστως καλλωπίζειν τὸ σῶμα ἔχει πρὸς τὴν γυμναστικὴν τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ἣν ἡ μαγειρικὴ πρὸς τὴν ἰατρικήν. Τὸ δὲ κοινὸν γνώρισμα ἁπασῶν τούτων τῶν καταχρηστικῶν τεχνῶν εἶναι ὅτι θεραπεύουσι τὰ ὑποδεέστερα μέρη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅτι μονομερῶς ἐπιδιώκουσι τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ἀρεστὸν παρ' οὐδὲν τιθέμεναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθές.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ τμήματι λοιπὸν περὶ ῥητορικῆς ἐκτεθέντων συνάγεται ὅτι αὕτη τείνει θεωρητικῶς μὲν ὅπως παράγῃ πίστιν ἢ δοξασίαν εἴτε ἀληθῆ εἴτε ψευδῆ, οὐχὶ δὲ καὶ θετικὴν γνῶσιν, πρακτικῶς δὲ ὅπως παρέχῃ μόνον ἡδονὴν, καὶ ὅτι δὲν εἶναι κυρίως τέχνη, ἀλλ' ἁπλῆ ἐμπειρία μὴ δίδουσα λόγον τῶν ἐργασιῶν της, ἣν ὁ Πλάτων διὰ τοῦτο παραβάλλει πρὸς αὐτὰ τὰ εὐτελέστερα ἐπιτηδεύματα, πρὸς τὴν μαγειρικὴν, διότι ἑκάτεραι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσι, τὴν ἡδονὴν, διότι ἑκάτεραι ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ὑπάγονται, τὴν κολακείαν.

ΤΜΗΜΑ Β'.

(466. Α.—481 Β)

Ὁ Πῶλος ἀμηχανῶν τί ν' ἀντιτείνῃ διὰ τῆς λογικῆς εἰς τὴν ἐξευτελιστικὴν ταύτην γνώμην, ἣν ὁ Σωκράτης ἐξήνεγκε περὶ τῆς ῥητορικῆς συμπαραβαλὼν αὐτὴν πρὸς τὴν μαγειρικὴν καὶ κατατάξας μεταξὺ τῶν εἰδῶν τῆς κολακείας, αἴφνης πρύμναν ἀνακρούεται, ἀφηγούμενος τὴν μεγάλην ἰσχὺν καὶ ἐπίῤῥοιαν, ἣν οἱ ῥήτορες ἐνασκοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσι θανατοῦντες, καθάπερ οἱ τύραννοι, ὃν ἂν βούλωνται καὶ ἀφαιρούμενοι τὴν περιουσίαν του, καὶ πράττοντες ὅ,τι ἂν δοκῇ αὐτοῖς. Ἀλλὰ Σωκράτης παρατηρήσας ὅτι ὁ Πῶλος συγχέει δύο ψυχολογικὰ γεγονότα πάντῃ διεστῶται ἀπ' ἀλλήλων, ὅτι μεταχειρίζεται ἀδιακρίτως τὸ *δοκεῖν* καὶ τὸ *βούλεσθαι*, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ πράττοντες οὐχὶ ἀπερισκέπτως κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀλλ' ὅπερ βούλονται οὗτοί εἰσιν οἱ μέγα δυνάμενοι ἐν ταῖς πόλεσι· διότι ἡ μεγάλη δύναμις τότε μόνον εἶναι πραγματικὴ καὶ ἀδιαφιλονείκητος, ὅτε εἰς τὸν κεκτημένον αὐτὴν ἀποβαίνει ἀγαθὴ καὶ ὠφέλιμος. Ἀλλὰ τὸ νὰ πράττῃ τις ἀπερισκέπτως κατὰ τὸ δοκοῦν, τοῦτο βεβαίως εἶναι κακὸν καὶ ἐπιζήμιον, ἑπομένως δὲ δὲν εἶναι ἄξιον νὰ καλῆται μεγάλη δύναμις ἐφ' ὅσον ἡ δύναμις ὁμολογεῖται ὅτι εἶναι ἀγαθὸν καὶ ὠφέλιμον. Ἐκ τοῦ ὅτι λοιπὸν οἱ ῥήτορες ἢ οἱ τύραννοι πράττουσι κατὰ τὸ δοκοῦν δὲν ἕπεται ὅτι πράττουσιν ὃ βούλονται, διότι πᾶς ἄνθρωπος ἓν μόνον βούλεται, τὸ ἀγαθὸν, πρὸς ὃ ἀπευθύνει οἱανδήποτε αὐτοῦ πρᾶξιν. Ὅθεν εἴτε ἀποκτείνομεν, εἴτε ἐξορίζομέν τινα, εἴτε ἁρπάζομεν τὴν περιουσίαν του, πράττομεν ταῦτα προσδοκῶντες ἐντεῦθεν ἀγαθόν τι· ἐν δὲ τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει καθ' ἣν προσδοκῶμεν κακόν τι δὲν θέλομεν νὰ τὰ πράττωμεν. Ὁ τύραννος λοιπὸν ἢ ὁ ῥήτωρ, ὅστις διαπράττει ἀδίκημά τι, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι τοῦτο εἶναι εἰς αὐτὸν ἀγαθὸν καὶ συμφέρον, ἐνῷ πραγματικῶς εἶναι κακὸν καὶ ἐπιζήμιον, οὗτος βεβαίως πράττει κατὰ τὸ δοκοῦν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὃ βούλεται, ἑπομένως δὲ ὁ τοιοῦτος δὲν ἐνα-

σκεῖ μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ ἐνάσκησις μεγάλης δυνάμεως ὁμολόγηται ὅτι εἶναι ἀγαθόν.

Ἀλλ' ὁ Πῶλος, ἵνα μὴ ὁμολογήσῃ τὴν ἥττάν του ἀπέναντι τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους δεινότητος, μεταπηδῶν, ὡς λέγουσιν οἱ λογικευόμενοι, ἀπὸ τοῦ πράγματος ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἀναφωνεῖ πρὸς αὐτὸν εἰρωνευόμενος· ὡσανεὶ δῆθεν καὶ σὺ, ὦ Σώκρατες, δὲν θὰ ἐδέχεσο νὰ ἦσαι πληρεξούσιος νὰ πράττῃς ὅ,τι δοκεῖ σοι ἐν τῇ πόλει, οὐδὲ θὰ ἐζήλευες ὅταν βλέπῃς τινὰ ἢ φονεύοντα ὅποιον εὐαρεστεῖται, ἢ διαρπάζοντα τὴν περιουσίαν του, ἢ βάλλοντα αὐτὸν εἰς τὰ δεσμά. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Πῶλος ἐξελέγχεται οὐδέν τι καρπωσάμενος ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε συζητήσεως ἄτε ἐμπεφυκὼς ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ προκαταλήψεσιν. Ἐντεῦθεν οὖν λαμβάνων τὸ ἐνδόσιμον ὁ Σωκράτης ἐκφαίνει ἠθικά τινα ἀξιώματα ὀρμὴν χριστιανικῆς εὐωδίας ἀποπνέοντα· ὅτι ὁ ἀδίκως ἀποκτείνων τινὰ οὐχὶ μόνον εἶναι ἀζήλωτος ἀλλὰ καὶ ἄθλιος, πρὸς δὲ καὶ ἐλεεινὸς, ἐφ' ὅσον τὸ ἀδικεῖν οὐχὶ δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κακῶν. Ὅθεν ἐὰν ἐπεβάλλετο εἰς ἐμὲ, λέγει, ἀπόλυτος ἀνάγκη ἢ ν' ἀδικήσω ἢ ν' ἀδικηθῶ, θὰ προῃρούμην μᾶλλον τὸ δεύτερον. Ἡ νομιζομένη λοιπὸν μεγάλη δύναμις, ἐὰν μὲν ἐνασκῆται ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ δυνάστου εἶναι ὄντως τοιαύτη· εἰ δὲ πρὸς βλάβην καὶ ζημίαν του, εἶναι κυρίως ἀδυναμία καὶ ἀσθένεια· καὶ εἶναι μὲν ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ ὅταν διενεργῆται δικαίως πρὸς βλάβην δὲ ὅταν ἀδίκως. Ἀλλ ὁ Πῶλος συνειδὼς τὴν ἀνικανότητα αὐτοῦ ἵνα διαλεκτικῶς ἐξελέγξῃ τὸν Σωκράτην ἐπιχειρεῖ δι' ἱστορικῶν παραδειγμάτων ν' ἀποδείξῃ ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι ἄδικοί εἰσιν εὐδαίμονες ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν τῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις θεωρεῖ αὐτοὺς ὡς ὀλβιοδαίμονας.

Ὁ δὲ Σωκράτης, πρὶν ἢ προβῇ εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου πρὸς ὅ,τι ὁ Πῶλος διϊσχυρίζεται ἀντιπαραβάλλει τὸ ῥητορικὸν πρὸς τὸ διαλεκτικὸν εἶδος τῆς ἐξελέγξεως, λέγων· Σὺ, ὦ Πῶλε, ἀποπειρᾶσαι νὰ μ' ἐξελέγξῃς ῥητορικῶς, μιμούμενος τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις συζητοῦντας, ἔνθα ὁ ἕτερος τῶν δικηγόρων νομίζει ὅτι κατέβαλε τὸν ἀντίδικόν του ὅταν προσάξῃ πλῆθὺν μαρτύρων ἀξιοπίστων πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ θέματός του, ὁ δὲ ἀντίδικος ἕνα μόνον ἢ καὶ μηδένα προσάξῃ. Ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐξελέγξεως οὐδὲν συμβάλλεται πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας· διότι ἐνίοτε ἐνδέχεται καὶ νὰ καταδικασθῇ τις ἀδίκως ἕνεκεν τῆς συρροῆς πολλῶν μαρτύρων, ὧν αἱ καταθέσεις ἔχουσί τινα βαρύτητα. Καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ δὲ περιπτώσει ἐὰν θέλῃς νὰ προσάξῃς κατ' ἐμοῦ μάρτυρας, ὅτι δὲν λέγω ἀληθῆ, σχεδὸν πάντες οἱ ἐγχώριοι καὶ οἱ ξένοι καὶ οἱ ἐνταῦθα προεξάρχοντες τῶν τριῶν πολιτικῶν κομμάτων [1]), θέλουσι μαρτυρήσει ὑπὲρ σοῦ ὅτι τὸ ν' ἀποκτᾷ τις ἐπιῤῥοὴν καὶ δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἔστω καὶ δι' ἀδίκων πράξεων, εἶναι ἡ μεγίστη εὐδαιμονία. Ἀλλ' ἐγὼ, καίπερ εἷς μόνος, διαφωνῶ σοι· διότι δὲν μὲ ἀναγκάζεις σὺ διὰ πειστικῶν λόγων νὰ μεταβάλω γνώμην, ἀλλὰ ψευδομάρτυρας πολλοὺς κατ' ἐμοῦ προσαγαγὼν ἀποπειρᾶσαι ἵνα μ' ἐξώσῃς ἐκ τῆς περιουσίας μου, τῆς ἀληθείας. Ἐγὼ δὲ ἂν μὴ ἀναγκάσω σὲ τὸν ἴδιον ἕνα ὄντα, ὅπως μαρτυρήσῃς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου, οὐδέν τι ἀξιόλογον κατώρθωσα, νομίζω, κατὰ σοῦ, οὐδὲ σὺ κατ' ἐμοῦ, ἂν μὴ ἐγὼ μαρτυρήσω ὑπὲρ σοῦ, καίπερ εἷς ὢν μόνος, τὴν δὲ μαρτυρίαν πάντων τῶν ἄλλων παραιτήσῃς. Τοιοῦτοι λοιπὸν εἰσὶν οἱ δύο τρόποι τῆς ἐξελέγξεως, οὓς παραλληλίζοντες δέον νὰ σκεφθῶμεν κατὰ τί ἀλλήλων διαφέρουσι· διότι πρόκειται περὶ σπουδαιοτάτου ζητήματος, πῶς βιωτέον, ἵνα καταζῇ τις εὐδαίμων. Καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου μας σὺ μὲν διϊσχυρίζεσαι ὅτι δυνατὸν νὰ ἦναι τις μακάριος καὶ ἐὰν διαφεύγῃ τὴν ποινὴν τῆς ἐγκληματικῆς αὐτοῦ πράξεως ἐνῷ ἀδικεῖ, κατὰ δὲ τὴν ἐμὴν γνώμην, ὁ ἄδικος καὶ ὁ ἐγκληματίας εἶναι ἐξάπαντος ἄθλιος, εἶναι ὅμως ἀθλιώτερος, ἐὰν μὴ ὑφίσταται τὴν δικαίαν ποινὴν, καὶ ἐὰν τὸ ἔγκλημά του μένῃ ἀτιμώρητον, ὀλιγώτερον

[1]) Τῶν μὲν μετριοφρόνων ἀριστοκρατῶν ἀρχηγὸς ἦν ὁ Νικίας, ὁ περιώνυμος ἐκεῖνος στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ὅστις ἐφονεύθη ἐν τῇ Σικελικῇ ἐκστρατείᾳ· εἰς δὲ τὸ ἄκρον ἀριστοκρατικὸν κόμμα ἀνῆκεν Ἀριστοκράτης ὁ υἱὸς τοῦ Σκελλίου, ὁ εἰς θάνατον καταδικασθεὶς μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίαν· τὴν δὲ δημοκρατίαν ἐξεπροσώπει ἡ ὅλη οἰκία τοῦ Περικλέους.

δὲ ἄθλιος, ἐὰν λαμβάνῃ τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν καὶ παρὰ Θεῶν καὶ παρ' ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἀποδοκιμάσαντος τοῦ Πώλου τὰ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους εἰρημένα ὡς ἄτοπα, οἷα οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων θὰ παρεδέχετο, ὁ Σωκράτης ἐπαγγέλλεται ὅτι, ἐὰν θελήσῃ ν' ἀποκρίνηται εἰς τὰς ἐρωτήσεις του, θέλει τὸν πείθαναγκάσειν νὰ συνομολογήσῃ ὅτι τὸ ἀδικεῖν εἶναι κάκιον τοῦ ἀδικεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπεκφεύγειν τὴν τιμωρίαν τοῦ τιμωρεῖσθαι. Ὅθεν ἐρωτηθεὶς κατὰ πρῶτον ὁ Πῶλος τί νομίζει κάκιον, τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ ἀποκρινάμενος ὅτι τὸ ἀδικεῖσθαι, ἐρωτᾶται κατόπιν, τί νομίζει αἰσχρότερον τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι. Ἀλλ' εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο ἐρώτημα ἀμφιταλαντευόμενος πρὸς στιγμὴν τί δέον ν' ἀπαντήσῃ, ἐπὶ τέλους σώζων εἰσέτι ἱκανὴν δόσιν ἠθικοῦ αἰσθήματος συστέλλεται τὐλάχιστον νὰ ἐκδηλώσῃ ὅτι τὸ ἀδικεῖν εἶναι κάλλιον καὶ τιμιώτερον τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὥστε ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι αἰσχρότερον καὶ ἀτιμότερον, οὐχὶ ὅμως καὶ κάκιον τοῦ ἀδικεῖσθαι. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὴν διάκρισιν ταύτην ἀποδεικνύων διὰ τοῦ ἐφεξῆς συλλογισμοῦ τὴν ταυτότητα τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ τιμίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ ὠφελίμου, καθάπερ καὶ τῶν τούτοις ἀντιθέτων, τοῦ αἰσχροῦ ἢ τοῦ ἀτίμου καὶ τοῦ κακοῦ ἢ τοῦ βλαβεροῦ, Πάντα τὰ καλὰ, λέγει, εἴτε σώματα, εἴτε σχήματα, εἴτε χρώματα, εἴτε ἐπιτηδεύματα, θεωροῦνται ὡς τοιαῦτα ἢ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς χρησιμότητος, ἕνεκεν τῆς ἐκ τούτων πηγαζούσης ὠφελείας, ἢ ὑπὸ τὴν τῆς ἡδονῆς, ἐφ' ὅσον ἡ θέα αὐτῶν παράγει αἴσθημα χαρᾶς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ. Ἐὰν λοιπὸν τὸ καλὸν ὁρθῶς ὁρίζηται διὰ τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἕπεται ὅτι τὸ αἰσχρὸν διὰ τῶν ἐναντίων, τῆς λύπης καὶ τοῦ κακοῦ. Τούτων οὖν τεθέντων, ἐὰν τὸ ἀδικεῖν εἶναι αἰσχρότερον τοῦ ἀδικεῖσθαι συμβαίνει τοῦτο δι' ὑπερβολὴν ἢ λύπης ἢ κακοῦ ἢ ἀμφοτέρων. Ἀλλὰ τὸ ἀδικεῖν δὲν εἶναι λυπηρότερον τοῦ ἀδικεῖσθαι, διότι ὁ ἀδικῶν δὲν ἀλγεῖ μᾶλλον ἢ ὁ ἀδικούμενος. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ὑπερέχῃ κατὰ τὴν λύπην ὑπολείπεται ἄρα κατὰ τὸ ἕτερον, τὸ κακὸν καὶ τὴν βλάβην. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀδικεῖν ὑπερβάλλει κατὰ τὸ κακὸν καὶ τὴν βλάβην εἶναι κάκιον τοῦ ἀδικεῖσθαι. Ὅθεν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων θὰ προετίμα μᾶλλον ν' ἀδικῇ ἢ ν' ἀδικῆται διότι οὐδεὶς θὰ προετίμα τὸ κάκιον.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σωκράτης μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου ζητήματος, ἂν τὸ νὰ τιμωρῆταί τις διὰ τὰ ἀδικήματά του εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κακῶν, καθάπερ ὁ Πῶλος διϊσχυρίζετο ἢ εἶναι μεγαλήτερον κακὸν τὸ νὰ μείνῃ δι' αὐτὰ ἀτιμώρητος, καθάπερ ἀπ' ἐναντίας ὁ Σωκράτης διϊσχυρίζετο. Ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ συλλογισμὸς διεξάγεται. Τὸ νὰ ὑπέχῃ δίκην καὶ τὸ νὰ κολάζεται δικαίως ὁ ἀδικῶν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Πᾶν δὲ δίκαιον, καθ' ὅσον δίκαιον, εἶναι καλὸν καὶ τίμιον. Προσέτι δὲ καὶ τόδε σκεψώμεθα. Ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ πάθος εἰσὶν ἔννοιαι σχετικαὶ, ἢ τὸ ἐνεργοῦν καὶ τὸ πάσχον ἔχουσι τοιαύτην σχέσιν πρὸς ἄλληλα, ὥστε τὸ ἓν ἀναγκαίως προϋποθέτει τὸ ἕτερον, καὶ οἷον προσδιορισμὸν λαμβάνει τὸ ἐνεργοῦν, τὸν αὐτὸν καὶ τὸ πάσχον· π. χ. ἐάν τις τύπτῃ, ἀνάγκη νὰ τύπτηταί τι· καὶ ἐὰν ἐκεῖνος τύπτῃ σφόδρα ἢ ταχέως, ἀνάγκη καὶ τοῦτο ὡσαύτως νὰ τύπτηται. Τὸν καθόλου δὲ τοῦτον νόμον ἐφαρμόζων ὁ Σωκράτης καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος παρατηρεῖ ὅτι τὸ ὑπέχειν δίκην ἢ τὸ κολάζεσθαι δὲν εἶναι ἐνέργεια, ἀλλὰ πάθος, οὗτινος ποιητικὸν αἴτιον εἶναι ὁ κολάζων. Ὁ δὲ ὀρθῶς κολάζων δικαίως ἐνεργεῖ· τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον προσδιορισμὸν λαμβάνει καὶ ὁ πάσχων. Ὅθεν ὁ ἐνδίκως κολαζόμενος ἀπαλλάττεται τῆς μοχθηρίας τῆς ψυχῆς τῆς ἀδικίας, ἥτις ἐστὶν αἴσχιστον, ἑπομένως δὲ μέγιστον τῶν κακῶν. Καθάπερ δὲ ἡ ἰατρικὴ τέχνη ἀπαλλάττει τῆς νόσου, οὕτω καὶ ἡ δικαστικὴ τῆς κακίας καὶ ἀδικίας. Καθάπερ δὲ ἄγομεν τοὺς νοσοῦντας τὰ σώματα παρὰ τοὺς ἰατροὺς, οὕτω καὶ τοὺς ἀδικοῦντας καὶ τοὺς ἀκολάστως ζῶντας παρὰ τοὺς δικαστὰς ὅπως ὑποστῶσι τὴν προσήκουσαν ποινήν. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν ἕπεται ὅτι, εὐδαιμονέστατος μὲν εἶναι ὁ μὴ ἔχων κακίαν ἐν ψυχῇ· ἐπέχει δὲ τὴν δευτέραν θέσιν ὁ ἀπαλλαττόμενος διὰ τῶν νουθεσιῶν καὶ τῶν ἐπιπλήξεων καὶ τῆς τιμωρίας. Ὅστις λοιπὸν γενόμενος ἔνοχος μεγίστων ἐγκλημάτων καὶ ἔμπλεως ἀδικίας κατορθώσῃ νὰ διαφύγῃ τὰς νουθεσίας, τὰς ἐπανορθώσεις καὶ τὰς ποινὰς, ὡς οἱ τύραννοι καὶ οἱ ῥήτορες καὶ οἱ δυνάσται, ὁ τοιοῦτος διάγει βίον ἀθλιώτατον.

Ὅθεν ὁ Σωκράτης, πρὶν ἢ περάνῃ τὴν μετὰ τοῦ Πώλου συνδιάλεξιν, ἐπανακάμπτων ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχῇ ταύτης προταθὲν ζήτημα περὶ τῆς πρακτικῆς ὠφελείας τῆς ῥητορικῆς τέχνης, ἐξάγει ἐκ τῶν προεκτεθέντων τὰ ἑφεξῆς συμπεράσματα.

Ὅστις, ἐπιλέγει μετὰ φιλοσοφικῆς πεποιθήσεως, διαπράξῃ ἀδίκημα ἢ αὐτὸς ἢ ἄλλος τις περὶ ὧν ἐνδιαφέρεται, ὀφείλει ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ προσέρχηται πρὸς τὸν δικαστὴν ὡς πρὸς τὸν Ἰατρὸν, ὅπως ὅσον ἐνεστι τάχιστα ὑποστῇ τὴν προσήκουσαν ποινὴν εὐλαβούμενος μήπως τὸ νόσημα τῆς ἀδικίας χρόνιον καταστὰν προσερπύσῃ εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς ψυχῆς καὶ καταντήσῃ ἀνίατον.

Ἡ ῥητορικὴ ἄρα, ὦ Πῶλε, ἀποβαίνει ἡμῖν ὅλως ἄχρηστος πρὸς ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς ἀδικίας, ἣν ἡμεῖς αὐτοὶ τυχὸν διεπράξαμεν ἢ οἱ φίλοι, ἢ τὰ τέκνα, ἢ ἡ πατρὶς, ἐκτὸς μόνον ἐάν τις ὑπολάβῃ ὅτι χρησιμεύει ἐπὶ τὸ ἀντίθετον, ὅπως κατηγορῇ μάλιστα μὲν ἑαυτὸν, ἔπειτα δὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους ἀδικοῦντας ἵνα μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀδικήματος τιμωρούμενος ἀπαλλάττηται τοῦ μεγίστου κακοῦ, τῆς ἀδικίας. Τοὐναντίον δὲ πρόκειται νὰ βλάψῃ τις τὸν ἐχθρόν του δράσαντα πρᾶξίν τινα ἀξιόποινον; Ἂς καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ὅπως μὴ κλητευθῇ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου· Ἀλλὰ καὶ ἐὰν μὴ δυνηθῇ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἐμφάνισίν του, ἂς ἐνεργήσῃ παντὶ τρόπῳ ὅπως διαφύγῃ τὰς χεῖρας τῆς δικαιοσύνης καὶ μὴ τιμωρηθῇ· ἀλλ' ἐὰν ἔκλεψε χρήματα, ὅπως μὴ τὰ ἀποδώσῃ, ἀλλὰ κατακρατῶν αὐτὰ τὰ ἐξοδεύῃ εἰς ἀθεμίτους καὶ ἐγκληματικοὺς σκοπούς, καὶ ἐὰν τὸ ἀδίκημά του εἶναι ἄξιον κεφαλικῆς ποινῆς, ὅπως μὴ κατα δικασθῇ εἰς θάνατον, ζῶν ἐν τῇ μοχθηρίᾳ αὐτοῦ ἐπὶ μήκιστον. Ἰδοὺ, ὦ Πῶλε, κατὰ τί ἡ ῥητορικὴ εἶναι χρήσιμος ἂν ἦναι τῳόντι ὁπωσοῦν χρήσιμος, καθ' ὅσον ἀνωτέρω ἐφάνη ἡμῖν πάντη ἄχρηστος.

Τὸ δεύτερον τοῦτο τμῆμα περιέχει κυρίως θεωρίαν περὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ποινῆς ἀπορρέουσαν ἐκ τοῦ ἀγνοτέρου καὶ ἐντελεστέρου ἠθικοῦ συστήματος. Ἀφορμὴν δὲ εἰς ἀνάπτυξιν ταύτης παρέσχεν ὁ Πῶλος ὅστις πέρα τοῦ δέοντος ἐξαίρων τὰ πλεονεκτήματα τῆς τέχνης του ἰσχυρίσθη ὅτι οἱ ῥήτορες μεγίστην ἐνασκοῦσιν ἰσχὺν καὶ ἐπίῤῥοιαν ἐν ταῖς πόλεσι, τὰ πάντα κατὰ τὸ δοκοῦν ἄγοντες καὶ φέροντες. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἀντιτείνας ὅτι οἱ ῥήτορες πράττοντες τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς δὲν πράττουσι καὶ ἃ βούλονται μετὰ πολλῆς λεπτονοίας ποιεῖται διαστολὴν μεταξὺ τῆς δοκήσεως ἢ τοῦ αὐθαιρέτου καὶ τῆς ἐλλόγου καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως· διαστολὴν, ἣν ἔτι καὶ νῦν πολλοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν νομικῶν παραγνωρίζουσι συγχέοντες τὴν πεφωτισμένην ἐλευθερίαν μετὰ τῆς ὀρμεμφύτου ὀρέξεως καὶ ἀξιοῦντες ὅτι ἡ τοῦ προσώπου συνίσταται εἰς τὸ ἀπροσκόπως ἐκπληροῦν τὰς φυσικὰς ὁρμὰς καὶ τὰς ἐμπαθεῖς τάσεις του. Εἰς τὴν πλάνην δὲ ταύτην καὶ σύγχυσιν περιπίπτουσιν οἱ ἐπιπολαίως τὰ πράγματα ἐξετάζοντες, οἱ ἐυπερικλείοντες τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς αἰσθήσεως καὶ μὴ ἐν ἐκείνῳ ἀνευρίσκοντες ἄλλην τινὰ ὑπερτέραν ταύτης δύναμιν. Ἀλλ' ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης δαδουχούμενοι εὐκρινῶς διαγινώσκομεν τὴν μεταξὺ τῆς δοκήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς βουλήσεως ὑφεστῶσαν ἀντίθεσιν· ἡ μὲν ἐπιζητεῖ τὴν ἄμεσον ἐκπλήρωσιν τῶν ἀτελειοτάτων αὐτῆς ὀρέξεων ἀπαύστως δίκην ἐρωτοτρόπου γυναίου μεταβάλλουσα ἀντικείμενον, ἡ δὲ μονίμως καὶ ἀτρέπτως ῥέπει πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὡς κέντρον τις, πρὸς τὸ ἀγαθόν· καὶ ἡ μὲν συνήθως ἁφαρπάζει τοῦ σκοποῦ της ἐκλαμβάνουσα τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν ὡς πραγματικὸν, ἡ δὲ ἐμμόνως ἐφικνεῖται τοῦ ἀντικειμένου της εὐκρινῆ τούτου ἔννοιαν ἔχουσα· Ἐντεῦθεν δὲ παρέπεται καὶ ἡ ἄλλη ἀντίθεσις τῆς ἀνυποστάτου καὶ τῆς ἀληθοῦς δυνάμεως τοῦ πράττοντος· διότι ὁ κατὰ τὸ δοκοῦν πράττων ὑπολαμβάνει ὅτι κέκτηται δύναμιν ἱκανὴν πρὸς κατόρθωσιν τῶν ἰδιοτελῶν σχεδίων του· ἀλλ' ἐν πράγματι ἐξελέγχεται πάντῃ ἀνίσχυρος ὢν, διότι ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πείρας πληροφορεῖται, ὅτι δι' αὐτὸν ἀποβαίνει ἀνέφικτον, ὅπερ κυρίως βούλεται, τὸ ἀγαθόν· μόνη δὲ ἡ ἠθικὴ βούλησις, ἡ πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθὸν κατευθυνομένη παρέχει τῷ πράττοντι πραγματικὴν ἰσχὺν καὶ δύναμιν· διότι μόνη ἡ ἠθικὴ βούλησις ὑπείκουσα εἰς τὰς ἀϊδίους καὶ καθολικὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου κραταιοῦται καὶ

ἐνισχύεται. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἵνα καταστήσῃ τὴν θεωρίαν ταύτην εὐληπτοτέραν εἰς τὴν ἀφιλόσοφον τοῦ Πώλου διάνοιαν, διαιρεῖ πρῶτον τὰ ἀγαθὰ εἰς πνευματικὰ, σωματικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, ἀντιπροσωπευόμενα τὰ μὲν ὑπὸ τῆς σοφίας, τὰ δὲ ὑπὸ τῆς ὑγείας, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ πλούτου, ἀποκαλῶν κακὰ τὰ ἐναντία τούτων· ἔπειτα διακρίνει ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων τὰ μήτε ἀγαθὰ μήτε κακὰ, διάμεσα ἢ οὐδέτερα καλούμενα, οἷά εἰσιν αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις καὶ τὰ αἰσθητικὰ ἀντικείμενα, π. χ. *τρέχειν*, *φορεύειν*, ἢ *λίθοι*, *ξύλα* κτλ. Ὁ πράττων ἄρα βούλεται οὐχὶ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν, οὗ ἕνεκα ἐκτελεῖ τὴν πρᾶξιν· οἷον ὁ τὸ πικρὸν φάρμακον πίνων βούλεται οὐχὶ τοῦτο, ὅπερ ποιεῖ, τὴν πόσιν τοῦ φαρμάκου, ἀλλὰ τὴν ὑγείαν, ἧς ἕνεκα πίνει τὸ φάρμακον. Καὶ ὁ φονεύων δὲ βούλεται οὐχὶ τὴν πρᾶξιν τοῦ φόνου, ἀλλὰ τὴν ἐκ ταύτης προερχομένην ὠφέλειαν, τὸ ἀγαθόν. Ὅθεν ἕπεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος βουλόμενος τὸ ἀγαθὸν, ἐὰν πράττῃ τὸ δοκοῦν αὐτῷ ἀγαθὸν, ἐνῷ καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον εἶναι κακόν, τὸ πράττει παρὰ τὴν βούλησίν του. Ὁ πράττων ἄρα τὸ κακὸν δὲν πράττει ὅπερ βούλεται· ἑπομένως δὲ ὁ ῥήτωρ ἢ ὁ τύραννος ἐνεργῶν κατὰ τὸ δοκοῦν δὲν πράττει ὅπερ βούλεται, οὐδὲ ἐνασκεῖ ἐν τῇ πόλει μεγάλην δύναμιν. Τοῦτο δὲ φιλοσοφικῶς μεθερμηνευόμενον σημαίνει ὅτι ὁ μετὰ λόγου βουλόμενος τείνει πρὸς τὸ ἄκρον ἀγαθὸν, τὸν τελικὸν σκοπὸν πάσης ἐνεργείας καὶ πράξεως. Ὅθεν ὁ πραγματιῶν τὴν ἔλλογον αὐτοῦ βούλησιν εἶναι ὄντως δυνατὸς ἐν τῇ πόλει, οὐχὶ δὲ ὁ ῥήτωρ ἢ ὁ τύραννος ὁ ἀγνοῶν τὸν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸν, ὁ στερούμενος τῆς γνώσεως ἐκείνης τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅστις ὅσῳ πλείονα ἀδικήματα διαπράττει, τοσούτῳ ἀθλιώτερος καὶ ἐλεεινότερος καθίσταται.

Πλὴν αὐτὸ τοῦτο πρόκειται ἤδη καὶ διαλεκτικῶς ν' ἀποδειχθῇ· πρῶτον ὅτι προτιμότερον ν' ἀδικῆταί τις ἢ ν' ἀδικῇ, νὰ τυραννῆται ἢ νὰ τυραννῇ, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ ἄδικος ὁ διαφεύγων τὴν ποινὴν τοῦ ἀδικήματος εἶναι πολῷ ἀθλιώτερος τοῦ ὑφισταμένου τὴν προσήκουσαν ποινὴν καὶ δικαίως κολαζομένου. Πρὸς ἀπόδειξιν οὖν τοῦ πρώτου κεφαλαίου ὁ Σωκράτης ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ αἰσχροῦ, ἐπικαλεῖται τὴν κοινὴν συνείδησιν, τὸ καθολικὸν αἴσθημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὁμολογοῦντος ὅτι, τὸ ἀδικεῖσθαι εἶναι κάλλιον καὶ προτιμότερον τοῦ ἀδικεῖν, ἢ ἀντιστρόφως, ὅτι τὸ ἀδικεῖν εἶναι αἴσχιον καὶ ἀτιμότερον τοῦ ἀδικεῖσθαι. Ἀλλὰ τὸ καλὸν ὁρίζεται ἢ ὡς ἡδονικὸν, ἢ ὡς ἀγαθὸν καὶ ὠφέλιμον, καθάπερ τὸ ἐναντίον ἐκείνου, τὸ αἰσχρὸν ἢ ὡς ἀλγεινὸν, ἢ ὡς κακὸν καὶ βλαβερόν. Ἐὰν ἄρα τὸ ἀδικεῖν ἦναι αἰσχρότερον τοῦ ἀδικεῖσθαι, τοῦτο συμβαίνει διότι εἶναι ἢ ἀλγεινότερον ἢ κάκιον καὶ βλαβερώτερον. Ἀλλ' ἡ ἀδικία δὲν εἶναι βεβαίως αἰσχρὰ ἕνεκεν τοῦ ἄλγους, διότι ὁ ἀδικῶν δὲν αἰσθάνεται μεγαλήτερον πόνον ἢ ὁ ἀδικούμενος· ἐναπολείπεται ἄρα νὰ ἦναι αἰσχρὰ ἕνεκεν τοῦ κακοῦ καὶ τῆς βλάβης τῆς ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐπερχομένης εἰς τὸν πράττοντα. Ὅθεν ἐπειδὴ οὐδεὶς προτιμᾷ τὸ αἰσχρὸν ἀντὶ τοῦ καλοῦ, ἢ τὸ κακὸν ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἕπεται ὅτι οὐδεὶς προτιμᾷ ν' ἀδικῇ μᾶλλον ἢ ν' ἀδικῆται. Αὕτη λοιπὸν ἡ ἀληθῶς εὐαγγελικὴ ἀρχὴ, ἡ ἀγνοτέρα ἁπασῶν τῶν ἠθικῶν διδασκαλιῶν, ὅσας ποτὲ ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης διετύπωσεν, ὅτι κάλλιον καὶ προτιμότερον τὸ ἀδικεῖσθαι τοῦ ἀδικεῖν, φαίνεταί πως ἀπολλύουσά τι τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀγνείας καὶ καθαρότητος καὶ καταβιβαζομένη ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ὕψους της ἅμα ὡς ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ καλὸν ἀνάγεται εἰς τὸ ὠφέλιμον, ὅτι τὸ ἀδικεῖσθαι εἶναι κάλλιον τοῦ ἀδικεῖν διότι ὁ ἀδικούμενος ὑφίσταται ἐλάττονα ζημίαν καὶ βλάβην ἢ ὁ ἀδικῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα μάλιστα γίνεται καταφανὴς ἡ μέθοδος τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους συγκαταβαίνων εἰς τὸν περιωρισμένον κύκλον τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀκροατηρίου του, κέκτηται τὴν ἐπιδεξιότητα βαθμηδὸν νὰ τὸ προσβιβάζῃ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῶν ἰδίων αὐτοῦ διανοημάτων. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν προαναμνήσας ὅτι ἅπαντα ποιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἕνεκεν τοῦ ἀγαθοῦ, ὅτι ὁ κατὰ τὸ δοκοῦν πράττων ἀποβλέπει εἰς τὴν παραυτίκα ἡδονὴν ἐνῷ ἡ ἠθικὴ βούλησις τείνει ἀνενδότως πρός τι ἔμμονον ἀγαθὸν, πρὸς τὴν εὐεξίαν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, προδιαθέτει τὸν ἀκροατὴν ἵνα κατόπιν τὸν κατηχήσῃ, ὅτι ἡ ἀδικία εἶναι αἰσχρὸν καὶ κακὸν, οὐχὶ ἕνεκεν τῶν

ἐνδεχομένων συνεπειῶν της, οὐχὶ ἕνεκεν τῆς ἐξ ἐκείνης προερχομένης ἐξωτερικῆς βλάβης, ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἕνεκεν τῆς ἀπολύτου αὐτῆς ἀντιφάσεως πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν, πρὸς τὴν τῆς παγκοσμίου ἁρμονίας καὶ τάξεως καθολικὴν ἔννοιαν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πρώτου κεφαλαίου· ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι ἡ ἀτιμωρησία τοῦ ἀδικήματος εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κακῶν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Σωκράτους εἰσὶν οὐχ ἧττον ἔλλογα καὶ ἀκαταγώνιστα.

Ἡ ἐνταῦθα περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ποινῆς ἑρμηνευομένη Πλατωνικὴ θεωρία πληροῖ μίαν τῶν ἀξιολογωτέρων σελίδων τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Πλάτων ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου ἀνελίττει ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων αὐτοῦ στοιχείων, τὸ τῆς Ποινῆς. Καὶ τῳόντι πρῶτος οὗτος διὰ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ διεῖδεν ὅτι κυρία βάσις τῆς ποινῆς δὲν εἶναι οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν ἀπολιτεύτων λαῶν σκοπουμένη θηριώδης ἐκδίκησις, οὔτε ἡ ὑπὸ πολλῶν ποινικολόγων ὑποστηριζομένη κοινωνικὴ ὠφέλεια, εἴτε ἄμεσος πρὸς καταστολὴν τοῦ κακοῦ, εἴτε ἔμμεσος πρὸς πρόληψιν αὐτοῦ διὰ τοῦ παραδείγματισμοῦ, ἤτοι διὰ τῆς ἐκφοβήσεως ἀλλὰ τὸ δίκαιον ὅπερ παραβαινόμενον ἀδυσωπήτως ἀπαιτεῖ τὴν ἐπανόρθωσίν του διὰ τοῦ περιορισμοῦ ἢ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν προσωπικῶν τοῦ παραβάτου δικαιωμάτων. Ναὶ μὲν κατὰ τὴν τῆς ποινῆς ἐπιβολὴν λαμβάνεται ἐν ὄψει καὶ ἡ κοινωνικὴ ὠφέλεια, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἦναι ἡ ποινὴ δικαία· διότι ὑποτεθείσθω ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον τὸ νὰ τιμωρῆται τὸ ἀδίκημα, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει δικαίωμα κολάσεως, τότε ἡ τῆς ποινῆς ἐπιβολὴ πόρρω ἀπέχουσα τοῦ ν' ἀποβαίνῃ ὠφέλιμος εἴς τε τὸν ἔνοχον ἀναλογιζόμενον ὅτι ἄξια ὧν ἔπραξεν ἀπολαμβάνει καὶ εἰς τοὺς θεατὰς ὑπομιμνησκομένους διὰ τοῦ παραδείγματος ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔσονται ἄξιοι τῶν αὐτῶν παθημάτων παρεκτρεπόμενοι τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐθύτητος, ἀπεναντίας κατεξανίστησι τὴν κοινὴν ἀπάντων συνείδησιν ἐγείρουσα ἐν αὐτῇ τὴν ἀπέχθειαν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν. Ὅθεν ἡ ποινὴ ἵνα ἀποβῇ τελεσφόρος προϋποτίθησιν ὡς ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον ὅρον νὰ θεωρῆται δικαία καὶ ἔλλογος, νὰ ἐκλαμβάνηται κατὰ τὸ κύριον αὐτῆς σημαινόμενον, ὡς περίτρανος ἐκδήλωσις τῆς τοῦ δικαίου ἐκνικήσεως· διότι τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθὸν, εἶναι τὸ μόνον θετικόν, τὸ δὲ ἄδικον, τὸ ψεῦδος, τὸ κακόν, δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ἄρνησις τοῦ θετικοῦ, καθάπερ τὸ σκότος εἶναι ἡ ἄρνησις τοῦ φωτός. Ἡ δὲ ποινὴ αἴρουσα τὸ ἀδίκημα εἶναι ἡ ἄρσις τῆς ἄρσεως ἢ ἡ ἄρνησις τῆς ἀρνήσεως, κατὰ τὴν Ἐγελιανὴν φρασεολογίαν, εἶναι ἡ τοῦ δικαίου ἐπανόρθωσις καὶ κύρωσις. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ πρᾶξις τῆς ποινῆς ὡς πρὸς τὸ ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον· ὡς πρὸς δὲ τὸ ὑφιστάμενον αὐτὴν πρόσωπον ἐνασκεῖ δύναμιν Ἰαματικὴν καὶ καθαρτήριον, ἐφ' ὅσον ἡ ἀδικία, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι τῆς ψυχῆς νόσημα, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ὁ φιλόσοφος τίθησι τὴν ἀδικίαν μᾶλλον εἰς τὴν ἐνδόμυχον τῆς ψυχῆς ἁρμοστίαν καὶ διαφθορὰν ἢ εἰς τὴν ταύτης ἐξωτερίκευσιν, χαρακτηρίζων τὴν δικαιοσύνην εἰς τὴν ἐναρμόνιον ἐκείνης καλλονὴν καὶ εὐεξίαν. Ὅθεν εἰκότως μετὰ τὴν δικαιοσύνην, τὸ ἀκρότατον τῆς ψυχῆς ἀγαθὸν, συγκαταριθμεῖ δεύτερον τὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας κάθαρσιν, ὥς περ τἀνάπαλιν, τὸ ἐμμένειν ἀτιμωρητεὶ ἐν τῇ ἀδικίᾳ ὑπολογίζεται κακὸν μεῖζον καὶ αὐτῆς τῆς ἀδικίας.

Τέλος δὲ ὁ Σωκράτης τὸ ἐξαγόμενον τῆς συζητήσεως ταύτης ἐφαρμόζων ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς περὶ αὐτῆς ἐπικρατούσας δοξασίας, συμπεραίνει, ὅτι ὁ ὄντως ῥήτωρ ἀντὶ τοῦ ν' ἀπολογῆται ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τοῦ πελάτου αὐτοῦ, ὅπως ἀποκρύψας τὴν ἐνοχὴν τοῦ ἀδικήματος διεκφύγῃ τὴν προσήκουσαν ποινὴν ὀφείλει ὅπως παντὶ σθένει ἀγωνίζηται ἵνα διὰ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ ἀδικήματος ἀπαλλαγῇ τοῦ μεγίστου κακοῦ, τῆς ἀδικίας. Αὗται δὲ αἱ ἀξιώσεις τοῦ Σωκράτους, αἵτινες προσκρούουσαι πρὸς τὰς τότε καὶ νῦν ἔτι παραδεδεγμένας δοξασίας φαίνονται αὐτόχρημα παραδοξολογίαι, ἐρείδονται ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης ἀληθείας, ὅτι ἡ ποινὴ δὲν εἶναί τι ἔξωθεν βίᾳ ἐπιβαλλόμενον, ἣν ὁ ἐγκληματίας καὶ ἄκων ὑφίσταται ἀναποδράστῳ τινὶ ἀνάγκῃ ὑπείκων· ἀλλ' εἶναί τι πάντῃ αὐτοπροαίρετον, ὅπερ ὁ ἐγκληματίας, καθὸ βούλησις ἔλλογος, ἀπαιτεῖ ὡς προσωπικὸν αὐτοῦ δικαίωμα, ὅπως ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ λογικὴν τάξιν, ἐξ ἧς διὰ τῆς ἐγκληματικῆς αὐτοῦ πράξεως ἔκπτωτος ἐγένετο, ὅπως διὰ τῆς ἐξιλεώσεως τοῦ ἁμαρτήματός του ἀνακτήσηται τὴν ἐνδόμυχον τοῦ συνειδότος γαλήνην, τὴν πρὸς ἑαυτὸν εἰρήνευσιν ἣν δυστυχῶς ἀπώλεσεν. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ἐν τῇ Πλατωνικῇ ταύτῃ περὶ ποινῆς θεωρίᾳ ὑπολείπεται καί τι κενὸν καὶ ἐλλειμματῶδες· διότι αἱ σωματικαὶ ἀλγηδόνες, εἰς ἃς ὁ Πλάτων, ὡς φαίνεται, ὑποβάλλει τὸν ἐγκληματίαν, εἶναι ἀμφίβολον κατὰ πόσον δύνανται ν' ἀπαλλάξωσι τὸν ἠθικῶς νοσοῦντα ἀπὸ τῆς ἀδικίας, ἂν μὴ προστεθῇ ὡς ἐπίκουρος καὶ ἡ παιδεία τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἐκ καρδίας μεταμέλεια, ἥτις ἄλλως δὲν ἐπιτυγχάνεται εἰμὴ διὰ τῆς παρηγόρου φωνῆς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τῆς εἰς τὸν ἀληθῶς μετανοοῦντα ἁμαρτωλὸν εὐαγγελιζομένης ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ψυχικὴν ἴασιν.

(Ἕπεται συνέχεια)

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΣ.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

(1821—1827)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ

Ἐξ ἀνεκδότων ὑπομνημάτων.

(Συνέχεια καὶ τέλος)

—

Ἡ δὲ ἀντιβασιλεία, κομίσασα ἕτοιμα τὰ διοικητικὰ αὐτῆς σχέδια, ἐπεκύρωσε μὲν προσωρινῶς τὸ ὑπάρχον ὑπουργεῖον, ἀπέσχεν ὅμως ἐπὶ δύο καὶ ἐπέκεινα μῆνας ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα δι' ὧν ἔμελλε νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτά· διότι ἤθελε νὰ πορισθῇ προηγουμένως ἀκριβεῖς ὅσον οἷόν τε εἰδήσεις περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ πολιτεύματος ἑκάστου, ποῦ ἐγεννήθημεν, ποία ἡ ἀγωγὴ ἡμῶν, ὁποῖαι αἱ σπουδαί, ποῦ ὑπηρετήσαμεν, ὁποῖον τὸ εἶδος τῆς ὑπηρεσίας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἔλεγε δὲ ὅτι πρὸς μὲν τοὺς διὰ τῆς σπάθης ἀπαλλάξαντας τῆς δουλείας τὴν χώραν σκοπὸν εἶχε νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην δι' ἐξαιρέτων τιμῶν, βαθμῶν καὶ ἀξιωμάτων· διὰ τὸν νέον ὅμως ἀγῶνα, τὸν τῆς διοργανώσεως, ἠναγκάζετο νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοπονίας, καὶ τῆς πολιτικῆς καρτερίας καὶ δεξιότητος.

Ἀλλ' ἡ περὶ τὰ πρόσωπα εὐσυνείδητος αὕτη φροντὶς δὲν περιέλαβε καὶ τὰ πράγματα· δὲν ἐμελετήθησαν ἐπιμελέστερον αἱ περιστάσεις καὶ αἱ χρεῖαι, οὐδ' ἠκούσθησαν προσεκτικώτερον αἱ συμβουλαὶ τῆς πείρας. Ἂν τοῦτο ἐγίνετο, δὲν θὰ διελύετο ὁ ἑλαφρὸς στρατός, οὔτε θὰ ἐγεννᾶτο ἡ λῃστεία, εἰς ἣν ἐξ ἀνάγκης κατέφυγον οἱ λιμώττοντες στρατιῶται. Καὶ ὁ Τρικούπης καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ ἀνέστησαν, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν.

Καθὼς δὲ ὁ κυβερνήτης οὕτω καὶ ἡ ἀντιβασιλεία ἀνηγόρευεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματέα, ἅμα δὲ καὶ πρόεδρον τοῦ ὑπουργείου· προσέθετο δὲ καὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας γραμματείαν, διότι ἐπὶ τῶν ἀνελευθέρων ἐκείνων ἡμερῶν, ὡς ὠνομάσθησαν μετὰ ταῦτα, τὸ πανελλήνιον τοῦτο ὑπουργεῖον δὲν ἐρρίπτετο ὡς δέλεαρ πρὸς ἄγραν λιποθύμων ἰχθύων· ἐξ ἐναντίας παρεδίδετο εἰς χεῖρας ἀνδρῶν ἐπιστημόνων, οἷοι Τρικούπης, Ῥίζος, Σχινᾶς, Βαλέττας, Ποτλῆς, βαθέως αἰσθανομένων ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ παιδεία ἔσωσαν τὸν ἑλληνισμόν, καὶ ὅτι αὐταὶ καὶ τοῦ λοιποῦ ἔπρεπε νὰ συνδέωσιν ἀδιαῤῥήκτως τὸ διχοτομηθὲν ἔθνος.

Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν τῆς Ἑλλάδος οἱ συγκροτοῦντες τὴν ἀντιβασιλείαν, συνεχίζοντες τὰς παλαιὰς διενέξεις, διῃρέθησαν εἰς δύο. Ἐπικρατήσαντες δὲ οἱ πλείους, οἱ τὰ τῆς Γαλλίας φρονοῦντες, καὶ ἐπιμένοντες ν' ἀπογυμνώσωσι τὸν πρόεδρον αὐτῶν πάσης ἐπιῤῥοῆς, ἀπεμάκρυναν πρῶτον μὲν τὸν Τρικούπην, εἶτα δὲ τὸν Μαυροκορδάτον, διορίσαντες πρέσβεις εἰς Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν. Καταβαλόντος δὲ μετά τινα χρόνον τοῦ Ἀρμανσπέργ τοὺς ἐναντίους διὰ τῆς ἐν Βαυαρίᾳ βιαίας παρεμβάσεως τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἀπεστάλη καὶ ὁ Κωλέττης εἰς Παρισίους, καὶ οὕτως ἀπελακτισθη ἡ ἄμεσος εἰς τὰ πράγματα μετοχὴ τριῶν ἐκ τῶν κορυφαίων πολιτικῶν ἀνδρῶν τοῦ νέου βασιλείου.

Ἀλλ' ὁ Τρικούπης καὶ πρὶν ἢ ἀποδημήσῃ, καὶ μακρόθεν, προέτρεπε τήν τε ἀντιβασιλείαν καὶ τὸν βασιλέα νὰ χορηγήσωσι σύνταγμα, τιμῶντες καὶ τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις. Ἀπέμενε δὲ διότι δὲν ἐξελάμβανε τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ὡς ἁπλῆν ἐγγύησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ἐναντίον τῶν παρεκτροπῶν τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρόληψιν ταραχῶν, αἵτινες δύσκολον ἢ καὶ ἀδύνατον νὰ μὴ προκύψωσιν ὁσάκις ἀφαιρῶνται ἀπὸ τῶν ἐθνῶν δικαιώματα, ἃ συνείθισαν νὰ κατέχωσιν ὡς ἀναφαίρετον κτῆμα. Πλὴν τούτου, ὅπως ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν βασιλείαν ὡς σύμβολον πανελληνίου ἑνότητος, οὕτως ἀπαραίτητον ἐθεώρει καὶ τὴν συνταγματικὴν ἐλευθερίαν, ὡς σύμβολον ἐθνικῆς ἀναπτύξεως. Ἔλεγε δὲ καὶ ἔγραφε ταῦτα, καὶ κατ' ἰδίαν πρὸς τοὺς οἰκείους, καὶ δημοσίᾳ ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς ἐπικρατείας ποθῶν νὰ μεταδώσῃ ὡς ἀναμφιλέκτους ἀληθείας τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ.

Καὶ τοιαῦτα πρεσβεύων συνετέλεσεν εἴπερ τις ἄλλος ὡς πληρεξούσιος εἰς τὴν κατάρτισιν τοῦ συντάγματος τῆς 3 Σεπτεμ. Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι τὸ ἔργον ἦτο ἁπηλλαγμένον ἀκανθῶν καὶ τριβόλων· ἐξ ἐναντίας, οἱ ἐν τῇ συνελεύσει ἐπισημότεροι, ὅπως κατορθώσωσι τὸ μετὰ δέκα ἔτη καταλυθέν, «ἐξελεῖν, δηλαδή, τοῦ πολιτεύματος δημοκοπίαν, ἐπιμανὲς νόσημα, τυραννίδος οὐκ ἔλαττον,» ἠναγκάσθησαν νὰ συνενώσωσι πάντας τοὺς ἀγῶνας καὶ ὅλον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Ὀνομασθεὶς δὲ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Παιδείας ἐπὶ τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ Ὑπουργείου, ἐπάλαιε καὶ αὐτὸς πρὸς τὰς καθ' ἑκάστην προφαινομένας δυσχερείας, οὐδέποτε ἀποκαρτερήσας, διότι ἐδόξαζεν, ὅτι, καθὼς διὰ τῆς ἕξεως, ἀσυνέτως ὁδηγουμένης, ἀποκτῶνται παρὰ τῶν ἀνθρώπων πολλὰ κακά, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διὰ τῆς ἕξεως, εὐσυνειδήτως πηδαλιουχουμένης, πολλὰ καλὰ γίνονται θηρατά. Καὶ ὁμολόγει μὲν ἑδραιότατον καὶ μόνον βάθρον τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας τὴν χριστὴν ἀγωγήν, ἐπίστευε δὲ καὶ ὅτι ἡ περὶ ταύτην σπουδὴ δύναται νὰ συμβαδίσῃ καὶ νὰ συναυξήσῃ μετὰ τῆς καλλιεργείας ἐκείνης. Ἡ μία, ἔλεγεν, εὐκολύνει τὸ ἔργον τῆς ἄλλης.

Τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο, χαλαρῶς διαχειρίσαν τὴν ἐξουσίαν, κατέθετο παρακαίρως αὐτήν. Εἰς τὴν παραίτησιν δὲ ἐπηκολούθησεν ἀντιπολίτευσις, μετρία μὲν κατ' ἀρχάς, θερμὴ δὲ περὶ τὰ μέσα καὶ ἐπὶ τέλους διάπυρος. Ἀλλ' ὁ μετριοπαθὴς ἀνὴρ, ἔμβλημα ἔχων ἀρράγες τὸ «μηδὲν ἄγαν,» οὐδὲ κἂν προσήγγισε τὸ τρίτον στάδιον. Ἄκαιρον δὲ φαίνεταί μοι νὰ διηγηθῶ διὰ τί, πολλὰ μοχθήσας, μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα τοῦ Κωλέττου, ὅπως διαλλάξῃ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοὺς ἐπ' ἄκρον ἀντιπολιτευομένους, παρὰ τούτοις μὲν ἐναυάγησεν, ἐπέτυχε δὲ παρ' ἐκείνῳ. Ἀλλὰ καὶ ἀνωφελῆ νομίζω τὴν διήγησιν· διότι ἐρρέθη μὲν ἔκπαλαι ὅτι ἡ ἱστορία τῶν προγεγενημένων διδάσκει τοὺς μεταγενεστέρους, πρὸς τὰ ἔθνη ὅμως, ὡς καὶ ἐξ ἰδίας πείρας μανθάνομεν, οὐδέποτε ἐγένετο χρήσιμος. Ἀγανακτήσας δὲ διὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐπανῆλθε πρεσβευτὴς εἰς Γαλλίαν· μετέπειτα δὲ καὶ εἰς Ἀγγλίαν, ὅθεν συνεχῶς ἐπέστελλε πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς φίλους παραινέσεις καὶ νουθεσίας, δακτυλοδεικτῶν εὐθαρσῶς τὰ ὀλισθήματα τῆς τε ἐξουσίας καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ὑποδεικνύων τί ἔδει γενέσθαι, ὅπως ἀποκρουσθῇ ἡ ὑποβρέμουσα θύελλα.

Ὡρμᾶτο δὲ ἡ θύελλα ἐκ δύο διαφόρων σημείων· διὸ καὶ μεταξὺ δύο σκοπέλων ἐταλαιπωρεῖτο ἡ βασιλεία. Ἐπὶ τῶν Κριμαϊκῶν, τὸ ῥιψοκίνδυνον τοῦ ἡγεμόνος πολίτευμα, τῶν μὲν Ἑλλήνων τὰς καρδίας εἶχεν ἐμπλήσει ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, τῆς δὲ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἶχε παροξύνει τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπέχθειαν. Ἀλλ' ὅτε ἐπὶ τῶν Ἰταλικῶν, ζυγοστατήσας τὰς προαιρέσεις τῶν ἰσχυρῶν καὶ τὸ ἀτελὲς τῶν ἐν Ἑλλάδι πολεμικῶν πόρων, ἐφάνη ἐφεκτικὸς, ἡ φλὸξ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐσβέσθη ἀκρίτως, καὶ ἡ λατρεία ἐτράπη εἰς μῖσος ἀκάθεκτον. Τότε ἡ Ἑλλὰς, στρέψασα καθ' ἑαυτῆς τὰ ἴδια βέλη, ἔτεινε χεῖρα ἀρωγὸν πρὸς τοὺς ξένους, καὶ οὕτως οἱ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν κεραυνοὶ συμπλακέντες, προεμήνυον τρομερὰν καταιγίδα.

Ὁ Τρικούπης, ἐν Λονδίνῳ ἔτι ὤν, ἐσπούδαζε νὰ διασκεδάσῃ αὐτὴν, ἐκδυσωπῶν τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, καὶ παριστῶν συμφέρουσαν καὶ εἰς αὐτὴν, τὴν ἐξιλέωσιν τοῦ ὑπερηρεθισμένου δημοσίου πνεύματος ἐν Ἑλλάδι, διά τινος ἱκανοποιήσεως τῶν ἐξεγερθέντων ἐθνικῶν πόθων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ῥέκτης τῆς Ἀγγλίας πρωθυπουργὸς εὐλαβεῖτο τὰς γνώμας τοῦ Ἕλληνος διπλωμάτου, διὰ δὲ τὴν ἐπικειμένην ἐκστρατείαν τοῦ ἐρημίτου τῆς Καπρέας καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων ἐφοβεῖτο καὶ νέας δεινοτέρας ἀναστατώσεις κατὰ τὴν Ἀνατολὴν, ἐβιάσθη νὰ καταστείλῃ τὸ κατὰ τοῦ Ὄθωνος ἀμείλικτον αὐτοῦ μῖσος, καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ ἐκείνῳ ἐπανερχομένῳ ἕνεκα νόσου εἰς Ἀθήνας, νὰ προσφέρῃ τῷ βασιλεῖ τὴν Ἑπτάνησον, ἐπὶ ῥητῷ ὅμως ὅρῳ αὐστηρᾶς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς γείτονος ἐπικρατείας προσβολῆς. Θέλω δὲ διηγηθῆ λεπτομερῶς ἀλλαχοῦ τὰ περὶ τῆς προσφορᾶς ταύτης, καὶ τοὺς λόγους, δι' οὓς δὲν ἐγένετο τότε δεκτή.

Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἡ θύελλα ἐξερράγη λάβρος ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν σημείων καὶ ἐκραγεῖσα ἀνέτρεψε καὶ καθεστὼς, καὶ βασιλέα, καὶ μέτρον. Καὶ ἠκούσθη μὲν πολλάκις ἐν τῇ συνελεύσει ἡ σώφρων τοῦ Τρικούπη φωνὴ, ἀλλ' ἡ σωφροσύνη, τὸ, κατ' Εὐριπίδην, κάλλιστον τοῦτο τῶν Θεῶν δώρημα, δὲν στέργει καὶ πάντας.

Καὶ ἀποχωρήσας δὲ τῶν δημοσίων οὐδέποτε ἀπέκαμε μεριμνῶν περὶ αὐτῶν καὶ συμβουλεύων, προσπαθῶν ν' ἀναθερμαίνῃ τὴν σκέψιν καὶ ν' ἀφαιρῇ τὴν ἄκαιρον ὀξύτητα τῆς ὁρμῆς· αἱ δὲ συμβουλαὶ, πορίσματα ἐπιστήμης, πείρας, ὀρθῆς κρίσεως καὶ ἀπροσωπωληψίας, ἐμαρτύρουν νοῦν βαθὺν καὶ γενναίαν καρδίαν. Ἀλλ' οὐδὲ τὰς μούσας ἔπαυσε θεραπεύων· καὶ γέρων ἤδη, εὐφραίνετο ἀναπολῶν τὰ ἀγήρω παραγγέλματα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως, τὸ ἀφελὲς τοῦ ἤθους, τὸ εὔθυμον, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ παιγνιῶδες, παρηκολούθησαν αὐτῷ μέχρι τάφου. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν εἶχε τραχὺ ἢ ἐπαχθὲς κατὰ τὴν ὄψιν ἢ τὴν φωνὴν, πάντες προσήρχοντο αὐτῷ χαίροντες, καὶ ἀσμένως συνδιελέγοντο, καθόσον καὶ «πᾶσιν ἐδόκει χρῆναι παρ' αὐτοῦ πυνθάνεσθαι, ὥσπερ τὴν ὁδὸν προεληλυθότων, ἣν καὶ ἡμᾶς ἴσως δεήσει πορεύεσθαι, ποία τίς ἐστι, τραχεῖα καὶ χαλεπὴ ἢ ῥαδία καὶ εὔπορος.»

Ἀδιάτρωτος λάτρης, καθ' ἅπαντα τὸν μακρὸν αὐτοῦ βίον, τῆς πανυπερτάτου ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης τῆς εὐνομίας, τοῦ καθήκοντος ἤνθησε μεταξὺ τῆς ἀσταθείας τῶν δοξασιῶν, τοῦ κλύδωνος τῶν παθῶν, τῆς προτιμήσεως τῶν προσωπικῶν συμφερόντων, τῆς ἀνερυθριάστου συλήσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, ὡς ἀρχηγὸς πολιτικῆς σχολῆς, ἀξίας μὲν πολλῆς τιμῆς διὰ τὸ ἀνέραιον τῶν δογμάτων, «οὐκ εὐαρμόστου δὲ ταῖς χρείαις διὰ βάρος καὶ μέγεθος τῆς ἀρετῆς ἀσύμμετρον τοῖς καθεστῶσι καιροῖς.» Φαίνεται δὲ ὅτι τὴν ἀσυμμετρίαν ταύτην οὐδ' αὐτὸς ἠγνόει· διότι ὁσάκις ἔτυχέ μοι νὰ προσαγορεύσω ὡς θαυμάσια οὐχὶ δὲ ὡς δημοτικὰ τὰ δόγματα ταῦτα, ἀνεθύμισέ μοι τὸ τοῦ Σωκράτους. «Οὐ πάνυ ἡμῖν οὕτω φροντιστέον τί ἐροῦσιν οἱ πολλοὶ ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ὁ ἐπαΐων περὶ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, ὁ εἷς, καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια»

Καὶ περὶ πίστεως δὲ εἶχεν ἰδέας μορφωθείσας ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀνθρωπίνων. «Ἡ ἀκαταμάχητος ἰσχὺς τῶν μαχομένων χριστιανῶν Ἑλλήνων, ἔγραφε πρὸ ἐτῶν, ἦτο ἡ πίστις του καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀδιάσειστος ἐλπίς του.»—Τίς ἄλλη πίστις, ἔλεγέ μοι συχνάκις, ὑπεστήριξεν ἢ μᾶλλον ἐθεμελίωσε διὰ θυσιῶν καὶ αἱμάτων τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν, ὅπως ἡ τῶν Ἑλλήνων;—Καθὼς ὁ πνεύμων ἔχει ἀνάγκην ἀέρος, εἶπέ μοι ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκην πίστεως. Καὶ δύναταί τις ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ ἰσχυρότατος τῶν δεσμῶν τῶν συγκρατούντων τὰ μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους εἶναι ἡ πίστις; Ὑπῆρξαν λαοὶ κραταιοί, οἵτινες, διότι εἶχον στερεὰν τὴν πίστιν, ἐμεγαλούργησαν περὶ τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλολογίαν, τὴν πολιτείαν· καὶ τότε μόνον ἤρχισαν νὰ παρακμάζωσιν, ὅτε παρήκμασεν ἐκείνη παρ' αὐτοῖς. Τοῦτο ἐξάγομεν ἐκ τῆς ἱστορίας, καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν φθίσιν τῆς Γαλλίας· δὲν εἶναι ἁπλῆ σύμπτωσις. Ἔσο δὲ βέβαιος ὅτι ἄνευ ἀκραδάντου πίστεως, ἄνευ βαθυτάτης καὶ ἀκλονήτου πεποιθήσεως οὐδὲν μέγα κατορθοῦται.»

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἀναπολοῦντας ἔφερεν ἡμᾶς ἡ ῥύμη τοῦ λόγου εἰς τὰς ἑταιρίας, τὰς ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ ἐργαζομένας. Ἐνῷ δ'

'εγὼ ἀνεμέτρουν τὰ προσδοκώμενα ὠφελήματα, αὐτὸς, στηρίζων ἐπὶ καθέδρας τὰς δύο χεῖρας καὶ ἐπ' αὐτῶν τὸ μέτωπον, ἐσίγα. 'Ανανεύσας δὲ μετὰ πολὺ,—Μάταιος κόπος! ἐφώνησεν.—'Εγὼ δὲ ταραχθεὶς ἠρώτησα, Καὶ διὰ τί;—Διὰ τί! ἐπανέλαβεν ὡσεὶ ἠπόρει. Βλέπω ὅτι ἐλησμόνησες τί ἐπρωτόμαθες εἰς τὸ 'Ελληνικὸν σχολεῖον. Δὲν ἐνθυμεῖσαι τὴν πρὸς Νικοκλέα παραίνεσιν τοῦ 'Ισοκράτους, «τὸ τῆς πόλεως ἦθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσι;» 'Υπόκειται καὶ τὰ ἤθη, προσέθετο, εἰς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος· ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν κυβερνήσεων ὁρμῶσι πρὸς τὰ κάτω ἀκράτητα.»—Εἶπε, καὶ ἐσιώπησε περίλυπος. Καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον ὑστερόγραφον τῆς πολιτικῆς διαθήκης τοῦ εὐκλεοῦς πολιτικοῦ, τοῦ εὐγλώττου ῥήτορος, τοῦ φιλαλήθους ἱστοριογράφου, Σπυρίδωνος τοῦ Τρικούπη.

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

ΠΕΡΙ ΧΡΗΣΜΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'. — ΜΑΝΤΕΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΜΟΙ.

(Συνέχεια· ἴδ. φυλ. α'.)

II

Τύχη—'Ησίοδος, Πίνδαρος—Μοῖραι. Κλωθώ, Λάχεσις, "Ατροπος—Νέμεσις. 'Αδράστεια, 'Ραμνουσία—"Ατη—Αἰσχύλου, 'Ορέστεια 'Ο οἶκος τῶν 'Ατρειδῶν—'Ο μῦθος τοῦ Ταντάλου καὶ τὸ πρῶτον ἔγκλημα τῶν 'Ατρειδῶν—Τὸ προπεπραγμένον τῶν 'Ινδῶν καὶ ἡ προγονικὴ ἁμαρτία τῶν 'Ελλήνων—"Ετεροι θεοὶ ἐπόπται. Δαίμονες.—'Η προφητεία τοῦ 'Αμπελουργοῦ.—

'Η ἀόριστος Εἱμαρμένη, ἢ ὡς χαλκόδετος πέδη δεσμεύουσα τὸν Προμηθέα ἄνθρωπον, ἐπροσωποποιήθη καὶ συγκαταριθμεῖται μεταξὺ τῶν θεῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Τύχη. Καὶ ὁ μὲν 'Ησίοδος ὀνομάζει αὐτὴν θυγατέρα τοῦ 'Ωκεανοῦ, θέλων διὰ τούτου ἀλληγορικῶς νὰ παραστήσῃ τὴν ἀστασίαν αὐτῆς καὶ ἀβεβαιότητα, ὁ Πίνδαρος συγκατατάσσει καὶ τὴν τύχην μεταξὺ τῶν Μοιρῶν, ἄλλοι δὲ θυγατέρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Νεμέσεως ἀποκαλοῦσιν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχε κεχωρισμένη θεότης· ἀλλ' ὅτι εἰς τὴν Σελήνην ἀπεδίδοντο αἱ ἰδιότητες τῆς θεοῦ τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα 'Εκάτη, διότι κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν ἀρχαίων ἡ Σελήνη ὡς παραίτιος τῆς δρόσου, ἦτο ἡ μόνη δύναμις ἡ τρέφουσα καὶ ζωογονοῦσα τὴν ζείδωρον γῆν.

Παρίσταται δὲ ἡ Τύχη φαλακρὰ καὶ τυφλὴ, πολλάκις δὲ πτερωτὴ καὶ ἐπίδεσμον ἐπὶ τῶν ὀμμάτων ἔχουσα καὶ ἱσταμένη ἐπὶ σφαίρας ἢ τροχοῦ. Ποιηταὶ καὶ ζωγράφοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐμφορούμενοι ἰδέας παρίστων αὐτὴν ἐπὶ τῆς πρώρας πλοίου, σημαίνοντες διὰ τοῦ συμβόλου τούτου τοὺς κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους ῥίπτονται οἱ θαλασσοπόροι, τὴν ἀστασίαν τῶν ἀνέμων, καὶ τὴν πρόσκαιρον τοῦ 'Ωκεανοῦ γαλήνην. "Αλλοτε δὲ (Κακὴ Τύχη) ἔγραφον αὐτὴν ἐγκαταλελειμμένην εἰς τὰ κύματα ἐπὶ πλοίου ἐσχισμένα ἱστία φέροντος ἄνευ ἱστῶν καὶ πηδαλίου.

Παρὰ 'Ρωμαίοις ἡ Τύχη (Fortuna) ἐζωγραφεῖτο ἄπτερος. 'Ανήγειρον δὲ ναοὺς εἰς αὐτὴν καὶ πρῶτος καθιέρωσεν εἰς αὐτὴν ναὸν ἐν 'Ρώμῃ ὁ Τύλλος 'Οστίλιος. 'Ελατρεύετο δὲ καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα 'Ανδρικὴ Τύχη (Fortuna virilis) καὶ εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς συνερχόμεναι αἱ παρθένοι καὶ χῆραι ἔκαιον λιβανωτὸν παρακαλοῦσαι τὴν θεὰν νὰ κρύπτῃ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνδρῶν τὰ σωματικὰ των ἐλαττώματα.

'Ετέρα προσωποποιΐα τῆς Εἱμαρμένης ἦσαν αἱ Μοῖραι, τρεῖς τὸν ἀριθμὸν, Κλωθὼ, Λάχεσις, "Ατροπος.

Καὶ ἡ μὲν Κλωθὼ κρατοῦσα τὴν ἄτρακτον ἔργον εἶχε νὰ περιελίσσῃ τὸ νῆμα, ἀφ' οὗ ἐξήρτητο ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ Λαχέσις νὰ κλώθῃ αὐτὸ, νὰ κόπτῃ δὲ διὰ τῆς ψαλλίδος ἡ "Ατροπος τὸ νῆμα, ὁτὲ ὁ ἄνθρωπος ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ. Διὰ τὸ σκοτεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης τύχης αἱ Μοῖραι ἐπλάσθησαν θυγατέρες τῆς Νυκτός. Σημαίνει δὲ ἡ μὲν "Ατροπος τὸ ἀμετάτρεπτον, ἡ δὲ Λάχεσις ὅ,τι κατὰ λῆχον πίπτει εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ πάλαι μὲν ἐζωγραφοῦντο γυναῖκες δυσειδεῖς, κατόπιν ὅμως οἱ μεταγενέστεροι ἀπεικόνιζον αὐτὰς ὡς παρθένους πτερωτὰς λευκὴν ταινίαν ἢ ἀνθόπλεκτον στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φερούσας καὶ πορφυρᾶν ἐσθῆτα.

'Η δύναμις τῶν Μοιρῶν καὶ ἡ ἐξουσία, ἣν εἶχον ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ της γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου, κατέστησεν αὐτὰς ἰσοδυνάμους σχεδὸν πρὸς τὴν Εἱμαρμένην, ἐφ' ᾧ καὶ ἀνώτεραι τοῦ Διὸς πολλάκις ἐθεωρήθησαν.

'Η δὲ Νέμεσις, διάφορος τῆς τε Τύχης καὶ τῶν Μοιρῶν, ἐνομίζετο ὡς θεὰ τῆς ἐκδικήσεως ἀνταμείβουσα τὴν ἀρετὴν καὶ τιμωροῦσα τὴν κακίαν. 'Ενταῦθα ἠθέλησαν ὑπὸ τὸ πρόσωπον τῆς Νεμέσεως νὰ παραστήσωσι τὴν λελογισμένην τῆς Εἱμαρμένης ἐνέργειαν ὀνομάσαντες αὐτὴν θυγατέρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς 'Ανάγκης.

Ζωγραφεῖται δὲ γυνὴ μεγαλοπρεπὴς, στέφανον ἢ ἀστέρα ἀκτινόεντα ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα καὶ ῥαστίγιον ἢ πέλεκυν εἰς τὰς χεῖρας κρατοῦσα.

Πρῶτος ὁ βασιλεὺς "Αδραστος κατὰ τὸν Στράβωνα [1]) καθιέρωσεν εἰς αὐτὴν ναὸν καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐπωνομάσθη 'Αδράστεια. Καλεῖται δὲ ἡ Νέμεσις καὶ 'Ραμνουσία ἀπὸ 'Ραμνοῦντος χωρίου τῆς 'Αττικῆς πλησίον τοῦ Μαραθῶνος κειμένου, ὅπου ὑπῆρχε ναὸς αὐτῆς καὶ ὅπου μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, ταπεινωθείσης τῆς ἀλαζονείας τῶν βαρβάρων, ἐπωνομάσθη 'Ραμνουσία εἰς ἀνάμνησιν τῆς τιμωρίας. [2])

'Επίκουρον τῆς Νεμέσεως ὁ "Ομηρος ὀνομάζει τὴν "Ατην.

Εἶναι δὲ ἡ "Ατη περίκλυστος καὶ παραφθορὰ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Νεμέσεως, τιμωροῦσα ἐκείνους, τῶν ὁποίων οἱ πατέρες ἢ οἱ πρόγονοι ἠδίκησαν.

'Η τύχη λοιπὸν αὐτῶν ἦτο ὡρισμένη ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἔπρεπε διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν προγόνων νὰ τιμωρηθῶσιν αὐτοί.

'Επὶ τοιαύτης τινὸς δοξασίας στηρίζεται ὁ μῦθος τῶν 'Ατρειδῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Αἰσχύλος ὡς ἐπὶ βάσεως ᾠκοδόμησε τὴν 'Ορέστειαν αὐτοῦ.

'Ο 'Αγαμέμνων, ὁ μεγαλοπρεπέστερος οὗτος τῶν βασιλέων, ἐπιστρέφων εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας. Τὸν ἀναξιοπαθοῦντα βασιλέα οὐδὲν ἔγκλημα ἴδιον βαρύνει ἀλλ' ἡ προγονικὴ ἁμαρτία, ἥτις ἀνέρχεται μέχρι τοῦ Ταντάλου.

Πρώτη λοιπὸν ἁμαρτία τῶν 'Ατρειδῶν ἦτο τὸ ἀπεχθὲς δεῖπνον ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐν τμῆμα τοῦ Πέλοπος ἀνεπλήρωσε παρὰ τοῖς θεοῖς τὴν ἀμβροσίαν. 'Εφ' ἑξῆς ἔπονται τὰ φρικώδη τοῦ Θυέστου καὶ 'Ατρέως κακουργήματα, ἅτινα πάντα ἐπιπίπτουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ 'Αγαμέμνονος.

'Ο Αἰσχύλος διὰ τῆς Κλυταιμνήστρας φαίνεται ἀποκρούων τὴν "Ατην καὶ τὸν 'Αγαμέμνονα ἐπὶ παιδοκτονίᾳ κατηγορῶν.

Μᾶλλον λελογισμένη εἶναι ἡ δοξασία τῶν 'Ινδῶν περὶ τοῦ προπεπραγμένου· καθ' ὅσον κατ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος τιμωρεῖται δι' ὅσα αὐτὸς οὗτος ἐν τῇ προτέρᾳ βιώσει ἥμαρτεν· κατὰ δὲ τοὺς "Ελληνας δι' ὅσα οἱ πρόγονοι αὐτοῦ.

'Αλλ' εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ 'Ελληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ τοῦ Πλάτωνος ἀπέκρουε τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ λαοῦ.

"Ετεροι θεοὶ ἐπόπται τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων ἦσαν οἱ Δαίμονες.

Ἦσαν δὲ οὗτοι ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ δαίμονες. Καὶ οἱ μὲν ἦσαν βοηθοὶ καὶ προστάται, οἱ δὲ παροξύνοντες τὰ πάθη ὡδήγουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν ὄλεθρον. Ζωγραφοῦνται δὲ ὁτὲ μὲν βρέφη πτερωτὰ, ὁτὲ δὲ στεφανηφόροι ἄνδρες καὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας φιάλην.

Ταιαύτη ἐν γένει εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς Εἱμαρμένης δοξασία τῶν ἀρχαίων καὶ ἐπ' αὐτῆς στηρίζονται οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων μύθων. Ὡς ἐν ἐπιλόγῳ ἀναφέρομεν τὸν μῦθον τοῦ 'Αγκαίου εἰς ὃν ἀμπελουργός τις προεφήτευσεν ὅτι οὐδέποτε θὰ πίῃ οἶνον ἐκ τῆς ἀμπέλου του. 'Ενῶ δὲ ἡμέραν τινὰ ἐμπαίζων τὸν μάντιν ἔθλιβεν ἐν τῷ ποτηρίῳ σταφυλὴν ὁ ὑπηρέτης τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι ἄγριος ὗς διαφθείρει τὴν ἄμπελόν του. Καὶ ῥίψας τὸ κύπελλον ἐξέρχεται κατὰ τοῦ θηρίου καὶ πληγωθεὶς ἀποθνήσκει πρὶν ἡ ἐγγίσῃ τὸ πόμα εἰς τὰ χείλη· ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία. «Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου.»

[1]) Strabonis geographica. 1866. Vol. III.—Π'.—13.

[2]) Pausaniae Descriptio greciae Liber I.—XXXIII—2.

III

Μαντεῖα—Μαντεῖα τοῦ Διός—Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ—Τὸ ἐν Δωδώνῃ—Τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος—Αἱ δύω μέλαιναι περιστεραί Ἡ Κρήνη τοῦ Ἡλίου.—Τὸ ἄγαλμα τοῦ Διός. Μαντεῖα τοῦ Ἀπόλλωνος—Τὸ ἐν Ἄβαις—Τὸ ἐν Διδύμοις.

Ἡ κοινῶς ἐπικρατήσασα περὶ τῆς Εἱμαρμένης δόξα ἐγέννησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἀνιχνεύσωσι τὰς βουλάς της καὶ τὸ ἄδηλον μέλλον, ἀφ' οὗ ἐξήρτητο ἡ εὐδαιμονία των ἢ ἡ δυστυχία.

Ἐπίστευσαν δὲ ὅτι οἱ θεοί, γνωρίζοντες τῆς Εἱμαρμένης τὰ ἀπόκρυφα ἔδιδον κατὰ καιροὺς διὰ σημείων (οἰωνοί) ἢ δι' ἀποκαλύψεως (ὄνειροι) εἰς τοὺς ἀνθρώπους νύξιν τινὰ περὶ τῆς μελλούσης αὐτῶν τύχης.

Πλὴν πάντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξηγήσωσι διὰ τῶν σημείων τούτων τὴν θείαν βούλησιν. Ἐχρειάσθησαν λοιπὸν ἐξηγηταὶ καὶ τοιοῦτοι ὡρίσθησαν οἱ ἱερεῖς καὶ ἄλλοι εὐσεβεῖς γέροντες, μάντεις, προφῆται, οἰωνοσκόποι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ πᾶς τόπος ἐνομίσθη κατάλληλος, ὅπως δίδωνται αἱ ἐξηγήσεις αὗται τῶν θείων σημείων, καθιέρωσαν ἐπὶ τούτῳ ἱερὰ ἴδια, ἐν οἷς ἐτάχθησαν οἱ προφῆται καὶ ἐξηγηταὶ τῆς ὑπερτάτης βουλῆς τῆς Εἱμαρμένης καὶ τῶν θεῶν.

Τοιουτοτρόπως καθιερώθησαν τὰ Μαντεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα προσερχόμενοι ἐλάμβανον ἐμμέτρους τινὰς χρησμούς, ἐν οἷς, ὡς ἐν αἰνίγματι, ὑπεκρύπτετο ἡ μέλλουσα αὐτῶν τύχη.

Ἰδίᾳ ὅμως ἡ γνῶσις τοῦ πεπρωμένου περιωρίσθη εἰς ὀλίγους μόνον ἐκ τῶν θεῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα.

Ὁ Ὕπατος Κρονίων κατέχει τὴν δευτέραν βαθμίδα μετὰ τὸν Ἀπόλλωνα. Τρία δὲ ἦσαν τὰ ἐπισημότερα Μαντεῖα τοῦ Διός, τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ ἐν Δωδώνῃ, καὶ τὸ Μαντεῖον τοῦ Διὸς Ἄμμωνος. Καὶ πρῶτον

ΤΟ ΕΝ ΟΛΥΜΠΙΑ.—Τριακόσια στάδια μακρὰν τῆς Ἤλιδος εἰς τὴν γῆν τῶν Πισατῶν ὁ παραρέων Ἀλφειὸς ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ εἰς τὴν Τριφυλιακὴν θάλασσαν ἐκβάλλων ἀρδεύει τὸ ἄλσος τῶν ἀγριελαίων, ἐν ᾧ ὑπῆρχε τὸ Ὀλυμπιακὸν στάδιον, καὶ ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ὑψοῦτο τὸ ἱερὸν τοῦ Διός. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ χώρα αὕτη ἐγένετο ὀνομαστὴ διὰ τὸ μαντεῖον τοῦτο τοῦ Διός, μετὰ ταῦτα ὅμως ἐγένετο μᾶλλον περίδοξος διὰ τὴν πανήγυριν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, οἵτινες καὶ στεφανῖται καὶ ἱεροὶ καὶ μέγιστοι πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀγώνων ἐνομίσθησαν. [1])

Τὸ χρηστήριον τοῦτο ἠρωτᾶτο μὲν καὶ περὶ ἄλλων, κυρίως ὅμως προσήρχοντο ἐν αὐτῷ οἱ μέλλοντες νὰ κατέλθωσιν ἀγωνισταὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια.

Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, τὰ Ἴσθμια καὶ τὰ Πύθια, τῶν ὁποίων τοὺς νικητὰς ὕμνησεν ἡ ἀθάνατος λύρα τοῦ Θηβαίου ἀοιδοῦ, ὑπῆρξαν ὁ δεσμὸς, δι' οὗ αἱ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας καὶ ἡ κατὰ πόλεις καὶ ἡγεμονίας διηρημένη χώρα παρίστατο ἐνώπιον τῶν ξένων ὡς μία καὶ ἀδιαίρετος Ἑλλάς.

Ὁ ἀγὼν ἦτο μέγας καὶ ὁ κατερχόμενος εἰς αὐτὸν ἠγωνία καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐσπούδαζε νὰ μάθῃ ἂν οἱ θεοὶ θὰ ἦσαν εὐμενεῖς καὶ ἡ τύχη εὔνους, καὶ ἂν κατὰ τὴν Πανελλήνιον ἐκείνην ἑορτὴν ἤθελε νικήσει.

Εἰς τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα πρῶτος λέγουσιν οἱ Ἠλεῖοι [2]) ὅτι κατῆλθεν ὁ Κρόνος καὶ οἱ τότε ἄνθρωποι, οἵτινες καὶ χρυσοῦν γένος ὠνομάζοντο, ἀνέγειρον εἰς αὐτὸν ναὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ. Πέντε ἐκ τῶν Κουρήτων τῆς Ἴδης, εἰς οὓς ἡ Ῥέα ἐνεπιστεύθη τὴν φρούρησιν τοῦ Διός, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Παιωναῖος, ὁ Ἐπιμήδης, ὁ Ἰάσιος καὶ ὁ Ἴδας, λέγουσιν ὅτι ἦλθον πρῶτοι ἐκ τῆς ξένης εἰς τὴν Ὀλυμπίαν καὶ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς παίζων προεκάλεσεν ἀγῶνα δρόμου μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸν νικητὴν ἐστεφάνωσε μὲ κλάδον κοτίνου.

Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν Ὀλυμπίων. Πρῶτος λοιπὸν ὁ Ἰδαῖος Ἡρακλῆς διέθετο τὰ περὶ τῶν ἀγώνων καὶ ὥρισεν ὅπως κατὰ πενταετηρίδα ἐπαναλαμβάνηται ὁ ἀγὼν, διότι αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοί του ἀπήρτιζον τὸν ἀριθμὸν πέντε. Ἐνταῦθα λέγουσιν ὅτι καὶ ὁ Ζεὺς ἐπάλαισε μετὰ τοῦ Κρόνου περὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐνίκησεν εἰς τὸν δρόμον τὸν Ἑρμῆν.

Μετὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος συμβάντα κατακλυσμὸν, Κλύμενος ὁ τοῦ Κάρδυος, ἀπόγονος τοῦ Ἰδαίου Ἡρακλέους, ἐλθὼν ἐκ τῆς Κρήτης ἀνενέωσε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνα, ἱδρύσας εἴς τε τοὺς ἄλλους Κούρητας βωμὸν καὶ μάλιστα εἰς τὸν πρόγονον αὐτοῦ Ἡρακλέα, ἐπονομάσας αὐτὸν Παραστάτην.

Ἐφεξῆς ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τοῦ σταδίου οἱ Πελοπίδαι, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Θηβαίου Ἡρακλέους διηγοῦνται ὅτι ἐνίκησε πολλάκις εἰς τὴν πάλην καὶ τὸ παγκράτιον. Ἐτελοῦντο δὲ μεγαλοπρεπῶς οἱ ἀγῶνες μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ὀξύλου, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διεκόπησαν ἕως οὗ ὁ Ἶφιτος ἀνενέωσε τὰ Ὀλύμπια. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ παρῆλθε πολὺς χρόνος καθόσον οἱ ἄνθρωποι μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἀνασύστασιν δὲν ἐνεθυμοῦντο ὅλα τὰ εἴδη τῶν ἀγωνισμάτων, ὀψέποτε δὲ ἐνεθυμοῦντό τι προσέθετον τοῦτο μεταξὺ τῶν συνήθων ἀγωνισμάτων.

Καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἶφιτος καὶ οἱ ἀπὸ Ὀξύλου ἦσαν οἱ ἀγωνοθέται. Κατὰ δὲ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα ἐγένετο κλήρωσις καὶ δύο ἐξ ἁπάντων τῶν Ἠλείων ἐκληροῦντο ἀγωνοθέται καὶ ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ ἕως οὗ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλανοδικῶν ηὐξήθη εἰς ἐννέα καὶ κατόπιν εἰς δώδεκα.

Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν ὑστέρων χρόνων ἡ Ὀλυμπία ἐκοσμήθη διὰ τῶν λαμπροτέρων ἀγαλμάτων καὶ γραφῶν καὶ ἀνδριάντες καὶ συμπλέγματα ἱδρύθησαν εἰς τιμὴν τῶν νικητῶν, μεταξὺ δὲ τῶν ἀγαλμάτων διεκρίνετο ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος.

Οἱ μέλλοντες λοιπὸν νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς τοὺς ἀγῶνας προσερχόμενοι εἰς τὸ μαντεῖον προσέφερον θυσίαν εἰς τὸν Ὀλύμπιον Δία καὶ ὁ καλλιερῶν ἱερεὺς ἐξήγει ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν σπλάγχνων τοῦ θύματος εἰς τοὺς ἐρωτῶντας τὴν βούλησιν τῶν Θεῶν. Τὸ χρηστήριον τοῦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπῆρξε περιφανὲς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σοφοκλέους. Διερμηνεῖς δὲ καὶ προφῆται αὐτοῦ ἐξελέγοντο ἐκ τοῦ ἐπιφανοῦς οἴκου τῶν Ἰαμιδῶν.

Βραδύτερον ὁ ἀριθμὸς τῶν προσερχομένων εἰς τὸ μαντεῖον ἠλαττώθη, καὶ ἀντὶ τούτου ἠρωτᾶτο ἡ Πυθία καὶ οἱ πάτριοι θεοί.

ΤΟ ΕΝ ΔΩΔΩΝΗ.—Ἡ πόλις αὕτη κατὰ τὸν Στράβωνα [1]) ἔκειτο ἐν τῇ Θεσπρωτίᾳ τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τὸ ὄρος Τμάρον ἢ Τόμουρον καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα γνώμη, καθόσον καὶ αὐτὸς ὁ Ὅμηρος λέγει ὅτι οἱ ἱερεῖς καὶ ὑποφῆται τοῦ μαντείου ἐλέγοντο Τόμουροι.—Ἦτο δὲ ἄλσος ἀπέραντον καὶ πυκνόσκιον ποτιζόμενον ὑπὸ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα ἐκυλίοντο ἀπὸ τῶν βράχων τοῦ Τμάρου. Ἐκ τῆς εἰδικῆς περιγραφῆς τοῦ Κ. Ἀραβαντινοῦ [1]) βεβαιούμεθα ὅτι ἡ περιοχὴ τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἡ χώρα ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ Δωδώνη. Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης ἀποσπῶμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς Δωδώνης. Τὸ ὄρος Τόμουρον ἦτο τὸ σημερινὸν Ξηροβοῦνι, διότι καὶ νῦν βουνὸν τοῦ Τομάρου καλεῖται. Ὁ ναὸς τῆς Δωδώνης ἔκειτο κατὰ τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Πατέρου, τὸ δὲ μαντεῖον ἔκειτο ἄνωθεν. Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ βουνοῦ τοῦ Πατέρου κεῖται μεγίστη τις πέτρα ὡς ἔπαλξις ἐξέχουσα καὶ ὑποβασταζομένη ὑπὸ σκοπέλου φυσικοῦ ἐν σχήματι στύλου. Αὕτη ἡ θέσις πιστεύεται ὡς τόπος μαντείου, διότι καὶ νῦν αἱ γυναῖκες τῶν ὁποίων ἀώρως τὰ τέκνα ἀποθνήσκουσι, καταβαίνουσαι ἐκεῖ, περιέρχονται τρὶς τὸν φυσικὸν τοῦτον στύλον προσευχόμεναι ὑπὲρ αὐτῶν, ἐκδύονται ἐκεῖ καὶ ἀναβαίνουσαι γυμναὶ ἐνδύονται μὲ νέα ἐνδύματα. Ἡ θέσις αὕτη ὀλίγον ἀπέχει τοῦ Πατέρου.—Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλίσιν τοῦ αὐτοῦ βουνοῦ ἐπὶ πέτρας κολοσσαίας φαίνεται προσκεκολλημένος κρίκος σιδηροῦς, κάτωθεν δὲ τῆς θέσεως αὐτῆς διέρχεται χείμαρρος. Ἐπικρατεῖ δὲ περὶ αὐτοῦ τοιαύτη τις παράδοσις. Γυνή τις, τῆς ὁποίας ὁ υἱὸς ἀπεπνίγη εἰς τὰ ῥεύματα τοῦ ποταμοῦ, κατηράσθη αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠνεώχθη βάραθρον πλησίον τῶν πηγῶν του, δι' οὗ ἐγένετο ἄφαντος τρέχων ἕκτοτε τὸν δρόμον του ὑπογείως, καὶ ἐνίοτε οἱ διαβαίνοντες ἐπάνωθεν ἀκούουσι τὴν ὑποχθόνιον κατακύλισιν τῶν ὑδάτων του. Ὅτι τὸ μαντεῖον ἔκειτο ἄνωθεν τοῦ φυσικοῦ ἐκείνου στύλου, εἰς ὃν εὑρίσκεται ὁ σιδηροῦς κρίκος, βεβαιοῖ καὶ τὸ ὅτι ἐκ παραδόσεως οἱ περίοικοι διηγοῦνται ὅτι ἐκεῖ ἐροίτων βασιλόπαιδες ἵνα ἐρωτήσωσι τοὺς μάντεις διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ ὅτι ἐκ τοῦ κρίκου ἐκείνου ἐκρέμαντο κώδωνες χρήσιμοι εἰς

1) Strab. Vol. II. H'.—352.—30.

2) Pausaniae. Liber V.—VII—4.

1) Z'.—327 κ. ἑ.—

1) Πραγματεία περὶ Δωδώνης.

τὰς μαντείας. Ὅτι δὲ ὑπῆρχεν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τὸ δάσος τῶν δρυῶν βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς μονῆς τοῦ Πατέρου ὁ Ἀλῆ πασσᾶς περιοδικῶς ὑλοτόμει πρὸς οἰκοδομὴν διαφόρων ὀχυρωμάτων πέριξ τῶν Ἰωαννίνων. [1])

Τοῦ μαντείου τούτου ἡ πρώτη ἱέρεια ἦτο παρθένος Αἰγυπτία, τὴν ὁποίαν κλέψαντες ἔμποροι Φοίνικες μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Θηβῶν, ἐπώλησαν αὐτὴν μὲν ἐν Ἠπείρῳ τὴν δὲ δευτέραν ἐν Ἀφρικῇ. Ἐπὶ τοῦ συμβάντος τούτου ἔπλασεν ἡ μυθοπλαστικὴ φαντασία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τὸν ὡραῖον ἐκεῖνον μῦθον, καθ' ὃν δύο μέλαιναι περιστεραὶ ἀποπτᾶσαι ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Θηβῶν καὶ διαφόρους λαβοῦσαι διευθύνσεις ἔφθασαν ἡ μὲν ἐν Λιβύῃ ἡ δὲ ἐν Δωδώνῃ καὶ ἐπὶ ὑψηλῆς δρυὸς καθήσασα ἐκήρυξε δι' ἀνθρωπίνης φωνῆς ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ἱδρύσωσιν ἐκεῖ μαντεῖον τοῦ Διός. Ὁ Ἡρόδοτος διέσωσε τὰ ὀνόματα τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἱερειῶν ὧν ἡ μὲν πρώτη καὶ πρεσβυτέρα ἐκαλεῖτο Προμένεια ἡ δευτέρα Τιμαρέτη καὶ ἡ τρίτη Νικάνδρη. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἱερεῖς ὑπηρετοῦντες εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Διός. Ἐνταῦθα ὡμίλει ἡ μυστικὴ φωνὴ τῆς φύσεως, ἄλλοτε διὰ τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς καταιγίδος καὶ ἄλλοτε διὰ τῆς βοῆς τῶν ὑδάτων. Ὁ Πανθεϊστὴς Ἕλλην ἐνόμιζεν ὅτι τὸ πᾶν ᾐσθάνετο καὶ συνέπασχε μετ' αὐτοῦ. Γνήσιος δὲ ἀπόγονος ἐκείνου καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς ἐποχῆς τῶν ἁρματωλῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐμπνεόμενος αἰσθημάτων ἐπροσωποποίει τὴν ἄψυχον φύσιν καὶ ὅταν αὐτὸς ἐθρήνει ἐνόμιζεν ὅτι ὁ οὐρανὸς συνέκλαιε μετ' αὐτοῦ καὶ τὰ ὄρη ἦσαν σκυθρωπά. Ἐπὶ τῶν ὑψικόμων δρυῶν καὶ τῶν ῥαδινῶν κυπαρίσσων ἦσαν ἀνηρτημένοι χαλκοῖ λέβητες, οἵτινες τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀνέμων συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ παρῆγον διαρκῆ τινὰ ἦχον. Ἐκ τῆς μικρᾶς δὲ ἢ μεγάλης διαρκείας τοῦ ἤχου, ἐκ τῆς καθαρότητος ἢ μὴ, οἱ ἱερεῖς ἐξῆγον τὰ μαντεύματα αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ψιθυρισμὸς τοῦ Ζεφύρου διὰ τῶν φυλλωμάτων διερχομένου ἤρκει νὰ καταστήσῃ γνωστὴν εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἱερείας τὴν βούλησιν τῶν θεῶν. Ὅ,τι ὅμως ἀσθενῶς ἡ φύσις παρῆγε, τοῦτο διὰ ποικίλων μέσων νὰ ἐνδυναμώσωσιν ἀπεπειρῶντο. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἀνηρτημένοι χαλκοῖ λέβητες δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς οὐδ' αὐτοί, ἐπενοήθη πολυσυνθετώτερον κατασκεύασμα πρὸς παραγωγὴν ἤχου. Πρὸ τοῦ ναοῦ ἑκατέρωθεν ἵσταντο δύο στῆλαι παράλληλοι καὶ πλησίον ἀλλήλων. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὑπῆρχε χάλκινος λέβης, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ἀνδριὰς παιδὸς, ὅστις ἐκράτει εἰς τὰς χεῖράς του μαστίγιον. Τὸ μαστίγιον τοῦτο εἶχε τρεῖς ἱμάντας ἐκ Κυπρίου χαλκοῦ, οἵτινες εὔκαμπτοι ὄντες εἶχον εἰς τὰ ἄκρα αὐτῶν ἀστραγάλους, καὶ ὁσάκις ἔπνεεν ἄνεμος οἱ ἀστράγαλοι πλήττοντες τὸν χαλκοῦν λέβητα παρῆγον συνεχῆ καὶ μακρὸν ἦχον. Ἦτο δὲ ὁ ἀνδριὰς οὗτος ἀνάθημα τῶν Κορκυραίων. Κατ' ἄλλους περιστερὰ καθημένη ἐφ' ἱερᾶς δρυὸς ἐχρησμολόγει. Οἱ χρησμοὶ ἐδίδοντο ἐμμέτρως σώζονται ὅμως καὶ τινες εἰς πεζὸν λόγον. Ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἐν ἔτει 220 π. Χ., οἵτινες καὶ τὰς ἱερὰς δρῦς κατέκοψαν. Ἐξηκολούθουν ὅμως νὰ δίδωνται χρησμοὶ ἐν αὐτῷ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων (200 μ. Χ.) ἂν καὶ ἐξέλιπε καὶ τὸ μαντεῖον τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ὡς διηγεῖται ὁ Στράβων.

ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΑΜΜΩΝΟΣ. Εἴπομεν ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἁρπαγεισῶν Αἰγυπτίων παρθένων ἐπωλήθη ἐν Λιβύῃ ὅπου ἐν ὄάσει τινὶ ἱδρύσατο τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄμμωνος. Εἰς τὴν ὄασιν ταύτην ὑπῆρχεν ἀφθονία ὑδάτων, καὶ κρήνη καλουμένη τοῦ Ἡλίου. Τὰ ὕδατα δὲ αὐτῆς διὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἀμμώνιοι ἐπότιζον τοὺς κήπους των παρουσίαζον περίεργόν τι φαινόμενον. Κατὰ μὲν τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, τὸ ὕδωρ ἦτο χλιαρὸν καθόσον δὲ ἐπλησίαζεν ἡ μεσημβρία καθίστατο ψυχρότερον, περὶ δὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἤρχιζε πάλιν νὰ θερμαίνηται καὶ περὶ μέσας νύκτας ἐφαίνετο ὅτι βράζει.—Ἐκεῖ λοιπὸν ἱδρύθη τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄμμωνος. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς ἦτο χαλκοῦν κριοπρόσωπον καὶ ἐκοσμεῖτο διὰ πολλῶν πολυτίμων λίθων· τοῦτο πείθει ἡμᾶς ὅτι ἀναμφιβόλως τὸ χρηστήριον ἔλαβε τὴν ἀρχήν του ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Θηβῶν. Οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ ἦσαν πάμπολλοι. Περὶ τοὺς ὀγδοήκοντα μάλιστα ἀναφέρει ὁ Διόδωρος ὅτι συνώδευον ἔν τινι πομπῇ τὸ ἄγαλμα τοῦ Διός. Τὸ χρηστήριον τοῦτο ἐγένετο γνωστὸν ἐκ παλαιοτάτων χρόνων καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι οἱ Ἠλεῖοι οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠρώτων τὸ μαντεῖον τοῦτο καὶ ἐκάλεσαν μάλιστα οἱ τελευταῖοι τὴν μίαν τῶν ἱερῶν τριηρῶν Ἀμμωνίδα.

Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν τὰ σπουδαιότερα μαντεῖα τοῦ Διός. Συνήθως ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς συγγραφεῖς πολλὰ φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Διός, ἀλλ' ἐλάχιστα τούτων ἀνήκουσιν εἰς αὐτόν· καθόσον οἱ Ἕλληνες τὸν ὕπατον Θεὸν ἑκάστου ἔθνους Δία συνείθιζον τῆς ἐγχωρίᾳ φωνῇ νὰ ἀποκαλῶσι.

Τὰ πλεῖστα ὅμως τῶν Ἑλληνικῶν μαντείων ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ὅστις κατ' ἐξοχὴν ἐθεωρεῖτο θεὸς τῆς μαντικῆς.

Ὁ Ἀπόλλων υἱὸς τῆς Λητοῦς (δηλαδὴ τῆς νυκτὸς) ἀλληγορεῖται εἰς τὸν ἥλιον. Ὠνομάσθη δὲ υἱὸς τοῦ Διὸς ἤτοι τοῦ αἰθέρος, καὶ παρίσταται οἰωνεῖ ὡς ἔφορος τῆς Εἱμαρμένης τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν δοξασίαν τῶς ἀρχαίων ὁ ἥλιος ἦτο ἡ αἰτία πάντων τῶν γινομένων. Ὡς ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ὁ Ἀπόλλων εἶχε πολὺ πλειότερα μαντεῖα ἢ ὁ Ζεύς. Τρία δὲ ἦσαν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ ἐπισημότερα μαντεῖα, τὸ ἐν Ἄβαις τῆς Φωκίδος, τὸ ἐν Διδύμοις τῆς Μιλήτου καὶ τὸ περίδοξον μαντεῖον τῶν Δελφῶν.

ΤΟ ΕΝ ΑΒΑΙΣ μαντεῖον ἦτο ἀρχαιότατον. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὸν Οἰδίποδα τύραννον, ἔνθα ὁ χορὸς εὑρισκόμενος εἰς ἀπορίαν περὶ τοῦ τὶς ἐφόνευσε τὸν Λάϊον, μεταξὺ ἄλλων μαντείων, τὰ ὁποῖα ᾄδυναντο νὰ δηλώσωσι τὸν φονέα, ἀναφέρει καὶ τὸ μαντεῖον τοῦτο.

Οὐκ ἔτι τὸν ἄθικτον εἶμι
Γᾶς ἐπ' ὀμφαλὸν σέβων
Οὐδ' εἰς τὸν Ἄβαῖσι ναὸν
Οὐδὲ τὰν Ὀλυμπίαν
Εἰμὴ τάδε χειρόδεκτα
Πᾶσιν ἁρμόσει βροτοῖς.

Ἐτιμᾶτο δὲ ὁ ναὸς οὗτος τὰ μέγιστα παρὰ τῶν Φωκέων, καὶ διὰ τοῦτο ὅτε ἐνίκησάν ποτε τοὺς Θεσσαλοὺς, δισχιλίας ἐχθρικὰς ἀσπίδας εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ἀφιέρωσαν. Ἐνῷ δὲ πολλὰς ὑπέστη συμφορὰς καὶ δὶς μάλιστα ἐκάη, τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τὸ δεύτερον ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ἐξηκολούθει ὅμως νὰ δίδῃ χρησμοὺς μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.

ΤΟ ΕΝ ΔΙΔΥΜΟΙΣ ΤΗΣ ΜΙΛΗΤΟΥ.—Τὸ ὁποῖον καὶ μαντεῖον τῶν Βραγχιδῶν ἐπεκαλεῖτο. Ὁ ναὸς οὗτος ἱδρύθη ὑπὸ Βράγχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ μάντις οὗτος ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς τῆς ἱερατικῆς γεννεᾶς τῶν Βραγχιδῶν, οἱ ὁποῖοι διεῖπον τὰ τοῦ μαντείου. Οἱ κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἔχοντες τὸ δικαίωμα τοῦ προφητεύειν ἐκαλοῦντο Εὐαγγελίδαι. Ἀλλὰ καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἐσυλήθη καὶ ἐνεπρήσθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης ἀνεγείρων αὐτὸν ἐζήτει νὰ ὀνομασθῇ καὶ προφήτης ἐν αὐτῷ.

(Ἕπεται συνέχεια).

Κ. Γ. ΞΕΝΟΣ.

[1]) Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Ἀραβαντινοῦ. Τόμ. β'.—Ἰωάννινα.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΓΟΡΤΥΝΟΣ·

(Συνέχεια· ἴδε φυλλάδ. α'.)

—

Λούσιος ἢ Γορτύνιος ποταμός.

Οὗτος ὀνομάζεται μὲν Λούσιος εἰς τὰς πηγάς του· διότι ἐνταῦθα ἐλούσθη ὁ Ζεὺς ἅμα ἐτέχθη. Γορτύνιος δὲ ἀποτέρω τῶν πηγῶν αὐτοῦ· διότι ῥέει διὰ μέσου τῆς πόλεως Γόρτυνος. Καὶ ἐνῷ ὁ Παυσανίας διηγεῖται, ὅτι ὁ ποταμὸς οὗτος ἔχει τὰς πηγάς του εἰς Θεισόαν, τὴν Μεθυδριεῦσιν ὄμορον, ἐκ τῆς ἐπιτοπίου ὅμως ἐπισκέψεως αὐτοῦ συνάγω, ὅτι αἱ πηγαὶ τούτου εἰσὶν ἐν Σβόρνοις· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ περισσότερον ὕδωρ λαμβάνει, ὡς εἶπον, ἐκ τῶν παρὰ τῇ Θεισόᾳ πηγῶν, Καρκαλοῦ, τοῦ ἐν Πευκανίοις Κεφαλοβρύσου, καὶ ἐκ τῆς Κρύας Βρύσεως, διὰ τοῦτο ὁ Παυσανίας λέγει, ὅτι πηγάζει εἰς Θεισόαν.

Ἐν Κρύᾳ Βρύσει, ἥτις εἶναι ἡ κυριωτέρα τοῦ ποταμοῦ πηγὴ, ἔνθα ὁ ἀείμνηστος Λακεδαιμονίας Ἀνανίας διήρχετο τὰς ἡμέρας τοῦ θέρους, εὐχαριστούμενος ἐπί τε τῇ διαυγίᾳ, ἀφθονίᾳ καὶ ψυχρότητι τοῦ ὕδατος, κοχλάζοντος ἐν μέσῃ σχεδὸν πεδιάδι, εἶναι, νομίζω, τὸ λουτρὸν τοῦ Διὸς τεχθέντος· διὸ καὶ ὀνομάζεται μέχρι σήμερον «Λούτσαινα»

ἡ πεδιὰς, ἡ ποτιζομένη ὑπὸ τῆς Κρύας Βρύσεως, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἀρδευομένη ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ παραποταμίων, συμβαλλόντων εἰς τὸν Λούσιον, ἤτοι Ἀναργύρων, Καρκαλοῦ, Σβόρνων καὶ Λοῦμι. Ὁ Παυσανίας θεωρῶν, φαίνεται, τὸν ποταμὸν τοῦτον ἱερὸν διὰ τὸ λουτρὸν τοῦ Διὸς, γράφει πολλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως περὶ ψυχρότητος τοῦ ὕδατος ἐν κεφαλαίῳ εἰκοστῷ ὀγδόῳ τῶν Ἀρκαδικῶν, λέγων· «Τὴν δὲ Γόρτυνα ποταμὸς διέξεισιν, ὑπὸ μὲν τῶν περὶ τὰς πηγὰς ὀνομαζόμενος Λούσιος, ἐπὶ λουτροῖς δὴ τοῖς Διὸς τεχθέντος· οἱ δὲ ἀπωτέρω τῶν πηγῶν καλοῦσιν ἀπὸ τῆς κώμης Γορτύνιον. Οὗτος ὁ Γορτύνιος ὕδωρ ψυχρότατον παρέχεται ποταμῶν. Ἴστρον μέν γε καὶ Ῥῆνον, ἔτι δὲ Ὑπανίν τε καὶ Βορυσθένην, καὶ ὅσων ἄλλων ἐν ὥρᾳ χειμῶνος τὰ ῥεύματα πήγνυται, τούτους μὲν χειμερίους κατὰ ἐμὴν δόξαν ὀρθῶς ὀνομάσαι τις ἄν· οἳ ῥέουσι μὲν διὰ γῆς τὸ πολὺ τοῦ χρόνου νιφομένης, ἀνάπλεως δὲ κρυμνοῦ καὶ ὁ περὶ αὐτοὺς ἀήρ· ὅσοι δὲ γῆν διεξείασιν εὖ τῶν ὡρῶν ἔχουσαν, καὶ θέρους σφίσι τὸ ὕδωρ πινόμενόν τε καὶ λουομένους ἀνθρώπους ἀφύχει, χειμῶνος δὲ ἀνιαρὸν οὐκ ἔστι, τούτους ἐγώ φημι παρέχεσθαι σφᾶς ὕδωρ ψυχρόν· ψυχρὸν μὲν δὴ ὕδωρ καὶ Κύδνου τοῦ διεξιόντος Ταρσεῖς, καὶ Μέλανος τοῦ παρὰ Σίδην τὴν Παμφιλίων. Ἄλεντος δὲ τοῦ ἐν Κολοφῶνι καὶ ἐλεγείων ποιηταὶ τὴν ψυχρότητα ἄδουσι. Γορτύνιος δὲ προήκει καὶ ὡς πλέον ψυχρότητος. μάλιστα δὲ ἐν ὥρᾳ θέρους. Ἔχων μὲν δὴ τὰς πηγὰς ἐν Θεισόᾳ τῇ Μεθυδριεῦσιν ὁμόρῳ καθότι δὲ τῷ Ἀλφειῷ τὸ ῥεῦμα ἀνακοινοῖ, καλοῦσι Ῥαιτέας.» Ἡ ψυχρότης δ' αὕτη τοῦ ὕδατος προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι αἱ πηγαί του εἰσὶν, ὡς εἴπομεν, ψυχραὶ καὶ ὅτι ἀπὸ τῶν πηγῶν του μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀλφειὸν συμβάλλουσιν εἰς αὐτὸν πλεῖσται ὅσαι βρύσεις ψυχρόταται, πηγάζουσαί τινες μὲν εἰς αὐτὰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, πολλαὶ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ ἐξ ἀποτόμων βράχων καὶ ὀρέων, ἰδίως δὲ ἀπὸ τῆς ἐπ' αὐτοῦ γεφύρας Δημητσάνης μέχρις Ἀτσιχώλου, αἵτινες καὶ συντελοῦσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, τετραπλασιαζομένου κάτωθεν τῆς Γόρτυνος. Τὴν ψυχρότητα δὲ ταύτην ἐπιτείνει καὶ ἡ βαθεῖα τοῦ ποταμοῦ κοίτη, ἐλάχιστα ἡλιοβατουμένη. Ἐν Κρύᾳ Βρύσει καὶ ἐν ὅλῳ σχεδὸν τῷ ποταμῷ τούτῳ ὑπάρχουσι καὶ ἰχθῦς, μικροὶ μὲν, ἀλλὰ νόστιμοι εἰς τὴν γεῦσιν. Παρὰ δὲ τὴν Γόρτυνα ἁλιεύονται οἱ ἥδιστοι τῶν ποταμίων καὶ θαλασσίων ἰχθῦς ποικιλίαι (πέστροφαι) λεγόμενοι, ὅταν φάγῃ τις αὐτοὺς νωποὺς, τηγανισμένους διὰ βουτύρου. Οὗτοι, ὄντες διάφοροι κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα τῶν ἐν τῇ πηγῇ τοῦ ποταμοῦ ἰχθύων, μικρῶν καὶ συνεκπηδώντων, ὡς φαίνεται, μετὰ τοῦ πηγαίου τῆς Κρύας Βρύσεως ὕδατος ἔχοντος βέβαια τὰς ἀρχάς του ἐκ μεγάλης τινὸς δεξαμενῆς, οὔσης τρόπον τινὰ ἰχθυοτροφείου, παρέχουσιν οὐκ ὀλίγην ἀπορίαν διὰ τὴν ὕπαρξίν των, ἣν οὔτε ἐκ τῶν κατὰ τὴν πηγὴν ὄντων ἰχθύων ἔχουσιν οὔτε ἐκ τῶν θαλασσίων.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παυσανίας οὔτε ἐκ Θυραίου μετέβη εἰς Ὑψοῦντα καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς παρακειμένας τούτῳ Διποίνας, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, οὔτε νῦν ἐκ Θεισόας ἐπεσκέψατο αὐτὰς, ἀλλὰ μετὰ ταύτην καὶ τὴν Τευθίδα λόγον ποιεῖται περὶ Γόρτυνος, Παραιβασίου κλπ, διὰ ταῦτα καὶ ἡμεῖς μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν Διποινῶν, Τευθίδος καὶ Τριπόλεως, θέλομεν ἀκολουθήσει τοῦτον κατὰ τὴν ἀπὸ Ψωφίδος εἰς Θέλπουσαν μετάβασίν του, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἡραίαν, Μελαινεὰς, Βουφάγιον καὶ εἰς τὸ παρὰ τῇ Γόρτυνι χωρίον Μάραθα.

Δίποιναι (Δίμοιτσάνα).

Πολλὰ πολλὰ εἶπον καὶ ἔγραψαν περὶ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς ἱστορικῆς ταύτης πόλεως· καὶ ἄλλοι μὲν ὠνόμασαν ταύτην Ὑψοῦντα (Ἰακ. Ῥαγκαβῆ Ἑλληνικ. τομ. 2 σελ. 703), ὡς γειτνιάζουσαν πρὸς τὸ ὄρος Ὑψοῦντα, ἄλλοι δὲ Τευθίδα, ὡς κειμένην δῆθεν παρὰ τῇ χώρᾳ τῆς Θεισόας (Ληκίου τομ. 2 κ. 13 σ. 63), ἄλλοι δὲ Θεισόαν, καὶ ἄλλοι ἄλλως καθ' ἣν ἐσχημάτισαν πεποίθησιν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἀρκαδικῶν τοῦ Παυσανίου. Ἐξετάσαντες δὲ τὰς γνώμας τῶν ἀρχαιολόγων τούτων καὶ εἰς τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ὁρμώμενοι ἐξήγαγον τὸ συμπέρασμα, ἀνατρέξαντες, μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι οὔτε ὁ Ὑψοῦς, οὔτε ἡ Τευθὶς, οὔτε ἡ Θεισόα εἶναι ἐνταῦθα· διότι Ὑψοῦς μὲν, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, εἶναι τὸ Ζυγοβούστιον, κείμενον εἰς τὸ ὄρος Ὑψοῦντα, ἡ Τευθὶς δὲ, ὡς ὠφέλεθα, ἔκειτο ἐν τῇ θέσει Μάρμαρον εἰς Λούτσα.να· ἡ δὲ Θεισόα εἶναι εἰς Πευκάνια καὶ Παληοκάτυνα. Ἐπειδὴ δὲ ἄλλην ὁδὸν παρὰ τὸν Παυσανίαν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης δὲν ἔχομεν, διὰ τοῦτο εἰς αὐτὸν ἀνατρέχοντες οἱ διαληφθέντες ἀρχαιολόγοι, δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν ἐλλόγως τὴν Διμοιτζάναν ὡς τὰς Διποίνας κατὰ τὸν Παυσανίαν τοῦτον, ὅστις γράφων ἐν κεφαλαίῳ 27 τῶν Ἀρκαδικῶν περὶ Μεγαλοπόλεως, ὅτι ἐκ τῶν Ἀρκάδων ἄλλοι μὲν ἐπείσθησαν νὰ κατοικήσωσιν εἰς αὐτὴν διὰ τὸ κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἔχθος, ἄλλοι δὲ καὶ ἀκοντες κατήγοντο κατ' ἀνάγκην ἐκεῖσε, ἄλλοι δὲ ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὁλοτελῶς ἐξεχώρησαν, λέγει καὶ περὶ τῶν Διποινῶν τάδε· «Τῶν δ' ἄλλων τῶν κατειλεγμένων πόλεων αἱ μὲν εἰς ἄπαν εἰσὶν ἐρ' ἡμῶν ἔρημοι, τὰς δὲ ἔχουσιν οἱ Μεγαλοπολῖται κώμας, Γόρτυνα, Διποίνας, Θεισόαν τὴν πρὸς τῷ Ὀρχομενῷ, Μεθύδριον κλπ.»

Ἐκ τῆς διηγήσεως τούτου περὶ Ὑψοῦντος καὶ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν κωμῶν, τῶν ὑποτελῶν εἰς Μεγάλην πόλιν, καθὼς καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων αὐτοῦ σκοτεινῶν ὁρμώμενος, εἶπον ἐν προοιμίῳ, ὅτι δεῖται Δηλίου κολυμβητοῦ ἐν πολλοῖς· εἰ καὶ ἔζη ὁ μακαρίτης τὸν δεύτερον μ. χ. αἰῶνα, ἤτο ὅμως τοσοῦτο προσηλωμένος εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν, ὥστε ὠσμίζετο ὡς κυνηγετικὸς κύων τοὺς τόπους, ἔνθα ὑπῆρχον διάσημοι ναοὶ, ὅπως ἐπισκεφθῇ τούτους χάριν σεβασμοῦ· διὸ καὶ διηγεῖται πλεῖστα ὅσα ἀνύπαρκτα θαύματα τῆς ἀρχαιότητος· τὴν δὲ περιγραφὴν πολλῶν τόπων ἧττον σημαντικῶν ἐνήργησε κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς ἐκ τῶν περιοίκων ἔλαβεν. Ὅθεν μέλλων νὰ εἴπῃ πολλὰ περὶ Γόρτυνος ἐν ἀρχῇ τοῦ 28 κεφαλαίου τοῦ 8 βιβλίου τῶν Ἀρκαδικῶν, ἀπὸ τῆς ὁποίας μεταβαίνει ἀμέσως εἰς Θεισόαν, καὶ κατόπιν εἰς Τευθίδα καὶ ἀπαριθμῶν ἐνταῦθα, ἐν τῷ διαληφθέντι 27 κεφαλαίῳ τὰς συντελούσας τότε εἰς Μεγαλόπολιν κώμας, ἀναφέρει καὶ περὶ τῶν Διποινῶν, ὡς συντελουσῶν εἰς μεγάλην πόλιν, καὶ θέτει αὐτὰς μεταξὺ Γόρτυνος καὶ Θεισόας, χωρὶς νὰ εἴπῃ πόσους σταδίους ἑκατέρων ἀπεῖχον. Ἂς ἤμεθα δὲ καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστημένοι· διότι, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ Παυσανίου, ἄγνωστα ἤθελον εἶσθαι τὰ πλεῖστα ὀνόματα διαφόρων πόλεων, πολισμάτων, κωμῶν, ὀρέων, ποταμῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ἀναφέρει οὗτος καὶ περὶ ἄλλης ὁμωνύμου πόλεως, τῆς Διποίνης, ἥτις μετὰ τῆς Καλλίας καὶ τῆς Νωνάκριδος οὐ τῆς παρὰ Φενεῷ, ἀπετέλει τὴν ὀνομαζομένην Τρίπολιν. Ἡ Δίποινα ὅμως αὕτη, ὡς ὠφέλεθα, ἔκειτο εἰς Κερπινὴν ἢ Γλανιτσιὰν, ἐνῷ τὰς Διποίνας τὰς θέλει, ὡς εἴδομεν, μεταξὺ Γόρτυνος καὶ Θεισόας. Καὶ πραγματικῶς ἐκ τῶν κωμῶν τούτων ἡ μὲν Γόρτυς κεῖται μεταξὺ Ἀτζιχώλου καὶ τῶν ἱερῶν μονῶν Προδρόμου καὶ Φιλοσόφου, μετ' αὐτὴν δὲ ἔρχονται αἱ Δίποιναι, καὶ κατόπιν μετὰ δύο ὥρας ἡ Θεισόα κλπ. ὥστε μὴ ὑπαρχόντων ἀλλαχοῦ ἀρχαίων ἐρειπίων μεταξὺ Γόρτυνος καὶ Θεισόας, εἰμὴ ἐν Διμοιτσάνῃ, δὲν ἀφιστάμεθα τῆς ἀληθείας, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ἡ Διμοιτσάνα ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Δίποιναι. Ἐκ δὲ τῶν ἀνευρεθέντων μέχρι τοῦδε νομισμάτων, ἀγγείων, βάσεώς τινος στήλης ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Π. Νικητοπούλου εἰς Πολιάναν, ὅπου ἴσως ἦτο ναὸς, ἐξ ὑπομνημάτων ἀρχαίων ἐν Μαυρογιάννῃ εἰς τὴν θέσιν «Ἅγιος Ἠλίας», ἐκ τῶν ἐν Παλαιοχωρίῳ ἀνευρεθέντων εἰς ἁγίους Ἀναργύρους καὶ ἅγιον Βασίλειον κατὰ τὴν Πλάτανον διαφόρων βάθρων, σπονδυλικῶν κιόνων Δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἓξ τινος πηχυαίου πυθμένος πίθου ὑπερμεγέθους ἐξ ἀργίου λίθου λαξευτοῦ, ὅστις φέρει εἰς τὴν βάσιν ὀπὴν ἴσην τῇ τοῦ σίφωνος τοῦ ὑδρομυλικοῦ καταβάτου (βαγενίου), καὶ εἶναι μὲν ἐκτεθειμένος νῦν εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Κων. Διγενοπούλου, ἔχει δὲ χωρητικότητα τεσσαράκοντα ὀκάδων ὕδατος καὶ ἐπέκεινα, καὶ τῶν ὁσημέραι ἀνευρισκομένων τάφων καὶ λοιπῶν τῆς ἀρχαιότητος ὑπομνημάτων εἰς τὰς εἰρημένας θέσεις, ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ πόλις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἄκρας ὀνομαζομένης νῦν Κάστρου, ἐξετείνετο μέχρι Παλαιοχωρίου καὶ μέχρι τῆς ἀμπέλου Ἰωάννου Ἀναγνώστου, ἔνθα εὑρέθησαν λείψανά τινα ἀρχαιότητος. Ὁ δὲ ἐκτεταμένος χῶρος, ὃν αὕτη κατεῖχε συνεπάγεται καὶ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ πλῆθος αὐτῆς ἀνέβαινεν εἰς εἴκοσι περίπου χιλιάδας οἰκογενειῶν, τρεφομένων ἔκ τε τῆς κτηνοτροφίας καὶ γεωργίας

ἐπιτηδείας οὔσης τῆς χώρας εἰς νομὴν προβάτων, αἰγῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ εἰς παραγωγὴν σιτηρῶν, μὴ ὄντος τοιούτου καὶ τοῦ περὶ τὴν Τευθίδα τόπου, ὅστις δύναται μὲν νὰ τρέφῃ ποίμνια, ὡς πολὺ δὲ λεπτόγειος εἶναι ἀνεπιτήδειος εἰς παραγωγὴν δημητριακῶν καρπῶν.

Τὸ δὲ σαγματοειδὲς ὕψωμα, ἐφ' οὗ νῦν κεῖται ἡ Διμοιτσάνα, ἦτο ἡ ἀκρόπολις τῶν Διποινῶν, μαρτυρουμένη καὶ ἤδη ὑπὸ τῶν περικυκλούντων αὐτὴν κυκλωπικῶν τειχῶν, ὅσα διεσώθησαν μέχρι σήμερον ἀπὸ τῆς σφύρας τῶν οἰκοδόμων, ἐξ ὧν φαίνονται μὲν ἐν καλῇ ὁπωσοῦν καταστάσει τὰ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Κων. Μαλούχου, ἄνωθεν τῶν οἰκιῶν Ἀναγ. Νικητοπούλου καὶ Χ. Χρυσοβέργου, ἔνθα σώζονται καὶ ἴχνη Ἑλληνικοῦ ναοῦ, λαβόντος τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις τοῦ Μ. Σοφῆ καὶ τοῦ Ἀγ. Πουρναρᾶ· ἐν ὅλῃ δὲ σχεδὸν τῇ συνοικίᾳ τῆς Πλάτσας καὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τείχους, ὅπερ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Στρατῶνος, εἶναι κατερριμμένα. Ἦτο δὲ τοιοῦτο τὸ τεῖχος ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ὥστε ἀπέβαινε δυσχερεστάτη ἡ ἐκπόρθησις τῆς Ἀκροπόλεως ταύτης· καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι δὲν ἔσχε τὴν τύχην τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διετήρησε τὸν ἐθνισμόν, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοιαῦτα, οἷα διεφύλαξεν ὁ Ταΰγετος καὶ Πίνδος· δὲν ἀρνούμεθα ὅμως, ὅτι ἡ πόλις μόνον ὑπέστη πρὸς καιρὸν τὰ δεινὰ τῶν ἐπιδρομῶν, ὑφ' ὧν παρεφθάρη καὶ τὸ ὄνομα· ἀλλὰ τὰ ξένα φῦλα μὴ δυνηθέντα νὰ στερεωθῶσιν, ἠναγκάσθησαν ἢ νὰ φύγωσιν, ἢ νὰ ταὐτισθῶσι πρὸς τοὺς ἀρχαίους κατοίκους, οἵτινες πάλιν ἀνέλαβον τὸν ἀρχαῖον βίον, συνταραχθέντα ἐπί τινα ἔτη. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται ἐκ τῶνδιασωζομένων εἰσέτι μνημείων καὶ κυκλωπείων τειχῶνσπονδύλων κιόνων Δωρικοῦ ρυθμοῦ [1]) λεόντός τινος Μακεδονικῆς ἐποχῆς [2]), μεγάλων βάθρων κιόνων [3]) ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν [1]) νομισμάτων καὶ ἀγγείων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, πολλὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἔργων τῆς ρωμαϊκῆς, Βυζαντινῆς καὶ Φραγκικῆς ἐποχῆς, οἷα εἶναι νομίσματα μὲ ἐμβλήματα Ῥωμαίων καὶ Χριστιανῶν, καὶ ἀγγεῖα τῆς παρακμασάσης τέχνης, ἅτινα ὑπέχουσι μὲν πολὺ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων καὶ κομψῶν ἔργων, διατρανοῦσι δὲ ἡλίου φανώτερον τὴν ἀδιάκοπον ὕπαρξιν πόλεως ἑλληνικῆς,διατηρησάσης τὴν ζωὴν, τὸ ὄνομα καὶ τὸν βίον μέχρι τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μ. Χ., ὅτε καὶ ὁ Παυσανίας τὴν εἶπε κώμην. Οὗτος γράψας περὶ αὐτῆς, ἀναφέρει τὸ ὄνομα τὸ ἀρχαῖον «Δίποιναι,» ὅπερ μετεβλήθη ὑπὸ τῶν κατακτητῶν εἰς Διμοιτσάναν, λέξιν, ἴσως Σλαβικὴν, ἥτις ἐτήρησε τὰ ἀρχικὰ γράμματα, μεταβληθέντος τοῦ *ποιναι* Σλαβικῷ ὕφει εἰς *τσαρατ* διότι τὸ τς καὶ ιτς εἰσήχθησαν εἰς ἑλληνικὰς λέξεις πόλεων καὶ τόπων ἀπὸ τῆς Σλαβικῆς ἐποχῆς· διὸ καὶ κατ' ἐμὲ προτιμητέα ἡ γραφὴ Διμοιτσάνα ἀντὶ Δημητσάνης, ἥτις φαίνεττι πρῶτον οὕτω γραφομένη κατὰ τὸ 963 ἔτος μ. Χ., ὡς ἀποδεικνύεται ἔκ τινος σιγιλιώδους γράμματος πατριαρχικοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 6472 ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου (ὅρα πόνημα Εὐθ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ σχολῆς σελ. 3 καὶ ἑ.) Καὶ ἐὰν μὲν αἱ Δίποιναι μετωνομάσθησαν οὕτω κατὰ παραφθορὰν ἀπὸ τῶν Σλαβικῶν χρόνων, καὶ ὁ δῆμος ὠνομάσθη δῆμος Θεισόας ἀπὸ τῆς ἐρήμου νῦν Θεισόας, κειμένης δύο ὥρας πρὸς βορρᾶν τῆς Διμοιτσάνης, εὐκόλως ἐξηγεῖται· ἀνεξήγητος δ' εἶναι ἡ ὀνομασία τοῦ εἰρηνοδικείου Διμοιτσάνης, ὅπερ ὠνόμασαν κακῶς

[1]) Εὑρίσκονται τοιοῦτοι ἐν τῇ οἰκίᾳ Σπ. Σεργοπούλου καὶ ἀλλαχοῦ.

[2]) Σώζηται τοιοῦτος ἐν τῇ θύρᾳ τοῦ σχολείου ἐκ πεντελησίου λίθου κατεσκευασμένος.

[3]) Εὑρέθησαν τοιαῦτα ἐν τῇ νεοδμήτῳ οἰκίᾳ Χαραλάμπους Τελώνου, πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁποίας ἐντὸς κήπου ἀνεκαλύφθη πρὸ ἐτῶν μαρμαρίνη πλάξ, ἐφ' ἧς ἦν νόμος, ἢ ψήφισμα, ἢ συνθήκη, καὶ διὰ τὴν ἀβελτηρίαν τῶν τότε ἀμεληθεῖσα, συνετρίβη ὑπὸ βεβήλου χειρὸς, καὶ οὕτως ἡ ἱστορία τῆς πατρίδος στερεῖται τοῦ λαμπροτέρου μνημείου, ὅπερ ἔμελλε νὰ χύσῃ ἄπλετον φῶς περὶ τῆς ἀρχαιότητός της καὶ ἀδιασείστου πολιτείας της. Ἐνταῦθα εὐκταία ἤθελεν εἶσθαι ἀνασκαφὴ δαπάνῃ τοῦ σχολείου.

[1]) Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εὑρέθη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ συνοικίᾳ Πρίνου ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ, φέρουσα ἐπὶ ἐντοπίου λίθου λαξευτὰ γράμματα

ΩΨΛΑΧΑΙΡΕ

«Εἰρηνοδικεῖον Ψωφίδος,» ὡς ὑπαγομένης ταύτης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρύτων, καὶ κειμένης εἰς τὴν θέσιν Τριπόταμα δεκαπέντε σχεδὸν ὥρας μακράν. Ὅθεν εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ ὀνομασθῇ τὸ Εἰρηνοδικεῖον τοῦτο Εἰρηνοδικεῖον Διμοιτσάνης, καθὼς καὶ ὁ δῆμος, ἀντὶ τοῦ ὁποίου φέρει ὀνόματος τῆς Θεισόας. Ὁ δ' ἰσχυρισμός μου, ὅτι ὁ τόπος οὗτος κατῳκεῖτο ἐνδελεχῶς ἀνέκαθεν, διατρανοῦται καὶ ἐκ τῆς καλλιεργείας τῶν Μουσῶν ἐν καιρῷ τῆς καταδρομῆς αὐτῶν, ὧν θιασῶται διὰ χιλιετηρίδος ὅλης ὡς ἀστέρες ἐκ τοῦ ὁρίζοντος τούτου ἀνέτελλον, διασκεδάζοντες τὰ πυκνὰ τῆς ἀμαθείας καὶ βαρβαρότητος νέφη, καὶ ὡς μνημεῖα τούτων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ ἅπαντα τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν μεμβράναις, τό τε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ σχολείου ἐν περγαμηνῇ ἀρχαῖον εὐαγγέλιον, καὶ τὸ πανάρχαιον εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην ὑπὸ τοῦ Σ. ἀρχιεπισκόπου Φθιώτιδος Καλλινίκου μετὰ τῶν ἁπάντων τοῦ μεγάλου Βασιλείου παραδοθὲν ἕτερον τοῦ Βλαχομανώλη λεγόμενον ἐν μεμβράναις, ὅπερ εὑρεθὲν πρὸ αἰώνων ἐντὸς μικροῦ ἄντρου ὑπό τινος χωρικοῦ, (βλάχου κοινῶς), Μανώλη ὀνομαζομένου, εἰς τὴν ἀριστερὰν τοῦ Λουσίου ὄχθην, παρεδόθη εἴς τινα μοναχὸν λόγιον, μονάζοντα αὐτόθι ἔν τινι ἐκκλησιδίῳ παρὰ τῇ δεξιᾷ τοῦ ποταμοῦ ὄχθῃ πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας μακρὰν τῆς Διμοιτσάνης.

Τευθίς.

Τῇ χώρᾳ τῇ Θεισόᾳ, λέγει ὁ Παυσανίας ἐν τέλει τοῦ 28 κεφαλαίου τῶν Ἀρκαδικῶν, προσεχὴς κώμη εἶναι ἡ Τευθὶς, ἥτις τὸ πάλαι ἦτο κωμόπολις, ἐξ ἧς ἐπὶ τοῦ κατὰ Τροίαν πολέμου οἱ κάτοικοι ἔδωκαν ἴδιον ἡγεμόνα, Τεῦθιν ὀνομαζόμενον. Ἐπειδὴ δὲ διέμενον οἱ Ἕλληνες πολὺν χρόνον ἐν Αὐλίδι τῆς Βοιωτίας, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπλεύσωσιν ἕνεκα τῶν ἐναντίων ἀνέμων, ὁ Τεῦθις ἐλθὼν εἰς ἀπέχθειαν κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε μετὰ τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ Ἀρκάδων. Κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν λέγουσιν, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ, λαβοῦσα τὴν μορφὴν Μέλανος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὠπὸς, ἀπέτρεπεν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Ὁ δὲ Τεῦθις, ὑπὸ τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς κινηθείς, ἐκτύπησε τὴν Ἀθηνᾶν διὰ τοῦ δόρατος εἰς τὸν μηρὸν, καὶ ἀπήγαγεν ἐκ τῆς Αὐλίδος ὀπίσω τὸν στρατόν. Ἀφοῦ δὲ ἐπανέκαμψεν οἴκαδε, ἐφάνη εἰς αὐτὸν ἡ Θεὰ τετρωμένη κατὰ τὸν μηρὸν, καὶ ἀπὸ τότε τὸν μὲν Τεῦθιν κατέλαβε φθινώδης νόσος, εἰς μόνους δὲ τοὺς ἐν Τευθίδι Ἀρκάδας ἡ γῆ δὲν ἐκαρποφόρει. Μετά τινα δὲ χρόνον ἔλαβον ἐκ Δωδώνης χρησμὸν περὶ τῶν ὅσων ἔμελλον νὰ πράξωσι πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς Ἀθηνᾶς, πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας κατεσκεύασαν καὶ ἄγαλμα, ἔχον τραῦμα ἐπὶ τοῦ μηροῦ, ὅπερ εἶδε καὶ αὐτὸς ὁ Παυσανίας, ἔχον περιτετυλιγμένον τὸ ἄγαλμα τοῦτο τὸν μηρὸν διὰ πορφυροῦ λωρίου. Εἰς Τευθίδα ὑπῆρχον καὶ δύο ναοί, τῆς Ἀφροδίτης καὶ Ἀρτέμιδος.

Ἡ κώμη δ' αὕτη ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν «Μάρμαρον» εἰς Λούτσαινα ἐν δεξιᾷ τοῦ Λουσίου ποταμοῦ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν τοῦ Βασιλείου Μπαρμπίνη, ἔνθα ὑπάρχουσι λείψανα ἀρχαιότητος, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἐν ᾗ ἐνήργησα μικρὰν ἀνασκαφὴν, ὅπου εὗρον κατὰ τὸ ἄκρον τῆς κώμης βάθρα κιόνων, πολλὰ τρίμματα ἀγγείων τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, καὶ πλείστας ὀπτὰς πλίνθους καὶ κεράμους. Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ δὲ ταύτῃ παρετήρησα, ὅτι ἡ γῆ ἐστι πυρίκαυστος, καὶ εἰκάζω, ὅτι ἡ κώμη αὕτη ὑπέστη τρομερὰν πυρπόλησιν κατὰ τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς, καὶ κρύπτει ὑπὸ τὴν τέφραν της πολλοὺς τῆς ἀρχαιότητος θησαυρούς· διὸ ἐὰν γείνῃ τακτικὴ ἀνασκαφὴ, θὰ εὑρεθῶσιν οἱ ναοὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ Ἀρτέμιδος, ἴσως καὶ τὸ «τελαμῶνι πορφυρῷ τὸν μηρὸν κατειλημμένον» ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς.

Ὅτι δὲ ἡ Τευθὶς ἔκειτο ἐνταῦθα ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἔκ τινων μαρμάρων, ἅτινα ὑπῆρχον κάτωθι τῆς εἰρημένης Θέσεως, καὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν συνετρίβησαν, ὡς μὲ ἐβεβαίωσαν πολλοὶ γεωργοί· προσέτι καὶ ἐκ τῶν ἀνορυσσομένων ἐνταῦθα τάφων καὶ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Παυσανίου, ὅστις λέγει, ὅτι «τῇ χώρᾳ τῇ Θεισόᾳ προσεχὴς κώμη ἐστὶν ἡ Τευθὶς,» ἥτις κεῖται τωόντι συναπτῶς τῇ χώρᾳ τῆς Θεισόας, ἀπεχούσης δέκα σταδίους ἀπὸ τῆς Τευθίδος, καὶ ἐχούσης φυσικὰ ὅρια τὸν Λούσιον ὡς ἀκολούθως.

Αὕτη κειμένη ἐν Παληοκατούνοις καὶ Πευκανίοις, ὡς εἴπομεν, ἐκέκτητο [illegible] πλεῖστον μέρος τοῦ πεδίου Διμοιτσάνης, ὃ διὰ τοῦ

Λουσίου διαχωριζόμενον, ἤτοι Ῥιζοβάλματα, Βαρκοὺς, Ἀναργύρους, Πευκάνια, ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου Ῥάδου, τὴν Καρκαλοῦν, τὰ Γεράκοβούνια τὸν Κότρωνα, τὸν Σοριάνον καθὼς καὶ πάσας τὰς λοιπὰς σιτοφόρους κοιλάδας μέχρι Κορφοξυλιᾶς· διὸ καὶ οἱ Θεισοᾶται ἔζων ἀνετώτερον τῶν κατοίκων τῆς γείτονος Τευθίδος, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων ἐν Πευκανίοις ὀργυρῶν καὶ χρυσῶν ἐνίοτε νομισμάτων. Ἡ δὲ χώρα τῆς Τευθίδος ἀπαρτιζομένη ἀπὸ τὰ Λούτσαινα, ἀπὸ τὰς θέσεις Κοτρῶνι, Γουβαλάρι, Ἁγιάννη, Λοῦμι, Μαλάσοβαν, Σβόρνα, Λεῦκα κλπ. καὶ καταλήγουσα εἰς Λαγκάδια, εἰς ἃ κακῶς εἶχε δοθῆ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Τευθίδος, εἶναι ἀνεπιτηδεία εἰς παραγωγὴν δημητριακῶν καρπῶν· διὰ τοῦτο καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ πολίσματος τούτου ἀπεξεδύοντο, ὡς φαίνεται, μᾶλλον τῶν ἄλλων Ἀρκάδων εἰς τὸν στρατιωτικὸν ἀγῶνα, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ Τευθίδος ἀπῆλθεν ἡγεμὼν ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μέχρις Αὐλίδος· διὰ τοῦτο εἰ καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ἀνέβαινεν εἰς δύο περίπου ἑκατομμύρια, εἰ καὶ αἱ περὶ αὐτὴν πόλεις Δίποιναι, Θεισόα, Μεθύδριον, Τρίπολις κλπ, ὁσημέραι ηὔξανον, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τῶν λειψάνων αὐτῶν, ἡ ἐπὶ Παυσανίου ὅμως κώμη καὶ ἀρχήτερα κωμόπολις τῆς Τευθίδος δὲν ἐδυνήθη νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν πόλεων κατὰ τὸν Παυσανίαν, λέγοντα αὐτὴν πόλισμα, ὡς ἀναχωρούντων ἐκεῖθεν τῶν κατοίκων αὐτῆς διὰ τὸ ἄγονον τοῦ τόπου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ θαῦμα, ὅπερ διηγεῖται ὁ Παυσανίας ἐν τῷ διαληφθέντι 28 κεφαλαίῳ λέγων, ὅτι «μόνοις Ἀρκάδων τοῖς ἐνταῦθα οὐκ ἀπεδίδου καρπὸν οὐδένα ἡ γῆ»· διότι δῆθεν ἔπαισεν ὁ Τεῦθις ἐν Αὐλίδι τὴν Ἀθηνᾶν εἰς τὸν μηρὸν διὰ τοῦ δόρατος. Περὶ δὲ τῆς πλάνης, εἰς ἣν ὑπέπεσεν ὁ Λήκιος, ὀνομάσας τὴν Δημοιτσάναν Τευθίδα,, εἴπομεν ἀνωτέρω.

Τρίπολις.

Ὁ Παυσανίας ἐν κεφαλαίῳ 27 τοῦ 8 βιβλίου, τῶν Ἀρκαδικῶν, ἀριθμῶν τὰς πόλεις, ὧν οἱ κάτοικοι ἐπὶ Ἐπαμινώνδου κατήχθησαν εἰς μεγάλην πόλιν, λέγει ἁπλῶς, ὅτι τρεῖς πόλεις, γειτνιάζουσαι, ὡς φαίνεται, ἀλλήλαις, συνετέλεσαν εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μεγαλοπόλεως, καὶ εἶναι ἡ Καλλία, ἡ Δίποινα, καὶ ἡ Νώνακρις.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν πόλεων τούτων θέτει τὴν Τρίπολιν μετὰ τὴν Θεισόαν, τὸ Μεθύδριον καὶ τὴν Τευθίδα, λέγων, ὅτι προσεγένετο (εἰς Μεγαλόπολιν) καὶ Τρίπολις ὀνομαζομένη, Καλλία, καὶ Δίποινα καὶ Νώνακρις», καὶ ἐπειδὴ τὰς πόλεις, ἃς ἐπεσκέψατο, περιγράφει μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, μὴ ὢν τοιοῦτος καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν τοποθεσιῶν καὶ πόλεων, ἃς αὐτὸς μὲν δὲν εἶδε, προσήγγισεν ὅμως εἰς τὰ ὅριά αὐτῶν, καὶ ἐκράτησε τὰς δεούσας σημειώσεις περὶ τούτων, ὅσας ἐκ τῶν περιοίκων ἐδυνήθη νὰ συλλέξῃ, καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὴν Τευθίδα, ἣν εἶδε, καὶ περιγράφει, μεταβαίνει εἰς Γόρτυνα, ἀφεὶς τὰς πρὸς βορρᾶν τρεῖς πόλεις, κειμένας μακρὰν τῆς Τευθίδος καὶ Θεισόας τρεῖς περίπου ὥρας ἄνωθεν τῆς κώμης Γλανιτσιᾶς καὶ Τουρκο-Κερπινῆς, ἔνθα ὑπάρχουσι πολλὰ ἀρχαιότητος λείψανα, διὰ ταῦτα, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ἡ ὀνομαζομένη Τρίπολις ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς παρὰ τῇ Γλανιτσιᾷ καὶ ἐπὶ τῆς Κερπινῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ Δρακοβουνίου εἰς τὴν θέσιν Παληόκαστρον, δὲν ἁμαρτάνομεν. Ἐκ τούτων ἡ μὲν Κερπινὴ, ἐν τῷ μέσῳ οὖσα τῶν δύο πόλεων, κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας λόφου τινὸς περιόπτου, συνεχομένου μετὰ μικρᾶς τερπνῆς πεδιάδος καταφύτου ὑπὸ ἀμπελώνων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ὅστις περικυκλοῦται ὑπὸ πελασγικοῦ τείχους, ὑπάρχει ὀροπέδιον μικρὸν, ἐφ' οὗ σώζονται σημεῖα ἑλληνικοῦ ναοῦ μετονομασθέντος ἁγίου Θεοδώρου.

Ἡ δὲ ἁγία Παρασκευὴ κεῖται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ Βαλτεσινίκου εἰς Γλανιτσιάν, καὶ ἀπέχει τῆς Κερπινῆς 35 λεπτὰ τῆς ὥρας. Ἐνταῦθα ὑπάρχει μεγαλοπρεπὲς τεῖχος ἀρίστης πολυγωνίου κατασκευῆς ἔχον μῆκος μὲν 30 περίπου πήχεων, ὕψος δὲ ποῦ μὲν τριῶν, ποῦ δὲ δύο, καί που πλειοτέρων. Ἄνωθεν δὲ τοῦ περιβόλου ὑπάρχει ναός, ὡς φαίνεται ἔκ τινων τεκμηρίων, ἔνθα ᾠκοδόμηται καὶ τὸ ὑπάρχον ἐρημεκκλήσιον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, περὶ τὸ ὁποῖον εἰς ἀπόστασιν οὐ μακρυνὴν εὑρίσκονται πολλὰ τρίμματα ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἀνωμάλῳ κλιτύϊ. Τὸ δὲ Δρακοβοῦνι κεῖται πρὸς τὸ ΒΔ τῆς Κερπινῆς, ἀπέχον αὐτῆς μίαν ὥραν, καὶ τηρεῖ ἐν αὐτῷ ὑπομνήματα ἀρχαίας πόλεως, ἥτις ἴσως ἦτο ἡ Νώνακρις, οὐχὶ ἡ Νώνακρις ἡ πρὸς δυσμὰς Φενεοῦ, παρὰ τῇ ὁποίᾳ εἶναι ὁ ὑψηλὸς κρημνὸς, ἐξ οὗ ἔσταζε τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός· διότι περὶ αὐτῆς μὲν ποιεῖται πολὺν λόγον ὁ Παυσανίας ἐν κεφαλαίῳ 17 τῶν Ἀρκαδικῶν, περὶ δὲ τῆς Νωνάκριδος, τῆς ἀπαρτιζούσης μετὰ τῆς Καλλίας καὶ Διποίνας τὴν Τρίπολιν, δὲν λέγει εἰμὴ μόνον ὅτι προσεγένετο εἰς Μεγαλόπολιν.

Θέλπουσα.

Ὠνομάσθη οὕτως ἡ πόλις αὕτη ἀπὸ τῆς Νύμφης Θελπούσης, θυγατρὸς τοῦ Λάδωνος, καὶ κεῖται πρὸς ἄρκτον τῆς Ἡραίας ἐπὶ ἐπιμήκους καὶ ὑψηλοῦ λόφου κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς Ἀρκαδίας πλευρὰν ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Ἠλείας παρὰ τῷ χωρίῳ Σταυρὶ εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Λάδωνος ποταμοῦ, ὀνομαζομένη νῦν ὑπὸ τῶν πέριξ κατοίκων Μάρμαρα· διότι ὑπάρχουσιν ἐκεῖ κυκλώπειά τινα τείχη. Μίαν δ' ὥραν μακρὰν τῶν μαρμάρων τούτων παρὰ τῇ κώμῃ, ἐπονομαζομένῃ Χώρᾳ, ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου, καταφύτου ὑπὸ διαφόρων ὑψικόμων ἀγρίων δένδρων μοὶ εἶπον ὅτι ὑπάρχουσι πολλὰ κυκλώπεια τείχη, διατρανοῦντα τὴν ἔκτασιν τῆς Θελπούσης καὶ εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπερ ἴσως ἦτο ἡ Ἀκρόπολις.

Εἰς Θέλπουσαν ἐσώζοντο ἐπὶ Παυσανίου καὶ τρία ἀγάλματα, τῆς Δήμητρος, τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ Διονύσου, καθὼς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ Θεῶν ἱερὸν τῶν δώδεκα. (Παυσ. Ἀρκ. κεφ. 25).

Ἐν ἀριστερᾷ δὲ τοῦ Λάδωνος, εἰς Βάναιναν, κειμένην ἀπέναντι τῶν ἐν Σταυρὶ μαρμάρων, ὑπάρχουσιν εἰς χῶρον ἐκτεταμένον ἀξιοθέατα ὑπομνήματα πόλεως, ἤτοι πλεῖστοι λίθοι ἀρχαίων οἰκοδομῶν, πάμπολλοι σπόνδυλοι κιόνων, κιονόκρανα, μονόλιθοι κίονες, ἐρριμμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἴς τινας ἄκρας τῶν ἀγρῶν τῶν κατοίκων Τροπαίων, καὶ εἴτι τοιοῦτον, χωρὶς τῶν καθ' ἑκάστην ἀνευρισκομένων πολλῶν ἀγγείων, λύχνων, ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων τῶν διαφόρων ἐποχῶν· τινὰ δὲ τούτων φέρουσι καὶ ἐπιγραφὴν ΘΕΛ. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον καὶ δύο ναοὶ ὁ τῆς Ἐριννύος Δήμητρας καὶ ὁ τοῦ Ὀγκαιάτου Ἀπόλλωνος, ἐξ ὧν ὁ εἷς μετεποιήθη εἰς Ἐκκλησίαν τοῦ Τιμίου Προδρόμου, καὶ τηρεῖ μέχρι σήμερον ἐν καλῇ καταστάσει πολλὰ ἄξια σπουδῆς καὶ μελέτης, ὅπου, γενομένης ἀνασκαφῆς, θέλουσιν ἐλθεῖ εἰς φῶς πολλὰ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς κειμήλια. Ἐνταῦθα παρὰ τῇ χαμαικέλλᾳ τοῦ Καρβέλλα ἐπὶ βάθρου στήλης, διαφυγόντος τὸν πέλεκυν τῶν καλλιεργητῶν, ὑπάρχει ἐπιγραφή, ἧς τὰ γράμματα δὲν ἐδυνήθην ν' ἀναγνώσω, ὡς ἐφθαρμένα. Ἐν τινι ὅμως ἄλλῃ χαμαικέλλᾳ τοῦ Χρυσανθοπούλου ἐπὶ τεθλασμένης πλακὸς, ἥτις ἐστὶ παραστάτης τοῦ οἰκήματος εἰς τὸ ἔσωθεν τῆς θύρας, ἀνέγνων ταῦτα·

ΑΠΟΛΙΣ....
ΦΟΥΣΙΩ....
ΠΛΕΙΣΤ....
ΕΝΕΚΕΝ....
ΚΑΓΑΘΙΑΣ....
ΔΙΑΤΕΛΕ....
ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ε....
ΑΘΗΝΑΙΟΣ....

Ἐπί τινος δὲ ἀποκοπέντος τμήματος τῆς αὐτῆς πλακὸς, ἐκτισμένου καὶ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς.

ΗΘΕΛ....
ΕΛΙΝ....
ΑΡΕΤΑΣ....
ΑΛΟ....

Μοὶ διηγήθη δὲ ὁ καλλιεργῶν τοὺς ἐνταῦθα ἀγροὺς τοῦ Πολυχρονοπούλου, καὶ ἀείποτε ἐκεῖ διαμένων, ὅτι συνέτριψε πρὸ δύο ἐτῶν δύο πλάκας πλήρεις γραμμάτων, ἀγνοῶν τὸ πολύτιμον αὐτῶν, ὅπερ τῷ κατέδειξα, ἐφ' ᾧ καὶ ὑπεσχέθη μοι, ὅτι θέλει φυλάττει εἰς τὸ ἑξῆς ὅ,τι τοιοῦτον ὑπὸ τὴν γῆν ἀνευρίσκει.

Ἡ συντριβὴ τῶν πλακῶν τούτων μετὰ τῆς καταστροφῆς διαφόρων ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος κειμηλίων, περὶ ὧν εἶπον ἀνωτέρω, ἴσως δώσει ἀφορμὴν εἴς τινας ἀρχαιολόγους Εὐρωπαίους, ἵνα ἐπιτείνωσι τὴν ἄδικον καθ' ἡμῶν καταφοράν των, οὓς δὲν θέλουσι διστάσει βέβαια, ὡς καὶ ἄλλοτε, ν' ἀποκαλέσωσι βαρβάρους, ὡς μὴ εἰδότας τὴν μεγάλην ἀξίαν τῶν ἀνεκτιμήτων ἐθνικῶν ἡμῶν θησαυρῶν, οὓς βεβαίως ἀγνοοῦντες οἱ ἀμαθεῖς, καταστρέφουσιν· ἀλλὰ τὸ εὐχάριστον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ ἀμαθεῖς οὗτοι πληρο-

φορούμενοι περὶ τοῦ μεγαλείου τῶν τοιούτων ἀρχαιοτήτων, κλίνουσι γόνυ ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ φυλάττουσι, καὶ τιμῶσιν αὐτὰς, ἂν ποτε ἀνευρίσκωσιν τοιαύτας, ἐνῷ οἱ καυχώμενοι ἤδη ἐπὶ σοφίᾳ καὶ παιδείᾳ, ὄντες ἐν τῇ παχυλῇ αὐτῶν ἀμαθείᾳ, ἔπραξαν χείρονα τῶν παρ' ἡμῖν ἀμαθῶν. Παρατρέχω δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν φώτων αὐτῶν τινες τούτων, σφετερισάμενοι τὰ ἀλλότρια, καὶ κοσμήσαντες δι' αὐτῶν τὰ μουσεῖά των, ἔδειξαν καὶ σημεῖα ἐσχάτης βαρβαρότητος, καταστρέψαντες ὅσα δὲν ἠδυνήθησαν διὰ τὸ μέγεθος νὰ παραλάβωσιν, ὅπερ ἔπραξαν ἡ ὑπὸ φόβου, μήπως μεταγενέστεροι ἐξελέγξωσιν αὐτοὺς ὡς ἀδαεῖς περὶ τὴν ἀκριβῆ ἀνάγνωσιν καὶ ἀντιγραφὴν τῶν ἐπιγραφῶν, ἢ ὑπὸ φθόνου, ἵνα μὴ μετάσχωσι καὶ ἄλλοι τῆς δόξης τῆς ἀρχαιότητος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν καταφερομένων καθ' ἡμῶν εὐαρίθμων Εὐρωπαίων, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ὑπ' ὄψιν λαβόντες τὸν βαρὺν τῆς βαρβαρότητος ζυγὸν, εἰς ὃν ὑπέκυψαν αἰῶνας ὅλους οἱ Ἕλληνες, θέλουσιν εἶσθαι δικαιότεροι εἰς τὰς περὶ αὐτῶν κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις των. Περὶ δὲ τῆς Βαναίνης, εἰς ἣν ἐπανέρχομαι, σημειῶ ἔτι τινὰ ἄξια ἀναγνώσεως.

Ὁ διαληφθεὶς τοῦ Πολυχρονοπούλου γεωργὸς διηγήθη μοι μετὰ πολλῶν ἄλλων, ὅτι εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Λάδωνος ὑπάρχουσι πολλοὶ λίθοι, καλῶς προσηρμοσμένοι, φέροντες κατὰ τὸ μέσον τρύπας, ἐν αἷς ἦσαν ἐμπεπηγμένοι κρίκοι, καὶ ὅτι ἐχώσθησαν ἤδη μεταβαλόντος τοῦ ποταμοῦ κοίτην. Οἱ λίθοι δ' οὗτοι μετὰ τῶν κρίκων διαδηλοῦσιν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἡ γέφυρα, ἢ ὁρμίσκος τις, παρ' ᾧ ἔμενόν πλοιάρια. Εἰ καὶ ὁ Παυσανίας διηγεῖται, ὅτι ἐν δεξιᾷ μὲν τοῦ Λάδωνος ἔκειτο ἡ πόλις, ἐν ἀριστερᾷ δὲ μόνον οἱ εἰρημένοι ναοί, λέγων· «Ὁ δὲ Λάδων τῆς Ἐριννύος τὸ ἱερὸν ἀπολιπὼν ἐν ἀριστερᾷ παρέξεισιν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ὀγκαιάτου τὸν ναόν· τὰ δὲ ἐν δεξιᾷ παρ' Ἀσκληπιοῦ παιδός ἱερὸν, ἔνθα ἐστὶ Τρυγόνος μνῆμα τροφοῦ», εἰκάζω ὅμως ἐκ τῶν εἰρημένων λίθων καὶ ἐκ τῶν ἀξίων θαυμασμοῦ ἔργων τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐκλείας, ἅτινα μαρτυροῦσιν ὕπαρξιν πόλεως ἐν Βαναίνῃ ὅτι ἡ Θέλπουσα ἐξετείνετο καὶ ἐπ' ἀριστερὰν τοῦ Λάδωνος ἐνταῦθα, ὅπου ὑπῆρχε καὶ τὸ κυριώτερον μέρος τῆς πόλεως, συγκοινωνούντων τῶν Θελπουσίων ἢ διὰ γεφύρας ἢ διὰ λέμβων. Ἡ εἰκασία δ' αὕτη ἐπιτείνεται καὶ ἐκ τῶν ὁρίων τῶν Θελπουσίων καὶ Ἡραιέων, ἅτινα θέτει ὁ Παυσανίας ἐν ἀριστερᾷ τοῦ Λάδωνος ἐπὶ τόπου τινὸς, ὅστις ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων Πεδίον· «ἔστι, λέγει, Τουθόα ποταμὸς, ἐμβάλλει δὲ εἰς τὸν Λάδωνα καὶ ἡ Τουθόα κατὰ τὸν Θελπουσίων ὅρον πρὸς Ἡραιεῖς, καλούμενον δὲ ὑπὸ Ἀρκάδων Πεδίον» (Ἀρ. κ. 25). Ἡ Τουθόα δ' εἶναι τὸ ποτάμιον Ῥεκουνίου, καλούμενον ἐκεῖ μὲν Κουτσομῆλι, ἐνταῦθα δὲ (εἰς τὸ Πεδίον), ἔνθα κεῖνται ἀγροὶ τῶν κατοίκων Τσούκα καὶ Βλάχων, Ποταμάκι.

Φαίνεται δ' ὅτι ὁ Παυσανίας δὲν ἐπεσκέφθη τὸ πρὸς ἀριστερὰν τοῦ Λάδωνος μέρος τῆς Θελπούσης ὡς ἐρήμου· διὸ καὶ ἔγραψεν ἁπλῶς, ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ μόνον οἱ ναοὶ τῆς Δήμητρος καὶ Ἀπόλλωνος. Ὅτι δὲ ἡ πόλις ἐξετείνετο καὶ εἰς Βάναιναν μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν γεραιτέρων Τροπαιατῶν, οἵτινες ἐκ παραδόσεως παρέλαβον, ὅτι ἡ Θέλπουσα ἦτο εἰς Βάναιναν.

(Ἕπεται συνέχει.α)

Ι. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ.

ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑ ΤΩ ΡΩΜΑΙΚΩ ΣΤΡΑΤΩ ΠΟΙΝΩΝ.

(Συνέχεια.)

Πρὶν προβῶ εἰς ἕτερον εἶδος ποινῆς ἄξιον κρίνω ν' ἀναφέρω τὴν ἐξῆς διάταξιν, ἧς ἡ ἔννοια εἶναι εὔκολος, καὶ ἥτις κυροῖ τὴν ποινὴν τῆς πυρᾶς.

«Ἐάν τις συμφρατριάσῃ [1]) βαρβάροις εἰς τὸ »πραιδευθῆναι ῥωμαϊκὸν ἔδαφος, ἢ μετὰ τὸ »γενέσθαι τὴν πραΐδαν στέλνηται μετ' αὐτῶν, »ζῶος καιέσθω.» [2])

[1]) Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Συνόψεως ὑπὸ τοῦ Φαβρικίου τομ. 6, σελ. 757 «συμφατριάσῃ.»

[2]) Βασιλ. Βιβλ. 57 τίτλ. Γ'. Νομ. 0'. Κωδ. Βιβλ. 12 τίτλ. 35 Νομ. 9

Ἡ ποινὴ αὕτη ἐπεβάλετο λοιπὸν κατὰ προδιδόντων καὶ κατ' αὐτομόλων, [1]) οἵτινες ἐξομοιούμενοι μετὰ τῶν τὰς βουλὰς (τοῦ βασιλέως) τοῖς πολεμίοις ἀπαγγελλόντων ἢ «ἐκαίοντο ἢ ἐφουρκίζοντο.»

Τὸ καυθῆναι λέγεται ἐσχάτη τιμωρία, διότι πλησιάζει καὶ μιμεῖται τὸν θάνατον. [2]) γ'.) Ποινὴ θανάτου ἦν ἡ *εἰς θηρία καταδίκη*, θέαμα ὀλεθριώτατον καὶ βαρβαρώτατον, εἰς ὃ, ὡς ἱστορικῶς γνωρίζομεν, τοσοῦτῳ ἐτέρπετο ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης, ἐκτελούμενον πανηγυρικῶς. Ἡ ποινὴ αὕτη εἶναι κεφαλικὴ ἐπίσης· [3]) εἰς αὐτὴν δὲ ὑπεβάλλοντο οἱ εἰς τραχεῖαν ἐρεθίζοντες στάσιν τὸν δῆμον. [4])

Ὅ,τι εἴπομεν περὶ τοῦ ἀπὸ τῆς Ταρπηίας Πέτρας κρημνισμοῦ καὶ περὶ τῆς πυρᾶς, ὅτι δηλονότι αἱ ποιναὶ ἐκεῖναι ἐπεβάλοντο καὶ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς ὡς ἐξαίρεσις καὶ ἀφοῦ ἤρετο ἀπ' αὐτῶν ἀτιμαστικῶς ἡ ἰδιότης τοῦ στρατιωτικοῦ, (ὅστις «οὐχ ὑπόκειται βασάνοις [5]) εἰμὴ ἀπελύθη ἐφυβρίστῳ ἀπολύσει,») ἐπαναλαμβάνομεν καὶ ἐνταῦθα ὡς συναγόμενον ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἐν τῷ Πανδέκτῃ σχετικῶν διατάξεων. [6])

Ἐπεβάλετο δὲ κατὰ τῶν πρὸς ἐχθρὸν αὐτομολούντων [7]) καὶ τῶν κατασκόπων, [8]) οἵτινες ἀτίμως ἀποστρατευόμενοι βασανίζονται καὶ οὓς «ὁπουδήποτε εὑρισκομένους ἔξεστιν ὡς πολεμίους φονεύειν.» [1])

Ἐν τούτοις ἀλλαχοῦ οἱ Νόμοι ἐπαναλαμβάνουσιν ὅτι ἐν τῇ *κεφαλικῇ* τιμωρίᾳ περιλαμβάνονται καὶ αἱ βάσανοι καὶ ῥητῶς ἡ εἰς θηρία παράδοσις. [2]) Παρατηροῦντες δὲ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ περὶ ποινῶν τίτλῳ καὶ ἀμέσως κατόπιν τοῦ Νόμου ἀπαγγέλλοντος κατὰ τοῦ «ξιφήρους φυγόντος στρατιώτου» καὶ κατὰ τοῦ στρατιώτου ὅστις «ἑαυτῷ χεῖρες ἐπιβάλλει» [3]) κεφαλικὴν τιμωρίαν, καὶ συνδυάζοντες τὴν διάταξιν ταύτην μὲ τὴν ἑτέραν καθ'ἣν «ὁ ἐξατραορδιναρίως δικάζων αὔξειν καὶ μειοῦν τὴν ποινὴν δύναται» [4]) καὶ τὴν ἑπομένην καθ' ἣν «εἰσί τινὰ ἐγκλήματα βαρεῖαν ἐπιφέροντα τοῖς στρατιώταις τιμωρίαν», συνάγομεν ὅτι οὐ μόνον ὅπου ὁ Νόμος ῥητῶς ὁρίζει τὸ εἶδος τῆς ποινῆς ἀλλὰ καὶ ὅπου ὁρίζει τὸ γένος, «κεφαλικὴν τιμωρίαν», ἀφίνει τῷ δικαστῇ νὰ ἐπιβάλῃ ἐν τῶν ἐν τῷ γένει εἰδῶν εἰς τινας περιστάσεις.

Ἡ ποινὴ αὕτη ἐξετελεῖτο παραδιδομένου τοῦ καταδίκου εἰς θηρία σαρκοβόρα. Κατά τινας συγγραφεῖς οἱ καταδικαζόμενοι παρεδίδοντο οὐχὶ ἐν τῇ κονίστρᾳ τῶν ἀμφιθεάτρων καὶ ὡπλισμένοι, ἀλλ' ἄοπλοι καὶ προσδεδεμένοι εἰς πάσσαλον ἵνα μηδεμίαν δύνανται ν' ἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν· [5]) Ἀρύονται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ Τίτου Λιβίου καὶ τοῦ Βαλερίου Μαξίμου.

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ, πολλαχοῦ τῶν Βυζαντινῶν διατάξεων ἀπαντῶ τοὺς ὅρους «θηριομαχίαν» καὶ οὐχὶ ἁπλῶς παράδοσιν εἰς θηρία, [6]) τοὺς «θηρίοις μαχέσασθαι» [7]) καὶ «θηριομα-

[1]) Συνοψ. Α'. ογ'. ὅρα δὲ καὶ σχετικὴν αὐτῷ ἐν Ε'. νγ'.

[2]) Βασ. Βιβλ. 60 τίτλ. 51, Νομ. κς'. ἐτιμωροῦντο δ' οὕτω καὶ οἱ ἐπιβουλευόμενοι τῇ σωτηρίᾳ τῶν δεσποτῶν δοῦλοι καὶ οἱ ἐμπρησμὸν ἐμβάλλοντες αὐτόθ. Ν. κς, § 11 καὶ 12.

[3]) Βασιλ. Β. 60 τίτλ. 51, Νομ, ιά. 4, Πανδ. βιβλ. 48 τίτλ. 19 Νόμ. 11 § 3, καὶ Νομ. 12.

[4]) Βασ.λ. αὐτόθ. Ν. λδ'. § 2.

[5]) Βασιλ. Β. 50 τίτλ. 50 Νομ. κή. καὶ Κωδ. Β. 9 τίτλ. 49 Ν. 8.

[6]) Chenier introd. σελ. 123 καὶ Πανδ. Β. 49. τίτλ. 16 Ν. 3 § 1 ὅπου τίθεται ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ δὲν βασανίζονται καὶ αὐτόθι § 10 καὶ αὐτόθι Ν. 7 ὅπου ὡς ἐξαίρεσις ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ αὕτη κατὰ στρατιωτικῶν οἵτινες τότε λογίζονται ἐχθροὶ της πατρίδος.

[7]) Πανδ. αὐτόθ. Ν· 3 § 10.

[8]) Αὐτόθ. Ν. 7.

[1]) Βασιλ. τίτλ. 39 Ν. 3 § 5 Πανδ. αὐτόθ. Νόμ. 3 § 6 καὶ Ν. 8.

[2]) «Κεφαλικὴ τιμωρία ἐστὶ τὸ θηρίοις ἐμβληθῆναι ἢ ἀναιρεθῆναι ἢ παραπλήσιόν τι ὑποστῆναι» Βασ. 60, 51, ιά. Πανδ. 48, 19, 11 § 3.

[3]) Βασ. αὐτόθ. Ν. 39 § 10 καὶ 11 καὶ Πανδ. αὐτόθ. Ν. 38 § 11 καὶ 12.

[4]) Βασ. αὐτόθ. Ν. 13.

[5]) Chenier σελ. 123 introd καὶ Sichtermann dissertationes κλπ. c.VIII.

[6]) Οὕτω Βασ. αὐτόθ. Ν. 34 § 2 καὶ Ν. 8 § 12 σχολ.

[7]) Αὐτοθ. Ν. 12 σχολ.

χεῖν»[1])δηλοῦντας βεβαίως μάχην μετὰ θηρίου, καὶ ἐπομένως οὐχὶ ἁπλῆν παράδοσιν, ἀλλ' ἀντίστασιν μεθ' ὅπλου· ὥστε ἡ γνώμη ὅτι παρεδίδοντο δεδεσμευμένοι οἱ κατάδικοι,δὲν μοὶ φαίνεται ὀρθὴ ἢ κἂν δὲν εἶναι ὀρθὴ ἀπολύτως· διότι ἴσως μεταγενεστέρως ἀντὶ τῆς ἁπλῆς εἰς θηρία πρὸς βορᾶν παροχῆς, ἐπετρέπετο πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ καὶ ἡ μάχη, ὅπερ καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς βεβαιοῦσι

δ) Ποινὴ θανάτου ἦν τὸ *φουρκισθῆναι* (in furca suspensus esse καὶ in furcam tollere.) Ἡ βάσανος αὕτη ἦτο δύω εἰδῶν, ἤτοι ά.)*ἀρχαία*, ἡ παρὰ τοῖς πάλαι ῥωμαίοις ἐν χρήσει ἰδίως κατὰ τῶν πταισάντων δούλων,οἵτινες φέροντες τὴν φοῦρκαν (δίκρανον) περὶ τὸν τράχηλον, ὑπεχρεοῦντο νὰ περιέλθωσι τὴν πόλιν,κατόπιν δὲ καὶ κατὰ τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν ὡσαύτως· ἦτο δὲ τότε ἡ ἀτιμωτικὴ ἁπλῶς ἢ καὶ σωματικὴ (βασανιστικὴ τοῦ σώματος), καὶ β'). *ἡ νεωτέρα* ἥτις καθιερώθη ὡς εἶδος ἴσως τῆς κεφαλικῆς τιμωρίας

Κατέταξα αὐτὴν μεταξὺ τῶν θανατικῶν ποινῶν διότι ἡ ἐπικρατεστέρα γνώμη (ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπρόσβλητος,) θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ποινὴν θανατικήν.

Ὁ Σουετάνιος διηγεῖται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Νέρωνος [2]) ὅτι, ὅτε ὁ τύρανος οὗτος κατεδιώκετο καὶ ἐνῷ παρωτρύνετο ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν νὰ φύγῃ, κατασχὼν τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ταχυδρόμος τις ἔφερεν εἰς τὸν Φάωνα, εἶδεν ἐν αὐτῇ «ὅτι ἐκηρύχθη ἐχθρὸς τῆς Πατρίδος ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ κατεζητεῖτο ἵνα ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν· ἠρώτησεν ὅθεν ὁποῖα ἦτο ἡ ἐσχάτη ποινὴ αὕτη, καὶ τῷ εἶπον ὅτι κατ' αὐτὴν, γυμνοῦται ὁ κατάδικος ἐμβάλλουσι τὸν τράχηλον αὐτοῦ εἰςτὰς δύο αἰχμὰς τοῦ δικράνου (furca) καὶ τὸν κτυπῶσι διὰ ῥάβδων μέχρι θανάτου.»

Ἐκ τῆς περιγραψῆς ταύτης καὶ τῆς ἐν Τίτῳ Λιβίῳ [3]) παρατηροῦμεν ὁποία ἦν καὶ πῶς ἐξετελεῖτο ἡ νεωτέρα φοῦρκα.

Ἀναφέρεται ὡς ἰδίως ἐπιβαλλομένη κατὰ

[1]) Βασ. 60, τίτλ. 39 Νομ. 7.

[2]) § 49.

[3]) Ἐπιτομὴ βιβλίον 55 ὅπου ὁ C. Matienus damnatus sub furca diu virgis caesus est, sestertio nummo.

τῶν ἐν πολέμῳ αὐτομόλων [1]) καὶ τῶν τὰς βουλὰς τοῦ βασιλέως τοῖς πολεμίοις ἀπαγγελόντων καὶ τῶν ἐρεθιζόντων τὸν δῆμον εἰς στάσιν ἢ θόρυβον. [2])

Μεταγενεστέρως εὑρίσκομεν ὅτι «οἱ ἀξιωματικοὶ (στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ) οὐχ ὑπόκεινται βασάνοις εἰμὴ ἐπὶ μόνης καθοσιώσεως.» [3]) Καθοσίωσις ὅμως ἦν, οὐχὶ μόνον ἡ προσβολὴ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, ἤτοι ἡ προδοσία [4]) ἐν ᾗ καὶ ἡ αἰχμαλώτων ἀ αἵρεσις, καὶ ἡ πρὸς πολεμίους ἀποστολὴ ἀγγέλων ἢ γραμμάτων, καὶ ἡ τῶν πολεμίων πρὸς μάχην παρακίνησις, καὶ ἡ κατάληψις ἀκροπόλεως καὶ ἡ παράδοσις πόλεως, καὶ ἡ παρὰ βασιλικὴν κέλευσιν στρατολογία, καὶ ἡ ἀντιποίησις πλαστῆς ἀρχῆς καὶ ἡ παρασκευὴ συνομοσίας κατὰ τῆς πολιτείας καὶ ἡ καταστροφὴ ἢ βλάβη στηλῶν καὶ εἰκόνων τοῦ βασιλέως περιλαμβάνονται.

Τῶν αὐτομόλων ἐπὶ Λέοντος [5]) ἐμετριάσθησαν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, αἱ ποιναὶ καὶ ἡ τοῦ νόμου *ἀποτομία*, ὅταν οὗτοι οἰκειοθελῶς μετὰ τὴν αὐτομολίαν ἐπιστρέφωσι.

Προσθετέον τέλος ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σχολιαστοῦ τῶν βασιλικῶν, [6]) ἡ πυρὰ ἐπενοήθη μετὰ τὴν *φοῦρκαν* καὶ διὰ τοῦτο ἂν καὶ ἀμφότεραι εἰσὶ τοῦ γένους τῆς ἐσχάτης τιμωρίας, ὅμως ἡ φοῦρκα λογίζεταί πως βαρυτέρα ἐκείνης.

ε.)Εἶδος θανάτου ἦτον ἡ διὰ *πελέκεως ἀποκεφάλισις* (securi percuti.)

Ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο ὑπῆρχεν ἐν ἀρχῇ καὶ κατόπιν κατηργήθη, γίνεται δῆλον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῶν βυζαντινῶν νόμων. [7])

[1]) Πανδ. 49, 16, 3 § 10 καὶ Συνοψ. Σ'. μγ'. διότι κατὰ τῶν ἐν εἰρήνῃ ἀποφύγων ἦν ποιναὶ ἐλαφρότεραι.

[2]) Αὐτοθ. καὶ Βασιλ. 60, 51 λδ. § 1 καὶ Σύνοψις Ο'. ογ'.

[3]) Βασιλ. 60,36,ά. καὶ ἐπ. καὶ Συνοψ.αὐτοθ.νή.

[4]) Σύνοψ. Β. ιθ'. Ε'. νδ, νγ καὶ μ'. μά. καὶ ἐπιτομ. τίτλ. IV κ'.

[5]) Νεαρ. αὐτοῦ LXVII καὶ ἐπαναγωγὴ τιτλ. 40 Κ. Β'.

[6]) Βασιλ. 50, 61, κς' σχόλιον.

[7]) Πανδεκ. 48, 19, 8 § 1 καὶ Βασιλ. 60, 51 ή. § 2 καὶ σχόλιον.

Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Τίτου Λιβίου [1]) περὶ τῆς ἐν τῷ ἐν Ἱσπανίᾳ στρατοπέδῳ στάσεως φαίνεται ὅ,τε τρόπος τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς καὶ ἡ κατὰ στρατιωτῶν ἐφαρμογή της.

Διηγεῖται ὁ Λίβιος ὅτι κατὰ τὴν ἐπὶ Ἱσπανίαν στρατείαν, ἀσθενοῦντος βαρέως τοῦ Σκιπίωνος μέρος τοῦ στρατοῦ ἐπανεστάτησε καὶ ἐξεδίωξε τῶν ἀρχείων [2]) τοὺς χιλιάρχους καὶ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν, τῇ συγκαταθέσει τῶν ἄλλων πάντων, δύο ἁπλοῖ στρατιῶται ὁ Ἄλβιος Καλένος καὶ ὁ Ἄτριος Οὔμβρος, οἵτινες μάλιστα ἠθέλησαν νὰ λάβωσι καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς.

Ἀναῤῥώσας ὁ Σκιπίων συγκαλεῖ εἰς συνέλευσιν τὸν στρατὸν, ἀναβαίνει τὸ βῆμα καὶ τοῦ κήρυκος ἐπιβαλόντος σιωπὴν, ἀπαγγέλλει ἐν ἀγορεύσει πλήρει θάῤῥους τὴν κατηγορίαν κατὰ τῶν πέντε ἀρχηγῶν τῆς στάσεως, ὧν τὰ ὀνόματα τῷ ἦσαν γνωστά· ζητεῖ δὲ τὴν ἐπὶ τῆς ἐνοχῆς των ψῆφον τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐκδηλοῖ τὴν κατ' αὐτῶν γνώμην του. [3]) Τότε προσάγονται γυμνοὶ ἐν μέσῳ τοῦ στρατοπέδου οἱ πέντε ἔνοχοι, ὅπου πρὸς πάσσαλον δεθέντες καὶ διὰ ῥάβδων σκληρῶν δαρέντες, ἐθανατώθησαν εἶτα διὰ τοῦ πελέκεως.

Ἡ ποινὴ αὕτη ἐπεβάλλετο, ὡς διδάσκει ἡμῖν ὁ ἴδιος συγγραφεὺς [4]) κατὰ τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὰς τάξεις των ἐπιμίσθων [5]) στρατιωτῶν καὶ κατὰ τῶν ἑκατοντάρχων.

Κατά τινας συγγραφεῖς ὁ πέλεκυς ἦτον ὄργανον θανατώσεως ἐπὶ Δημοκρατίας καὶ τὸ ξίφος ἐπὶ Αὐτοκρατορίας, κατ' ἄλλους δὲ ἦσαν ἀμφότερα συγχρόνως ἐν χρήσει, [1]) ἀλλ' ὁ διὰ πελέκεως θάνατος ἐλογίζετο ἀτιμωτικώτερος τοῦ διὰ ξίφους. Προσθέτουν δὲ ὅτι τὴν πρώτην ἐξετέλουν οἱ ῥαβδοῦχοι καὶ τὴν δευτέραν στρατιῶται. [2])

Τῆς ποινῆς ταύτης προηγεῖτο μαστίγωσις ὡς εἴδομεν. [3]) Ῥητὸν νόμον περὶ τῶν ἐγκλημάτων, καθ' ὧν τοιαύτη ποινὴ ἐπήγετο δὲν ἀπαντῶμεν, καθόσον ὡς εἴρηται, ἐν τοῖς νόμοις, εὕρηται ῥητῶς ἀπαγορευόμενον ἄλλο εἶδος θανατώσεως πλὴν τῆς διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς πυρᾶς καὶ τῆς φούρκας καὶ τῆς εἰς θηρία παραδόσεως.

Ὁ Κικέρων [4]) ἐντούτοις ἀναφέρει,ὅτι ὁ διὰπελέκεως θάνατος ἐπεβάλλετο καὶ κατὰ πειρατῶν.

Ἂς σημειώσωμεν ὅτι τὰ σώματα τῶν εἰς τοιαύτην ποινὴν καταδικασθέντων φαίνεται ὅτι ἐνίοτε πρὸς μείζονα ἀτίμωσιν δὲν ἠξιοῦντο ταφῆς, (sepulturae privata sunt.) Τούτου ἓν μόνον παράδειγμα δίδοσιν ἡμῖν ὁ Βάλερ. Μάξιμος. [5]) Τοὺς ἐναντίον τοῦ στρατηγοῦ Ἰουβελίου ἐπαναστάντας στρατιώτας, καὶ φονεύσαντας μὲν αὐτὸν, ἀναγορεύσαντας δὲ ἀρχηγὸν τὸν γραμματέα του Καίζιον καὶ διὰ πολέμου ἀδίκου τὸ Ῥήγιον καταλαβόντας, προτάσει τοῦ Μ. Φουλβίου Φλάκου ἡ Γερουσία κατεδίκασεν εἰς μαστίγωσιν καὶ διὰ πελέκεως ἀποκεφάλισιν, διατάξασα ἵνα μὴ τὰ σώματα αὐτῶν ταφῶσι. Τοῦτο ὅμως οὔτε ὡς αὐτοτελὴς ποινὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ, οὔτε ὡς παρακολουθηματικὴ τακτικὴ ποινή, ὅπως παρ' Ἕλλησιν, οἵτινες τῶν προδοτῶν καὶ ἱεροσύλων καὶ αὐτομόλων τὰ σώματα δὲν ἐπέτρεπον νὰ ταφῶσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἀλλὰ καὶ τὴν κόνιν καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἔῤῥιπτον ἐκτὸς τῶν ὁρίων. [6])

[1]) Βιβλ. 28,ε.29 ὅρα καὶ Βαλερ.Μαξιμ.βιβλίον, Β'. C. VII § 7 καὶ § 12.

[2]) Οὕτω μεταφράζει ὁ Πλούταρχος (ἐν βίῳ Γάλβα 12) τὴν λέξιν principia, ἥτις ἦν ὁ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὡρισμένος χῶρος, ὅπου τὸ πραιτώριον, οἱ ἄρχοντες, ὁ στρατηγὸς, ἡ ἀγορὰ κλπ. ἀρχαὶ εἰργάζοντο.

[3]) Περὶ τῆς συζητήσεως ὁποία ἦν ἡ σημασία καὶ διατὶ καὶ πότε ἐγίνετο ὁ θόρυβος τῶν στρατιωτῶν διὰ τῆς κρούσεως τῶν δοράτων ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, ὅρα Chenier introduction σελ. 119 ὑποσημείωσιν.

[4]) Τίτ. Λίβ.ος Β. 2 § 59 centuriones ..... duplicatoricsque, qui reliquerant ordines, virgis caesos securi percussit.

[5]) duplicarius, ὁ διπλοῦν μισθὸν λαμβάνων, ὁ κατὰ τοὺς Γάλλους appointé.

[1]) Sihterm αὐτοθ. § 6.

[2]) Florus ῥωμαϊκ. Ἱστορ. βιβλ. 2 § 5. Ὡς πρὸς τὴν συζήτησιν ἂν οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται ἐξετέλουν πάντοτε καὶ κατὰ πολιτῶν χρέη δημίου, ἣν ὀρθῶς ἀρνοῦνται πολλοί, Ὅρα Chenier αὐτόθ. σελ 121.

[3]) Ὅρα καὶ Βαλερ. Μαξιμ. Β. 2 Κεφ. 2 § 7, 12, 15.

[4]) In Verrem 5.

[5]) Βιβλ. 12, κεφ. 7, § 15 ἐν τέλει.

[6]) Σόλων 441 καὶ ἑπομ.

ς΄.) Ὁ διὰ τοῦξίφους τῶν *Λεγεωναρίων* θάνατος(Legionariorun gladiis concidi.) Ταύτην ἀναφέρει ὁ Στεβέκιος,ἦτο δὲ ὁ συνειθέστερος καὶ κοινὸς τρόπος ἐκτελέσεως θανατικῆς ποινῆς ὡς εἴδομεν, διότι ὁ νόμος ῥητῶς τὸ διατάσσει [1]) ἀπαγορεύων ἄλλο εἶδος ἀποκεφαλισμοῦ. Τὸν τοιοῦτον θάνατον ἐξετέλουν ἄνδρες τοῦ στρατοῦ,ὡς βλέπομεν καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρω διηγήσει τοῦ Λιβίου καὶ ἐν ἄλλαις ἄλλων ἱστορικῶν περιγραφαῖς,[2]) ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ὁ διὰ βαρὺ ἔγκλημα καὶ ἀτιμωτικὸν καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἢ ῥοπαλισμὸν,παρεδίδετοπρὸς τοὺς ἄνδραςτῆς λεγεῶνος καὶ ἐθανατοῦτοὑπ'αὐτῶν.

Ηλείονα εὑρήσομεν ἐν τῇ ποινῇ fuste verberari ἥτις ἐπίσης ἐξετελεῖτο σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ τῶν συστρατιωτῶν τοῦ καταδίκου.

Φαίνεται ὅτι ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ στρατῷ ὑπῆρχον στρατιῶται εἰδικῶς ἐπηγγελμένοι τὸ τῆς ἐκτελέσεως τοιαύτης ποινῆς κατὰ στρατιωτικῶν ἔργον,οἵτινες κατὰ Σενέκκαν speculatores ἐλέγοντο.[3])Οὕτως ἀφηγεῖταιὁ Σουετώνιος περὶ τοῦ εἰδεχθοῦς καὶ ἀγριωτάτου Καλιγούλα, [4]) ὅτι «ἡ ἀγριότης δὲν ἐγκατέλιπεν αὐτὸν οὔτε ἐν τοῖς παιγνίοις του, οὔτε ἐν ταῖς διασκεδάσεσιν αὐτοῦ, οὔτε ἐν ταῖς ἑορταῖς του· ἐβασάνιζον ἐνώπιόν του ἐνῷ ἐδείπνα ἢ ἐνῶ ὠργίαζεν. *Στρατιώτης δ' ἔμπειρος τὸ ἀποκεφαλίζειν*, ἀπεκεφάλιζε πάντας ἀδιαφόρως τοὺς εἰς θάνατον καταδεδικασμένους ἐνώπιόν του.»

ζ) Ἡ *Σταύρωσις* (in crucem tolli ἢ affigere) ἦν καὶ αὐτὴ εἶδος βασάνου κατὰ τῶν δούλων μόνον ἐπαγομένη. Εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι καὶ κατὰ τῶν αὐτομόλων ἐπήγοντο βάσανοι [5]) διότι οὗτοι ἐλογίζοντο ἐχθροί, οἱ δὲ ἐχθροὶ ἦσαν κατὰ τὸν διεθνῆ νόμον τῶν Ῥωμαίων δοῦλοι.

Ἡ ποινὴ αὕτη,ἡ περίφημος διὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σωτῆρος καταςᾶσα, ἐφηρμόζετο ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ στρατῷ ὡς πειθόμεθα ἐκ τοῦ Βαλερίου Μαξίμου,[6])ὅστις ἀναφέρει τὸ παράδειγμα τοῦ ὑπάτου Κολπουρνίου Πίζου, ὁ ὁποῖος διέταξε τοιαύτην ποινὴν κατὰ τῶν μᾶλλον διακεκριμμένων αὐτομόλων, καὶ τὸ τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅστις αὐστηρότερος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους παρὰ πρὸς τοὺς Λατίνους αὐτομόλους δεικνύμενος ἐπέβαλλεν εἰς τούτους μὲν, τοὺς ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος φυγάδας, τὴν σταύρωσιν, εἰς ἐκείνους δὲ, τοὺς ἀπίστους συμμάχους, τὸν διὰ πελέκεως θάνατον, ὅσπερ ἐλογίζετο ἀτιμωτικώτερος τῆς σταυρώσεως.

Τὴν ποινὴν ταύτην κατήργησεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος τοῦ θεανθρώπου τὴν θεότητα ἀνακηρύσσων.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἁγίου μαρτυρίου τοῦ Ἰησοῦ μανθάνομεν, ὅτι πρὸ τῆς σταυρώσεως, ἐμαστιγοῦτο ὁ κατάδικος παραδιδόμενος τοῖς στρατιώταις. Τοῦτο καὶ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ περιγράφουσι μὲ ἐλαχίστην τινὰ διαφοράν [1]).

Προσέτι ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν μανθάνομεν ὅτι, ἐὰν ὁ σταυρούμενος δὲν ἀπέθνησκεν ἐντὸς εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐθανατοῦτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τῆς κατάξεως τῶν σκελῶν. Τὸν θάνατον τοῦτον ὁ Θεῖος τῆς μανίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους κατάδικος δὲν ὑπέστη διότι εἶχεν ἀποθάνει [2]).

Ἡ παρὰ τοῦ στρατιώτου παρακέντησις τῆς πλευρᾶς δὲν εἶχεν οὐδεμίαν τυπικὴν σημασίαν. Ἦτο παιδιὰ τοῦ στρατιώτου καὶ ἐγένετο διὰ νὰ πληρωθῇ ἡ γραφὴ, ὡς λέγει ὁ Εὐαγγελιστής.

[1]) Βασ. 60, 51, § 1 καὶ σχολ. καὶ Legg militair § 22 καὶ Πανδ. 58, 19, 8 § 1

[2]) Τάκιτος χρονικὰ Βιβλ. 1 § 44 καὶ Πολυβ. βιβλ. 6 § 35.

[3]) Chenier αὐτόθ. καὶ Σεν. deira B 1 § 16.

[4]) Βίος Καλλιγούλα § 32.

[5]) Πανδ. 49, 16, 7 καὶ Βασιλ. 57, 1, α καὶ ιγ΄

[6]) Βιβλ. II κεφ. 7 § 9 καὶ 12.

[1]) Ματθ. κεφ. κζ΄. 31—Μαρκ. κεφ. ιέ. 16—Ὁ Λουκᾶς κεφ. κδ΄. 63 καὶ ἐπ. διηγεῖται ὅτι οἱ συνέχοντες αὐτὸν ἄνδρες ἕδερον πρὸ τῆς εἰς τὸν Ἡρῴδην παραδόσεως. Οὗτος δὲ ἐξουθένησεν αὐτὸν σὺν τοῖς στρατιώταις· μετὰ δὲ τὴν καταδίκην ἢ μᾶλλον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πιλάτου παράδοσιν αὐτοῦ εἰς τὸν ὄχλον, ὃν λέγει ἂν ἐδάρη, ἁπλῶς δὲ σημειοῖ ὅτι οἱ ἄρχοντες ἐνέπαιζον αὐτόν. Ὁ Ἰωάννης τέλος,κεφ. ις΄. κατὰ μὲν τὴν σύλληψιν λέγει ὅτι «ἔδεσαν αὐτὸν» οὐχὶ δὲ ὅτι τὸν ἔδειραν· ὅταν δὲ ἀπεφάσισε νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὸν ὄχλον «ὁ Πιλάτος ἔλαβε τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐμαστίγωσε» καὶ κατόπιν προσθέτει ὅτι «οἱ στρατιῶται ... ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα» (κεφ. ιή. 3) ἡ σύμφωνος τῶν τριῶν διήγησις φαίνεται ὀρθωτέρα καὶ πρὸς τὰ γνωστὰ περὶ τῆς σταυρώσεως συμφωνοτέρα.

[2]) Ἰωαν. θ΄. 31 καὶ 34.

Εἴπομεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦν θῦμα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν φανατισθέντος ἀμαθοῦς πλήθους. Τοῦτο λέγεται σαφῶς ἐν ταῖς διηγήσεσι τῶν Εὐαγγελιστῶν, διότι ὁ Πιλάτος διεμαρτυρήθη ἐπανειλημμένως περὶ τῆς ἀθωότητός του καὶ ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ· Ἐπανελάβαμεν τοῦτο διὰ νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ τοιαύτη καταδίκη ἦτο παρανόμος καθότι Νόμος ῥητὸς διέτασσεν ὅτι οἱ δικασταὶ «οὐ χρὴ πείθεσθαι ταῖς τῶν δημοτῶν ἐκβοήσεσιν, ὅτε βούλονται, ἢ τὸν ὑπεύθυνον ἀπολυθῆναι, ἢ τὸν ἀνεύθυνον τιμωρηθῆναι» [3]). Τοιαῦται εἰσὶν αἱ νόμιμοι ποιναὶ θανάτου.

Ὁ Στεβέκιος ἀναφέρει ἀκόμη ὡς ποινὰς θανατικὰς παραδείγματα τινὰ ποικίλων θανάτων στρατιωτικῶν, ἅτινα ὅμως οὐδένα νομικὸν χαρακτῆρα φέρουσιν.

Ὁ *Τετραχισμὸς* ὃν περιγράφει ὁ Φλάβιος Βοπίσκος φέρεται καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ῥώμης ὡς ἐκτελεσθεὶς ἀλλ' οὐχὶ ὡς αὐτὸς τὸν περιγράφει.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Βοπίσκου εἰς τὸν βίον τοῦ αὐτοκράτορος Αὐρηλίου περιγραφὴ εἶναι τῶν Βαρβάρων τῆς ἐνδοτάτης Ἀσίας καὶ τῆς Ἀρρικῆς ῥικώδης ἐπινόησις. Δύω ἐγγὺς ἀλλήλων κειμένων δένδρων αἱ κορυφαὶ, λέγει, ἐκάμπτοντο ὅσον ἦν δυνατὸν πλειότερον. Εἰς ἑκατέραν κορυφὴν ἐδένετο ἑκάτερος ποῦς τοῦ καταδίκου, ἐνῷ αἱ χεῖρες προσεδένοντο ἑκατέρα εἰς πάσσαλον,στερεῶς ἐν τῇ γῇ ἐμπεπηγμένον. Οἱ δύο οὗτοι πάσσαλοι ἀπεῖχον βεβαίως ἀλλήλων. Ἅμα ἐγένετο ἡ πρόσδεσις αἱ κορυφαὶ τῶν δένδρων ἀφίνοντο καὶ ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐλαστικότητος ἀνορθούμεναι ἐτετράχιζον τὸ σῶμα τοῦ ἀθλίου καταδίκου.

Τοῦτο λέγει ἐγίνετο κατὰ τοῦ ἐπὶ μοιχείᾳ μετὰ γυναικὸς συναδέλφου του καταδικασθέντος στρατιωτικοῦ.

Ὁ Τύλλος Ὀστύλιος ὁ ὀργανωτὴς τῆς Ῥώμης ἐτιμώρησε τὸν Μέτιον Σουφέτσιον εἰς τετράχισιν διὰ τεσσάρων ἵππων. Ἀπὸ τοῦ τοιούτου ὅμως θανάτου δὲν ἀναφέρεται ἄλλος ὅμοιος γενόμενος ἐν Ῥώμῃ.

Ὁ Ἰούλιος Καπιτωλῖνος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὀπιλίου Μακρίνου, διηγεῖται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐτιμώρησε δύο στρατιώτας ἐκβιάσαντας τὴν δούλην τοῦ ξενίζοντος αὐτοὺς, διατάξας νὰ ἐγκλείσωσιν αὐτοὺς ζῶντας ἐν τῇ κοιλίᾳ δύο μεγίστων βοῶν οὓς ἐπίτηδες ἐξεντέρισεν! Μήπως τάχα καὶ τοῦτο δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ εἶδος ποινῆς; ἢ μήπως αἱ τερατώδεις ὀρέξεις τῶν αἱμοβόρων τυράννων, τοῦ Νέρωνος καὶ τοῦ Καλιγούλλα καὶ τῶν ἄλλων πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν ὡς ποιναὶ νόμιμοι, διότι αὐτῶν ἡ θέλησις ἦτον Νόμος;

Ὁ Παῦλος Διάκονος μόνον ὁμιλεῖ περὶ θανατώσεως διὰ τῆς μακρόθεν τοξεύσεως (sagittis eminus contigi)· οὐδεμία δὲ ἄλλη πηγὴ βεβαιοῖ τοιοῦτον θάνατον ὡς νόμιμον.

Ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Τίτος Λίβιος ὁμιλοῦσι τέλος περὶ θανάτου ἐπὶ πλεκτῶν ὀχυρωμάτων ἀλλ' οὐχὶ ὡς ποινῆς

Τοιοῦτοι ἦσαν οἵ τε νόμιμοι καὶ ἔκτακτοι τρόποι τῆς θανατώσεως τῶν εἰς κεφαλικὴν ποινὴν καὶ θάνατον καταδικαζομένων Ῥωμαίων στρατιωτῶν.

(Ἕπεται συνέχεια).

ΗΛΙΑΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ.

[3]) Κωδ. 9, 47, Νομ. 12 § 1 καὶ Βασ. 60, 51 μθ΄.

ΜΕΛΕΤΗ

ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΜΠΛΕΤΟΥ ΤΟΥ ΣΕΚΣΠΗΡ.

—

Ὁμολογουμένως ὁ διασημότερος καὶ ἐπιφανέστερος τῶν Ῥωμαντικῶν λεγομένων ποιητῶν ἐστὶν ὁ δαιμόνιος Σέκσπηρ, περὶ οὗ δικαίως λέγουσιν ὅτι δύναται νὰ εἴπῃ ἡ φύσις καυχωμένη ἰδοὺ ἄνθρωπος· τόσον ἦτο μέγας καὶ τέλειος. Ἀναβάλλων ἐς ἄλλοτε τὴν βιογραφίαν τοῦ μεγαλοφυοῦς, σημειῶ ἁπλῶς ὅτι γεννηθεὶς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1564 ἐν Στρατφόρδῃ ἀπέθανε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1616 κληροδοτήσας τῇ οἰκουμένῃ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα δράματα, τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας. Περὶ τῶν ἀθανάτων τούτων ἔργων τόσοι πολλοὶ καὶ σοφοὶ ἔγραψαν, ὥστε συντάκτης τις γερμανικοῦ περιοδικοῦ θελήσας ν' ἀνατυπώσῃ διὰ μικρῶν εἰκόνων τὴν πληθὺν τῶν περὶ τῶν ἔργων τοῦ Σέκσπηρ γραψάντων ἐπλήρωσεν ὁλόκληρον σελίδα. Ὑπερέχουσι δὲ μεταξὺ πάντων οἱ δίδυμοι ἀστέρες τῆς Γερμα-

νίας, οἱ δανεισθέντες τὸ φῶς των ἐκ τοῦ Σέκσπηρ, ὁ γλυκὺς καὶ περιπαθὴς Σχίλλερ καὶ ὁ φλεγματικὸς καὶ σοφώτερος Γκαῖτε. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὑπερέχει ἀναμφιλέκτως ὁ Ἀμπλέτος, πρὸς ὃν ὁ χαράσσων τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς τρέφει ἰδιαιτέραν στοργὴν καὶ ἀγάπην θεωρῶν μίαν τῶν τερπνοτέρων ἀπολαύσεων τὴν ἀνάγνωσιν τῆς τραγῳδίας ταύτης τῆς διανοίας ἢ τῆς φιλοσοφίας καθὼς τὴν ὀνομάζουσι. Περὶ τοῦ Ἀμπλέτου τούτου θέλω ἐκφέρει μίαν ταπεινὴν γνώμην ἀποκρούων ὡρισμένας μομφὰς, ἃς οἱ κριτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἰόνσων ἀποδίδουσι τῷ Σέκσπηρ.

Καὶ γινώσκω μὲν ὅτι ἕκαστος ὀφείλει νὰ στέργῃ εἰς τὰ ἑαυτοῦ καὶ ὅτι παράτολμον, ἂν μὴ γελοῖον, εἶναι τὸ ν' ἀντικρούῃ τις νέος ὢν γνώμας ὁμολογουμένως κριτικῶν· διὸ θ' ἀπετρεπόμην ἂν μὴ συνησθανόμην ὅτι ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ τῶν γραμμάτων ὁ ἀγωνιζόμενος ἁπλῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ἂν σφάλλῃ, τυγχάνει ἄτρωτος ὑπό τε τοῦ σκώμματος καὶ τῆς εἰρωνείας. Ἀλλ' ἄλις τούτων. Ἤδη δ' ὀφείλομεν νὰ προτάξωμεν βραχέα περὶ τῆς τέχνης τῶν Σεκσπηρείων δραμάτων συντελοῦντα εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν.

Τὸ Σεκσπήρειον δρᾶμα διαφέρει ὡς γνωστὸν τοῦ ἀρχαίου, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἀρχαίῳ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς Εἱμαρμένης, οἱ δὲ ἥρωες τῶν δραμάτων ἐκείνων εἰσὶ τυφλοὶ ἐκτελεσταὶ τῶν ἀποφάσεών της· ἐν δὲ τῷ Σεκσπηρείῳ ἐλάχιστον τὸ ἔργον τῆς Εἱμαρμένης: Ἐν αὐτῷ δρᾷ ὁ ἥρως ἐμφορούμενος ἔκ τινων αἰτίων καὶ ἀφορμῶν, φοβερὰ δὲ καὶ ἀδιάλλακτος μάχη ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν νόμων παρατηρεῖται ἐν αὐτῷ. Ἐν τέλει δὲ ὁ ἥρως πάσχει καὶ τιμωρεῖται, οὐχὶ διότι οὕτως ἔγραψεν ἡ Εἱμαρμένη του, ἀλλὰ διότι οὗτος παρεσκεύασε τὸ μέλλον του ἢ, ὡς ὁ ἐξόριστος ποιητὴς κ. Βερναρδάκης ἐπιτυχῶς λέγει, διότι αὐτὸς ἑαυτὸν ἐγκατέθαψεν ὡς ὁ σηρικὸς βόμβηξ ἐγκαταθάπτει αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν τῷ ἱστῷ· ὃν ὁ ἴδιος ἐξήφανεν. Ὀφείλομεν ἔτι ν' ἀναλύσωμεν ἐν συντόμῳ τὸ δρᾶμα, ἵνα οἱ μὴ τυχὸν ἀναγνόντες ἢ λησμονήσαντες αὐτὸ δικαιότερον ἀποφανθῶσιν.

Ὁ νεανίας πρίγκηψ Ἀμπλέτος ὑπὸ μεγίστης κατέχεται μελαγχολίας, διότι ἐνῷ πρὸ δύο μόλις μηνῶν ἀπέθανεν ὁ πατήρ του, ὁ τῆς Δανίας βασιλεὺς, ἡ μήτηρ του ὑπανδρεύθη τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρός του· ἡ δ' ἄφωνος μέχρι τοῦδε πρὸς τὸ ἀκρατὲς ζεῦγος ἀπέχθεια τοῦ πρίγκηπος μετετράπη ἀκολούθως εἰς δικαίαν ἀγανάκτησιν, παραφορὰν καὶ ἐκδίκησιν, μαθόντος παρὰ τοῦ φαντάσματος τοῦ πατρός του ὅτι ὁ ἀδελφός του τὸν ἐφόνευσεν, ἵνα σφετερισθῇ τὸν θρόνον του καὶ τὴν γυναῖκά του, τὴν καὶ μητέρα τοῦ Ἀμπλέτου. Ἄλλος ὁ πρίγκηψ ἀκούει τὴν τρομερὰν ταύτην ἀποκάλυψιν, κ' ὑπόσχεται μεθ' ὅρκου τῷ πατρὶ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν φόνον του φονεύων τὸν φονέα. Ἔκτοτε ἀπαλείφει ἐκ τῆς μνήμης του πᾶν σχέδιον, πάντα πόθον, ὃν ἔμελλε νὰ πραγματώσῃ, διὸ καὶ βλέπομεν αὐτὸν ἀποτόμως κ' ὑβριστικῶς προσφερόμενον τῇ ἀθῴᾳ Ὀφηλίᾳ θυγατρὶ τοῦ αὐλάρχου Πολωνίου, ἣν ἠγάπα· ἀναγράφει δὲ ἐν τῇ δέλτῳ τῆς μνήμης του μόνον τὸν φόνον τοῦ βδελυροῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἀμφιβάλλων ἔτι ὁ Ἀμπλέτος περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων τοῦ φαντάσματος καὶ φοβούμενος μὴ ὑποπτευθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐξιχνιάζων τὸν φόνον τοῦ πατρός του, προσποιεῖται τὸν παράφρονα. Ὁ δὲ φιλύποπτος βασιλεὺς ἀποδίδει τὴν παραφροσύνην τοῦ πρίγκηπος εἰς τὰς ἀπορρίψεισας ἐρωτικὰς προτάσεις, ἃς ἀπηύθυνε τῇ Ὀφηλίᾳ. Ἐν τέλει δὲ κατορθοῖ ὁ Ἀμπλέτος διὰ περιφήμου τεχνάσματος ν' ἀνακαλύψῃ τὸ ἔνοχον τοῦ βασιλέως, θορυβηθέντος ἔν τινι παραστάσει, θέμα ἐχούσῃ τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀμπλέτου, φόνον τινὰ ὅμοιον τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως διαπραχθέντος. Πεισθεὶς τότε ἐλέγχει τὴν μητέρα του παρακαλῶν αὐτὴν ν' ἀπέχῃ τοῦ μιαροῦ λέχους, φονεύει δὲ ἐν τῇ παραφορᾷ του τὸν ὄπισθεν τοῦ παραπετάσματος κεκρυμμένον Πολώνιον, ἵνα οὗτος δράμῃ εὐκόλως εἰς βοήθειαν τῆς βασιλίσσης ἀπειλουμένης, φονεύει αὐτὸν ὑπολαβὼν ἀντὶ τοῦ βασιλέως. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀμπλέτος ἀναβάλλει ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὸν φόνον, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περίφρονος, ἀμφιβάλλων καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐξετάζων τὴν ἔκβασιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Εὑρὼν δὲ μόνον τὸν βασιλέα προσευχόμενον ἀναβάλλει καὶ πάλιν σκεφθεὶς ὡς ἑξῆς.

Νῦν νῦν ἀνέτως νὰ τὸ πράξω δύναμαι!
Προσεύχεται· ναὶ ἂς τὸ ἐκτελέσω νῦν.
Καὶ τότε οὗτος μὲν εἰς δόξαν οὐρανῶν
Εἰσέρχεται, ἐγὼ δὲ ἐκδικοῦμαι ; Πῶς ;

Κακοῦργός τις φονεύει τὸν πατέρα μου
Ἐγὼ δὲ, ὁ μονογενὴς αὐτοῦ υἱὸς
Τὸν δολοφόνον πέμπω εἰς οὐρανόν ;
Μισθὸς δὲ εἶναι τοῦτο καὶ ἀνταμοιβή.
Ἐκδίκησις δὲ ὄχι· Τὸν πατέρα μου
Ἐφόνευσεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν σαρκικῶν
Παθῶν του εὑρισκόμενος.....
. . . . . Ἐκδικοῦμαι δὲ
Ἂν ἐπιπέσω κατ' αὐτοῦ τοῦ μιαροῦ
Μετανοοῦντος καὶ ἑτοίμου ἱκανῶς
Πρὸς τὴν πορείαν ὄντος ; Ὄχι, ξίφος μου
Ἡσύχαζε καὶ πλῆξον τρομερώτερα. [1])

Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ δυστυχὴς Ὀφηλία παραφρονήσασα διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός της πνίγεται· ὁ δ' ἀδελφός της Λαέρτης εὑρισκόμενος εἰς Γαλλίαν καὶ μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ τε πατρός του καὶ τῆς ἀδελφῆς του ἐπιστρέφει εἰς Δανίαν ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Ἀμπλέτον. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπιθυμῶν κρυφίως νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν πρίγκηπα ἐπίφοβον καταστάντα, ἐπωφελεῖται τῆς ὀργῆς τοῦ Λαέρτου καὶ συμφωνοῦσιν ἵνα ὁ μὲν Λαέρτης μονομαχήσῃ ἐπὶ ἁπλῷ στοιχήματι διὰ ξίφους ἐμβαπτισθέντος εἰς δηλητήριον μετὰ τοῦ ἀνυπόπτου Ἀμπλέτου, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τῇ μέθῃ τῆς μονομαχίας προσφέρῃ τῷ Ἀμπλέτῳ ἀναψικτικὸν ποτὸν μετὰ δηλητηρίου. Ὁ πρίγκηψ ἀναβάλλει καὶ πάλιν τὴν ἐκδίκησιν δεχθεὶς τὴν μονομαχίαν, ἵνα μὴ ἐξελεγχθῇ δειλός. Ἄρχονται τοῦ ἔργου παρόντος τοῦ τε βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης· κτυπῶνται ἀμφότεροι, ὁ μὲν Λαέρτης ὑπὸ τοῦ ἁπλοῦ ξίφους τοῦ πρίγκηπος, οὗτος δὲ διὰ τοῦ βεβαμμένου ἐν τῷ δηλητηρίῳ. Ἡ μονομαχία διακοπεῖσα ἐπὶ μικρὸν ἐπαναλαμβάνεται ἀνταλλαξάντων τῶν διαμαχομένων τὰ ξίφη ἐν τῇ μέθῃ τῆς ὑπεροχῆς. Κτυπῶνται καὶ πάλιν· ὁ βασιλεὺς προτείνει τότε τὸ ποτὸν, ὁ δὲ πρίγκηψ ὑποπτεύσας ἀρνεῖται· τέλος ἡ βασίλισσα τὸ ἐν τῷ κρατῆρι δηλητήριον πίνει εἰς ὑγείαν τοῦ νικῶντος υἱοῦ της καὶ ἀποθνήσκει· κατόπιν ὁ κτυπηθεὶς ὑπὸ τοῦ δηλητηριασμένου ξίφους Λαέρτης μετανοήσας ἐξηγεῖ τῷ Ἀμπλέτῳ τὸν δόλον τοῦ βασιλέως· ὁ πρίγκηψ τότε ὁρμᾷ κατὰ τοῦ βασιλέως ὃν φονεύει, μετ' ὀλίγον δὲ ἀποθνήσκει καὶ ὁ ἴδιος ὑπὸ τῆς πληγῆς ἣν τῷ ἔδωκεν ὁ Λαέρτης. Τοιαύτη διὰ βραχέων ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἀμπλέτου.

Ἐν αὐτῷ τῷ δράματι βλέπει πᾶς τις σαφῶς ὅ,τι εἴπομεν περὶ τῆς τέχνης τῶν Σεκσπηρείων δραμάτων, ὅτι δηλαδὴ πᾶν τῶν δρώντων προσώπων παρασκευάζει μόνον τὸ μέλλον του. Καὶ δὴ ὁ μὲν Λαέρτης ὁ δολίως μονομαχήσας διὰ ξίφους ἐμβαπτισθέντος ἐν τῷ δηλητηρίῳ ὑπό τοῦ ἰδίου ξίφους φονεύεται. Ἡ βασίλισσα ἡ προδοῦσα τὸν πατέρα τοῦ Ἀμπλέτου δηλητηριάζεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου συζύγου της ὑπὲρ οὗ ἐπρόδωκε τὸν πρῶτόν της ἄνδρα. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ φονεύσας τὸν ἀδελφόν του φονεύεται ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ἐκείνου· ὁ δὲ πρίγκηψ ; Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ εἴπωμεν ἐν ἐκτάσει ἀκολούθως.

Ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ταύτῃ τῆς διανοίας, ἐν ᾗ ἡ μία φιλοσοφικὴ ἰδέα ἀκολουθεῖ τὴν ἄλλην καὶ ἐν ᾗ ὁ ποιητὴς εἰσδύει εἰς λαβύρινθον ἀπέραντον ἰδεῶν, ποικίλων τὸ ὅλον ἔργον διὰ τῶν τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένων κωμικῶν σκηνῶν τοῦ τε αὐλάρχου Πολωνίου καὶ τῶν αὐλικῶν καὶ νεκροθαπτῶν, εὗρον οἱ κριτικοὶ καὶ τὰς ἐξῆς ἐλλείψεις Α'. ὅτι ἀδίκως φέρεται ἀποτόμως καὶ ὑβριστικῶς ὁ Ἀμπλέτος τῇ Ὀφηλίᾳ· Β'. δὲν βλέπουσι δεδικαιολογημένον τὸν θάνατον τῆς Ὀφηλίας καὶ Γ'. ὅτι ἡ παράστασις προβαίνει λίαν βραδέως ἐνίοτε δὲ καὶ ὀπισθοδρομοῦσα. Περὶ τῶν τριῶν τούτων θέλομεν ἐκφέρει τὴν ταπεινήν μας γνώμην.

Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην δὲν ἔχομεν νὰ ἀντιτάξωμεν εἰμὴ αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ πρίγκηπος, οὓς λέγει ἐν τῇ πέμπτῃ σκηνῇ τοῦ Πρώτου μέρους, μαθόντος παρὰ τοῦ φαντάσματος τοῦ πατρός του τὸν φόνον αὐτοῦ· εἰσὶ δὲ οὗτοι.

. . . . . Πῶς ; σοῦ νὰ μνησθῶ ;
Ἀπὸ τοῦ πίνακος τῆς μνήμης ἅπαντας
Τοὺς ἀνοήτους μύθους ἐξαλείψω νῦν,
Ἀπὸ τὰς βίβλους ἅπαντα τὰ γνωμικὰ
Καὶ τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἴχνη ἅπαντα
Τῶν παρελθόντων χρόνων, ἃ ἐχάραξε
Νεότης τε καὶ μάθησις καὶ τοῦ λοιποῦ
Ἂς ζῇ ἡ ἐντολή σου μόνη ἄδολος.

Ἐξαλείφει λοιπὸν ὁ Ἀμπλέτος ἀπὸ τὸν πίνακα τῆς μνήμης του τὰς εἰκόνας, ἃς ἐχάραξεν ἡ νεότης, δηλαδὴ αὐτὴν τὴν Ὀφηλίαν.

[1]) Ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ κ. Περβανόγλου.

Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ τοῦ Τρίτου μέρους, ὅταν ἡ Ὀφηλία παραπονῆται κατὰ τοῦ Ἀμπλέτου διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀδιαφορίαν του ἐπιστρέφουσα συνάμα τὰ δῶρα τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς τῇ προσέφερε, αὐτὸς ἀπαντᾷ ψυχρῶς «Ἐγὼ οὐδὲν σοὶ ἔδωκα.» Προσφέρεται δ' ὁ πρίγκηψ τοσοῦτον ἀποτόμως διότι πλέον ἀφηνίασε κατὰ τοῦ κόσμου σύμπαντος ἐκ τοῦ βδελυροῦ κακουργήματος, ἀπεστράφη δὲ πάσας τὰς γυναῖκας ἐξ αὐτῆς τῆς μητρός του τῆς διαπραξάσης τὸ μέγιστον τῶν ἀνοσιουργημάτων. Ἔπειτα διατὶ προσποιεῖται τὸν παράφρονα ὁ Ἀμπλέτος; Ἵνα μὴ ὑποπτευθῇ. Πολλῷ μᾶλλον λοιπὸν ὤφειλε νὰ προφυλάσσηται ἐκ τῆς Ὀφηλίας πρὸς ἣν τοσοῦτον μέχρι τινὸς ἔτρεφεν ἔρωτα· διὰ τοῦτο δὲ ὅτε πλέον ὁ πρίγκηψ ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ τοῦ Πέμπτου μέρους βλέπει νεκρὰν τὴν ἐρωμένην του, συγκεκινημένος τότε πηδᾷ ἐπὶ τοῦ τάφου της παρακαλῶν νὰ συνθάψωσι καὶ αὐτὸν μετὰ τῆς ἀποθανούσης.

Περὶ τῆς δευτέρας οὐδὲν θὰ εἴπωμεν διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν, παραφυὰς τυγχάνει τῆς τρίτης, εἰς ἣν καὶ μεταβαίνομεν. Οὕτως ἡ παράστασις βαίνει λίαν βραδέως ἐνίοτε δὲ καὶ ὀπισθοδρομεῖ· διότι ἐνῷ ἐπείσθη ὁ Ἀμπλέτος διὰ τῆς παραστάσεως περὶ τοῦ διαπραχθέντος φόνου καὶ ἐνῷ εὑρίσκει τὸν βασιλέα μόνον προσευχόμενον, δὲν τὸν φονεύει, ἀλλ' ἀναβάλλει ἐς ἄλλοτε. Πλὴν διὰ τῆς τραγῳδίας ταύτης τί θέλει ὁ ἀθάνατος Σέκσπηρ ν' ἀποδείξῃ; Ὅ,τι ἐν τῷ τέλει τοῦ περιφήμου μονολόγου τοῦ Ἀμπλέτου τοῦ ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ τοῦ Τρίτου μέρους σαφῶς ἐκφράζεται. Τὸν μονόλογον αὐτὸν μετατυποῦμεν ὁλόκληρον, διότι περὶ αὐτὸν τὸ ὅλον δρᾶμα ᾠκοδόμηται.

Εἶναι ἢ μὴ, νῦν τοῦτ' ἐστι τὸ ζήτημα.—
Πότερον, τῷ ἀνθρώπῳ εὐγενέστερον
Ὀργίλου Μοίρας ὑποφέρειν τὰς δεινὰς
Σφενδόνας καὶ τὰ βέλη, ἢ ὁπλίζεσθαι
Κατὰ ὠκεανοῦ δεινῶν, καὶ κατ' αὐτῶν
Ἑαυτὸν ἀντιπαρατάττων τελευτᾷν;
Θνήσκειν—καθεύδειν—περαιτέρω δὲ οὐδέν!
Γνωρίζειν, πῶς ὁ ὕπνος οὗτος τῆς ψυχῆς
Τὴν θλῖψιν κατευνάζει καὶ τὰς συμφορὰς,
Τοῦ σώματος ἡμῶν τὸ κληροδότημα.—
Τὸ τέρμα τοῦτο ἐπιθυμητότατον!—
Θνήσκειν—καθεύδειν—ναὶ, καθεύδειν! Ἴσως δὲ
Καὶ ὀνειροπολεῖν!—Ἰδοὺ τὸ ζήτημα.
Ὁποῖα δὲ εἰσὶ τὰ ὄνειρα αὐτὰ
Τοῦ ὕπνου τούτου, ἀφοῦ τὴν ἐπίγειον
Ὕλην ἀπετεινάξαμεν—ἰδοὺ αὐτὸ
Ἐπασχόλει ἡμᾶς· αὐτὸ τὸ αἴτιον
Δι' ὃ ἡ συμφορὰ εἰς γῆρας ἔρχεται·
Διότι τίς ἀνείχετο τὴν μάστιγα
Τοῦ χρόνου καὶ τὸν ἐμπαιγμὸν, τίς ἰσχυρῶν
Τὴν τυραννίαν, τίς τὰς ὕβρεις αὐθαδῶν,
Τίς θλῖψιν περιφρονουμένου ἔρωτος,
Τίς τῆς δικαιοσύνης τὴν ἀναβολὴν,
Τίς τὴν ὑπεροψίαν τῶν ἐν τέλει, τίς
Τὸ ὄνειδος, τὸ σιωπῶσαν ἀρετὴν
Καλύπτον καὶ σκοτίζον, ἂν ἠδύνατο
Αὐτὸς ἁπάντων ν' ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν
Ἁπλῶς διὰ βελόνης! Τίς ἀνείχετο
Νὰ αἴρῃ ἄχθη καὶ νὰ καταθλίβηται
Ὑπὸ τοῦ μόχθου τῆς ζωῆς; Ὁ φόβος δὲ
Τῶν μετὰ θάνατον—χώρας ἀγνώστου καὶ
Φρικτῆς, ἐξ ἧς οὐδείς ποτ' ἐπανέρχεται
Τῶν ὁδοιπόρων—μᾶς πλανᾷ τὴν θέλησιν,
Ὥστ' ὑποφέρομεν παρόντα κάλλιον
Δεινὰ, παρὰ νὰ τρέχωμεν εἰς ἄγνωστα·
Τοιουτοτρόπως πάντας ἀποκαθιστᾷ
Ἀνάνδρους ἡ συνείδησις. Τῇ φυσικῇ
Τῆς ἀποφάσεως χροιᾷ προστίθεται
Τῆς φαντασίας ἡ ὠχρότης. Οὕτω δὲ
Ἐπιχειρήσεις σταθεραὶ καὶ βάσιμοι,
Ἀποσυρθεῖσαι ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν
Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, καταστρέφουσι
Καὶ τοῦτ' αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς πράξεως.—

Λοιπὸν πολλάκις μέλλοντες νὰ πράξωμέν τι καθιστάμεθα ἄνανδροι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐξεταζούσης τοῦτο ἢ ἐκεῖνο καὶ καταστρεφούσης ἐν τέλει καὶ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τῆς ἐπιχειρήσεως. Τοῦτο θέλει νὰ διδάξῃ ὁ ποιητὴς τοῖς θεαταῖς διὰ ταύτης τῆς τραγῳδίας καὶ τοὺς καταστήσῃ προσεκτικοὺς ἐάν ποτε εὑρεθῶσιν εἰς ὁμοίας περιστάσεις. Τὸ κατορθοῖ δὲ θαυμασίως καὶ τεχνικώτατα, διότι, ἐνῷ ὁ θεατὴς συμπάσχει καὶ συνοργίζεται μετὰ τοῦ Ἀμπλέτου καὶ, ὡς εἰ αὐτὸς ἠδικεῖτο, ἐπιθυμεῖ τὸν φόνον τοῦ βασιλέως, αἴφνης ὀργίζεται κατὰ τοῦ Ἀμπλέτου ἀναβάλλοντος τὸν φόνον· καὶ ἡ ὀργὴ αὕτη τοῦ θεατοῦ πρὸς τὸν Ἀμπλέτον εἶναι ἡ ἐπιτυχεστέρα διδασκαλία τοῦ ποιητοῦ· διότι οὐδέποτε ὁ θεατὴς ἐκεῖνος θὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῆς συνειδείσεως καὶ τῆς φαντασίας ἐκ τοῦ μελετωμένου σχεδίου· διὸ ἡ ὀπισθοδρόμησις τῆς παραστάσεως ἐγένετο ὑπὸ τοῦ μεγίστου τεχνίτου σκοπίμως καὶ ἐπιτυχῶς. Οὐδ' ἠρκέσθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀναβολὴν ὁ δαιμόνιος Σέκσπηρ, ἀλλὰ πρὸς ἀπελπισίαν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ θεατοῦ παρίστησι τὸν ἥρωά του κινδυνεύοντα πληγωθέντα μάλιστα καὶ μέλλοντα νὰ ἀποθάνῃ πρὶν ἀκόμη ἐκδικηθῇ τὸν φόνον τοῦ πατρός του. Δίδει ἐν τέλει σάρκα τοῦ μονολόγου, οὗ ἄνω ἐμνημονεύσαμεν, τὸ ὅλον δρᾶμα, τοῦ ὁποίου ὁ ἥρως ἐξετάζων τὸ μὲν καὶ τὸ δὲ μόλις ἐκπνέων ἐκδικεῖται. Ἐκ τούτου δὲ δικαιολογεῖται καὶ ὁ θάνατος τῆς δυστυχοῦς Ὀφηλίας, διότι ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος μυρία ἔπονται.

Ι. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ.

ΟΜΙΛΙΑ

ΠΕΡΙ ΘΑΝΑΤΙΚΗΣ ΠΟΙΝΗΣ

Ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Φιλολ. Συλλόγῳ

ΒΥΡΩΝΙ.

(Συνέχεια ἴδ. φυλ. α΄)

—

Ἵνα πᾶς τις πεισθῇ περὶ τοῦ σφαλεροῦ τῆς δόξης τῶν φρονούντων, ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, ὡς παραμείνασα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος δὲν πρέπει νὰ καταργηθῇ, καὶ ἵνα ἀποδείξωμεν πόσον ἐσφαλμένας περὶ Δικαίου ἰδέας εἶχον οἱ ἀρχαῖοι, ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Λέγομεν δὲ ταῦτα, διότι θέλομεν ν' ἀποσκορακίσωμεν πᾶσαν τυχὸν γεννηθεῖσαν ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν ἰδέαν, ὅτι μακρηγοροῦμεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, πρὸς ἐπίδειξιν κούφου ἱστορικῆς πολυμαθείας.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὁ ὑβρίζων καὶ βλασφημῶν ἁπλῶς τὰ θεῖα, ἐτιμωρεῖτο θανάτῳ. Ἡ αὐτὴ ποινὴ κατεγινώσκετο κατὰ τῶν ἐπιορκούντων καὶ τῶν ἱεροσύλων. Ὁ Δανιὴλ ἐρρίφθη δὶς εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων, τὸ μὲν ὡς ἀποκαλύψας τὴν περὶ τὴν λατρείαν τοῦ Βὴλ ἀπάτην τῶν ἱερέων, τὸ δὲ ὡς φονεύσας τὸν δράκοντα, ὃν ὡς θεὸν οἱ Βαβυλώνιοι ἐλάτρευον. [1]) Ὅσα δηλ. ἀδικήματα, δι' ἁπλῆς καθείρξεως σήμερον τιμωροῦνται, ἐτιμώρουν ἐκεῖνοι διὰ θανάτου.

Ἐν Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ ἡ μοιχεία ἐτιμωρεῖτο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πυρός. [2]) Ἐν Ἀθήναις βλέπομεν τιμωρουμένους διὰ θανάτου τοὺς τοιχωρύχους, τοὺς ἀνδραποδιστὰς, τοὺς προαγωγοὺς, τοὺς αὐτομόλους, τοὺς ψευδῶς καταμηνύοντας δι' ἀδίκημα, ὅπερ ἂν ἀπεδείκνυτο θὰ ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου, τοὺς ἐν δημοσίοις τόποις κλέπτοντας, τοὺς δωροδοκοῦντας. [3]) Ὡσαύτως ὁ ἐμπρησμὸς θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο. [4]) Καὶ ἤδη νομίζω ὅτι ἀρκετὰ ἐλέχθησαν ὅπως πείσωσιν ὑμᾶς, ὅτι εἴχομεν δίκαιον λέγοντες ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὸ δίκαιον κακῶς ἐννοεῖτο, ὅτι ἄλλοτε μὲν ἦτο σκληρὸν, ἄλλοτε παράλογον καὶ ἄλλοτε ὑπερβολικὸν, καὶ ὅτι οὐδόλως δικαιούμεθα νὰ διατηρῶμεν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ὡς παραμείνασαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος.

Ὅ,τι ὅμως δὲν δύναταί τις ν' ἀφήσῃ ἀπαρατήρητον εἶναι, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχαιότητα ἀπαντῶμεν τὴν ἰδέαν τῆς καταργήσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς.

Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Διόδωρος, ὁ Σικελιώτης [5]) ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Σαβακὼς ὁ Βασιλεύσας Αἰγύπτου, κατήργησε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀρκούμενος νὰ καταδικάζωνται οἱ ἐγκληματίαι εἰς δημόσια ἔργα.

«Ἀντὶ τοῦ θανάτου τοὺς καταδικασθέντας ἠνάγκαζε λειτουργεῖν ταῖς πόλεσι δεδεμένους.» Τὰ δεσμὰ λοιπὸν καὶ τὰ δημόσια ἔργα ἀντεκατέστησαν τὴν θανατικὴν ποινήν. [6])

Ἐν τῇ Ἰνδικῇ ὁ βασιλεὺς Ἀσώκας κατήργησε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, [7]) ἐπίσης δὲ

[1]) Ἴδε Σαριπ. Σύστ. Ποιν. Νομ. τομ. 1. σελ. 196.

[2]) Σαριπόλ. Σύστ. Π. Ν. σελ. 198, ἔνθα βλέπε καὶ τὰς παραπομπάς.

[3]) Σαριπόλ. Σύστ. Π. Ν. σελ. 292 ἔνθα βλέπε καὶ τοὺς συγγραφεῖς εἰς οὓς παραπέμπει.

[4]) Σαριπόλ. Σύστ. Π. Ν. σελ. 300.

[5]) Ἡρόδ. βιβλ. Β'. κεφ. ΡΛΖ. Διόδωρος βιβλ. Α'. κεφ. ΞΕ'.

[6]) Σαριπόλ. Σύστ. Π. Ν. σελ. 197.

[7]) Σαριπόλ. Σύστ. Π. Ν. βλέπε καὶ τοὺς συγ-

καὶ ἐν Συρικῇ ἀναφέρει ὁ κ. Σαρίπολος, [1]) ὅτι ἄλλος τις μεταγενέστερος Αὐτοκράτωρ κατήργησεν αὐτήν.

Ὁ Στράβων [2]) διηγεῖται, ὅτι βάρβαρά τινα ἔθνη πλησίον τοῦ Καυκάσου, σπανίως ἐπέβαλλον τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀρκούμενα νὰ ἐξορίζωσι τοὺς ἐγκληματίας μετὰ τῶν τέκνων των. Ὁ δὲ Διόδωρος [3]) ἀναφέρει ὅτι ὁ Χαρώνδας κατήργησε διὰ πολλὰ ἐγκλήματα τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Ἄλλο τι ἀκόμη διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκιδίδης, [4]) ὅπερ δὲν δύναταί τις ν' ἀφήσῃ ἀπαρατήρητον. Διηγοῦνται ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς ταύτης οὐδέποτε ἐγένετο ἐν ἡμέρᾳ, ἀλλὰ νύκτωρ, καὶ οὐχὶ ἐπ' ὄψεσι τῶν πολιτῶν, ὡσεὶ νὰ ἐφοβοῦντο ἐκείνους, ὧν σφετερίζονται τὰ δικαιώματα ἀλλ' ἐν τῇ φυλακῇ.

Καὶ ἤδη συλλέξαντες τὰς ἀναγκαίας ἡμῖν πληροφορίας, ἐγκαταλείπομεν τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ χωροῦμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀσχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος.

III

Πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἡ θεωρία ὅτι ἡ Πολιτεία συνέστη ἐκ συντάγματος, ὅτι δηλ. οἱ ἄνθρωποι συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ν' ἀπολέσωσι μέρος τῆς ἐλευθερίας των, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὸ λοιπὸν, εἶχεν ἐπεκταθῇ τοσοῦτῳ ὥστε ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφετηρία μεγίστων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡ θεωρία αὕτη ἀπερρίφθη κατόπιν.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει καὶ οὐχὶ κατ' ἀνάγκην κοινωνικός. Μισῶν αὐτὴν πολὺ περισσότερον τοῦ θανάτου, ἀπεφάσισε νὰ ἑνωθῇ μὲ τοὺς ὁμοίους του, καὶ δὴ συνδεθεὶς ἐν τῇ αὐτῇ γλώσσῃ, τοῖς αὐτοῖς ἤθεσι, τῇ αὐτῇ θρησκείᾳ ἀπετέλεσε τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικὸν ὄν, καὶ ἠννόησεν ὅτι αἱ σχέσεις του δέον νὰ διέπωνται ὑπὸ κανόνων, οὓς ἔγραψε καὶ οἵτινες εἰσὶν οἱ νόμοι.

«Ὥσπερ γὰρ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστι, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμων καὶ δίκης χείριστον πάντων,» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. [1]) Οἱ νόμοι οὗτοι πέριξ ἑκάστου ἀτόμου, διέγραψαν κύκλον ἐλευθέρας ἐνεργείας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου χωρὶς νὰ προσβάλῃ τὸν κύκλον ἄλλου, δύναται νὰ ἐνεργῇ ἐλευθέρως, ἅμα ὅμως θελήσῃ ἐξερχόμενος τοῦ κύκλου του νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς τὸν κύκλον ἑτέρου, προσβάλλων τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, τότε γεννᾶται τὸ ἀδίκημα, ὅπερ ἐστὶν ἡ *ὑπὸ λογικοῦ καὶ ἐλευθέρου ὄντος γενομένη παρὰ τὴν γενικὴν θέλησιν ῥητῶς προεκδηλωθεῖσαν ἐξωτερικὴ πρᾶξις, ζημίας ἠθικῆς ἢ ὑλικῆς, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἰς ἄλλο λογικὸν ὂν πρόξενος, ὑπὸ τοῦ θετικοῦ Ποινικοῦ νόμου τιμωρουμένη.* [2]) Ἡ τοιαύτη πρᾶξις δέον νὰ ματαιωθῇ, πρὸς ματαίωσιν αὐτῆς ἐθεσπίσθη ἓν κακὸν, τὸ κακὸν τοῦτο ἐστὶν ἡ ποινή. Ποινὴ λοιπὸν εἶναι τὸ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ προσβληθέντος δικαίου ἐπαγόμενον κακόν.

Ἀλλὰ τὸ κακὸν τοῦτο, τὴν τιμωρίαν ταύτην δυνάμεθα ἄρα γε νὰ ἐπιβάλωμεν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν; δυνάμεθα τὴν αὐτὴν ποινὴν ἣν ἐπιβάλλομεν κατὰ τοῦ δολοφόνου, νὰ ἐπιβάλωμεν καὶ κατὰ τοῦ βαλαντιοτόμου; ἢ τὴν ποινὴν, δι' ἧς τιμωρεῖται ὁ λῃστὴς, νὰ τάξωμεν καὶ κατὰ τοῦ ζωοκλόπου, ὅσις ἐπίσης ὡς λῃστὴς κλέπτει; Βεβαίως ὄχι. Ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ἦναι ἀπολύτως ἀνάλογος πρὸς τὸ διαπραχθὲν ἔγκλημα· ἄλλως γεννᾶται νέον φοβερώτερον ἀδίκημα. Μία τῶν μεγάλων δυσχερειῶν τῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ποινῆς. Πλεῖστοι παραδέχονται, ὅτι τοῦ κακοῦ ἕδρα εἶναι ἡ ψυχή. Ἀσθενεῖ λοιπὸν ἡ ψυχὴ, ἀνάγκη νὰ ἐξευρεθῇ τὸ κατάλληλον φάρμακον. Εὑρίσκομεν τὸ φάρμακον, ἀλλ' ἔρχεται τὸ δύσκολον μέρος, κατὰ ποίαν δηλ. ἀναλογίαν πρέπει νὰ δοθῇ. Ἐὰν δώσωμεν ὀλίγον, τὸ φάρμακον δὲν ἀποφέρει τ' ἀποτελεσματά του καὶ ἡ ἀσθένεια δεινοῦται. Ἐὰν τοὐναντίον κατὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ «περισσεύειν καὶ μὴ ἐλλείπειν» δώσωμεν πολὺ περισσότερον τοῦ δέοντος, ἔχομεν τότε ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος καθ' ὑπέρβασιν καὶ ὁ ἀσθενὴς ἀφεύκτως καταστρέφεται.

γραφεῖς εἰς οὓς παραπέμπει. Burnouf introdut. p. 423.—Lassen, t. II. p. 264.

[1]) Σαριπόλ. Σύστ. Π. Ν. σελ. 197,

[2]) Βιβλ. ΙΑ'. σελ. 520.

[3]) Βιβλ. ΙΒ'. κεφ. ις'.

[4]) Ἡρόδ. βιβλ. Δ.' Θουκιδ. βιβλ. Α'.

[1]) Ἀριστ. βιβ. Α. Πολιτικῶν.

[2]) Σαριπ. Σ. Π. Ποιν. Ν. Τ. 2. σελ. 18.

Ἀλλὰ τοῦτο ὡς πρὸς τὸ μέτρον.

Πρὸ τοῦ μέτρου ὅμως τῆς ποινῆς ἐξεταστέον ἔχει τάχα, ὁ ἄνθρωπος, ἡ Κοινωνία, ἡ Πολιτεία, τοιοῦτο δικαίωμα τιμωρίας; Ἂν τὸ ἔχῃ πόθεν καὶ διατί τὸ ἔχει; Εἶναι δηλαδὴ νόμιμος ἡ ποινή; Ποῖα ἡ δικαιολογικὴ αὐτῆς βάσις;

Αἱ ἐρωτήσεις αὗται ἐχρησίμευσαν τὸ ἔδαφος μακρῶν φιλοσοφικῶν συζητήσεων, αἵτινες ἀπέφερον ποικίλλας περὶ ποινῆς θεωρίας. Αἱ θεωρίαι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἤδη διαιροῦνται εἰς τρία εἴδη.

Εἰς τὰς λεγομένας σχετικὰς, αἵτινες ζητοῦν τὸν λόγον τῆς ποινῆς εἰς ἕνα τῶν σκοπῶν της. Εἰς τὰς ἀπολύτους τὰς φερούσας ὡς βάσιν τῆς ποινῆς τὸ ἀπόλυτον Δίκαιον, τοὐτέστι τὴν ἠθικὴν ἀνάγκην. Καὶ εἰς τὰς συμμίκτους, αἱ ἐκ τοῦ ἀπολύτου Δικαίου, καὶ τοῦ σκοποῦ ὃν ἐπιδιώκει ἡ ποινὴ, ζητοῦσαι τὸν λόγον αὐτῆς.

Σκοπὸς τῆς ποινῆς λέγουσιν οἱ τῆς σχετικῆς θεωρίας ὀπαδοὶ, εἶναι ὁ τῆς ἐκφοβίσεως. Οἱ ἄνθρωποι, ὡς τὰ πολλὰ, εἰσὶ διατεθειμένοι πρὸς τὸ διαπράττειν ἐγκλήματα, ἀρνούμενοι τὸ Δίκαιον· ἑπομένως οὗτοι ἐκφοβιζόμενοι ὑπὸ τῆς ποινῆς ἣν εὑρίσκουσι πάντοτε ὄπισθεν τοῦ ἐγκλήματος ἀποτρέπονται αὐτοῦ. Ἡ βεβαιότης λέγει ὁ κ. Cmelin, εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ τὸ ἐπιγραφόμενον, «Θεμελιώδεις κανόνες τῆς περὶ κακουργημάτων καὶ ποινῶν νομοθεσίας» ὅτι τὸ ἔγκλημα θέλει παρακολουθήσει ἡ ποινὴ, εἶναι τὸ μόνον κατάλληλον μέσον ὅπως καταδαμασθῇ, ἡ πρὸς τὸ ἐγκληματίζειν ῥοπὴ τοῦ πλήθους. Ἄλλοι ὡς σκοπὸν τῆς ποινῆς φέρουσι τὴν *βελτίωσιν*. Ἡ θεωρία αὕτη δὲν θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ὡς μέσον, ὡς ὄργανον οὕτως εἰπεῖν, τῆς πολιτείας πρὸς ἐκφόβησιν τῶν λοιπῶν· δι' αὐτῆς ὄχι μόνον ἡ τῶν ἄλλων ἀπὸ τοῦ ἐγκλήματος ἀποτροπὴ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ ἠθικοποίησις τοῦ ἐγκληματίσαντος ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεώς του ἡ ἀποτροπὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐγκλήματος διώκεται.

Ἡ Πολιτεία ἔχει δικαίωμα λέγουσιν, οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τῆς ἀμύνης, ἐν' οἷς ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου, πρὸς ὕπαρξιν, διότι ἕνεκεν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν φύσεως, οἱ ἄνθρωποι ὑποχρεωμένοι εἰσὶ νὰ ζῶσιν ἐν πολιτείᾳ. Ἐκ τοῦ πρὸς ὕπαρξιν δικαιώματος γεννᾶται τὸ πρὸς συντήρησιν, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἔγκλημα ἐστὶ προσβολὴ τῆς ὑπάρξεως τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία κινδυνεύει ἐκ τούτου, δύναται ἀμυνομένη νὰ ἐπιβάλῃ κακόν τι, δηλ. τὴν ποινήν.

Ἄλλοι τοῦ αὐτοῦ συστήματος τῆς σχετικῆς θεωρίας, φέρουσιν ὡς βάσιν τῆς ποινῆς τὴν πρόληψιν, ἤτοι δι' αὐτῆς ζητοῦσι νὰ ἐξαλείψωσι τὴν κατὰ τοῦ Δικαίου ἐπίβουλον καὶ μοχθηρὰν βούλησιν. Ἄλλοι ὡς βάσιν τῆς ποινῆς, θέλουσι τὴν ψυχολογικὴν βίαν, δι' ἧς λέγουσιν ἀποτρέπονται τοῦ ἐγκλήματος, οὐχὶ ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἐν τῷ νόμῳ ὑπαρχούσης ποινῆς. Ἡ δὲ ποινὴ αὕτη πρέπει νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε ὁ ἐξ αὐτῆς φόβος νὰ ἦναι πολὺ ἀνώτερος τῆς ἡδονῆς τοῦ ἐγκλήματος. Ὁ Βάουρερ φέρει ὡς δικαιολογικὴν τῆς ποινῆς βάσιν τὴν *Νουθέτησιν* «Ἡ διὰ τοῦ ποινικοῦ νόμου νουθέτησις, ἀνάγκη νὰ καταρτισθῇ οὕτως, ὥστε ν' ἀντιπράττῃ εἰς πάσας τὰς πηγὰς τοῦ ἐγκλήματος· πρέπει νὰ ἐπενεργῇ ἑπομένως οὐχὶ μόνον ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος αἰσθητικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου· ἀνάγκη ἀφ' ἑνὸς νὰ κατισχύσῃ τῆς ὑλικῆς ὁρέξεως αὐτοῦ, διὰ τῆς παραστάσεως, ὅτι κατόπιν τοῦ ἐγκλήματος ἐπέρχεται τὸ κακὸν τῆς ποινῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ, νὰ ζωπυρῇ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν τοῦ ἀξιοποίνου τοῦ ἐγκλήματος καὶ νὰ ἐγείρῃ εἰς τὸν πολίτην τὴν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος τῆς πρὸς τὰς πράξεις αὐτοῦ προσοχῆς» διότι δὲ ἐπενεργεῖ αὕτη ὄχι μόνον εἰς τὴν αἰσθητικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν, διὰ τοῦτο λέγει ὁ Βέρνερ φέρει τὸ ὄνομα Νουθέτησις.

Μία τῶν σχετικῶν θεωριῶν εἶναι ἡ τῆς *Ἐπανορθώσεως*. Ἐκ τοῦ ἐγκλήματος λέγει, ὁ Οὐάλκερ, ἐκτὸς τῆς ὑλικῆς ζημίας, γεννᾶται καὶ ἡ ἰδανικὴ συνισταμένη, εἰς τὸ θλιγγηρὸν τοῦ κακοῦ παραδείγματος, εἰς τὸν κλονισθέντα σεβασμὸν τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐγκλήματος γεννηθεῖσαν δημοσίαν διατάραξιν. Τὴν ἰδανικὴν λοιπὸν ταύτην ζημίαν λέγει, ὀφείλει ὁ κακοῦργος νὰ ἐπανορθώσῃ ἀποτίων ποινήν.

Ὁ Φίχτε ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ πολιτεία συνέστη ἐκ συναλλάγματος, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι ἡ τῆς πολιτείας ἀσφάλεια· ὅπως δὲ

τύχῃ ἀσφαλέστερον ἡ πολιτεία τοῦ σκοποῦ της λέγει, ὁ Φίχτε, πρέπει νὰ ἀπειλῇ τοὺς πολίτας διὰ τῆς ποινῆς, ἵνα τοιουτοτρόπως ἐκφοβίζει καὶ ἀποτρέπει αὐτοὺς τοῦ ἐγκλήματος.

Τοιαῦται αἱ κυριωδέστεραι θεωρίαι. Μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀπολύτου θεωρίας, τῆς ἐκζητούσης τὴν βάσιν τῆς ποινῆς, ἐν τῷ ἀπολύτῳ δικαίῳ, τῇ ἠθικῇ ἀνάγκῃ, συγκαταριθμοῦνται, ὁ Κάντ, ὁ Ζαχαρίας, ὁ Ἔγκιος, καὶ ὁ Ἔγελος. Ὁ Κάντιος λέγει,ὅτι ἡ ποινὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλητε, ἁπλῶς ὡς μέσον, πρὸς ἐπίτευξιν ἀγαθοῦ τινος σκοποῦ, διότι δὲν δυνάμεθα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς πρᾶγμα, προσφέροντες αὐτὸν θῦμα σκοποῦ τινος ὠφελείας. Εἰς τοῦτο ἀντίκειται ἡ ἐμφυτος αὐτοῦ προσωπικότης. Ὡς ἀρχὴν δὲ τοῦ μέτρου τῆς ποινῆς θέλει, ὁ Κάντιος τὴν ἰσότητα τῆς ποινῆς πρὸς τὸ ἔγκλημα.

Ὁ Ζαχαρίας ἔχων τὴν αὐτὴν περὶ ποινῆς θεωρίαν τοῦ Καντίου, πρακτικωτέραν καταςήσας αὐτὴν ὡς λέγει ὁ Βέρνερ [1]). Ὁ Ζαχαρίας θεωρεῖ τὸ ἔγκλημα ὡς προσβολὴν τῆς δικαιολογικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου. Ὁ κακοῦργος λέγει, πρέπει νὰ περιορισθῇ ἐν τῇ αὐτοῦ ἐλευθερίᾳ, ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον ἀπεστέρησε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου. Ὥστε αἱ ποιναὶ εἰσὶ ποιναὶ περιοριςικαὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Ἔγκιος λέγει,ὅτι τὸ μέτρον τῆς ἀνταποδόσεως, πρέπει νὰ ὁρισθῇ κατὰ τὴν γενομένην βελτίωσιν· τὸ ἁμάρτημα ὡς ἁμάρτημα ὑπάρχει ἀσύμμετρον, ἐκ μόνης δὲ τῆς διὰ τῆς ποινῆς προκυψάσης βελτιώσεως, δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ ἂν ἡ ποινὴ ἀκριβῶς ἐμετρήθη. Ἂν ἡ ποινὴ παρήγαγε βελτίωσιν ἐδόθη ἀκριβὴς δίκη τοῦ ἐγκλήματος. Ἂν δὲ τοὐναντίον δὲν προῆλθε βελτίωσις, εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ τὸ ἁμάρτημα ὡς ἀγνισθὲν καὶ τὸ μέτρον τῆς ποινῆς πληρωθέν [2]). Ὁ Ἔγελος θεωρεῖ τὸ δίκαιον ἀπαραβίαστον, ὡς τὴν ἄϊδιον οὐσίαν τοῦ Δικαίου. Ἡ δὲ εἰς αὐτὸ, λέγει, ἀντικειμένη βούλησις εἶναι μηδὲν [3]) καὶ τούτου ἕνεκεν ἐκβιαστέα. Διαπράττων τὶς τὸ ἀδίκημα, ἀρνεῖται τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἔρχεται ἡ ποινὴ ἥτις ἀναιρεῖ τὸ ἀδίκημα, ἑπομένως ἡ ποινὴ ἦναι ἡ ἄρνησις τοῦ ἀδικήματος δηλ. ἡ ἄρνησις τῆς ἀρνήσεως [1]). Κατὰ τὸν Ἔγελον λοιπὸν, ζητεῖται ἡ ἄρσις τοῦ ἀδικήματος καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ προσβληθέντος δικαίου.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀβέγου, ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ἦναι ἀπόρροια, τῆς καθαρᾶς δικαιοσύνης, ἑπομένως ἐπιμετρεῖται τὸ ἔγκλημα ἀναλόγως τῆς κακῆς βουλήσεως τοῦ δράστου. Παραδέχεται δηλ. μείζονα καὶ ἐλάσσονα βαθμὸν ἀναλόγως τῆς κακῆς βουλήσεως τοῦ ἀδικοῦντος.

(Ἕπεται συνέχεια).

Δ. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ.

Η ΔΙΚΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΙΑΚΩΒΟΥ Β'.

I

Ἀπὸ πρωΐας αἱ πῦλαι τοῦ Whitehall εἶχον κλεισθῆ. Ὁ βασιλεὺς ἔκειτο ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ὁ λαὸς ἔκλαιε τὸν ψυχορράγοῦντα ἀπόγονον τῶν Στουαρτῶν.

Αἱ αἴθουσαι τῶν ἀνακτόρων ἦσαν πλήρεις εὐγενῶν καὶ ἱερέων. Καθολικοὶ καὶ Διαμαρτυρόμενοι, Οὐῒγοι καὶ Τόρυες, ἦσαν ἀναμὶξ ὑπὸ τὴν στοὰν καὶ ἀνυπόμονοι περιέμενον τὸ τέλος.

Παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς παρεκάθηντο οἱ ἐπισημότεροι ἰατροὶ τοῦ Λονδίνου καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ σώσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θανάτου. Συνταγὴ διασωθεῖσα μέχρις ἐσχάτων ἔφερε τὰς ὑπογραφὰς δεκατεσσάρων ἰατρῶν.

Τὸ πᾶν ἐφαίνετο ὅτι ἀπώλετο, ἡ ἐλπὶς εἶχεν ἐγκαταλείψει πρὸ πολλοῦ τοὺς ὑπηκόους τοῦ Καρόλου Β'. ὅτε τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης (5 Φεβρουαρίου 1685) ἡ *Ἐφημερὶς τοῦ Λονδίνου* ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο ἐκτὸς κινδύνου. Ἡ χαρὰ ὑπῆρξε γενικὴ. Οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν διὰ θορυβωδῶν κρουσμάτων ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν τύρβην τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἑσπέρα ἐπλησίαζε καὶ τὰ πυροτεχνήματα ἔμελλον νὰ προκαλέσωσι τὸν φθόνον τοῦ ἡλίου, ὅτε νέα φήμη, ἀντίστροφος τῆς πρώτης, ἐπανέφερε τὴν κατήφειαν καὶ τὴν θλῖψιν, καὶ ἡ ἀπελπισία διαδέχεται τὴν ἐλπίδα.

Τὰ δύο ταῦτα διεστότα κατὰ τὸ φαινόμενον εὑρίσκονται ἀληθῶς τόσον ἐγγὺς πάντοτε, ὥστε μία μόνη θρὶξ πολλάκις χωρίζει ἐκείνην ἀπὸ ταύτης. Εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου ἀνευρίσκομεν πολλάκις τὴν ἐλπίδα· ἀλλὰ συχνότερον ἐνῷ εἴμεθα εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς εὐτυχίας μία στιγμὴ μόνη δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀπελπισίαν.

Ἀλλ' ἐνῷ τὸ πλῆθος περιέμενε ν' ἀκούσῃ τὸν θάνατον πλέον τοῦ βασιλέως, οἱ αὐλικοὶ καὶ οἱ ἐπίσκοποι περιέμενον τὴν λύσιν ἄλλου ζητήματος τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ ἀπησχόλει αὐτοὺς ἂν ὁ βασιλεὺς ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ Καθολικὸς ἢ Ἀγγλικανός.

Πρὸ πολλοῦ εἶχε παρατεθῇ παρὰ τὴν κλίνην του ἐπὶ τραπέζης ἡ Θεία Μυσταγωγία, ἀλλ' εἰς μάτην. Ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο ἀδιάφορος καὶ ὅταν οἱ ἐπίσκοποι ἠρώτησαν αὐτὸν ἐὰν ἀποθνήσκῃ πιστὸς εἰς τὰ δόγματα τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, ὁ βασιλεὺς ἐσιώπησε καὶ δὲν ἀπεκρίθη.

Μακρὰν τῆς τύρβης τῶν αὐλικῶν εἰς ἀπόκεντρόν τι δωμάτιον τῶν ἀνακτόρων ἐφαίνετο καθήμενος ἀνὴρ μέσης ἡλικίας, σκεπτικὸς καὶ περιεσταλμένος, μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους,καὶ τὸν κογχώδη πῖλόν του ἐπὶ τῶν γονάτων ἐγκαταλείπων,ἐφαίνετο πολλάκις κύπτων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς του στηρίζων τὸ συνωφρυωμένον μέτωπον.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ δοὺξ τῆς Γόρκης Ἰάκωβος, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως καὶ ἐπίδοξος τοῦ θρόνου διάδοχος.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν μυρίαι σκέψεις διήρχοντο ἀπὸ τοῦ νοός του. Μετ' ὀλίγον θὰ ἐκαλεῖτο βασιλεύς· καὶ εἶχε νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τόσα ἀνόμοια στοιχεῖα. Καθ' ὅσον ἡ στιγμὴ ἐκείνη ἐπλησίαζεν ἡ ἀγωνία ἐδιπλασιάζετο. Ἐνίοτε ἐφαίνετο ἀνατέλλουσα ἀπὸ τοῦ μετώπου του ἡ ἱλαρότης, ἀλλ' ὡς ἀστραπὴ ἐσβέννυτο ταχεῖα καὶ ἠδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ μειδίαμα ἐκεῖνο ἦτο ἁπλῆ δοκιμασία τοῦ ἠθοποιοῦ, ὅστις μετ' ὀλίγον ἔμελλε ν' ἀναβῇ ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Αἴφνης ἀνέκυψεν ὡς ἀπὸ ληθάργου καὶ εἶδε παρ' αὐτῷ ἐπίσημόν τινα ξένον, ὅστις εὐλαβῶς χαιρετήσας τὸν δοῦκα, ὡς ἤθελε χαιρετήσει αὔριον τὸν βασιλέα, ἐφαίνετο ὅτι εἶχέ τι νὰ τῷ εἴπῃ.

— Ἡ ἐπίσκεψις ὑμῶν αὕτη διττῶς ἐξηγεῖται.

— Δοὺξ, ἐπανέλαβεν ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας, ἔρχομαι νὰ ὑπενθυμίσω ὑμῖν τὸ τελευταῖον χρέος. Ὁ βασιλεὺς ἀποθνήσκει· παρ' αὐτῷ εἶδον πολλοὺς τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους, καὶ ὅμως ἤκουσα ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπεθύμει μᾶλλον ν' ἀποθάνῃ πιστὸς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης.

Ὁ λόγος τοῦ πρεσβευτοῦ ὑπενθύμισεν εἰς τὸν Ἰάκωβον ὅτι ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ ἕνα ἐπίζηλον προσήλυτον ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἠκολούθει τὰ δόγματα καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ βασιλέως ἐψηθύρισε λέξεις τινὰς εἰς τὸ οὖς του, εἰς τὰς ὁποίας οἱ παρεστῶτες ἤκουσαν μόνον τὴν ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως.

— Ναί· ναί· ἐξ ὅλης μου καρδίας.

Ὁ βασιλεὺς ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἰακώβου, ὅστις ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ πρεσβευτοῦ, ὅστις ἐξεπλήρωσε τὴν ἐντολὴν τῆς δουκίσσης.

Ὁ δοὺξ λαβὼν τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἀδελφοῦ του ἐξῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν ἱερέως Καθολικοῦ καὶ ἔμελλε νὰ κρούσῃ τὴν θύραν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἐνετίας, ὅτε καθ' ὁδὸν συναντᾷ Βενεδικτῖνόν τινα μοναχὸν ὀνομαζόμενον Ἰωάννην Huddleston, ὅστις εἶχέ ποτε διασώσει τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως.

Ὁ μοναχὸς ὁδηγηθεὶς διά τινος κρυφίας θύρας εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐγερθεὶς ὀλίγον ἐδέχθη ἀπὸ τῆς χειρός του τὴν Θείαν Μυσταγωγίαν.

Ὅτε δὲ ἐπῆλθεν ἡ ἐπιοῦσα πρωΐα (6 Φεβρουαρίου) ὁ Κάρολος ἐζήτησε νὰ ἴδῃ διὰ τελευταίαν φορὰν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου.

Μετ' ὀλίγον δὲν ὑπῆρχεν πλέον εἰς τὴν ζωήν.

«Ὁ βασιλεὺς ἀπέθανεν! Ζήτω ὁ βασιλεύς!» Ὁ Ἰάκωβος Β'. εἶχεν ἤδη ἀναβῇ τὸν θρόνον τῶν Στουαρτῶν.

---

[1]) Ὅρα Βέρνερ ἐγχειρίδιον Π. Δ.

[2]) Τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐνκίου, ὅρα ἐκτενῶς εἰς τὸ ἐγχειρίδιον Π. Ν. Βέρνερ.

[3]) Ἰδὲ καὶ Σαριπόλου Σύστ. Π. Ν. Τ. 11 σελ. 21 § 28.

[1]) Ἰδὲ Σαριπόλου Σ. Π. Ν. Τ. 11 σελ. 48.

II

Ὁ συνεσταλμένος ἐκεῖνος δοὺξ ἐκάθητο ὑπερηφάνως εἰς τὸν θρόνον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ συμβουλίου, φέρων τὸ στέμμα τῶν προγόνων του.

Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ νέου ἡγεμόνος ἦτο κατὰ τὰ τότε ἔθιμα, ὁ εἰσαγωγικὸς λόγος. Ἐξέφρασε τὴν θλῖψιν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ὑπεσχέθη νὰ μιμηθῇ τὴν πραότητα τοῦ τελευταίου βασιλέως, νὰ τηρήσῃ τοὺς νόμους, οἵτινες, ὡς ἔλεγεν, ἐξήρκουν νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν τόσον μέγα βασιλέα, ὅσον ἤθελεν ἐπιθυμήσει καὶ νὰ προστατεύσῃ τὴν Ἀγγλικὴν Ἐκκλησίαν.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἦσαν λόγοι τοῦ βασιλέως καὶ δὲν ὡμοίαζον τὰ πολιτικὰ ἐκεῖνα προγράμματα, τὰ ὁποῖα οἱ ὑπουργοὶ συντάσσουσι καὶ ἀναγινώσκει ἢ ὑπογράφει μόνον ὁ βασιλεύς.

Οἱ σύμβουλοι τοῦ ἡγεμόνος μετὰ χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης ἀποδέχονται τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ βασιλέως καὶ ἕκαστος ἀμιλλᾶται ν' ἀποστηθίσῃ λέξιν πρὸς λέξιν τὰς ὀλίγας ταύτας φράσεις.

Μετ' ὀλίγον ἡ προκήρυξις δημοσιευθεῖσα ἔφθασεν ἐν ἀκαρεῖ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς νήσου. Ὁ λαὸς ηὐλόγει τὸν βασιλέα καὶ οἱ Ἀγγλικανοὶ ἐπίσκοποι ἐφαίνοντο ἱκανοποιηθέντες· «Λοιπὸν ἔχομεν τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ βασιλέως· καὶ τοιούτου βασιλέως, ὅστις οὐδέποτε ἠθέτησε τὸν λόγον του!»

Ἀλλ' ἦσαν ἄραγε οἱ λόγοι ἐκεῖνοι τοῦ Ἰακώβου ἀληθεῖς ἢ ὡμοίαζον τὰ συγγράμματα ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ὁ πρόλογος ἀντιφάσκει πρὸς τὸ κείμενον;

Ὁ χρόνος, ὅστις ἀποκαλύπτει πάντα καὶ ἀνασύρει τὴν καλύπτραν ὑπὸ τὴν ὁποίαν κρύπτεται τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη, εἶναι ὁ δανειστής, ὅστις εἰς τὴν ὡρισμένην ἡμέραν ἔρχεται νὰ ζητήσῃ τὴν ἐξόφλησιν τοῦ λογαριασμοῦ.

Παρῆλθον πολλὰ ἔτη ἔκτοτε, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐλησμόνησε τὴν ὑπόσχεσίν του.

III

Τὴν 4 Ἀπριλίου 1687 ἐδημοσιεύθη ἡ περιβόητος προκήρυξις τῆς ἀφέσεως ἢ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως. Ἐν αὐτῇ ὁ βασιλεὺς ἐγνωστοποίει εἰς τὸν λαὸν ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τοὺς ὑπηκόους του μέλη τῆς Ἐκκλησίας τῆς ὁποίας τὰ δόγματα ἐπρέσβευεν αὐτός· ὑπέσχετο οὐχ ἧττον ὅτι δὲν θέλει παραβιάσει τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες ὁσάκις θέλουσι νὰ μαντεύσωσι τὸ μέλλον συμβουλεύονται τὸ παρελθόν, ἠννόησαν ὅτι ἡ προκήρυξις ἐκείνη ἦτο αὐστηρὰ διαταγὴ τοῦ Ἰακώβου Β'. ἀπειλοῦσα τὴν Ἀγγλικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὑπαγορευθεῖσα ἴσως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, οἵτινες περιεστοίχιζον τὸν ἡγεμόνα.

Ἡ προκήρυξις αὕτη ἦτο ἐναντία τοῦ συντάγματος. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐσκέπτετο νὰ προσηλυτίσῃ τοὺς ὑπηκόους του, καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του ἐνόμισε προτιμότερον νὰ περιποιηθῇ μᾶλλον τὰς αἱρέσεις τῶν Καθαριστῶν (Puritan) καὶ ταύτας νὰ ἐγείρῃ κατὰ τῶν Ἀγγλικανῶν ἐλκύων αὐτὰς εἰς τὰ σχέδια τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπέτρεψε λοιπὸν εἰς τοὺς Καθαριστὰς καὶ εἰς τοὺς Δυτικοὺς νὰ ἐγείρωσι ναοὺς καὶ ἐλευθέρως δημοσίᾳ νὰ ἐκπληρῶσι τὰ τῆς λατρείας των.

Ἡ προκήρυξις αὕτη ἐπανελήφθη τὸ ἐπιὸν ἔτος (27 Ἀπριλίου 1688.) Ἀλλ' οὐδεὶς ἀπέδωκε σημασίαν τινὰ εἰς αὐτήν· καθόσον πάντες ἐγνώριζον τὰς διαθέσεις τοῦ βασιλέως. Ἡ σιωπὴ καὶ ἡ διαφορία αὕτη ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ περιβάλλῃ δι' ἐπισημοτέρου τύπου τὴν προκήρυξιν ταύτην καὶ νέον διάταγμα τοῦ βασιλέως ἠνάγκαζε τοὺς ἱερεῖς νὰ ἀναγνώσωσι κατὰ τὴν ὥραν τῆς θείας λειτουργίας ταύτην εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας. Ἡμέρα δὲ τῆς ἀναγνώσεως ὡρίσθη ἐν Λονδίνῳ μὲν ἡ 20 καὶ 27 Μαΐου, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἡ 3 καὶ 10 Ἰουνίου.

Τὸ διάταγμα τοῦτο συνετάραξε τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι συνεβουλεύοντο ἀλλήλους περὶ τῆς πορίας, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσωσι καὶ οἱ θαρραλεώτεροι τούτων εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν διεκήρυττον ὅτι θὰ ἀρνηθῶσι τὴν ἀνάγνωσιν.

Αἱ ἡμέραι οὐχ ἧττον ἐπλησίαζον καὶ οὐδὲν ἐλήφθη μέτρον, οὐδεμία ἀπόφασις. Τέλος συνῆλθον οἱ ἐπισημότεροι τοῦ Λονδίνου ἐπίσκοποι, τὸ ἄνθος, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πρόγραμμα τῆς συνεδριάσεώς των ἦτο νὰ σκεφθῶσιν ἂν ἔπρεπε νὰ ὑπακούσωσιν ἢ μὴ εἰς τὸ διάταγμα τοῦ Ἰακώβου. Συνῆλθον δὲ δέκα καὶ πέντε θεολόγοι οἱ ὀνομαστότεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τοσοῦτος δὲ ἦτο ὁ ζῆλος αὐτῶν ὥστε ὁ Tillotson, πρεσβύτερος τοῦ Canterbury, ὁ περιφημότερος τῶν χρόνων του ἱεροκήρυξ, μᾶλον ὅτι ἦτο ἀσθενὴς ἐγκατέλιπε τὴν κλίνην του, ὅπου ἐθεραπεύετο, διὰ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην, ἥτις ἔμελλε νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῆς ἐκκλησίας.

Πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ τῶν πολλῶν ἡ γνώμη ἦτο ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπακούσωσιν, ἤθελον δὲ ὑπερισχύσει ἐὰν μὴ ἀνδρικώτερός τις ἐκέντα τὴν φιλοτιμίαν των. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ Edward Fowler, ἀνήκων εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Καλβίνου καὶ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν ταὐτίζων μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἐπεκράτησε σιγὴ βαθεῖα καὶ πάντων οἱ ὀφθαλμοὶ ἐστράφησαν πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ Fowler μετὰ τόλμης καὶ παῤῥησίας εἶπε· «Ἐσομαι εἰλικρινής. Ἡ πρότασις εἶναι τόσον ἁπλῆ, ὥστε τὸ ἐλάχιστον σχόλιον, ἡ μικροτέρα ἐπεξήγησις, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν σύγχυσιν. Ἕκαστος ἐξ ὑμῶν προσκαλεῖται νὰ εἴπῃ ναὶ ἢ ὄχι. Δὲν παραδέχομαι οὐχ ἧττον ὅτι ἡ γνώμη τῆς πλειοψηφίας θὰ ἦναι ἐπιβλητικὴ εἰς ἐμέ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι θὰ μείνω μόνος· ἀλλ', ἐν συνειδήσει, ὁμολογῶ ὑμῖν ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἀναγνώσω τὴν προκήρυξιν ταύτην.»

Ὁ λόγος οὗτο ἀνερρίπισε τὸ θάῤῥος τῆς μειοψηφίας. Μετ' αὐτοῦ ἐτάχθησαν ὁ Sherlock ὁ Tillotson ὁ Patrick καὶ ὁ Stillingfleet ἀρχιδιάκονος τοῦ Λονδίνου. Ἀπέναντι τοσούτῳ σεβαστῆς μοιοψηφίας ἡ πλειοψηφία ὑπεχώρησε. Μετ' ὀλίγον ἀνεγνώσθη προκήρυξις αὐτῶν προκαλοῦσα τοὺς συνοδικοὺς νὰ ὑπογράψωσι ὅτι δὲν θέλουσιν ἀναγνώσει τὴν προκήρυξιν τοῦ βασιλέως. Ὁ Patrick ὑπέγραψε πρῶτος, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Fowler δεύτερος, καὶ ἡ προκήρυξις αὕτη κυκλοφορήσασα συνέλεξεν ὀγδοήκοντα πέντε ὑπογραφάς.

IV

Αἱ ἡμέραι παρήρχοντο καὶ ἡ εἰκοστὴ τοῦ Μαΐου ἐπλησίαζε. Βασιλεὺς καὶ Ἐκκλησία ἔμελλον νὰ ἀγωνισθῶσιν ἑκάτερος περὶ τῶν πρωτείων.

Νέα ἐντούτοις συνέλευσις τῶν ἐπισκόπων προκηρύσσεται καὶ κατὰ ταύτην ὑποβάλλεται ἀναφορὰ πρὸς τὸν βασιλέα ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Sancroft, ἐν ᾗ διαβεβαιοῦσι τὸν ἡγεμόνα ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔσεται πάντοτε πιστὴ εἰς αὐτὸν ἀλλ' ἡ ἐξάρτησις αὐτῆς ἐκ τοῦ βασιλέως καὶ ἡ δέσμευσις τῶν ἐλευθεριῶν της ἀντίκειται εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ Κοινοβουλίου. Τὴν ἀναφορὰν ταύτην ὑπέγραψαν ἓξ ἐπίσκοποι καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος. Ὁ Lloyd, ὁ Turner ἐπίσκοπος τοῦ Ely ὁ Lake τοῦ Chichester, ὁ Ken ὁ White καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Βριστόλης Trelawney. Τὴν αὐτὴν δὲ ἑσπέραν οἱ ἓξ ἐπίσκοποι ἀνέβησαν εἰς Whitehall καὶ ὁ ὑπουργὸς τοῦ βασιλέως ὡδήγησεν αὐτοὺς πλησίον τοῦ Ἰακώβου.

Ὁ βασιλεὺς ἀνέγνωσε τὴν ἀναφορὰν καὶ εἶπε. «Ἡ ἀναφορὰ αὕτη μὲ ἐκπλήσσει. Τοῦτο οὐδέποτε ἤλπιζον ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας σας. Εἶναι στάσις ἐναντίον μου.!» Οἱ ἐπίσκοποι ἠθέλησαν νὰ ἀπολογηθῶσιν ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεκρίνετο πάντοτε,

— Τοῦτο εἶναι στάσις ἐναντίον μου!

— Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν εἴμεθα οἱ στασιῶται; — ἀνεβόησεν ὁ Turner. — Μεγαλειότατε, ἐπανέλαβε ὁ Ken, ἐλπίζομεν ὅτι ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης θέλει ἐπιτρέψει εἰς ἡμᾶς ὡς ἐπέτρεψεν εἰς πάντας, τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. — Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθει. — Τοῦτο εἶναι στάσις ἐναντίον μου! Ἐπιστρέψατε εἰς τὰς ἐνορίας σας. Θέλω ἡ διαταγή μου νὰ ἀναγνωσθῇ. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη θὰ μένῃ παρ' ἐμοί· ἀρκεῖ ὅτι φέρει τὰς ὑπογραφάς σας. — Γενηθείτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ! — ἀπήντησε τότε ὁ Ken καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐγκατέλειψαν τὸν βασιλέα. Τὴν ἀναφορὰν ἐκράτησεν ὁ ἡγεμὼν καὶ ὅμως τὴν ἰδίαν νύκτα ἐδημοσιεύθη ἐν εἴδει παραρτήματος εἰς τὰς ἀγυιὰς καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Λονδίνου ἐξεγείροντο ἀπὸ τῆς κλίνης των γυμνοὶ διὰ νὰ ἀγοράσωσι τὴν ἀναφορὰν τῶν ἐπισκόπων. Λέγουσι δὲ ὅτι ὁ ἐκδότης αὐτῆς ἐκέρδησεν εἰς δύο μόνον ὥρας χιλίας λίρας.

Ἡ ὡρισμένη ἐντούτοις ἡμέρα καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἀναγνωσθῇ ἀνέτειλεν ἤδη καὶ ὁ λαὸς συνερρέεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐντὸς τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν πέριξ χωρίων ἠριθμοῦντο ἑκατόνναοί. Εἰς τέσσαρας μόνον ἐξ αὐτῶν ἀνεγνώσθη. Εἰς τὸν

ναὸν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου μόλις ὁ λαὸς ἤκουσε τὰς πρώτας λέξεις τῆς προκηρύξεως ἀνεχώρησεν. Ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ματθαίου οἱ προσευχόμενοι ἐγκατέλιπον μόνον τὸν Timothy Hall, ὅστις ἀνεγίνωσκε τὴν προκήρυξιν. Εἰς ἕτερον δὲ ναὸν διηγοῦνται ὅτι ὁ μέλλων νὰ ἀναγνώσῃ τὸ διάταγμα ἤρσε μὲ τὰς λέξεις αὐτάς. — Ἀδελφοί μου, ἐγὼ ὑποχρεοῦμαι νὰ τὸ ἀναγνώσω· ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ ὅτι εἶσθε καὶ ὑμεῖς ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ ἀκούσητε.

Ἡ εἴδησις αὕτη παρώργισε τὸν βασιλέα, ὅστις ἔξαλλος ὑπὸ θυμοῦ προσκαλεῖ ἐνώπιόν του εἰς δίκην τοὺς ἓξ ἐπισκόπους καὶ ἡ κοινοποιηθεῖσα πρὸς αὐτοὺς κλῆσις τοὺς προεκάλει τὴν 8 Ἰουνίου νὰ ἀπολογηθῶσι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου των.

V

Ὅτε δὲ ἔφθασεν ἡ ἑσπέρα τῆς 8 Ἰουνίου συνεκλήθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορά του Whitehall τὸ συμβούλιον, ἐνεφανίσθησαν δὲ καὶ οἱ ἓξ ὑπόδικοι ἐπίσκοποι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Sancroft. Ἡ ἀναφορὰ ἔκειτο ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὁ δὲ ὑπουργὸς ἠρώτησε τὸν ἀρχιεπίσκοπον — Ἡ ἀναφορὰ αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τῆς Ὑμετέρας πανιερότητος, δὲν εἶναι ἀληθές; — Ὁ Sancroft ἐξήτασε τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο καὶ ἐστράφη πρὸς τὸν βασιλέα.— Καλοῦμαι ἐνταῦθα ὡς ἔνοχος, Μεγαλειότατε, καὶ τοῦτο πρώτην ἤδη φορὰν, ἐνῷ οὐδέποτε ἤλπιζον ὅτι ἤθελε συμβῇ τοιοῦτόν τι. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐπίστευον ὅτι ἤθελον κατηγορηθῇ ὡς στασιώτης ἐναντίον τοῦ βασιλέως μου· ἀλλ' ἀφοῦ ἅπαξ περιῆλθον εἰς τοῦτο, ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης δὲν θέλει θεωρήσει ἑαυτὴν προσβεβλημένην ἐὰν, στηριζόμενος εἰς νόμιμόν τι δίκαίωμα, ἀρνηθῶ νὰ εἴπω τι, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ μὲ ἐνοχοποιήσῃ. — Ἐλπίζω οὐχ ἧττον, ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, ὅτι δὲν θέλετε ἀρνηθῆ τὴν ὑπογραφήν σας. — Καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐξηκολούθησε. — Οὐδόλως ὑποχρεοῦμαι νὰ ἐνοχοποιήσω αὐτὸς ἑαυτὸν, ἐὰν δὲ ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης μὲ διατάσσῃ νὰ ἀποκριθῶ ὁριστικῶς, ἀποκρίνομαι ὅτι βασιλεὺς δίκαιος καὶ γενναιόφρων οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψει νὰ ἐκληφθῇ ὡς κατηγορία κατ' ἐμοῦ καὶ ἐνοχὴ ὅ,τι ἤθελον εἴπει ὑπακούων εἰς τὰς διαταγάς του. — Ὁ Ἰάκωβος ὀργισθεὶς ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τὰς ὁποίας πολὺ ὀλίγον ἠννόει, διέταξεν αὐτοὺς νὰ ἀποχωρίσωσιν εἰς τὸν ἀντιθάλαμον, ὅπως συσκεφθῇ μετὰ τῶν συμβούλων του.

Πολλάκις ἐν τῷ μεταξὺ προσεκλήθησαν εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ διετάχθησαν πάλιν νὰ ἀποχωρίσωσιν. — Ἀρκεῖ ὅτι ἀρνεῖσθε τὰς ὑπογραφάς σας!—ἔλεγε πάντοτε ὁ βασιλεύς. Ἡ ἐπῳδὸς αὕτη ἐδείκνυε πόσον ὁ ἡγεμὼν ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἐννοήσῃ τοὺς λόγους τῶν ὑποδίκων. Οἱ κρινόμενοι ἦσαν πολλῷ σοφώτεροι τῶν κριτῶν.

Ἀλλὰ ὁποῖον ἦτο τὸ τέλος τῆς δίκης;

VI

Ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἤδη καταπέσει ἡ καλύπτρα. Ὁ προστάτης τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ σύνταγμα, ἦτο ἤδη ὁ ἀσπονδότερος αὐτῆς ἐχθρός.

Ὁ λαὸς ἐπλήρου τὰς ὁδοὺς καὶ αὐτὰ τὰ δωμάτια τοῦ Whitehall, καὶ ὁ εἷς ἐψυθύριζεν εἰς τὸ οὖς τοῦ ἑτέρου. — Δὲν ὑπάρχει ἐλπὶς αἱ περιστεραὶ νὰ διαφύγωσιν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀετοῦ.—Ἀπὸ πολλοῦ ἐθεώρουν αὐτοὺς προγεγραμμένους καὶ ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤλπιζον ἀόμη ὅτι ἠδύναντο οἱ ἑπτὰ ὑπόδικοι νὰ σωθῶσιν. Ἡ ἀγωνία τοῦ πλήθους ἦτο μεγάλη. Ὁ Τάμεσις ἐκαλύπτετο ἐξ ἀναριθμήτων λεμβῶν. Εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ συνείθιζον νὰ κάθηνται τὸ θέρος ἀναπνέοντες τὴν ἑσπερινὴν αὔραν οἱ κάτοικοι τοῦ Λονδίνου· ἀλλ' ἤδη ἡ συρροὴ ἦτο μεγίστη καὶ μόλις ἠδύνατο μία λέμβος ἀκόμη νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ μέσου ποταμοῦ.

Τέλος ἐν μέσῳ πολυαρίθμου σπείρας στρατιωτῶν ἐφάνησαν οἱ ὑπόδικοι βαδίζοντες πρὸς τὸν Τάμεσιν. Ὅθεν δὲ διήρχοντο ὁ λαὸς ἔπιπτεν εἰς τὰ γόνατα πρὸ αὐτῶν καὶ προσηύχετο εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των. Ὅτε δὲ ἡ βασιλικὴ λέμβος ἡ μέλλουσα νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Λονδίνου ἤρχισε νὰ κινῆται πολλοὶ ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἀκολουθοῦντες μέχρι τινὸς αὐτοὺς ἐζήτουν τὴν εὐλογίαν των. Φωναὶ δὲ ἠκούοντο πανταχόθεν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦ των. «Ὁ Θεὸς ἂς εὐλογήσῃ αὐτούς!» Ἀφοῦ δὲ ὡδηγήθησαν εἰς τὸν Πύργον οἱ στρατιῶται καὶ φύλακες γονυκλινεῖς πρὸ αὐτῶν ἐζήτουν τὰς εὐλογίας των, καὶ ὅτε ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ γεύματος πολλάκις ἠκούσθησαν νὰ πίνωσιν εἰς ὑγείαν τῶν ἐπισκόπων.

Αἱ πῦλαι τῆς φυλακῆς των κατείχοντο ἀκόμη ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἁμαξῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἡνιόχων, ἐφαίνοντο ὅτι ἀνῆκον εἰς τοὺς ἐπισημοτέρους τοῦ Λονδίνου οἴκους.

Ἐπῆλθεν ἤδη ἡ ἑσπέρα τῆς Μελαίνης Παρασκευῆς, ὅπως ὠνομάσθη ἡ ἡμέρα ἐκείνη, αἱ θῦραι τῆς φυλακῆς ἐκλείσθησαν καὶ οἱ δεσμῶται εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν νὰ προσευχηθῶσιν.

VII

Ὁ Ἰάκωβος ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς δόξης του καὶ ὀλίγον ἐφοβεῖτο τοὺς ψιθυρισμοὺς τοῦ ὄχλου. Ἐκαλεῖτο συνταγματικὸς βασιλεὺς καὶ εἶχεν ἰσχὺν ἀπολύτου μονάρχου. Καθ' ἑκάστην ἀφαιρῶν ἀπὸ τοῦ Κοινοβουλίου δικαιώματα ἐσφετερίζετο αὐτὸς καὶ κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοῦ ὑπνωττούσης ἐκείνης κεφαλῆς ἐζήτει ν' ἀποσπάσῃ τὴν χρυσῆν τρίχα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίζετο σύμπασα ἡ ἰσχὺς τοῦ λαοῦ.

Ὁ βασιλεὺς ἦτο φιλάργυρος· ἀλλ' ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κερδήσῃ ἕνα δικαστὴν ἢ ἕνα λόρδον τοῦ Κοινοβουλίου, ἐφαίνετο ἐλευθεριώτερος. Ὁ δημόσιος θησαυρὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰακώβου ἦτο κενός. Κατὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἠθέλησε νὰ κολακεύσῃ τὸν Λουδοβῖκου ΙΔ'. ἀνανεώσας τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίαν καὶ μετά τινα καιρὸν ὁ πρεσβευτὴς αὐτῆς Barillon ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν 500,000 λίβρας, ἐκ μέρους τοῦ Λουδοβίκου. Μετὰ ταῦτα δὲ διὰ τῶν διαβοήτων ὑπουργῶν του καὶ τοῦ ἀρχιδικαστοῦ Zeffrëys ἐλάμβανε χρηματικὴν ἀποζημίωσιν παρὰ τῶν ἀρνουμένων νὰ ἀποδεχθῶσι τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Πάπα.

Ὁ ἱεραπόστολος βασιλεὺς εἰς οὐδὲν ἄλλο μετεχειρίζετο ἀπό τινος τὰς δυνάμεις του ἢ εἰς τὸ νὰ προσηλυτίζῃ τοὺς ὑπηκόους του. Διηγοῦνται δὲ ὅτι, ὅταν ποτὲ ἠθέλησε νὰ προτρέψῃ τὸν στρατηγόν του Κίρκιον τὰ γίνῃ Καθολικὸς, οὗτος ἀπήντησε πρὸς αὐτὸν ὅτι εἶχεν ἀπό τινος δώσει τὸν λόγον του εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Μαρόκου νὰ γίνῃ Μωαμεθανός. Ἦγετο δὲ πάντοτε καὶ ἐφέρετο ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, ὧν προεξῆρχεν ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ Πέτρη.

Τοιουτοτρόπως ὁ μὴ θέλων νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ Κοινοβουλίου του ἔκυπτεν ἤδη τὸν αὐχένα ὑπὸ δύο ἰσχυροὺς ἄρχοντας, τοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Πάπα.

Ὁ εἰς ἀφροσύνην πολλάκις προβιβαζόμενος ζῆλος τοῦ Ἰακώβου ὑπῆρξεν αἰτία τῆς ἰδίας αὐτοῦ καταστροφῆς.

Μίαν τῶν σπουδαιοτέρων σελίδων τῆς Ἀγγλικῆς ἱστορίας καταλαμβάνει ἡ πρεσβεία τοῦ Gastelmaine εἰς Ῥώμην.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅστις προήχθη εἰς τὰ μέγιστα ἀξιώματα διὰ τὴν ἀκολασίαν του ἐστάλη εἰς Ῥώμην ἵνα συστήσῃ τὸν πνευματικὸν τοῦ βασιλέως ὡς Καρδινάλιον.

Φθάσας εἰς Ῥώμην παρουσιάσθη εἰς τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον ΙΑ'. ὅστις ἐδέχθη αὐτὸν εἰς ἰδιαιτέραν συνέντευξιν· ἀλλ' ἔπρεπεν ἡ παρουσίασις αὕτη νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ αὖθις ἐπισήμως. Ὁ Castelmaine ἐζήτησε καιρόν τινα νὰ προετοιμασθῇ.

Αἱ προετοιμασίαι αὐτοῦ ὑπῆρξαν πολυθρύλλητοι. Ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Ἰακώβου ἤρχισε νὰ προετοιμάζηται ἀπὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 1686 καὶ μόλις εὑρέθη ἕτοιμος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1687.

Ἰδιαίτεραι ἅμαξαι κατεσκευάσθησαν πρὸς ὑποδοχήν του, τὰς ὁποίας ποιηταὶ καὶ ζωγράφοι ἠθέλησαν νὰ ἀπαθανατίσωσιν, οἱ μὲν περιγράφοντες, οἱ δὲ γράφοντες αὐτάς. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διὰ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν διήγησιν τοῦ ποιητοῦ, νέοι καὶ γέροντες, ἐτάχθησαν ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ διέλθῃ, οἱ μὲν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν πύργων, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν στεγῶν. Καθηγητὴς δέ τις τῶν Ἑλληνικῶν ἠθέλησε καὶ αὐτὸς ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑορτῆς ταύτης νὰ ἁρπάσῃ τὸν στέφανον τοῦ ποιητοῦ, περιγράφων διὰ τοῦ καλάμου του τὴν κίνησιν τοῦ πλήθους, καὶ τὰ χρυσᾶ ἅρματα, ἐφ' ὧν ὠχεῖτο ὁ Ῥωγῆρος Κόμης Castelmaine.

Ῥωγερίου δὴ σκεψόμενος λαμπροῖο θριάμβου
Ὥκα μαλ' ἤϊσεν καὶ θέεν ὄχλος ἅπας.
Θαμάζουσα δὲ τὴν πομπὴν, παγχρύσεάτ' αὐτοῦ
Ἅρματα, τοὺς θ' ἵππους, τοιάδε Ῥώμη ἔφη...,

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος αὐτοῦ.

Λαμπρὰ δὲ ὑπῆρξεν ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ παρὰ τῇ βασιλίσσῃ Χριστίνῃ, ἥτις παραι-

τηθεῖσα τοῦ θρόνου τῆς Σουηδίας διέμενε τότε ἐν Ῥώμῃ. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γουστάβου πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὰς ἡδονάς, τὰς ὁποίας παρέχει τὸ μεγαλεῖον καὶ ὁ πλοῦτος καὶ κατεγίνετο εἰς ἀστρονομικὰς μελέτας. Τότε δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰακώβου ἐποίησεν ἁρμάτιά τινα τὰ ὁποῖα τονισθέντα ἐψάλησαν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος.

Λαμπροτέρα δὲ πασῶν τῶν ἑορτῶν ἦτο ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν εἰς τὰ μέγαρα, ὅπου ἀνεπαύοντο τὰ ὀστᾶ τοῦ Ἰγνατίου Λογιόλα.

Ἀλλ' ἡ ὑποδοχή, ἧς ἔτυχεν μετὰ ταῦτα δὲν ὑπῆρξεν ἀνταξία τῶν μόχθων τοῦ Ἰακώβου ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης. Διηγοῦνται δὲ μάλιστα ὅτι οἱ καρδινάλιοι προέτειναν νὰ ἀφορισθῇ ὁ Ἰάκωβος, διότι διὰ τῆς ἀνοησίας του καταστρέφονται ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ συμφέροντα τῆς Ῥώμης. Ἰδιαίτερος δὲ Nuncius τοῦ Πάπα συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ φέρηται κοσμιώτερον.

Εἰς δὲ τὸν πρεσβευτὴν ἠρνήθη ὁ Ἰννοκέντιος νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις του καὶ μετὰ διπλωματικῆς λεπτότητος καὶ εἰρωνίας συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λονδῖνον. — Ἡ Ὑμετέρα ἐξοχότης, δύναται ἐὰν εὐαρεστῆται νὰ ἀναχωρήσῃ· ἀλλὰ ἐὰν ἔχωμεν τὴν ἀτυχίαν νὰ στερηθῶμεν τῆς παρουσίας της, πιστεύω ὅτι θέλετε προφυλάξει τὴν ὑγείαν της καθ' ὁδόν. Οἱ Ἄγγλοι ἀγνοοῦσι πόσον εἶναι ἐπικύνδυνον νὰ περιηγῆταί τις τὴν μεσημβρίαν ἐν ὥρᾳ θέρους. Προτιμότερον εἶναι νὰ ἀναχωρήσητε εὐθὺς τὴν πρωΐαν.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ ταῦτα ἐδημοσιεύθη Ἰταλιστὶ καὶ Ἀγγλιστὶ ἡ ἱστορία τῆς πρεσβείας ταύτης μετὰ εἰκονογραφιῶν, εἰς ἃς ὁ Castelmaine παρίστατο φέρων τὸν ἐπενδύτην τοῦ πατρικίου καὶ τὸ στέμμα τοῦ κόμητος εἰς τὰς χεῖρας καὶ κατασπαζόμενος τὴν ἡμίονον τοῦ Πάπα.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν συνέβησαν πολὺ πρότερον. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐσκέπτετο ἤδη νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς ἐπισκόπους εἰς δίκην ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων, ὡς συνωμόττοντας κατὰ τοῦ θρόνου τῶν Στουαρτῶν.

VIII

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι συνείθιζον νὰ εἰσάγωσιν εἰς δίκην τοὺς ἀποθνήσκοντας βασιλεῖς των. Ἐὰν ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκράτει ἔτι καὶ νῦν, πόσοι τῶν βασιλέων ἤθελον μείνει ἄταφοι!

Ἀλλὰ τοὺς σοφοὺς ἐκείνους τῶν Αἰγυπτίων κριτὰς ἀναπληροῖ σήμερον ἡ ἱστορία, ὁ ἀδέκαστος οὗτος κριτὴς τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἱστορία εἶναι ὁ μαγικὸς ἐκεῖνος καθρέπτης εἰς τὸν ὁποῖον διασώζονται τὰ εἴδωλα ἡμῶν καὶ μετὰ θάνατον.

Ἀλλ' ὁ Ἰάκωβος;

Πολὺ ὀλίγον ἐφρόντιζε διὰ τοῦτο. Ἐκέρδησε σήμερον ἕνα προσήλυτον; ἐξεπλήρωσε τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Δὲν ἐπέτυχεν; ἀνέκραζεν, ὡς ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὁ Ῥωμαῖος ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ, «ἀπωλέσαμεν ἡμέραν μίαν.»

Ἐσκέπτετο λοιπὸν ἀπὸ τοῦδε πῶς νὰ δελεάσῃ τοὺς ἐνόρκους διὰ χρημάτων, δι' ἀπειλῶν, ἢ δι' ὑποσχέσεων. Ἓν ἕκαστον τῶν τριῶν τούτων στοιχείων δύναται νὰ μετατρέψῃ τὰ πεποιθήσεις πάσης ἀδυνάτου ψυχῆς καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα ὅπλα τοῦ Ἰακώβου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἐσκέπτετο, ἄλλο συμβὰν ἔμελλε νὰ διαταράξῃ τὰς σκέψεις του ταύτας.

(Ἕπεται συνέχεια).

Κ. Γ. ΞΕΝΟΣ.

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ [1])

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Βαθέως συναισθάνομαι κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμὴν τὸ σοβαρὸν καθῆκον, ὅπερ ὁ σύλλογος οὗτος τιμητικῶς μοι ἀνέθηκε, ν' ἀπαγγείλω, δηλαδὴ ἢ ν' ἀναγνώσω τι σήμερον ἐνώπιον ὑμῶν χάριν τῆς ἐπισήμου ταύτης ἑορτῆς του. Καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ βέβαιον εἶναι ὅτι διττὴν μεγάλην ἑορτὴν ἑορτάζομεν, διπλῆν λαμπρὰν πανήγυριν τελοῦμεν σήμερον, τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος μετὰ πάντων κοινῶς τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν,

[1]) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Βύρωνι τὴν 25 Δεκεμβρίου ἐπέτειον ἡμέραν τῆς ἱδρύσεώς του.

καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἰδίως τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ πεντηκονταετηρίδος, ἤδη ἀκριβῶς συμπληρουμένης, ἔλευσιν τοῦ μεγαθύμου μὲν γόνου τῆς Ἀγγλίας, μεγατίμου δὲ πνευματικοῦ τῆς Ἑλλάδος υἱοῦ, τοῦ ἐξόχου φιλέλληνος ποιητοῦ Βύρωνος.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου προκειμένου, πῶς δὲν πρέπει φαιδρότατοι νὰ πανηγυρίζωμεν ἡμέραν, καθ' ἣν διὰ τῆς τοῦ θείου λόγου ἐνσαρκώσεως αὐτὸς ὁ Οὐρανὸς μετὰ τῆς Γῆς ἐφάνη συνδεόμενος, αὐτὸς ὁ Θεὸς πατρικῶς ἀνασχετιζόμενος μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπεδείχθη καθ' ἣν ἡ τελειοτάτη θρησκεία τῆς Ἀνθρωπότητος ἤρχισε νὰ παρουσιάζηται μεταξὺ τῶν τέως ἐπικρατούντων πολυειδῶν καὶ ποικίλων μᾶλλον ἢ ἧττον ἀτελῶν θρησκευμάτων αὐτῆς;

Ἡ θρησκεία εἶναι τὸ ἄριστον, τὸ θειότατον δῶρον τοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὗ ἄνευ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μαραίνεται καὶ φθείρεται καὶ θνήσκει, καὶ οὗ ἄνευ ἑπομένως οὔτε ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Γῆς δύναται νὰ ἔχῃ ἀξίαν τινὰ καὶ σημασίαν, διότι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι ἡ ῥίζα πάντων τῶν ἄλλων εὐγενῶν τοῦ ἀνθρώπου συναισθημάτων, καὶ ἡ θρησκεία ἄρα πάσης αὐτοῦ ἀληθοῦς εὐημερίας καὶ πρόοδου ἡ μόνη ἑδραία καὶ ἀπαρασάλευτος βάσις. «Ὅθεν προσφυῶς λέγει περὶ αὐτῆς ὁ ποιητὴς τῆς «Βαρβίτου», πρὸς ἄλλον ἐν Ἀπόλλωνι συνάδελφον ἀπευθυνόμενος:

«Ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, φίλε Σοῦτσε, τὴν [θρησκείαν
Ἔδωκεν εἰς τὰ δεινά των γλυκερὰν παραμυθίαν.
Ἡ θερμὴ προστάτις αὕτη εἶναι τῶν ἀδικουμένων,
Καὶ ὁ πλοῦτος τῶν πενήτων, κ' ἡ χαρὰ τῶν θλι- [βομένων
Ἡ θρησκεία κατευνάζει τῶν παθῶν τὰς τρικυμίας,
Χύνουσα τὸ νηπενθές της βάλσαμον εἰς τὰς καρδίας.

καὶ περαιτέρω, ἐν ἀποστροφῇ πρὸς αὐτὴν τὴν θρησκείαν:

«Ὅπου σὺ πατεῖς τὸν πόδα, ἄνθη φύονται ναρκίσσου
Καὶ σκεδάζει' ἀμβροσία θεσπεσία Παραδείσου.
Ἡ ἐλπὶς σὲ συνοδεύει ἡ ἀείποτε γελῶσα,
Κ' ἡ ἀγάπη ἡ γλυκύ τι καὶ ἐαρινὸν ὁρῶσα.
Ἡ ἐγκράτεια κατόπιν, εἶτα ἡ δικαιοσύνη,
Καὶ ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη.
«Μὲ τὸν ἄνθρωπον συγχρόνως, ὦ θρησκεία, ἐγεννήθης,
Κ' εἰς αὐτὸν μὲ τῆς ψυχῆς του τὴν πνοὴν ἐνεφυσήθης.
Καὶ καθὼς ὁ ἄρτος τρέφει καὶ ζωογονεῖ τὸ σῶμα,
Τῆς ψυχῆς ὁμοίως εἶσαι σὺ τὸ ζωογόνον βρῶμα.
Ἡ ψυχή, ἡ στερουμένη σοῦ, εἰς ἀτροφίαν μνήσκει,
Καὶ χαυνοῦται κατ' ὀλίγον καὶ ἀγωνιᾷ καὶ θνήσκει.
«Εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ βίου ὅταν πρόσω καὶ ὀπίσω
Περιβλέπων τὸ κυκλοῦν με μέγα χάος θεωρήσω,
Κ' ἐξετάζω πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ θέλω καταντήσει,
Καὶ κλονίζεται ὁ νοῦς μου καὶ ὀλιγωᾷ καὶ φρίσσει,
Τότε μεταξὺ τῶν τόσων καταπληκτικῶν βαράθρων
Σὺ παρίστασαι τὸ μόνον πέδον ἀσφαλὲς καὶ βάθρον.
Κάλλιστον τοῦ ἀθανάτου δώρημα εἰς τοὺς ἀνθρώ- [πους!
Ὑπὸ φάσεις ἐμφανίζεις σεαυτὴν μυριοτρόπους.
Πλὴν εἰς τὰς πολλὰς μορφάς σου πάντοτε ὑπάρ- [χεις μία
Τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Πλάστην ἐθελούσιος λα- [τρεία,
Καὶ ὁποῖον καὶ ἂν φέρῃς τίτλον ἢ ὀνομασίαν,
Θεοῦ ὕπαρξιν διδάσκεις καὶ ψυχῆς ἀθανασίαν.»

Ἓν δ' ἐν γένει ἡ θρησκεία εἶναι τοιαύτη, ποῖος εἶναι ἰδίως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ χαρακτήρ; Ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ οὐχὶ μόνον διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀμοιβαίας ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους στοργῆς καὶ ἀγάπης, ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς ἀνοχῆς καὶ ὑπομονῆς, τῆς ἀνεξικακίας καὶ αὐταπαρνήσεως, ἡ θρησκεία τῆς καλῶς νοουμένης ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν, ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον ἁπάσης τῆς Ἀνθρωπότητος ἀφοσιώσεως. Ὅ,τι εὐγενὲς, ὅ,τι μέγα καὶ ψυχωφελὲς διδάσκει καὶ κηρύττει δι' ἁπλουστάτης γλώσσης ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ εἰς τὰ συντομώτατα τῶν ἀξιωμάτων αὐτῆς, καὶ εἰς τὰ βραχυλογώτατα ῥητὰ τοῦ Εὐαγγελίου, βαθέως μελετώμενα, εὑρίσκει τις τὸ πᾶν. Οὐδέποτε θειοτέρα διδασκαλία περιεβλήθη δι' ἀφελεστέρων τύπων, ἐξεδηλώθη δι' ἐγκαρδιωτέρων ἐκφράσεων· ἡ θρησκεία αὕτη εἶναι στενότατα συνδεδεμένη μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας. Περιέχει, ὡς τὰς ὑψίστας μεταφυσικὰς ἀληθείας, οὕτω καὶ τὰς βαθυτάτας βάσεις τῆς Ἠθικῆς: «Καὶ ὑμεῖς θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.» «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ ἀγαθοποιεῖτε καὶ ἔσεσθε υἱοὶ Ὑψίστου.» «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους: Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή

ἢ ἐμή·» «καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον.» «ὅ,τι ἂν ἐποιήσατε·» «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς.» Ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην!» Καὶ ἴσως μὲν εἰς τὸν ἐπιπολαίως θεωροῦντα διάφορα τοιαῦτα δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας φαίνωνται, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, καί τι τὸ εὔηθες ἢ τὸ μωρὸν ἐνέχοντα· ἀλλ' εἰς τὸν ὅσον οἷόν τ' ἐπιμελῶς καὶ ἐμβριθῶς αὐτὰ ἐξετάζοντα, εἰς τὸν εἰσδύοντα βαθέως εἰς τὸ πνεῦμά των καὶ τὰ ἔσχατα συμπεράσματα, τὰς τελευταίας συνεπείας τῆς πρακτικῆς εἰς τὸν βίον ἐφαρμογῆς των σπουδαίως διανιχνεύοντα, ὁποία καὶ πόση ἀληθὴς σοφία, τέως ἐνυπολανθάνουσα, δὲν ἀποκαλύπτεται; Δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἴπωμεν ἄνευ ὑπερβολῆς ὅτι αἱ ὑπὸ τῆς θρησκείας ταύτης διδασκόμεναι ἀλήθειαι ἦσαν ἀλέκαθεν καὶ πάντοτε εἶναι βαθύτατα ἐγκεχαραγμέναι ἐν τοῖς βαθυτάτοις μυχοῖς αὐτῆς ἐν γένει τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας· τοσοῦτο συγγενεῖς, τοσοῦτο συμφυεῖς ἀείποτε ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσι μετ' αὐτῆς· ἀλλ' ἀπητεῖτο καὶ ἀπαιτεῖται κυρίως ἡ κατάλληλος διανοητικὴ τε καὶ ἠθικὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνάπτυξις, ἡ προσφυὴς ἐκείνη τοῦ πνεύματος αὐτῶν νύξις καὶ ἐξέγερσις πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ἐν λόγῳ ἀληθειῶν· ἡ Ἀνθρωπότης φαίνεταί πως ἔτι ὀνειρευομένη τῷ ὄντι κατ' οὐσίαν ἐν πολλοῖς τὰς μεγάλας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθείας, καὶ πρὸς αὐτὰς μόνον ὀλίγον κατ' ὀλίγον, διὰ πολυειδοῦς βαθμιαίας προόδου ἐγγύτερον φερομένη καὶ ὀσημέραι περισσότερον εἰς τὸ φῶς των διανοίγουσα τοὺς νοεροὺς αὐτῆς ὀφθαλμούς. Ὁποία δὲ λάμψις ἤθελε τοὺς προσβάλει ἄπλετος, ἀπεριγράπτως θαυμαστὴ καὶ ἐξαίσιος καθ' ἣν στιγμὴν ἤθελον ὁλοσχερῶς ἱκανούμενοι πρὸς τοῦτο διανοιχθῆ; Καὶ ὁ τρόπος δέ, καθ' ὃν ἐπαρουσιάσθη καὶ παρουσιασθεῖσα ἐπενήργησεν καὶ ἐπενεργήσασα ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἀσπαστὴ καὶ ὀσημέραι γίνεται εὐπροσδεκτοτέρα καὶ ἀσπαστοτέρα εἰς οὕτω μέγα μέρος τῶν κατοίκων τῆς Οἰκουμένης, καὶ αὐτὸς ἔτι, καὶ αὐτὸς μάλιστα, δὲν εἶναι θαυμασμοῦ ἄξιος; Ἐνῷ λαμπρῶς ἀποδεικνύει τὰς νίκας αὐτῆς διὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν, δὲν ἐγγυᾶται ἔτι λαμπρότερον ὑπὲρ τῶν θριάμβων της εἰς τὸ μέλλον; Ὀλίγοι ἁπλοῖ, ἀγράμματοι, πτωχοί, ἐνδεέστατοι ἁλιεῖς περιεκύκλωσαν ἐν ἀρχῇ τὸν διδάσκαλον τῆς νέας θρησκείας· ἀλλ' οἱ ὀλίγοι, ὀλίγιστοι οὗτοι καὶ ἀπορώτατοι ὀπαδοὶ καὶ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ ἐγένοντο δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ,—τίς ἤθελέ ποτε τὸ φαντασθῇ ἢ τὸ πιστεύσει;—οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ οἱ μέγιστοι πνευματικοὶ κατακτηταὶ τοῦ ἀρίστου μέρους τῶν κατοίκων τῆς ὑφηλίου [1]) Ἡ ἐλαχίστη ζύμη εἰς πόσου ἄρτου τὴν ζύμωσιν ἐχρησίμευσε καὶ ἀκαταπαύστως χρησιμεύει! [2]) Καὶ ἀναντίῤῥητον φαίνεται ὅτι, ἀφοῦ μέχρι τοῦδε κατώρθωσε τοιαύτην καὶ τοσαύτην τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατάκτησιν ἡ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλία, θέλει ἀφεύκτως ὁλόκληρον—ὡς τοῦτο καὶ ποθοῦμεν καὶ εὐχόμεθα καὶ ἐλπίζομεν ἐγκαρδίως καὶ δικαίως πιθανολογοῦμεν καὶ ὡς βέβαιον προσδοκῶμεν—κατακτήσει τὴν Ἀνθρωπότητα! Ναὶ τόσῳ μᾶλλον πέποιθα ὅτι δικαιούμεθα νὰ πιστεύωμεν ἀδιστάκτως εἰς τὸ γιγάντιον τοῦτο τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κατόρθωμα, ὅσῳ περισσότερον ἐδιδάχθημεν καὶ διδασκόμεθα ὀσημέραι ὑπὸ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς πείρας, ὅτι πολλὰς μὲν ἀληθῶς καὶ ποικίλας μορφὰς, τύπους πολυειδεῖς, παντοίας τροποποιήσεις ἔλαβεν ἤδη καὶ δύναται νὰ λάβῃ κατὰ διαφόρους τόπους καὶ χρόνους ἡ θειοτάτη αὐτῆς διδασκαλία, ἀλλὰ κατὰ βάθος, κατ' οὐσίαν ὅμως, κατὰ τὸν ἐνδόμυχον αὐτῆς πυρῆνα, οὐχὶ μόνον πάντῃ ἀλώβητος διετηρήθη καὶ διατηρεῖται, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροτέρα ὀσημέραι ἀποκαθίσταται καὶ λαμπροτέρα ἀναδεικνύεται. Ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ ὑπέστη καὶ ὑρίσταται καὶ μέλλει πιθανώτατα νὰ ὑποστῇ πολλοὺς κινδύνους, ἐπολέμησε, πολεμεῖ καὶ θέλει πολεμήσει περὶ παντοίους καὶ δεινοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος, ὡς ἀπέβη ἔνδοξος δι' αὐτὴν εἰς τὸ παρελθὸν, τοιοῦτος ἀποβαίνει καὶ εἰς τὸ παρὸν, τοιοῦτος, μηδαμῶς ἀμφιβάλλωμεν, θέλει ἀποβῆ καὶ εἰς τὸ μέλλον· ἡ ὑψηλὴ αὕτη θρησκεία, [3])

[1]) «Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ.»

[2]) «Ἡ γὰρ δύναμίς σου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.»

[3]) «Ἡ πύλαι Ἅιδου οὐ κατισχύσουσι,» διότι

νικήσασα καὶ νικῶσα διηνεκῶς τὰ στίφη τῶν ἀντιπάλων της διὰ τῶν ἁπλουστάτων μέσων, θέλει πάντως θριαμβεύσει καὶ τὰ περιφανέστατα τρόπαια στήσει κατ' αὐτῶν καὶ ἐρεξῆς, πρὸς ἄϊδιον δόξαν τοῦ ἑλρυτοῦ αὐτῆς καὶ παντοίαν πρόοδον καὶ ὠφέλειαν διηνεκῆ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους! Ἂν δὲ πολλὰ καὶ διάφορα, κατὰ τὴν ἱερὰν παράδοσιν, ὑπῆρξαν τὰ θαύματα, τὰ συνοδεύοντα τὴν ἐπὶ τῆς Οἰκουμένης ἐμφάνισιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Ἰησοῦ, αὐτὸ τοῦτο μάλιστα τὸ θαῦμα, ὅπερ τέως ἐν μέρει μόνον ἐγένετο, ὅπερ εἰσέτι δὲν συνετελέσθη, ὅπερ διηνεκῶς ἐν τῷ συμπληροῦσθαι καὶ τελειοῦσθαι εὑρίσκεται, ἡ βαθμιαία καὶ ὁλοσχερὴς ἁπάντων τῶν λογικῶν ἐπὶ τῆς Γῆς ὄντων κατάκτησις, εἶναι ἀναμφιλέκτως τὸ μέγιστον καὶ θαυμαστότατον πάντων τῶν θαυμάτων της· ὅθεν προσφυέστατα λέγει καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ «Μεσσίου»:

«Τί βλέπω!... τοὺς ῥωμαϊκοὺς δαμάσας λεγε-
[ῶνας
Ὡς γίγας ἐπεκάθησας, Χριστὲ, εἰς τοὺς αἰῶνας·
Ἀπάσας ἐκυρίευσας τοῦ ἔτους τὰς ἡμέρας,
Ἐκ σοῦ τὸ ἔτος ἄρχεται κ' εἰς σὲ λαμβάνει πέρας.
Ὁ μόλις ἔχων δώδεκα ἐν πρώτοις ἀποστόλους
Ὡς ὀπαδούς σου τοὺς λαοὺς κατόπιν σύρεις ὅλους!
. . . . . Ὦ θαῦμα! ὁ σταυρός σου,
Τὸ ἀπευκταῖον ὄργανον τῆς ἀτιμώσεώς σου,
Τὸ σύμβολον τοῦ πάθους σου αὐτὸ τὸ φρικαλέον,
Μυρία διαδήματα στολίζει βασιλέων,
Κ' εἰς θόλους ὑψηλῶν ναῶν ἐγγίζων εἰς τὰ νέφη,
Ὡς ἄστρον στερεώματος τὴν Οἰκουμένην στέφει.»

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν πάντῃ θείων καὶ οὐρανίων καιρὸς νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τὰ ἧττον μὲν θεῖα καὶ ἀνθρωπινότερα· ἀπὸ τῆς γενικῆς, δηλαδὴ, θρησκευτικῆς πανηγύρεως εἰς τὴν ἰδιαιτέραν λαμπρὰν ἑορτὴν, ἣν καὶ χάριν τῆς πατρίδος καὶ χάριν τοῦ ἡμετέρου συλλόγου ἐν ταὐτῷ τελοῦμεν σήμερον. Κατὰ περίεργον ὅμως σύμπτωσιν, κατὰ μυστηριώδές τι καὶ θαυμασμοῦ ὄντως ἄξιον φαινόμενον, δὲν θέλομεν στραφῆ ἀφ' ὅλως ἀνομοίων εἰς ἀνόμοια, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ὅμοιά πως ἀφ' ὁμοίων: Τόσον κ' ἐνταῦθα φαίνεται ἀληθεῦον ὅτι ἡ θεία παντοδυναμία καὶ σοφία καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐλαχίστῳ κόκκῳ τῆς ἄμμου θαυμασίως ἐκδηλοῦται ὡς καὶ ἐν τῷ ἀπεράντῳ τοῦ Σύμπαντος ὀργανισμῷ. Ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ λοιπὸν εἰς τὸν Βύρωνα μεταβαίνομεν, ἀπὸ τοῦ θείου ἐκείνου τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος πρὸς τὸν Θεὸν μεσίτου, εἰς ἄνδρα δαιμόνιον, ὅστις καὶ αὐτὸς οἱονεὶ πολιτικός τις Μεσσίας εἰς τὴν πολυπαθῆ ἡμῶν πατρίδα ἐφάνη κατὰ τὰς δεινοτάτας αὐτῆς περιστάσεις. Περίεργον ἀληθῶς! οὐχὶ μόνον πεντηκονταετηρὶς ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ σωματείου τούτου τοῦ αἰσίως φέροντος τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου ἀιδοῦ καὶ φιλέλληνος ἀκριβῶς συμπληροῦται σήμερον, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ πεντηκονταετηρὶς ὁλόκληρος ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ τούτου εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸ ἡρωϊκὸν καὶ κλεινὸν Μεσολόγγιον! Ἀλλ' ὁποῖαι στιγμαί! ὁποῖαι ἀναμνήσεις! ὁποῖαι λέξεις! Ἕλλας, Βύρων, Χριστούγεννα! Μεσολόγγι! [1]) Εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν ὀνομάτων τούτων δὲν πάλλει ἔτι καὶ νῦν γοργότερον εἰς τὰ στήθη παντὸς εὐπαιδεύτου καὶ εὐαισθή-

[1]) Ὦ! πόσον δίκαιον εἶχεν, ἐνθυμούμενος τοιαύτας, πλήρεις μὲν παθῶν καὶ κινδύνων καὶ δεινῶν περιπετειῶν, ἀλλὰ καὶ λαμπρὰς ἡρωϊσμοῦ καὶ δόξης ἡμέρας τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ὁ ποιητὴς τῆς «Τουρκομάχου Ἑλλάδος» νὰ ψάλλῃ ἕξαλλος ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου ᾄσματός της:

«Τίς τὴν κιθάραν μου, τίς ἐγγίζει;
Αὔρα τὴν ψαύει τις μυστική,
Καὶ εἰς τὸ δῶμά μου ψιθυρίζει
Τοῦ παρελθόντος μέλος γλυκύ;
Ὦ τῶν δοράτων σύντροφος λύρα,
Εἰς τὴν νεκράν μου σκίρτησον χεῖρα
Καὶ ἀναμνήσεις φέρε γλυκείας
Τῶν τῆς Ἑλλάδος καλῶν καιρῶν,
Τῆς ῥωμαλέας τῆς ἡλικίας,
Τῶν ῥωμαλέων μου ἡμερῶν!»
«Σ' ἀκούω, φίλη, καὶ μεταβάλλω
Εἰς πάντα ἦχόν σου τὴν χροιάν,
Καὶ Σπάθη, ἔλκω καὶ λόγχην πάλλω
Εἰς τὴν πυρώδη μου δεξιάν.
Χαρᾶς ἡμέραι, ἡρώων χώρα,
Πόλεμοι, νίκαι, ποῦ εἴσθε τώρα;
Φεῦ! τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους ψάλλων,
Ὅλα τὰ τότε ἀνακινῶν,
Περιπλανῶμαι εἰς κόσμον ἄλλον
Καὶ καταρῶμαι τὸν τωρινόν.»

τοῦ Ἕλληνος ἡ καρδία, δὲν ἀνυψοῦται τὸ πνεῦμά του ἔνθουν εἰς ὕψη αἰθέρια; καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ στήθει του βωμοῦ φλὸξ εὐγνωμοσύνης λαμπρὰ δὲν ἀναπέμπεται εἰς τὴν πάνσοφον πρόνοιαν τοῦ Ὑψίστου, τὴν αἰωνίως θαυματουργοῦσαν καὶ τὴν Ἑλλάδα σώζουσαν; Ὁ εὐγενὴς κοσμοπολίτης, ὁ ἔξοχος Ἄγγλος, ὁ λόρδος Βύρων ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ναί! ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα! φαντάσθητε τοὺς παλμοὺς τῶν Ἑλληνικῶν καρδιῶν, τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰς προσδοκίας καὶ εὐχὰς τῶν ψυχῶν τῶν τότε ἡμετέρων εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο: Ὁ Βύρων ἦλθεν: ὁποῖον ἄνομα, ὁποῖον πρᾶγμα, ὁποῖος ἀνὴρ, ὁποῖος ἀοιδὸς, ὁποῖος φιλέλλην! . . . ὁποῖος γλυκύφωτος ἐλπίδος καὶ παρηδορίας ἀστὴρ ἀνέτειλεν, εἰς τὸν τότε συννεφῆ καὶ ζοφερὸν τῆς ἡμετέρας πολυπαθοῦς καὶ πολυστόνου πατρίδος ὁρίζοντα!

Μὴ περιμένῃς, ἀξιότιμος ὁμήγυρις, νὰ σοὶ βιογραφήσω σήμερον ἐνταῦθα, τὸν Βύρωνα. Οὔτε τὸν τόπον οὔτε τὸν χρόνον τὸν παρόντα θεωρῶ ἐγὼ τοὐλάχιστον ἁρμόδιον πρὸς τοῦτο, ὡς δὲν τὸν ἐθεώρησα τοιοῦτον καὶ πρὸς βιογραφίαν τοῦ Σωτῆρος, ὑπάρχουσι βιβλία πολύτομα, συγγράμματα ὀγκώδη καὶ πολλὰ, ὁλόκληροι βιβλιοθῆκαι. ὅπου δύναται ἕκαστος ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς πλήρωσιν εἴτ' εὐσεβοῦς τινος θρησκευτικῆς φιλομαθείας πόθου, εἴτε ζωηρᾶς περιεργείας καὶ δίψης ἐν γένει διαφόρων γνώσεων. Ἐγὼ μόνον δι' ὀλίγων θέλω προσπαθήσει νὰ σοὶ χαρακτηρίσω τὸν μέγαν ἄνδρα, δεικνύων τις καὶ ποῖος ἦτο κατὰ βάθος, τί ἠσθάνετο, τί ἐφρόνει καὶ ἐσκόπει ἐρχόμενος εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα, καὶ τί προσήνεγκεν εἰς αὐτὴν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνεργῶν, ὁ ἔνδοξος τῆς μεγάλης Βρεττανίας γόνος, ὁ γνήσιος πνευματικὸς τῆς Ἑλλάδος υἱὸς, ὁ ἀείμνηστος φιλέλλην ἀοιδὸς Βύρων.

«Ὦ! πόσον μέγας ὁ Ἕλλην τότε!
Ἐνθουσιῶντες, περιχαρεῖς
Καὶ στρατηλάται καὶ στρατιῶται
Καὶ ἱεράρχαι καὶ ἱερεῖς
Εἰς τὰς χαράδρας καὶ εἰς τὰ ὄρη
Ἔτρεχαν ἄτρομοι ὁπλοφόροι·
Ὦ! ποῖος τότε εἰς τὰς καρδίας
Πατρίδος ἔρως μεγαλουργός!
Στράτευμα ὅλον εἰς τολμητίας
Πολλάκις ἔτρεπε γεωργός.»

Θέλω δὲ προσπαθήσει νὰ κάμω τοῦτο, ὀλίγιστα μὲν λέγων ἐξ ἐμαυτοῦ, πολυτίμους δὲ μαρτυρίας ἐξ αὐτῆς τῆς σεπτῆς τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἐποχῆς καί τινων λίαν διαπρεπῶν ἀνδρῶν του ἐπικαλούμενος, ὡς καὶ ὀλίγα τιμαλφῆ ἔπη αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ περὶ ἑαυτοῦ καὶ στίχους ἡμετέρου τινὸς ἀοιδοῦ καὶ ἄλλους εὐμούσου φιλέλληνος περὶ αὐτοῦ ἀναφέρων.

Ὁ εὐγενὴς, μεγαλοφυὴς καὶ πνευματικῶς μᾶλλον ἢ ἄλλως ἀριστοκρατικώτατος Βύρων, ἐκ νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας ἐνεπνεύσθη ἐκεῖνον τὸν πρὸς πᾶν καλὸν καὶ γενναῖον ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸν ὑψηλὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα, οὗς μόνον ἡ ἀληθὴς Ἑλληνικὴ παιδεία, ἡ ἐμβριθὴς καὶ σύντονος μελέτη τῶν πνευματικῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὰς δεξιὰς φύσεις ἐμπνέουσι· διὰ μεγάλων δὲ ποιητικῶν πλεονεκτημάτων ὑπὸ τῆς φύσεως προικισθείς, ἄριστα ἠδυνήθη νὰ τὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ τὰ καταστήσῃ γονιμώτατα διὰ τῶν ἐκεῖθεν ἀρθόνως ὑπ' αὐτοῦ ἀντληθέντων ζωογόνων πολυειδοῦς γνώσεως καὶ σοφίας ναμάτων. Θαυμάζων δὲ καὶ ἀγαπῶν ἐξόχως τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα διὰ τοὺς παντοειδεῖς ἀριστοτέχνας, τοὺς μεγαθύμους ἥρωας, τοὺς ἐνθουσιώδεις πατριώτας καὶ περινουστάτους πολιτικούς της, βαθυτάτην συνησθάνετο συμπάθειαν καὶ πρὸς τοὺς συγχρόνους του τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀπογόνους, οὓς ἔβλεπεν ὅτι κακὴ καὶ ὀλεθρία μοῖρα εἶχεν ἀπ' αἰώνων ἤδη καταδικάσει νὰ ὑπορέρωσιν ἀναξιοπρεπέστατον βαρβαρωτάτης δουλείας ζυγόν. Πόσον δὲ συνεκινήθη, τί ἐν τῷ βάθει τῆς μεγάλης καρδίας του ἠσθάνθη ὅτε, πλήρης νεότητος καὶ ζωῆς, ἤκουσε τὸ πρῶτον τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων τῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας των ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων, ποῖοι εὐγενέστατοι πόθοι ἐντός του διηγέρθησαν, ὁποίους λαμπροὺς ὀνείρους ἀνέπλαττεν ἡ φαντασία τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ, ποίας διαπύρους εὐχὰς εἰς οὐρανοὺς ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων καὶ φοβερὰς ἐναντίον τῶν τυράννων των ἀρὰς ἀνέπεμπεν ἐξ ὅλης ψυχῆς του ὁ μέγας φιλέλλην, ταῦτα πάντα τὶς δύναται νὰ περιγράψῃ ἀκριβῶς ἢ ἐπαξίως νὰ ἐγκωμιάσῃ; Ὁ Βύρων εἶχεν ἤδη πολλαχοῦ τῶν ἐξόχων ποιημάτων του ὑμνήσει τὴν Ἑλλάδα

διὰ στροφῶν ἀξίων καὶ τοῦ ἀρχαίου κλέους της καὶ τοῦ ἐν τῇ μακραίωνι δουλείᾳ ἔτι τηρηθέντος ἀμυθήτου κάλλους καὶ θελγήτρου της· καὶ ὁποία περιπάθεια χαρακτηρίζει τοὺς περὶ αὐτῆς στίχους του, καὶ ὁποῖον ὕψος, ὅταν φαίνηται ἀποβλέπων εἰς τὴν δουλικὴν ἐκείνην καὶ ἐλεεινὴν κατάστασιν τῆς πεφιλμένης Ἑλλάδος του, τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ὡς καὶ πρὸ αὐτῆς; Ποία Μοῦσα τὸν ἐνέπνεεν ἄρα γε, ποία θεὰ, ὅτ' ἔξαλλος ἔψαλλε τοὺς ἄρρητον μελαγχολίαν ἀποπνέοντας, τοὺς ἐναρμονίους ἐκείνους στίχους, ὑφ' ὧν ἀπεριγράπτως γοητεύεται, κατακηλεῖται καὶ τὸ οὖς καὶ ὁ νοῦς! [1])

[1]) Εἰς τὸ ἁπλοῦν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ποιητικῶν νεύρων ἐστερημένον Ἑπτανησιακὸν ὕφος του ἰδοὺ πῶς ὀργᾷ νὰ ἐκφράσῃ τὰς πιθανῶς ὁμοίας ἐκ τοῦ Βύρωνος ἐντυπώσεις του εἷς τῶν εὐφυεστάτων τῆς νέας Ἑλλάδος ἀοιδῶν, ὁ Διονύσιος Σολωμὸς, ἐν ἀρχῇ τῆς εἰς τὸ «Θάνατο τοῦ ΛόρδουΜπάϊρον» ᾠδῆς του:

«Ἀναθράφηκε ὁ γενναῖος
Στῶν ἁρμάτων τὴν κλαγγή.
Τοῦτον ἔμπνευσε, ὄντας νέος,
Μία θεὰ μελῳδική.—
Μὲ ταῖς θείαις της ἀδελφάδες
Ἐστεκότουν σιωπηλή,
Ἐν ᾧ αὐξαίνανε ἡ λαμπράδες
Σ' τοῦ θεοῦ τὴν κεφαλή,
Ποῦ ἐμελέτουνε τὴ χτίσι·
Καὶ ὅτι ἐβγῆκε ἡ προσταγή,
Ὁποῦ ἐστένεψε τὴ Φύσι.
Αἰφνιδίως νὰ φωτιστῇ,
Μὲ τὰ μάτια ἀκολουθῶντας
Τὸ νεογέννητον τὸ φῶς,
Καὶ σὲ δαῦτα ἀναφτερῶντας,
Τῆς ἐξέβγαινε ὁ ψαλμὸς
Ἀπ' τ' ἀθάνατο τὸ στόμα,
Καὶ ἀπομάκραινε ἡ βροντὴ
Ὁποῦ τὸ Χάος ἔκανε ἀκόμα
Σ' τὴν ὀγλήγορη φυγή,
Ἕως ὁποῦ ὁλόκληρον ἐχάθη
Σ' τοῦ Ἐρέβου τὴ φυλακή,
Ὅπου ἁπλώθηκε καὶ ἐστάθη
Σὰ 'ς τὴν πρώτη του πηγή.
—Ψάλλε, Μπάϊρον, τοῦ λαλοῦσε,
Ὅσαις βλέπεις ὠμορφιαῖς·

Καὶ ὅμως περίεργον! ὁ Βύρων, ὡς εἷς μεγαλοφυεῖς ἄνδρας—μάλιστα τοῦ εἴδους του—συμβαίνει, καὶ αὐτὸς ἠπατᾶτό πως περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἔργων του: ἠπατᾶτο νομίζων ὅτι δὲν εἶχεν ἀποστολὴν εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, ἢ ὅτι δὲν εἶχεν ἀποστολὴν, δὲν ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμόν του, τὸν σκοπόν του, ὡς ἀνθρώπου ζῶντος ἐπὶ Γῆς, δὲν κακατέφθασε. Τοῦτο δὲ τὸ συναίσθημ' αὐτοῦ ἐξέφρασεν εἰς στίχους τοσοῦτο μελαγχολικοὺς καὶ περιπαθεῖς καὶ τὸ κῦρός του ἐπὶ πάντ' ἀνεξαιρέτως ἄνθρωπον ἐκτείνοντας, ὥστε ἴσως αὐτοὶ ἦναι καὶ οἱ κατ' οὐσίαν ἄριστα τὸ ποιητικὸν τοῦ ἀνδρὸς δαιμόνιον ἐκπροσωποῦντες καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν ποίησιν ζωηρότατα χαρακτηρίζοντες. Ὁμολογῶν ὅτι εἰς κἀνὲν τῶν τόσων καὶ τόσον ὡραίων ποιημάτων του δὲν ἀπήντησα ἄλλο χωρίον οὕτω ποιητικὸν καὶ ἐναργῶς καὶ πιστῶς τὸ ὕψιστον πάθος τῆς μεγάλης καὶ σπανίας ψυχῆς του ἀπεικονίζον, οὐτ' ἐν τῷ «Μαμφέδω» οὐτ' ἐν τῷ «Δὲν Ζουὰν» ἢ ὁποιῳδήποτε ἄλλῳ ἐργῳ του, σᾶς ἀπαγγέλω ἐνταῦθα ἑλληνικὴν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος στίχων μετάφρασιν, λίαν ἐπιτυχῶς γενομένην καὶ δημοσιευθεῖσαν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ εὐμούσου κυρίου Κωνσταντίνου Πώπ:

«Ὦ! πῶς εἰς τὸ ἱστίον μου ἡδέως τῶν ἀνέμων
Στενάζ' ἡ αὖρα!.. καὶ θαῤῥεῖς, τὴν ναῦν ἀναγνωρίζει
Τὸ κῦμα, ὡς ἄτιππος τις, θυμοῦ καὶ μένους γέμων,
Ταχὺς τὸν ἀναβάτην του νοεῖ καὶ χρεμετίζει.
Καὶ ἄλλοτε, ὦ κύματα, εἰς νῶτα τὰ γλαυκάσας
Μ' ἐφέρετε πλανώμενον καθ' ὅλας τὰς ἀκτάς σας...

Καὶ 'κεῖος, ποῦ ἐκρυφαγροικοῦσε
Ἀνταπόκρισι μ' αὐταῖς,
Βάνεται, ταῖς τραγουδάει
Μ' ἕνα χεῖλο ἁρμονικό,
Καὶ τὰ πάθη ἔτσι σοῦ 'γιάει,
Ποῦ τραγοῦδι πλέον ὑψηλὸ
Δὲν ἀκούστηκεν ἀπ' ὅτα'
Ἔψαλ' ὁ Ἄγγλος ὁ τυφλὸς
Τ' ἀγκαλιάσματα τὰ πρῶτα
Ποῦ ἔδωσ' ἄντρας γυναικός.
Συχνὰ ἐβράχνιασε ἡ μιλιά του
Τραγουδῶντας λυπηρὰ
Πῶν 'ς τὸν ἥλιον ἀποκάτου
Εἶναι λίγη ἐλευθεριά.»

Ὦ κύματα, τῶν σπλάγχνων μου εἰκόνες θυελ-
[λώδεις
Καὶ φθόγγοι, ὡς τῶν σπλάγχνων μου οἱ φθόγγοι
θορυβώδεις!
Μ' ἐπαναβλέπετε· πλὴν τίς εἶν' ἤδη ἡ ζωή μου;
Ὦ! ἡ αὐτή! ἓν ὄνειρον... μυστήριον, ἐρήμου
Ἐρείπιόν τι μονωθὲν καὶ ἄμορφον ἢ μία
Πντοτεινὰ βοΐζουσα τοῦ πόντου τρικυμία...
Ἢ ἕνα κῦμα, ὡς αὐτὰ τὰ κύματα, ποῦ πλάνον
Ἐλαύνουσιν οἱ ἄνεμοι κ' εἰς παραλίας φθάνον
Ἀφρὸν σκορπᾷ καὶ γογγυσμὸν καὶ μὲ τὸν ῥοῦν ὁ-
[μοίως
Τοῦ πόντου τρέχει πάντοτε καὶ τρέχει αἰωνίως...
Ἔζησα, πλὴν τί ἔπραξα γενναῖον; ἢ εἰς ποῖον
Ἦν ἡ ζωή μου χρήσιμος; τί ἀσφαλὲς σημεῖον
Ἀφίνω θνήσκων ἀπ' ἐμοῦ τῆς διαβάσεώς μου;
Εἰς τὰς μυρίας ἀτραποὺς ἐβάδισα τοῦ κόσμου,
Εἰς ὅλας διημέρευσα, εἰς ὅλας ἐπλανήθην,
Κ' ἠγνόουν ποίαν ἐξ αὐτῶν νὰ πορευθῶ ἐκλήθην!
Πλὴν τὸ πλανᾶσθαι εἶναι ζῆν;... ἀρά γε δὲν
[ἐμφαίνει
Ὁ βίος μας, ὁ Οὐρανός, σκοπὸν προωρισμένον,
Πρὸς ὃν τὸ βῆμα ἄτρεπτον καὶ στερεὸν νὰ βαίνῃ;
Καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἡ ἐλπὶς μὲ ὅμμα ἐστραμμένον,
Εἰς τὰς ὁρμάς της ἂν ψευσθῇ, νὰ εἴπῃ πεποιθυῖα:
«Ὄχι! δὲν μὲ ἀποπλανᾷ ψευδὴς ἐπιθυμία!»;
Ἡ χελιδών, αἰθέριος διώκουσα τὰς ὥρας,
Ἀπὸ τῆς ὄχθης καθορᾷ πρὸς ποίας φεύγει χώρας!
Ὁ ἀετὸς πρὸς ἥλιον πετᾷ... καὶ ἡ γλυκεῖα
Περιστερὰ τὸν κλῶνά της ἀναζητεῖ ταχεῖα...
Ὁ ναύκληρος, ὅταν ἡ νὺξ ἐπέλθῃ τῶν αἰθέρων,
Φανόν του ἔχει ὁδηγὸν ἐν μέσῳ τῶν ἀστέρων.
Ὑπὸ ἀγνώστους Οὐρανοὺς τὸ πλοῖον πελαγίζει,
Ἡ τρόπις του πρὸς κύματα, πρὸς κλύδωνας πα-
[λαίει,
Ἀλλ' ἡ πυξὶς τὸ ὁδηγεῖ, κ' ἐν ᾧ εἰς σκότη πλέει
Διὰ τοῦ στερεώματος τὸν πόλον ἀτενίζει....
Ὁ ἄνθρωπος:.. μόνος αὐτὸς δὲν ἔχει τι σημεῖον,
Ἀστέρα ἕνα ὁδηγὸν εἰς τὸ ταξείδιόν του,
Ἢ κύκλον μόνον ἡμερῶν διηνεκῶς ὁμοίων...
Κ' εἰς βῆμα ἕκαστον αὐτοῦ ἀλλάσσων τὴν ὁδόν του
Καὶ τὸν σκοπόν του ἵσταται, παλινδρομεῖ, προβαίνει,
Κ' ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ του ἐντὸς τοῦ χάους μένει!»

Ἀλλ' ὁ Βύρων εἶχεν ἀποστολήν, καὶ ἀ-
ποστολὴν μάλιστα ὑψηλήν, ἣν λαμπρῶς ἐ-
ξετέλεσεν. Εἶχε μέγαν, διττὸν προορισμόν,
ὃν ἐξεπλήρωσεν ἐνδόξως, ἐν γένει μὲν ὡς εἷς
τῶν διαπρεπεστάτων φιλελλήνων: Καὶ ὡς
ποιητὴς μὲν ἠνέῳξε νέας καὶ τέως ἀγνώ-
στους ὁδοὺς ποιήσεως, δηλονότι τοῦ φερω-
νύμου του εἴδους αὐτῆς, ὅπερ μεγάλως ἐπέ-
δρασε καὶ δὲν παύει ἐπιδρῶν ἐπί τε τὴν εὐ-
ρωπαϊκὴν καὶ τὴν παγκόσμιον φιλολογίαν
καὶ δι' αὐτῆς συντελοῦν εἰς τὴν πνευματι-
κὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον, εἰς τὸν ἐξευγε-
νισμὸν καὶ πολιτισμὸν πάσης ἀνθρώπων κοι-
νωνίας, ἀξίας τούτου τοῦ ὀνόματος. Πολλαὶ
ἀληθῶς καὶ ποικίλαι αἱ περὶ Βύρωνος καὶ
τῶν ποιημάτων του καὶ τῆς ἐπὶ τὰ ἤθη τῶν
ἀνθρώπων ἐπιρροῆς αὐτῶν κρίσεις. Ἡ ἀνά-
γνωσίς των δὲν ἐθεωρήθη οὔτε θεωρεῖται
ὑπὸ διαφόρων ψυχωφελής. Ὁ ποιητὴς πολ-
λάκις δι' αὐτὰ κατηγορήθη ὡς ἄθρησκος, ἄ-
θεος, βλάσφημος, ἀνήθικος καὶ τὰ τοιαῦτα.
Πολὺ ἀξιόμεμπτα εὑρέθησαν ἰδίως, ἡ μετά
τινος μονοτονίας εἰς τοὺς στίχους του ἐκφρα-
ζομένη ὑπερβολικὴ βαρυθυμία, ἡ σκιρρώδης
ἐκείνη καὶ εἰς αὐτὸν ἐξαιρέτως ἰδιάζουσα
μελαγχολία, ἡ μισάνθρωπος καὶ ἄκαμπτοι
ἀλαζονία, ἡ πρὸς πάντα καὶ πάντοτε ἐν τέλει
εἴρων καὶ πείσμων περιφρόνησις καὶ ἀπελπι-
σία τῶν ᾀσμάτων του. Ἀλλ' «οὐ παντὸς
πλεῖν εἰς Κόρινθον.» Πολλοὶ τῶν τολμηρῶν,
τῶν δριμέων καὶ παραφόρων ἐπικρατῶν
του οὔτε κἂν νὰ ἐννοήσωσιν, ἥκιστα δὲ δι-
καίως νὰ ἐκτιμήσωσι τὸν Βύρωνα εἶναι ἱκα-
νοί. Καὶ ἐδῶ μὲν βεβαίως οὔτε ὁ καιρὸς οὔτε
ὁ τόπος ἁρμόδιος ν' ἀναλύσῃ τις καὶ κρίνῃ
λεπτομερῶς τὰ ἔργα του, ἵνα ὡς οἷόν τε ὁ-
ριστικὴν καὶ ἀκριβῆ περὶ αὐτῶν γνώμην ἀ-
ποφανθῇ. Τοσοῦτο κἂν ὅμως μόνον εἰρήσθω,
ὅτι ἐν γένει μὲν ἡ ποίησις ὅταν ἦναι ὄντως
μεγάλου καὶ εὐμούσου πνεύματος προϊόν,
ἀληθὴς εὐγενοῦς καὶ εὐαισθήτου καρδίας ἔκ-
φρασις, οὐδεμίαν ἔχει ἄλλης ὑπερασπίσεως
ἀνάγκην, ἰσχύοντος πάντως ὅτι εἰς τὴν τοι-
αύτην ποίησιν οὔτε μαθηματικῆς ἀκριβείας
διαβῆται οὔτε σωρεῖται περιωρισμένης λο-
γικῆς οὔτε ἁπλῶς τῆς τυχούσης ψυχρᾶς ἠ-
θικῆς ζηρὰ καὶ σχολαστικὰ ἀξιώματα δύ-
νανται καὶ πρέπει νὰ λαμβάνωνται κυρίως
ὡς ἁρμόδιον, ἢ μάλιστα ὡς τὸ ἄριστον καὶ
μόνον ὑγιοῦς καὶ ὀρθῆς κριτικῆς μέτρον ὑπ'
ὄψιν, ἀλλὰ κυρίως πάλιν μεγαλεῖον πνεύμα-
τος καὶ εὐμουσία καὶ καρδία εὐαισθησίας
εὐγενοῦς. Ἠθικὴ δὲ μάλιστα, μόνον λίαν
ὑψηλὴ καὶ ἀρχὰς γενναίας ἔχουσα, συμφώνους

καὶ πρὸς ἀναλόγους κανόνας ἀναλόγου αἰ-
σθητικῆς καὶ πρὸς νόμους λογικῆς ὡς οἷόν τ'
εὐρυτέρας καὶ γενικωτέρας, δικαιοῦται καὶ
πρέπει νὰ ἐπιλαμβάνηται τῆς ἐπικρίσεως
τῶν Βυρωνείων ἀριστουργημάτων. Ἰδίως δὲ,
καὶ ἂν μηδὲν ἄλλο προτέρημα ἤθελεν εὑρεθῇ
ἔχουσα ἡ ποίησις τοῦ Βύρωνος, — μολονότι
πάλιν αὐτοὶ οἱ αὐστηροὶ ἐπικριταί του πα-
ρατηροῦσι καὶ ὁμολογοῦσιν ὅτι δὲν εἶναι καὶ
σπουδαίων πλεονεκτημάτων ἄμοιρος,—ἀλλὰ
κἂν ἡ λεπτοτάτη καὶ λαμπρὰ ἐκείνη τῶν αἰ-
σθημάτων περιγραφή, ἡ ζωηροτάτη καὶ θαυ-
μασία τῶν παθῶν τῆς καρδίας ἐξεικόνισις,
ἡ τόσον ἐν ἑνὶ λόγῳ, βαθεῖα καὶ πιστὴ ψυ-
χολογικὴ τοῦ ἀνθρώπου διερεύνησις καὶ ζω-
γραφία, ἡ ἐξόχως διακρίνουσα τὰ ἔργα του,
ἀναντιρρήτως, νομίζω, πρέπει νὰ θεωρῆται
ὡς ποιητικὸν αὐτοῦ ποσὸν, τόσον εἰς πάντα
εὐαίσθητον καὶ εὔμουσον ἀναγνώστην του
ὠφέλιμον, ὅσον ὁμοῦ καὶ μέγα καθ' αὐτὸ
καὶ σπάνιον. Ἂν δὲ ὁ μέγας Γοίθιος (Goe-
the) πολλάκις ἐθεράπευε, κατὰ τὴν ἰδίαν
αὐτοῦ πολύτιμον ἐξομολόγησιν, τὰ βαθέως
συνταράσσοντα τὴν καρδίαν του πάθη διὰ
τοῦ μέλανος τῆς ποιητικῆς γραφίδος του,
τοῦτ' αὐτὸ βεβαίως συνέβαινε συχνὰ καὶ
εἰς τὸν Βύρωνα, καίπερ πολὺ ἐκείνου ζωη-
ρότερον καὶ θερμουργότερον. Ἀλλ' ὅτι μοὶ
φαίνεται πρὸς τούτοις πολὺ περίεργον καὶ
σημαντικὸν, εἶναι ἡ ὅλως ἐξαγνιστικὴ καὶ
ἰατήριος καὶ εἰς τὰς καρδίας ἔτι αὐτῶν τῶν
ἀναγνωστῶν ἐπιρροὴ τῆς ὑπὸ τοιούτων ἐξό-
χων πνευμάτων περιγραφῆς δεινῶν αἰσθη-
μάτων καὶ σφοδρῶν παθῶν, πρὸς ἄλληλα
μάλιστα παλαιόντων. Ἐνταῦθα δὲ προστε-
θείσθω, διότι καὶ κυρίως ἐνταῦθ' ἁρμόζει,
φρονῶ, ἡ παρατήρησις, ὅτι πάντῃ ἀτόπως καὶ
ἀναξιοπρεπῶς κρίνουσιν, ἢ ὁπωσδήποτε ἀ
πατῶνται οἱ πιστεύοντες ὅτι, ὅταν ἀναγι-
νώσκῃ τις τὰς ὑπὸ μεγάλων ποιητῶν μετὰ
τοσαύτης καλλιτεχνικῆς δεινότητος γινομέ-
νας ζωηροτάτας ἐκείνας τῆς κακίας περι-
γραφάς, ἑλκύεταί πως γοητευόμενος καὶ αὐ-
τὸς πρὸς τὴν κακίαν καὶ ὄρεξιν αἰσθάνεται
πρός τὸ κακόν. Τοὐναντίον μάλιστα συμβαί-
νει καὶ δέον, κατ' ἀνάγκην, καθ' ὅλως φυ-
σικὸν, φυσικώτατον λόγον νὰ συμβαίνῃ τοὐ-
λάχιστον εἰς πᾶσαν μὴ ὁπωσδήποτε διε-
φθαρμένην ψυχήν. Καὶ τὸ κῦρος τῆς παρατη-
ρήσεως ταύτης ἐκτείνεται βεβαίως καὶ ἐπὶ
τῶν ἄλλων καλῶν τεχνῶν τὰ προϊόντα, οὐχὶ
μόνον ἐπὶ τὰς εἰκόνας τῆς ποιήσεως: Οὕ-
τως, ἐὰν ἐπιτήδειος ζωγράφος τὸν ζόφον
ταρταρείου σκηνῆς παριστᾷ, ὅσον βαθύτερον
καὶ ζωηρότερον τὸ μέλαν χρῶμα δεόντως
πρὸς τὴν παράστασίν της μεταχειρίζεται,
τοσοῦτον ἀποτροπαιότερον βεβαίως σκοπεῖ
καὶ προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ τὸ ἀντικείμε-
νον τῆς εἰκόνος του, καὶ φρίκην καὶ ἀπο-
στροφὴν μείζονα πρὸς τοῦτο θέλει νὰ ἐμ-
πνεύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ. Ἐὰν δὲ
πάλιν ὁ αὐτὸς τὸν Παράδεισον ἀπεικονίζῃ,
ὅσον ἱλαρώτερον καὶ λαμπρότερον φωτίζῃ
τὴν εἰκόνα διὰ τοῦ χρωστῆρός του τοσοῦτο
μᾶλλον προτίθεται νὰ ἑλκύσῃ, τέρπων, τὸν
θεώμενον πρὸς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, το-
σοῦτο περισσότερον καὶ θερμότερον πόθον τοῦ
παραδείσου νὰ ἐμποιήσῃ εἰς τὴν ψυχήν του.
Ἀλλ' ἄν πως τυχὸν χρήζῃ καί τινος δικαιο-
λογίας ἡ ποίησις τοῦ μεγάλου Βρεττανοῦ, μό-
νον ἐξόχως ὑψηλός τις λόγος πάλιν δύναται
ὑπὲρ αὐτοῦ νὰ ῥηθῇ: Καὶ τῆς ἀμυθήτου με-
λαγχολίας καὶ τῆς ἀπαρηγορήτου βαρυθυ-
μίας καὶ τῆς ὑπερηφάνου καὶ πικρᾶς εἰρωνεί-
ας καὶ τοῦ ἀτιθάσσου καὶ ἀδαμάστου πεί-
σματος καὶ τῆς δεινῆς καὶ σκοτεινῆς τῶν
πάντων καταφρονήσεως καὶ τῆς βλασφήμου
ἀπελπισίας τοῦ Βύρωνος ἀφορμὴ πιθανωτά-
τη μοὶ φαίνεται οὐχὶ τόσον ὁποιαδήποτε φυ-
σικὰ ἢ τυχαῖα αἴτια, ἂν καὶ οὔτε τοιαῦτα
βεβαίως τῷ ἔλλειψαν ἱκανὰ, ὅσον βαθύς τις,
βαθύτατος ψυχολογικὸς ὁμοῦ καὶ μεταφυσι-
κὸς λόγος: Ἡ σπανία τοῦ ἀνδρὸς τούτου
ψυχή, μοὶ φαίνεταί πως εὑρισκομένη εἰς ἐν-
δόμυχον τιτάνιον πρὸς ἑαυτὴν ἀγῶνα· τὸ
δαιμόνιον πνεῦμα τοῦ Βύρωνος ἔξαλλον ὀργᾷ,
ὁρμᾷ παντὶ σθένει ν' ἀναδημιουργήσῃ ἑαυ-
τὸ εἰς τὰς ᾠδάς του, ὅσον ἔνεστι ἐντελέστερον.
Ἐντεῦθεν εἰς τὸ βάθος τῶν ἔργων του, ὡς
ὑπό τι προσωπεῖον ἔντεχνον, ὑπὸ τὸ πρό-
σωπον τοῦ ἑκάστοτε δεῖνος ἢ δεῖνος ποιητι-
κοῦ ἥρωός του, εὑρίσκομεν αὐτοῦ τοῦ ἀοιδοῦ
τὸν χαρακτῆρα κατ' οὐσίαν περιγραφόμενον,
ἢ αὐτὸν τὸν ἕνα καὶ μόνον κατ' ἐπανάληψιν
ποικίλως μεταπλασσόμενον. Ἀλλ' ἡ γιγαν-
τώδης αὐτη τάσις του, πλὴν τοῦ ὅτι δεινε-
κῶς προσκόπτει ἐνεργοῦσα εἰς παντοῖα οὐ
μόνον δυσπέρβλητα, ἀλλ' ἐν τέλει καὶ ὅ-

λως ἀκατανίκητα ἐμπόδια, πάντοτε, δι' αὐτὸ τοῦτο ἀτελῶς προσεγγίζει καὶ εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον ἰδεώδη σκοπόν. Καὶ οὕτω λοιπὸν ἀείποτε μᾶλλον ἢ ἧττον ἐλλειπῶς ἀπεικονίζεται ὁ ποιητὴς εἰς τοὺς ἥρωας τῶν ποιημάτων του, ἀμυδρῶς ἀντανακλᾶται καὶ ἐγκατοπτρίζεται εἰς τὰ δημιουργήματά του τὸ πνεῦμα τὸ δημιουργοῦν. Ἐντεῦθεν ἐκβλύζει κυρίως ἡ ἀνεξάντλητος πηγὴ τῶν περιπαθεστάτων ἐκείνων στόνων εἰς τοὺς στίχους του. Ἐντεῦθεν ἡ δεινοτάτη ἀφορμὴ τῆς ὁσιασδήποτε τῶν ᾀσμάτων του δριμύτητος τῶν οἱονδήποτε μεμψιμοιριῶν, τοῦ ἀνιάτου πάθους καὶ βαθυτάτου παραπόνου τῆς ψυχῆς του, ἀλλὰ μοιραίως πως καὶ πασῶν ἐν ταὐτῷ τῶν ἐξόχων ποιητικῶν ἀρετῶν καὶ θελγήτρων του. [1])

Ὡς εὐγενέστατος δὲ κοσμοπολίτης καὶ λόγιος ἀνὴρ φιλελληνικώτατος, διὰ τῆς πολυειδοῦς ὑπὲρ Ἑλλάδος ἐξαιρέτου ἐνεργείας του, καὶ τῆς ἐγγράφου καὶ τῆς προφορικῆς, διὰ τῶν γενναίων χρηματικῶν συνεισφορῶν του εἰς τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πρὸς δεινὴν τυραννίαν μαχομένους καὶ παντοίως κακουχουμένους καὶ παντοίας συνδρομῆς δεομένους Ἕλληνας, διὰ τῆς μεγάλης Εὐρωπαϊκῆς ὑπολήψεως καὶ φήμης τοῦ ὀνόματός του, ὡς καὶ δι' αὐτῆς τῆς προσωπικῆς του ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ παρουσίας καὶ τῶν πολυτίμων συμβουλῶν καθ' ὥρας κρισιμωτάτας, σπουδαίως καὶ τὰ μέγιστα συνετέλεσε μεθ' ὅλης τῆς γεραρᾶς καὶ σεπτῆς τῶν φιλελλήνων χορείας, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ ἀξία τῆς ἀϊδίου εὐγνωμοσύνης πάσης καρδίας Ἑλληνικῆς, εἰς τὴν ταχεῖαν πρόοδον καὶ ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος.

Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ μακρηγορῶ; Τοσοῦτος ἐμὸς λόγος δὲν εἶναι τῷ ὄντι πλεονασμὸς ὅπου πάντῃ πρόχειροι πρόκεινται ἄρισται μαρτυρίαι; Ὅτι οὐχὶ μόνον φιλελληνικῶς ᾐσθάνετο, ἐσκέπτετο καὶ ἐνήργει ὁ μεγάθυμος Βύρων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὡς μόνον παρ' ἐξόχως φιλοπάτριδος Ἕλληνος ἠδύνατο ν' ἀξιοῖ ἡ ἡμετέρα πατρὶς νὰ αἰσθάνηται ὑπὲρ αὐτῆς καὶ σκέπτηται καὶ ἐνεργῇ, ἀρίστη ἀπόδειξις δὲν εἶναι ἆρά γε αὐτὴ ἰδίως ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ μεγατίμου ἀνδρὸς ἔλευσις καὶ ἡ σύντονος προσωπικὴ εἰς τὰ πράγματά της ἀνάμιξις καὶ ἐνέργεια καὶ ἀρωγή του; Μήπως δὲν ἠδύνατο τοιοῦτος ἄνθρωπος, εἰς ὃν οὐ μόνον ἡ Φύσις πνευματικὸν ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη χρηματικὸν πλοῦτον ἀφειδῶς ἐπεδαψίλευσε καὶ μακρόθεν μόνον ἀρκετὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς; Διατί ν' ἀφήσῃ τὰς πολυειδεῖς ἀπολαύσεις καὶ τέρψεις τῆς ὅλως ἀριστοκρατικῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ λαμπρᾷ πατρίδι ζωῆς του, ἢ πῶς ἔστερξε νὰ καταλίπῃ τὸν πάντῃ ἄνετον καὶ εἰς ἄλλας πλουσίας εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ μεμαλοπόλεις βίον, καὶ ν' ἀνταλλάξῃ μάλιστ' αὐτὸν πρὸς τὰς παντείας τῶν τότε περὶ τῶν ὅλων ἀγωνιζομένων καὶ κινδυνευόντων ἡμετέρων στερήσεις καὶ κακουχίας καὶ συμφοράς; Μόνον ἡ ἄκρα του πρὸς τὴν Ἑλλάδα στοργὴ καὶ ἀγάπη, μόνον ἡ ὁλόψυχος αὐτοῦ καὶ ἔνθους εἰς τὴν γενναίαν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐπιχείρησίν της ἀφοσίωσις δύνανται ν' ἀπαντήσωσιν ἐπαρκῶς εἰς ταύτην τὴν ἐρώτησιν· ἀλλὰ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν στοργὴν καὶ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσίν του αὐτολεξεὶ νὰ ἐκφράσῃ πρὸς ὑμᾶς ἀφήνω αὐτὸν τὸν Βύρωνα, γράφοντα ἐκ Κεφαλληνίας τῇ 30 Νοεμβρίου 1828 πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Διοίκησιν τὰ ἑξῆς, πρὸ πάντων, ἀξιωσημείωτα:

«*Κύριοι,*»

«Ἔφθασαν ἐδῶ διάφοροι ἐναντίαι φῆμαι «νέων ταραχῶν καὶ διχονοιῶν εἰς τὴν ἑλλη- «νικὴν διοίκησιν, μάλιστα ἀρχῆς τινος ἐμ- «φυλίου πολέμου, Ἐπιθυμῶ ἐξ ὅλης καρδίας «νὰ ἦναι ψευδεῖς ἢ τοὐλάχιστον ὀλίγον ἀλη- «θεῖς, ἐπειδὴ δὲν ἠμπορῶ νὰ φαντασθῶ ἄλ- «λην δυστυχίαν φοβερωτέραν διὰ τὴν Ἑλ- «λάδα παρ' αὐτήν. [1]) πρέπει νὰ σᾶς εἴπω «εἰλικρινῶς τὴν γνώμην μου, ὅτι, ἐὰν μία ὁ- «ποιαδήποτε εὐταξία καὶ ἕνωσις δὲν ἤθελε «στερεωθῆ, ὅλαι αἱ βοήθειαι, τὰς ὁποίας «ἠμποροῦσεν ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ τοὺς «ἀλλογενεῖς, καὶ αἱ ὁποῖαι τῷ ὄντι δὲν ἤθε- «λον εἶσθαι οὔτε ὀλίγαι, οὔτε εὐκαταφρόνη- «τοι, θέλουν ἀναβληθῆ καὶ ἴσως θέλουν ἐμ- «ποδισθῆ δι' ὅλου. Τὸ δὲ χειρότερον εἶναι «ὅτι αἱ μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ «τὰς ὁποίας κἀμμία δὲν ἦτο ἐχθρὰ τῆς «Ἑλλάδος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐφαίνοντο νὰ συγ- «κλίνουν ὁμοφώνως εἰς τὴν στερέωσιν μιᾶς ἀ- «νεξαρτήτου ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑλλά- «δος, θέλουν πληροφορηθῆ ὅτι οἱ Ἕλληνες «δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ διοικηθῶσιν ἀφ' ἑαυ- «τῶν καὶ θέλουν εὕρει συμφώνως κἀνένα μέ- «σον, διὰ νὰ δώσουν τέλος εἰς τὰς ἀταξίας «σας, τὸ ὁποῖον θέλει κόψει ὅλας τὰς πλέον «χρηστὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἔχετε σεῖς «καὶ οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος.—Συγχωρήσατέ «με νὰ σᾶς προσθέσω μίαν φορὰν διὰ πάν- «τα, ὅτι ἐγὼ δὲν ἐπιθυμῶ ἄλλο εἰμὴ τὸ «καλὸν τῆς Ἑλλάδος, καὶ θέλω προσπαθή- «σει μὲ κάθε δυνατὸν μέσον νὰ τὸ βεβαιώ- «σω. .. Παρακαλῶ νὰ ὑποδεχθῆτε τὴν εἰλι- «κρινῆ μου ταύτην γνώμην ὡς σημεῖον τῆς «προσηλώσεώς μου εἰς τὰ ἀληθῆ σας συμφέ- «ροντα καὶ νὰ μὲ στοχάζεσθε, ὡς ὁμολο- «γοῦμαι διὰ πάντα ταπεινότατος δοῦλος.

«Νόελ Βύρων, πατρίκιος τῆς Ἀγγλίας.»

(Ἕπεται συνέχει.α)

Φ. Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ.

---

[1]) Ἡ παροῦσα σημείωσις, ὡς καί τινες ἄλλαι, παρελείφθησαν κατὰ τὴν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Συλλόγου ἐκφώνησιν τοῦ λόγου, ἵνα μὴ φανῇ πως οὗτος διεξοδικὸς, ἀπαγγελλόμενος.

[1]) Ὅθεν εὐλόγως κατὰ τὴν ἐπίκλησιν τῆς Μούσης ἐν ἀρχῇ τῆς «Τουρκομάχου Ἑλλάδος» λέγει πρὸς ἐκείνην σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ ποιητής:

«Ἐν μέσῳ τότε ἀνδρείας τόσης
Εἰπὲ καὶ πόσας πασιφανεῖς
Πληγὰς ἐπέφερε καὶ κακώσεις
Ἡ Ἔρις, πόλεων Ἐρινύς.
Ἂν δὲ εἰς ὀξὺς καὶ φώτων χρόνους
Αὐτὴ κατέστρεψε τοὺς προγόνους,
«Ἂν ἡ λοξόφθαλμος πυροβόλον
Σπείρει καὶ σήμερον ἀστραπὴν,
Τὰς φρένας ῥύθμισον ἡμῶν ὅλων
Καὶ εἰρηναίαν χῦσον μολπήν!»

ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

(BUFFON).

(Συνέχεια· ἴδ. φυλλάδ. α'.)

Ὁ Ἐλέφας.

Ἠθέλομεν ἀμφιβάλλει περὶ τούτου, ἀλλ' οἱ φυσιοδίφαι, οἱ ἱστορικοὶ, οἱ περιηγηταὶ πάντες ἐκ συμφώνου βεβαιοῦσιν, ὅτι οἱ ἐλέφαντες οὐδέποτε ἐτεκνοποίησαν ὑπὸ δουλείαν ὄντες. Οἱ βασιλεῖς τῶν Ἰνδῶν μέγαν ἀριθμὸν τούτων τρέφοντες, ἀφοῦ ἀνωφελῶς προσεπάθησαν πρὸς πολλαπλασιασμὸν, ἐπὶ τέλους ἀπεχώρισαν τὰ ἄῤῥενα ἐκ τῶν θηλέων, ὅπως καθιστῶσιν ὀλιγώτερον συχνοὺς τοὺς ἐκ τῶν ἐρωτικῶν ὁρμῶν μανιώδεις παροξυσμούς. Ἐπομένως βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἐλέφας πρὶν ἢ συλληφθῇ ἦτον ἄγριος καὶ κατόπιν ἐδαμάσθη, νομίζομεν δὲ ἄξιον περιγραφῆς τὸν τρόπον τῆς συλλήψεως. Οἱ κυνηγοὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δάσους, ὅπου οἱ ἐλέφαντες συχνάζουσιν, ἐκλέγουσι χῶρον τινὰ, ὃν περιβάλλουσι δι' ἰσχυροῦ χαρακώματος, τὸ κύριον περιτείχισμα τοῦ ὁποίου σύγκειται ἐκ παχέων κορμῶν δένδρων ἐκ τῶν τοῦ δάσους, κατόπιν δὲ θέτουσι κορμοὺς ἐγκαρσίως πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πρώτων, καὶ εἶναι οὕτως κατεσκευασμένον ὥστε εὐκόλως νὰ δύναται εἷς ἄνθρωπος νὰ εἰσέρχεται, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέρους ἀφίεται μεγάλη τις ὀπὴ, ἀφ' ἧς ὁ ἐλέφας δύναται νὰ εἰσέλθῃ, ἀλλ' εὐθὺς ὡς εἰσέλθῃ εἷς τι θύρας κλείεται καὶ φράττει τὴν ὀπήν. Διὰ νὰ προσελκύσουν ὅμως τὸν ἐλέφαντα εἰς τὸ χαράκωμα τοῦτο, πρέπει νὰ ἐνασχοληθῶσι πρὸς ἃ αἰζήτησίν του· πράττουσι δὲ οὕτως. Ὁδηγοῦσι μίαν θήλειαν ἥμερον ἐντὸς τοῦ δάσους καὶ ἀναγκάζουσι ταύτην νὰ κραυγάζῃ ὡς ἐν τῇ ἐποχῇ τῶν ἐρώτων, τότε ὁ ἄγριος ἄῤῥην ἀνταποκρίνεται ἀμέσως καὶ ἔρχεται πρὸς συνάντησιν, ἀλλ' ἡ θήλεια ὀλίγον κατ' ὀλίγον κραυγάζουσα ὑποχωρεῖ μέχρι τοῦ χαρακώματος, ὅπου εἰσέρχεται διὰ τῆς ὀπῆς ὁ ἄῤῥην ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸς διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἀλλ' εὐθὺς, ὡς εἰσέλθῃ, κλείεται ὄπισθεν ἡ ὀπὴ, τότε ἰδὼν ὅτι ἐνεκλείσθη, κατ' ἀρχὰς πτοεῖται, εἶτα παρατηρῶν τοὺς κυνηγοὺς καταλαμβάνεται ὑπὸ μανίας, δὲν προφθάνει ὅμως νὰ κα-

κοποιήσῃ τινὰ, διότι ῥίπτουσι κατ' αὐτοῦ μεγάλα σχοινία, δι' ὧν περιβάλλουσι τοὺς πόδας καὶ τὴν προβοσκίδα· τότε ὁδηγοῦσι δύο ἕως τρεῖς καταδεδαμασμένους ἐλέφαντας καὶ προσπαθοῦσι διὰ παντοίων φροντίδων καὶ περιποιήσεων νὰ τοὺς ἑνώσωσι μετὰ τοῦ ἀγρίου, ὅστις ἐπὶ τέλους καταδαμάζεται ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Παραπέμπομεν δὲ εἰς περιηγητὰς αὐτόπτας τοῦ κυνηγίου τῶν ἐλεφάντων, οἵτινες περιγράφουσι διαφόρους τρόπους τούτου κατὰ τὰς διαφόρους χώρας καὶ τὰ διάφορα μέσα, ἅτινα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο. Ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς τρόπος ἐνεργεῖται ἐν Σιὰμ καὶ Ἰνδικῇ, ἐνῷ οἱ πτωχοὶ Νιγρῖται εὐχαριστοῦνται εἰς ἁπλᾶς παγίδας, σκάπτοντες κατὰ τὴν διάβασιν αὐτῶν βαθεῖς λάκκους εἰς τοὺς ὁποίους ἐμπίπτουσι καὶ ἀφ' ὧν οἱ ἐλέφαντες δὲν δύνανται νὰ ἐξέλθωσι.

Ἀφοῦ ἅπαξ συλληφθῇ ὁ ἐλέφας, καθίσταται τὸ ἠπιώτερον καὶ πειθηνιώτερον τῶν ζώων, ἀφοσιοῦται εἰς τὸν περὶ αὐτοῦ φροντίζοντα, προλαμβάνει τὰς ἐπιθυμίας του καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀρέσκῃ· ἐν διαστήματι δὲ ὀλίγου καιροῦ μανθάνει τὰ σημεῖα καὶ ἀντιλαμβάνεται τῶν διαφόρων ἤχων· λ. χ. διακρίνει τὸν ἐπιτακτικὸν τόνον ἀπὸ τοῦ ὀργίλου ἢ ἀπὸ τοῦ τῆς εὐαρεσκείας. Οὐδέποτε σφάλλει εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ κυρίου του, ἀλλ' ἀκούει ταύτας μετὰ προσοχῆς, ἐκτελεῖ μετὰ φρονήσεως καὶ προθυμίας, οὐχὶ δὲ ἐσπευσμένως, διότι αἱ κινήσεις του εἰσὶ πάντοτε μεμετρημέναι, καὶ ὁ χαρακτήρ του φαίνεται ἁρμόζων πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ σώματος. Εὐκόλως μανθάνει νὰ κάμπτῃ τὸ γόνυ πρὸς διευκόλυνσιν ἐκείνων οἵτινες ἐπιβαίνουσι. Περιποιεῖται τοὺς φίλους του διὰ τῆς προβοσκίδος, χαιρετᾷ δὲ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑπέδειξαν εἰς αὐτὸν καὶ διὰ ταύτης αἴρει τὰ βάρη, ὁ ἴδιος διευκολύνων τὴν ἐπ' αὐτοῦ φόρτωσιν, ἀφίνει νὰ τὸν ἐνδύωσιν αἰσθανόμενος πολλὴν εὐχαρίστησιν, ὅταν καλύπτεται διὰ χρυσῆς ἀποσκευῆς καὶ λαμπροῦ ἐπιστρώμματος. Ζευγνύεται εἰς ἁμάξας, εἰς ἅροτρα, εἰς μηχανὰς, καὶ πάντα ταῦτα ἐξ ἴσου σύρει καὶ συνεχῶς χωρὶς νὰ δυσαρεστῆται, δὲν κακοποιοῦσιν ὅμως αὐτὸν διὰ κτυπημάτων ἀκαταλλήλως διδομένων, ἀλλὰ προσπαθοῦσι νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὁμολογοῦσι χάριτας διὰ τὴν καλὴν θέλησιν μεθ' ἧς μεταχειρίζεται τὰς δυνάμεις του. Ὁ ὁδηγὸς κάθηται συνήθως ἐπὶ τοῦ αὐχένος, κρατῶν ῥάβδον σιδηρᾶν ἧς τὸ ἄκρον εἶναι ὀξὺ καὶ διὰ ταύτης κεντᾷ ἐπὶ τῶν ὤτων, πρὸς εἰδοποίησιν κάμψεως ἢ ταχύτητος· συχνάκις ὅμως ὁ λόγος ἀρκεῖ καὶ μάλιστα ἂν ἐντελῶς συνῳκοιώθη μετὰ τοῦ ὁδηγοῦ του πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει μεγάλην ἐμπιστοσύνην, τοσούτῳ δὲ ἰσχυρὰ καὶ διαρκὴς καθίσταται ἡ πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσις, ὥστε ἀπαρνεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ οἱονδήποτε ἄλλον καὶ ἐνίοτε ἀποθνήσκει ἐκ λύπης ἂν τυχὸν ἐν καιρῷ ὀργῆς ἐφόνευσε τὸν ὁδηγόν. Οἱ ἐλέφαντες γεννῶσιν ἓν μικρὸν κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ζῶα ταῦτα εἰσὶ μακρόβια, διὰ τοῦτο εἰσὶ καὶ πολυαριθμότερα· ἡ διάρκεια λοιπὸν τῆς ζωῆς ἀντιῤῥοπεῖ πρὸς τὸ εὐάριθμον καὶ ἐὰν ἦναι ἀληθὲς, ὡς βεβαιοῦσιν, ὅτι ζῇ ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ ὅτι τεκνοποιεῖ μέχρι τοῦ ἑκατοστοῦ καὶ εἰκοστοῦ ἔτους, ἕκαστον ζεῦγος παράγει εἰς τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τεσσαράκοντα τέκνα. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ οὐδένα φόβον ἐκ τῶν ἄλλων ζώων ἔχων καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς δυσκολίας συλλαμβανόμενος ἀπαντᾶται πολυάριθμος εἰς πάσας τὰς μεσημβρινὰς χώρας τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, ἰδίως εἰς τὰς Ἰνδίας, Κεϋλάνην, Σιὰμ, Βεγγάλην κτλ. εἰς πάσας τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀφρικῆς, ἐξαιρέσει τινῶν διαμερισμάτων, ἅτινα ἐγκατέλειψε, διότι ταῦτα κατελήφθησαν ὑπ' ἀνθρώπων. Εἰσὶ δὲ πιστοὶ εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, διότι ἂν καὶ ἠδύναντο νὰ ζήσωσιν εἰς χώρας εὐκράτους, οὐδέποτε ἐπειράθησαν ν' ἀποκατασταθῶσιν εἰς ταύτας καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὰ ἡμέτερα κλίματα, καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Ὅμηρος ὁμιλῶν περὶ ἐλαφαντόδοντος δὲν ἐγίγνωσκε τὸ ἐξ οὗ παράγεται τοῦτο ζῶον· πρῶτος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος μετέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς ἐκ τοῦ Πώρου κατακτηθέντας ἐλέφαντας, καὶ ἴσως οὗτοι ἦσαν οἱ ἴδιοι, οὓς ὁ Πύῤῥος, πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα, μετεχειρίσθη εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον καὶ μεθ' ὧν ὁ Κούριος θρίαμβον ἐν Ῥώμῃ κατήγαγε. Κατόπιν ὁ Ἀννίβας ἔφερε τοιούτους ἐξ Ἀφρικῆς ὁδηγήσας μέχρι τῶν θυρῶν σχεδὸν τῆς Ῥώμης.

Ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων οἱ Ἰνδοὶ μετεχειρίζοντο εἰς τὸν πόλεμον ἐλέφαντας, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἀπαίδευτα ταῦτα ἔθνη ἦσαν ἡ καλλιτέρα δύναμις τοῦ στρατοῦ, ὡς ἐκ τῆς δυνάμεως δὲ ταύτης ἐκρίνετο συνήθως ἡ τύχη τῶν μαχῶν. Ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἱστορίας βλέπομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες συνῳκοιώθησαν μετ' ὀλίγον πρὸς τὰ πολεμικὰ ταῦτα τέρατα, διότι ἀνοίγοντες τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ ἀφίνοντες τὴν δι' αὐτοὺς δίοδον ἐλευθέραν, προσεπάθουν οὐχὶ τούτους νὰ τραυματίσωσιν, ἀλλὰ τοὺς ὁδηγούς· νῦν ὅμως, ὅτε τὸ πῦρ εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦ πολέμου καὶ τὸ κύριον τοῦ θανάτου ὄργανον, οἱ ἐλέφαντες οἵτινες φοβοῦνται τὸν κρότον καὶ τὸ πῦρ, ἤθελον εἶσθαι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι ἢ ὠφέλιμοι ἐν ταῖς μάχαις. Νῦν μεταχειρίζονται τούτους εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας λ. χ. πρὸς μεταφορὰν πολεμοφοδίων, στρατιωτῶν, τηλεβόλων εἰς ὀρεινὰ μέρη, ἐσχάτως δὲ μεγίστην ὑπηρεσίαν παρέσχον τοῖς Ἄγγλοις εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀβυσσινῶν πόλεμον.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν καταδάμασιν οἱ Ἀφρικανοὶ ἐλάχιστα εἰσὶν ἐπιτήδειοι πρὸς τοῦτο, ἐνῷ οἱ Ἀσιανοὶ, ἀρχαιόθεν πεπολιτισμένοι ὄντες, διωργάνισαν εἴδός τι ἀγωγῆς τοῦ ἐλέφαντος ἀναλόγως τῶν ἐθίμων. Ἐκ τῶν Ἀφρικανῶν μόνοι οἱ Καρχηδόνιοι παρεσκεύασαν ἄλλοτε ἐλέφαντας τοῦ πολέμου, διότι φαίνεται ὅτι κατὰ τοὺς ἀνθηροὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας αὐτῶν, ἦσαν ἴσως μᾶλλον πεπολιτισμένοι τῶν πρὸς ἀνατολὰς οἰκούντων. Σήμερον οὐδόλως ὑπάρχουσιν ἄγριοι ἐλέφαντες καθ' ὅλον τὸ ἐντεῦθεν τοῦ ἄτλαντος μέρος· καὶ ἐκεῖθεν μάλιστα τοῦ ὄρους τούτου μέχρι τοῦ Σενεγάλεος ποταμοῦ ὀλίγοι ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Σενεγάλῃ ὑπάρχουσι πολλοὶ, ὡς καὶ ἐν Γουϊνέᾳ, Κόνγο, κατὰ τὴν παραλίαν τῶν Ὁδόντων καὶ ἐν γένει εἰς πάσας τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἀφρικῆς χώρας μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Ἐπίσης ἀπαντῶνται τοιοῦτοι ἐν Ἀβυσσινίᾳ, Αἰθιοπίᾳ, Νιγριτίᾳ, ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα. Αἱ νῆσοι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὡς ἡ Μαδαγασκάρη, ἡ Ἰαύα καὶ αὐταὶ αἱ Φιλιππῖναι περιέχουσι τοιούτους. Ἐὰν παραβάλωμεν τὰς μαρτυρίας τῶν ἱστορικῶν καὶ περιηγητῶν συμπεραίνεται, ὅτι πολυαριθμότεροι ὑπάρχουσιν ἐν Ἀφρικῇ ἢ ἐν Ἀσίᾳ. Ἐν Ἀφρικῇ δὲν εἶναι τόσον ἄγριοι οὐδὲ ἀποσύρονται εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ φαίνεται ὅτι γινώσκουσι τὴν ἀνικανότητα καὶ τὸ ὀλίγον τῆς δυνάμεως τῶν κατοίκων τοῦ κόσμου τούτου, διὸ καὶ καθ' ἑκάστην ἔρχονται μέχρι τῶν ἐνδιαιτημάτων τῶν Νέγρων ἄνευ φόβου τινὸς, μεταχειριζόμενοι τούτους διὰ τῆς αὐτῆς ἀδιαφορίας μεθ' ἧς καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, δηλ. δὲν θεωροῦσι τούτους ὡς ἰσχυροὺς καὶ ἐπιφόβους, ἀλλ' ὡς εἶδος πονηρῶν τινων ὄντων, ἅτινα μόνον παγίδας στήνουσι, τὴν δὲ κατὰ πρόσωπον προσβολὴν φοβοῦνται, καὶ τὴν τέχνην τοῦ καταδαμάζειν ἀγνοοῦσιν. Ἡ τέχνη τοῦ καταδαμάζειν ἀναπτυχθεῖσα, ὡς εἴπομεν, παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς, εἶναι ἡ αἰτία τοῦ εὐαρίθμου τῶν ἐλεφάντων, διότι οἱ ἄγριοι τιθασσευόμενοι δὲν τεκνοποιοῦσι πλέον· ἀπ' ἐναντίας ἐν Ἀφρικῇ ἐν ᾗ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσὶν ἐλεύθεροι, τὸ εἶδος διατηρεῖται αὐξάνον μάλιστα, διότι πάντα τὰ ἄτομα συνεργοῦσιν εἰς τοῦτο, καὶ ἡμεῖς οὐδεμίαν ἄλλην αἰτίαν ἐκτὸς ταύτης εὑρίσκομεν εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ πληθυσμοῦ ἔν τε Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ. Τὸ δὲ κλῖμα οὐδόλως συμβάλλει εἰς τοῦτο, διότι φαίνεται ὅτι τὸ κλῖμα τῆς μεσημβρινῆς Ἰνδίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς εἶναι τὸ μᾶλλον ἁρμόζον πρὸς διατήρησιν τοῦ ἐλέφαντος· πραγματικῶς δὲ φοβοῦνται τὴν ὑπερβάλλουσαν θερμότητα καὶ οὐδέποτε κατοικοῦσι τὰς πυριφλεγεῖς ἀμμώδεις χώρας· τοῦτο παρατηρεῖται ἐν Νιγριτίᾳ, ἐν ᾗ μόνον κατὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν ἀπαντῶνται. Ἐν Ἰνδίᾳ ὅμως οἱ ἰσχυρότεροι καὶ θαῤῥαλεώτεροι, ὧν τὰ φυσικὰ ὅπλα εἶναι ἰσχυρότερα καὶ μεγαλείτερα, κατοικοῦσι τὰς ὑψηλὰς χώρας ἔνθα ὁ ἀὴρ εἶναι καλλίτερος, τὰ ὕδατα καθαρώτερα καὶ αἱ τροφαὶ ὑγιεινότεραι· οὗτοι καλοῦνται *ἐλέφαντες τῶν ὀρέων*.

Ἐν γένει οἱ ἐλέφαντες τῆς Ἀσίας ὑπερβάλλουσι κατὰ τὸ ἀνάστημα, τὴν ἰσχὺν κτλ. τοὺς τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἰδίως οἱ τῆς νήσου Κεϋλάνης ὑπερέχουσι πάντων οὐχὶ κατὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ κατὰ τὸ θάῤῥος καὶ τὴν εὐφυΐαν· αἱ ἰδιότητες αὗται πιθανῶς ὀφείλονται εἰς τὴν ἐντελεστέραν ἀγωγὴν, ἣν λαμβάνουσιν ἐν Κεϋλάνῃ καὶ τοῦτο ὁμολογοῦσι πάντες οἱ περιηγηταί. Οἱ ἀρχαῖοι, οἵτινες ἐγίγνωσκον μόνον τὸ μεταξὺ Ἄτλαντος καὶ Μεσογείου μέρος τῆς Ἀφρικῆς, ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ τῆς Λυβίας ἐλέφαντες ἦσαν μικρότεροι κατὰ μέ-

γέθος τῶν ἐν Ἰνδίαις, νῦν ὅμως ὅτε δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ μέρη ταῦτα, διότι βαθμηδὸν ἀτεσύρθησαν καθ' ὅσον ἠύξανεν ὁ τῶν ἀνθρώπων πληθυσμός, καὶ οἱ ἐν Σενεγάλῃ, Γουϊνέᾳ κτλ. ἀπαντώμενοι εἰσὶ μικρότεροι τῶν ἐν ταῖς Ἰνδίαις.

Ἡ ἰσχὺς τῶν ζώων τούτων εἶναι ἀνάλογος τῷ μεγέθει· οἱ τῆς Ἰνδίας εὐκόλως ὑποφέρουσι βάρος 3 ἢ 4 χιλιάδων, οἱ δὲ τῆς Ἀφρικῆς αἴρουσι διὰ τῆς προβοσκίδος βάρος διακοσίων λιτρῶν, ὅπερ οἱ ἴδιοι θέτουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν, πρὸς δὲ διὰ τῆς προβοσκίδος ἐκσφενδονίζουσι μεγάλην ποσότητα ὕδατος εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ἢ δύο μέτρων γαλλικῶν, καὶ διὰ ταύτης θραύουσι καὶ ἐκριζοῦσι δένδρα. Δυνάμεθα πρὸς τούτοις νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἰσχύος τούτων ἐκ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων συγκρινεμένων πρὸς τὴν μάζαν ὁλοκλήρου τοῦ σώματος· διὰ συνήθους βήματος τοσοῦτον βαδίζουσιν, ὅσον ἵππος τις ἐν μικρῷ καλπασμῷ. Ποιοῦσι δρόμον δεκαπέντε ἢ εἴκοσι σταδίων καθ' ἑκάστην καὶ ἐν ἀνάγκῃ τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα. Οἱ κυνηγοὶ μακρόθεν ἀκούουσι τὴν πορείαν τούτων, τὰ δὲ ἐναπολειπόμενα ἴχνη ἔχουσι διάμετρον 15 ἕως 18 δακτύλων.

Ἐλέφας τις κατοικίδιος πλειοτέραν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν κύριόν του ἀποδίδει, παρὰ πέντε ἢ ἓξ ἵπποι, ἐχει ὅμως ἀνάγκην χόρτου καὶ τροφῆς; ἀρθόνου καὶ ἐκλεκτῆς. Συνήθως τρέφουσι τοῦτο; δι' ὀρυζίου ὠμοῦ ἢ ἑφθοῦ μεμιγμένον ὕδατι καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι πέντε λίτραι ὀρυζίου χρειάζονται καθ' ἑκάστην πρὸς συντήρησιν τῆς ἰσχύος του, κατόπιν δὲ τῆς ἐξ ὀρυζίου τροφῆς δίδουσι καὶ χόρτον ὡς ἀναψυκτικὸν, διότι ὁ ἐλέφας ταχέως θερμαίνεται καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον χόρτον πρὸς τοῦτο δίδουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς μέρος ὅπου ὑπάρχει ὕδωρ φέρουσιν αὐτὸν, ἀρίνοντες νὰ λούεται δὶς ἢ τρὶς καθ' ἑκάστην. Εὐκόλως δὲ μανθάνει νὰ λούεται μόνος, λαμβάνων ὕδωρ διὰ τῆς προβοσκίδος καὶ φέρων εἴτε ἐν τῷ στόματι πρὸς πόσιν, εἴτε ῥίπτωντοῦτο κυματηδὸν ἐφ' ὅλον τὸσῶμα. Διὰ νὰ δώσωμεν ἰδέαν τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέχει, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι πάντα τὰ βάρη, ἅτινα ἐν ταῖς Ἰνδίαις μεταφέρουσιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐμπιστεύονται εἰς τούτους καὶ εὔθραυστα ἂν ὦσι, διότι οὐχὶ μόνον φροντίζουσι περὶ τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν μετακομίσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας ἀποθέτουσι ταύτας εἰς τὰς δι' αὐτὰ ὡρισμένας θέσεις, στηρίζοντες καὶ διὰ πετρῶν, τὰς ὁποίας μόνοι ζητοῦσιν εἰς τὰ πέριξ.

(Ἕπεται συνέχεια)

Δ. ΡΩΜΑΝΙΔΗΣ.

ΜΕΛΕΤΗ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΒΑΤΡΑΧΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ. [1])

—

Φίλοι,

Ὁ Φενελλὼν λέγει που· «ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις πάντα ἐξήρτηντο ἐκ τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ λαὸς ἐκ τοῦ λόγου»· προσθέτει δ' ὁ μελέτας ἐπιτυχεῖς ποιήσας ἐπὶ τοῦ Ἀριστοφάνους Dechanel [2]) «λόγος ἦ-ο τὸ βῆμα καὶ τὸ θέατρον.» Καὶ δὲν ἀγνοεῖτε ὅτι τὸ βῆμα τῆς Ἐθνικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὑψηλὸν τῆς ἐλευθέρας γλώσσης βῆμα εἶναι τὸ κρηπίδωμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, ὁ ὁδηγὸς τοῦ καλλιτέρου μέλλοντος, ὁ διδάσκαλος ὁ διδάσκων τὸν ἄνθρωπον ὅτι ὀφείλει νὰ ἀντέχηται τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπομένως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως αὐτοῦ, ὁ διδάσκων αὐτὸν νὰ ζητῇ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ, ἂν ὀλίγοι βία ἢ πονηρία ἁρπάζωσιν ἀπ' αὐτοῦ ταύτην.

Δὲν ἀγνοεῖτε πρὸς τοῦτο ὅτι τὸ θέατρον, οὐχὶ τὸ θέατρον τοῦ Βωδεβίλλ, τὸ θέατρον τῶν πορνῶν καὶ τῶν ναρκισσων, ἀλλὰ τὸ θέατρον τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Κρατίνου, τοῦ Σαίξπηρ καὶ τοῦ Γκαῖτε εἶναι ὁ ἐπιτυχέστερος διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς ὁ διδάξας τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ τὸν Σωκράτην, τὸν Θρασύβουλον καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ νεωτέρου κόσμου τοὺς ἀνακαινίσαντας τὴν μορφὴν τῆς κοινωνίας.

Τοὺς δύο τούτους φαεινοὺς ἀστέρας τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος, τοὺς δύο τούτους Ἄτλαντας, οἵτινες ἀνύψωσαν τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς γῆς πρῶται ἐγέννησαν καὶ ἐξέθρεψαν πρῶται αἱ Ἀθῆναι· ἔμελλον· καὶ ἠκούοντο συγχρόνως εἰς τὴν θεῖαν αὐτὴν πόλιν ὁ Σόλων καὶ ὁ Θέσπις, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Αἰσχύλος, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Λυσίας, ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Μένανδρος, ἠκούοντο συγχρόνως τὸ «φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας» καὶ τὸ «ἦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε»· ἠκούοντο συγχρόνως τὰ κεραυνοβολήματα τῆς ἀρετῆς τοῦ ποιητικοῦ Λυκούργου κατὰ τῶν προδοτῶν τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς Πνυκὸς καὶ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τὰ διδάγματα τοῦ Χριστιανικοῦ Μενάνδρου. Ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας ἡ Πνὺξ καὶ τῆς σκηνῆς τὸ δάπεδον ὕψωσαν τὰς Ἀθήνας εἰς Ἀθήνας.

Ἀλλ' ἂς ὁμιλήσωμεν περὶ δράματος.

Τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο κύρια εἴδη τὴν τραγῳδίαν καὶ κωμῳδίαν. Καὶ διάφορον μὲν σκοπὸν τὰ δύο ταῦτα μέρη τοῦ δράματος δὲν ἔχουσιν, ἀλλὰ τὸ ὄργανον, ὁ τρόπος δι' οὗ νὰ κατατύχωσι τοῦ σκοποῦ των ἐπιδιώκουσιν εἶναι διάφορος. Καὶ ἡ μὲν τραγῳδία εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς καταντᾷ διὰ τῆς ἀναδείξεως καὶ μεγαλοποιήσεως, διὰ τοῦ ἐπαίνου πρὸς τὴν ἀρετήν: παριστᾷ τοὺς ἀγαθοὺς πάσχοντας μὲν ἐνίοτε καὶ ταλαιπωρουμένους ὑπὸ τῆς ὑπερεκχειλιζούσης ἀνθρωπίνης κακίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ζῶντας ἢ νεκροὺς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἢ ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐξεμμένους διὰ τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγῶνας των νὰ ἐνθρονίζωνται εἰς τῆς δόξης των καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν πασχόντων τὸν θρόνον. Ἡ κωμῳδία δὲ βλέπει τὸ μέλαν μόνον τῆς ψυχῆς, βλέπει τὴν νύκτα τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων καὶ τὴν νύκτα ταύτην μελανοτέραν προσπαθεῖ νὰ δείξῃ πρὸς ἀποτροπὴν ἀπ' αὐτῆς· τὰς κακίας δὲ ταύτας, τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων οὐχὶ μετ' ὀργῆς, ἀλλὰ σαρκάζουσα παριστᾷ, τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας γελοίας δεικνύει, ἐν γένει δὲ τὴν διόρθωσιν τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν κακιῶν ἐπιφέρει σκώπτουσα, σατυρίζουσα, διασύρουσα τὰ πομπώδη μὲν φαινόμενα ὡς κενὰ, τὰ ὑπολήψεως ἀπολαμβάνοντα, ὡς ἀνάξια καὶ τῆς περιφρονήσεως, τὰ νομιζόμενα συμφέροντα ὡς ἀσύμφορα. Ἡ τραγῳδία κλαίει διὰ τὸν θρίαμβον τῆς κακίας καὶ τὸν παραγκωνισμὸν τῆς ἀρετῆς, ἡ κωμῳδία γελᾷ διὰ τὴν παραγκωνίζουσαν τὴν ἀρετὴν καὶ θριαμβεύουσαν κακίαν, ἵνα κεραυνοῖ διὰ σαρκασμῶν ἀναξίαν τοῦ θριάμβου προσπαθοῦσα νὰ δείξῃ. Ἡ τραγῳδία εἶναι ὁ κλαίων διὰ τὰς ἀνοησίας τῶν ἀνθρώπων Ἡράκλειτος, ἡ κωμῳδία ὁ γελῶν δι' αὐτὰς Δημόκριτος. Ἡ τραγῳδία εἶναι γενναῖος οἶνος διδόμενος πρὸς ἀνάρρωσιν τοῦ ἀσθενοῦς, ἡ κωμῳδία εἶναι μεμελητωμένη ἄψινθος πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν διδομένη.

Ἔσχε δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ κωμῳδία τρεῖς μορφάς· καλεῖται δὲ ἡ μὲν πρώτη ἀρχαία κωμῳδία, ἡ μετὰ ταύτην μέση καὶ ἡ τελευταία νέα κωμῳδία.

Καὶ τῆς μὲν ἀρχαίας κωμῳδίας χαρακτὴρ εἶναι τὸ γυμνῇ κεφαλῇ ὑβρίζειν [1]), τὸ κολάζειν ὥσπερ δημοσία μάστιξ τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ αὐτὸν τὸν δῆμον. Ἡ μέση κωμῳδία παρῴδει τοὺς παρ' ἀρχαιοτέρων ποιητῶν δραματουργηθέντας ἢ ἄλλως ποιηθέντας μύθους, ἐστήριζε δὲ πᾶσαν αὐτῆς ἀρετὴν εὐφυΐας περὶ τὰς λέξεις, ἐγνώριζε δὲ ἄριστα «σπείρειν καρπὸν χάριτος ἡδίστης θεᾶς», ὅπως εἶπεν ὁ Ἀντιφάνης. Ἡ δὲ νέα κωμῳδία δὲν διακωμῳδεῖ τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ τὴν ἐν γένει κοινωνίαν, «οὔ τὰ καθ' ἕκαστα, ἀλλὰ τὰ καθ' ὅλου λέγει» [2]). Ἐξέχουσι δὲ μεταξὺ τῶν πολλῶν κωμῳδοποιῶν τῶν χιλιάδας ποιησάντων κωμῳδίας κατὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν κωμῳδίαν ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Κρατῖνος καὶ ὁ Εὔπολις, κατὰ τὴν μέσην ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἄλεξις καὶ κατὰ τὴν νέαν ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Φιλήμων.

Πάντας ὅμως τοὺς κωμῳδοποιοὺς προτέρους καὶ μεταγενεστέρους ὑπερεβάλλετο ὁ Ἀριστοφάνης υἱὸς Φιλίππου Ἀθηναῖος, τὸ εὐφυέστερον πνεῦμα τὸ ὁποῖον ποτὲ ἀπὸ σκηνῆς δι' εὐφυοῦς καὶ ἐπιτυχοῦς σκώμματος, διὰ πικρᾶς συμβουλῆς, διὰ καυτηριαζούσης λέξεως τὴν διόρθωσιν τῶν διεφθαρμένων ἐπεζήτησεν ἠθῶν. Καὶ νεώτατος μὲν δημῖλιξ σχεδὸν ὢν τοῦ Εὐπόλιδος ἐδίδαξε δράμα κωμικὸν, ὅπερ ἠδύνατο νὰ δείξῃ, ὅτι ἔμελλέ ποτε αὐτὸς ἐπὶ θρόνου λατρείας ὕπατος τῆς κωμῳδίας θεὸς νὰ ἐνθρονισθῇ, τοὺς Δαιταλεῖς, πολὺ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπαινούμενον. Μετριόφρων ὅμως νέος, ὡς πάντες οἱ ἔχοντες ἀξίαν, δὲν ἐτόλμησεν οὔτ' αὐτὸ ὁ ἴδιος ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν σκηνὴν οὔτ' ἄλλα κατόπιν, ἀλλὰ διὰ

[1]) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ.

[2]) Etûdes sur Aristophane.

[1]) Πλατώνιος περὶ διαφορᾶς χαρακτήρων σελ. 27

[2]) -Αριστοτέλ. Ποιητ. 11, 3.

δύο ὑποκριτῶν ἰδίων αὐτῷ, τοῦ Καλλιστράτου καὶ Φιλωνίδου. Εἰς τοὺς Ἱππεῖς δὲ πρῶτον ὅτε πλέον εἶχεν ὑπερβῆ τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε ἡ κεφαλή του ἤρχισε νὰ κλίνῃ ὑπὸ τὸ βάρος τοσούτων στεφάνων, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ὑποκριθῇ τὸν Κλέωνα, διὰ τὸ βάρβαρον τοῦ πρώην βυρσοδέψου, αὐτὸς ὑπεκρίθη τὸν δημαγωγόν· ἐξηκολούθησε δὲ κατόπιν ὑποκρινόμενος τὰς ἰδίας κωμῳδίας, μόνος δρέπων τὰς ἐπευφημίας, τὰς δάφνας τοῦ θείου του στεφάνου· ἐνίοτε ὅμως μετεχειρίζετο καὶ τοὺς παλαιούς του ὑποκριτάς, τὸν Καλλίστρατον καὶ τὸν Φιλωνίδην. Τελευταῖον δὲ διδάξας τὸν Πλοῦτον διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀραρότος, ἵνα συστήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ θέατρον, ἀπεχώρησε τῆς σκηνῆς ποιήσας κωμῳδίας περίπου πεντήκοντα.

Διαιροῦνται δὲ τὰ δράματά του, καθὼς καὶ τὸ ὕφος καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ εἰς τρεῖς περιόδους· πρῶτον εἰς τὰ ποιηθέντα κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Κρατίνου, ἅτινα εἰσὶν ἐκ τῶν σωζομένων οἱ Ἀχαρνεῖς, οἱ Ἱππεῖς καὶ αἱ Νεφέλαι· δεύτερον εἰς τὰ ποιηθέντα κατὰ τὸ καθαρὸν ὕφος τοῦ Ἀριστοφάνους, τὸ μετὰ χάριτος πικρόν, εἰς τοῦτο δ' ἀνήκουσιν ἐκ τῶν σωζομένων οἱ Ὄρνιθες, ἡ Λυσιστράτη, αἱ Θεσμοφοριάζουσαι καὶ οἱ Βάτραχοι· τρίτον εἰς τὰ μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, μετὰ δύο ὑπὸ τῶν Ἀντιμάχου καὶ Συρακοσίου περὶ περιορισμοῦ τῆς κωμῳδίας ψηφίσματα, ποιηθέντα, ὧν μάλιστα τὰ τελευταῖα πρὸς τὴν μέσην κλίνουσι κωμῳδίαν ἢ καὶ ὁμοιάζουσιν· ἀνήκουσι δὲ εἰς τὸν τρίτον τρόπον ἐκ τῶν σωζομένων αἱ Ἐκκλησιάζουσαι καὶ ὁ Πλοῦτος. Πασῶν δὲ τῶν κωμῳδιῶν του προέχουσιν οἱ Ὄρνιθες, κωμῳδία θαυμασίας ἐπινοήσεως καὶ θαυμασίας διασκευῆς [1]).

Τὸ δὲ ὕφος τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι μέσον τι τοῦ Κρατίνου καὶ Εὐπόλιδος, «οὔτε γὰρ πικρὸς λίαν ἐστὶ, ὥσπερ ὁ Κρατῖνος, οὔτε χαρίεις, ὥσπερ ὁ Εὔπολις, ἀλλ' ἔχει πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ τὸ σφοδρὸν τοῦ Κρατίνου καὶ τὸ τῆς ἐπιτρεχούσης χάριτος τοῦ Εὐπόλιδος» [2]). διότι εἰς τὰ ἀρχαιότερα δράματά του εἶναι πικρότερος καὶ αὐτοῦ τοῦ ταυροφάγου Κρατίνου ῥίπτων τὰς λοιδωρίας, ὡς φαρμακευμένα βέλη καὶ κατὰ πρόσωπον τοὺς φαυλοβίους ραπίζων, ἀλλὰ συνάμα περὶ τὸ λεκτικὸν εἶναι ἁβρὸς καὶ μαλακὸς καὶ κατὰ τὰ μέλη ἀδύνατος καὶ ταπεινός· ὅθεν ἔσωπτον αὐτὸν ὅτι ἐκωμῴδει μὲν τὸν Εὐριπίδην ὡς λεπτὸν περὶ τὴν ποίησιν καὶ τὰ μέλη, ἀλλ' ὡμοίαζεν αὐτῷ· ἐφ' ὃ ὁ Κρατῖνος ἐν τῇ Πυτίνῃ εἶπε πρὸς αὐτόν·

Τίς δὲ σύ; κομψός τις ἕροιτο θεάτης·
ὑπολεπτολόγος, γνωμιδιώκτης Εὐριπιδαριστοφανίζων

Ἔφερε δὲ πολλὰς εἰς τὴν κωμῳδίαν μεταβολὰς ἀφελὼν τὸ φορτικὸν τῆς κωμῳδήσεως καὶ τὸ ἄσκοπον τοῦ ἐμπαιγμοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος λέγει ἐν τῇ Εἰρήνῃ.

Ἁράμενος τὴν σκευὴν εὐθὺς ἐχώρουν
παῦρ' ἀνιάσας, πόλλ' εὐφράνας, πάντα παρασχὼν τὰ δέοντα.

Εἶναι δὲ καὶ περὶ τὴν δράσιν φυσικώτερος καὶ πολλά, ἅτινα οἱ ἀρχαιότεροι χάριν τοῦ γέλωτος ἔφερον ἐπὶ τῆς σκηνῆς, αὐτὸς ἀπεδίωξεν, ὡς δεικνύουσιν οἱ κατωτέρω ἐκ τῆς Εἰρήνης στίχοι, οὓς ὁ παραστήσας αὐτὴν Καλλίστρατος εἶπε κατὰ τὴν παράβασιν τοῦ χοροῦ πρὸς ἔπαινον τοῦ Ἀριστοφάνους ἐπίτηδες ποιήσαντος αὐτούς· εἶναι δὲ οἱ στίχοι.

Πρῶτον μὲν γὰρ τοὺς ἀντιπάλους μόνος ἀνθρώπων κατέπαυσεν
εἰς τὰ ῥάκια σκώπτοντας ἀεὶ καὶ ταῖς φθειρσὶ πολεμοῦντας·
τοὺς θ' Ἡρακλέας τοὺς μάττοντας, καὶ τοὺς πειρωμένους ἐκείνους,
τοὺς φεύγοντας κἀξαπατῶντας καὶ τιπτωμένους ἐπίτηδες
ἐξήλασ' ἀτιμώσας πρῶτος καὶ τοὺς δούλους παρέλυσεν,
οὓς ἐξῆγον κλάοντας ἀεί.....
Τοιαῦτ' ἀφελὼν κακὰ καὶ φόρτον καὶ βωμολοχεύματ' ἀγενῆ
ἐποίησε τέχνην μεγάλην ἡμῖν κἀπύργωσ' οἰκοδομήσας
ἔπεσι μεγάλοις καὶ διανοίαις καὶ σκώμμασιν οὐκ ἀγοραίοις
οὐκ ἰδιώτας ἀνθρωπίσκους κωμῳδῶν οὐδὲ γυναῖκας.....

Διὰ τῶν δύο δὲ ψηφισμάτων τοῦ Ἀντιμάχου καὶ Συρακοσίου, τῶν περιοριζόντων τὴν κωμῳδίαν, ὁ σκωπτικὸς οἶστρος τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν ἐσβέσθη μὲν, διότι εἰς τοὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ψηφίσματος τοῦ Συρακοσίου ποιηθέντας Βατράχους καταληδωρεῖ πολλοὺς φαυλοβίους, τὸν Θορηκίωνα, τὸν Θηραμένην, τὸν Ἀρχέδημον, τὸν Καλλίαν τὸν Ἱπποβίνου, ἀλλ' ἐψυχράνθη καὶ τέλος ἐκλιπόντων τῶν χορηγῶν ἠναγκάσθη νὰ μετατρέψῃ τὸν τρόπον τοῦ κωμῳδεῖν καὶ διὰ τοῦ Αἰολοσίκωνος, τοῦ Κοκκάλου καὶ τοῦ Πλούτου ἔδωκε τὸν τύπον τῆς μέσης κωμῳδίας.

Τοιοῦτος ὁ Ἀριστοφάνης· ἂς γευθῶμεν αὐτοῦ λεπτομερέστερον, ἂς ἀναλύσωμεν τοὺς Βατράχους.

Οἱ Βάτραχοι· Μόνη ἡ ἀναγραφὴ αὕτη τῆς κωμῳδίας δεικνύει τί ὁ κωμικὸς ἐπεβάλετο νὰ σατυρίσῃ· τοὺς βατράχους; ὄχι βεβαίως. Ὁ Ἀριστοφάνης μόνον τὰ ἀνθρωπόμορφα ζῶα ἐκωμῴδει καὶ τώρα τοὺς παρ' ἀνθρώποις βατράχους ἠθέλησε νὰ σατυρίσῃ. Ποῖοι δ' εἶναι οἱ παρ' ἀνθρώποις κρώζοντες ὡς ἔνυδροι ἀηδόνες; ἐκεῖνοι ὧν καὶ τοὺς ἀρίστους ὁ Πλάτων ἀπέβαλεν ἀπὸ τῆς Πολιτείας του, ὡς διαφθείροντας τὴν ἁρμονίαν τῆς κοινωνίας διὰ παραχόρδων κραυγῶν: οἱ ποιητίσκοι. Καὶ ἐπ' ἀληθείας δὲν εὑρίσκει τις ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν βατράχων, οἵτινες νῦν [1]) ἐν τῷ Ἰλισσῷ μεταξὺ τοῦ κήπου τῶν χαρίτων καὶ τοῦ τῶν Ἰλισσίδων Μουσῶν βάλλουσι κραυγάς, κρωγμοὺς αἰσχροὺς κωλύοντες τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ γευθῶσι τῆς μουσικῆς ἡδύτητος τοῦ Βέρδη καὶ τοῦ Δονιζέττη, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν βατράχων ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὰς πλατείας, ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ἐν ταῖς αἰθούσαις, διὰ τῶν ἐφημερίδων, διὰ μυριοπληθῶν συγγραφῶν, κολυμβῶντες εἰς μελάνην ἀντὶ ὕδατος κρώζουσι ἀποκωλύοντές σε ν' ἀκούσῃς τὰ ἦθεῖα ἔπη τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Δάντε, ἀναγκάζοντές σε νὰ μισῇς τὰς ᾠδὰς τοῦ προφητάνακτος καὶ τὰ ὕψη τῶν χορῶν τοῦ Αἰσχύλου φοβούμενος μὴ καὶ ὑπ' αὐτὰ ἕρπει ὄφις, ὁ ἀρχέγονος ὄφις τῆς ποιήσεως; Τίς οἶδε τί ἠνάγκασε τὸν Πλάτωνα νὰ καύσῃ τὰς ποιήσεις αὐτοῦ, ποιήσεις ἀναμφιβόλως ἀσυγκρίτῳ λόγῳ ὑψηλοτέρας ἐκείνων, αἵτινες πλουτίζουσι τοὺς τυπογράφους καὶ κατακλίζουσι τὰ βιβλιοπωλεῖα· τίς οἶδε τί ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διώξῃ τὸν Ὅμηρον ἐκ τῆς πολιτείας αὐτοῦ· θὰ ἔβλεπεν ἀναμφιβόλως τὸν κρύφιον καὶ τὸν κατὰ πρόσωπον, τὸν δολοφόνον καὶ τὸν βάναυσον πόλεμον τῶν ποιητῶν πρὸς ἀλλήλους· θὰ ἔβλεπε τὸν μὲν ποιητίσκον μὲ ἀνασεσυρμένην χλαμύδα, τὸ μέτωπον ἔχοντα ἀναδεδεμένον ταινίᾳ, ὡς ἂν ἦτο ὁ ἱεροφάντης ὁ κατὰ προτίμησιν τῶν Μουσῶν, ἢ περιβεβλημένον δάφνῃ ὡς ὁ Μουσηγέτης Ἀπόλλων περιφρονοῦντα πάντας ἀνθρώπους, τὸν δὲ διερχόμενον ὑπεροπτικῶς παρὰ τὸν τάφον τοῦ Σοφοκλέους, ἄλλον ἀναγινώσκοντα τὸν Ὅμηρον καὶ τὰς ἰδικάς του Ἰλιάδας καὶ θαυμάζοντα πῶς ὁ βλάξ αὐτὸς κόσμος, διότι ἂν δὲν ἦσαι ποιητὴς, εἶσαι κατ' ἀναπόδραστον νόμον βλάξ, πῶς λέγω, ὁ βλάξ αὐτὸς κόσμος δὲν δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ καλόν· θὰ ἤκουεν ἄλλον σήμερον μὲν ὑβρίζοντα βαναύσως καὶ κακοήθως συνάδελφόν του τινὰ μὴ παρόντα, αὔριον δὲ προσομιλοῦντα αὐτῷ ὡς ἡ φιλομειδὴς Ἀφροδίτη. Ὁ Πλάτων ἐτρόμαξε μὲ τὴν κακίαν τὴν κρυπτομένην εἰς τῶν βατράχων αὐτῶν τὰ στήθη· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐκινήθη αἰτίων. Εἶχον ἀποθάνει ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Κρατῖνος, ὁ Πίνδαρος, καὶ ὁ Λάσσος· τί εἶχε δ' ἀπομείνει; ὁ Ἀγάθων ὁ γυναικώδης, ὁ Ἰοφῶν, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε κληρονομήσει τὴν ποιητικὴν ψυχὴν παρὰ τοῦ πατρός του Σοφοκλέους καὶ ὁ λοιπὸς ὄχλος, οἵτινες ὑπερεβάλλοντο κατὰ τοὺς κρωγμοὺς τοὺς βατράχους, οἵτινες ἔκρωζον ἐν ταῖς Λίμναις, πλησίον δῆλον ὅτι τοῦ ᾠδείου τοῦ Περικλέους. Αὐτὸ ἦτο ὕλη διακωμῳδήσεως διὰ τὸν Ἀριστοφάνη, ἔγραψε τοὺς Βατράχους.

Ἡ ὑπόθεσις εἶναι. Ὁ Διόνυσος, ὁ προστάτης Θεὸς τῆς δραματικῆς ποιήσεως, βαρυνθεὶς ν' ἀκούῃ ἐντὸς τοῦ οἴκου του, διότι ὁ ναὸς τοῦ Διονυσίου ἦτο ἐντὸς τοῦ θεάτρου, βαρυνθεὶς ν' ἀκούῃ τὰ κακαρίσματα τῶν νέων ποιητῶν ἀπεφάσισε νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἅδην ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ἵν' ἀναγάγῃ εἰς τὴν γῆν ἀγαθὸν ποιητήν· μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατορθοῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Πλούτωνος· ἀλλ' ἐκεῖ μέγα κεκίνηται πρᾶγμα· ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης εἶχον πιασθῇ μαλιὰ μὲ μαλιὰ

[1]) Meineke Historia critica comicorum Graecorum 26 σελ. 897.

[2]) Πλατώνιος ἔνθ' ἀνωτέρω.

[1]) Ἡ διατριβὴ αὕτη ἀνεγνώσθη κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1873, ὅτε ἐν τοῖς παρὰ τοῦ Ἰλισσοῦ τὰς ὄχθας δύο κήποις ἦσαν θέατρα Ἰταλικοῦ μελοδράματος.

διὰ τὴν πρωτοκαθεδρίαν μεταξὺ τῶν ποιητῶν ἐν τῷ Ἅιδει. Γίνεται λοιπὸν ποιητικὸς διαγωνισμός, κριτὴς τίθεται ὁ Διόνυσος, ὁ κατ' ἐξοχὴν Θεὸς τῆς δραματικῆς ποιήσεως, ἆθλον δ' εἶναι ἡ ἐπάνοδος εἰς τοὺς ζῶντας. Ἄρχονται λοιπὸν οἱ ποιηταὶ τοῦ ἀγῶνος, ὑβρίζονται, ὥσπερ ἀρτοπώλιδες, διαπληκτίζονται, καὶ ἂν δὲν περιεφρόνει ὁ Μαραθωνομάχος τὴν καχεκτικότητα τοῦ Εὐριπίδου θὰ ἔπαιζε καὶ ξύλο· τέλος ἀφοῦ ἔγειναν μασκαράδες εἰς τοὺς παρισταμένους βατράχους καὶ τὸν λοιπὸν ὄχλον τῶν νεκρῶν, τὸ γέρας δίδοται εἰς τὸν Αἰσχύλον, ὁ δὲ Εὐριπίδης, κατὰ αἰώνιον ποιητικὸν νόμον, ὑβρίζει ὡς ἀποτυχὼν τοὺς κριτὰς, τὸν Διόνυσον, τὸν Θεὸν τοῦ δράματος.

Καταβαλλομένης τῆς αὐλαίας φαίνεται ἡ πρώτη σκηνὴ τοῦ δράματος τοιαύτη· μακρὰν φαίνεται ὁ ἐν τῷ Θεάτρῳ ναὸς τοῦ Διονύσου· πλησιέστερον ἡ ἀγορὰ ἡ μεταξὺ Πνυκὸς καὶ Ἀρείου Πάγου· εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον ἵστατο τὸ ἡρῷον τοῦ Ἡρακλέους τοῦ Ἀλεξικάκου, τὸ Θησεῖον, ὅπως νῦν ἀποκαλοῦσιν αὐτὸ καὶ εἰς τὸ μέσον βαθέως ἀρκετὰ μέρος τοῦ Κεραμεικοῦ μετὰ λίμνης. Τοιαύτην δ' ὑποθέτω τὴν διασκευὴν τῆς σκηνῆς διὰτοὺς ἑξῆς λόγους. Ὁ Διόνυσος ἐλατρεύετο κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν ἐν τῷ Θεάτρῳ αὐτοῦ ναὸν, ὅπου ἑπομένως κατὰ προτίμησιν κατῴκει· ὅταν λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἅιδην ἐξῆλθε τοῦ ἐν τῷ Θεάτρῳ οἴκου του καὶ ἐβάδιζε τὴν πρὸς τὸν Κεραμεικὸν ὁδὸν, διῆλθε δὲ διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ ἡρῴου τοῦ Ἡρακλέους μέχρις οὗ φθὰς εἰς Κεραμεικὸν διαπορθμευθῇ ὑπὸ τοῦ Χάρωνος εἰς τὸν Ἅιδην. Γνωρίζετε ὅτι πολλαὶ ἀμφιβολίαι ὑπάρχουσι περὶ τοῦ ἡρῴου τοῦ Θησέως, ἂν εἰς αὐτὸν ἦτο ἀνηγερμένον ἢ εἰς τὸν Ἡρακλέα· πολλοὶ δὲ τῶν ἐξόχων ἀρχαιολόγων, ἐν οἷς διαπρέπει ἡ τοῦ Forschamer [1]) γνώμη, φρονοῦσιν ὅτι ἐν τῷ ἡρῴῳ τούτῳ εἰς τὸν υἱὸν τῆς Ἀλκμήνης προσεφέρετο θυμίαμα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λατρείας, διότι τὸ τοῦ Θησέως ἡρῷον ἔκειτο μεταξὺ τῶν μακρῶν τειχῶν, εἰς τὴν θέσιν Βουνὸ, ὡς ἐκτενέστερον θέλω πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖ ἐν τῇ διατριβῇ μου *ἐκδρομαὶ κατὰ τὴν Ἀττικήν*. Πολὺ πιθανὸν λοιπὸν ὁ Διόνυσος, ἀφοῦ ἤθελε νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἅιδην, εἰς αὐτὸν δὲ κατήρχοντο διὰ τοῦ νεκροταφείου τοῦ Κεραμεικοῦ ἢ τοῦ ὀλίγον ἀνωτέρω αὐτοῦ καὶ συνεχομένου μεγάλου τῆς πόλεως νεκροταφείου, εἰς ὃ ἐξήρχοντο διὰ τῶν μικρὸν ἀνωτέρω τοῦ Διπύλου, Ἱρείων πυλῶν, ὅτι δὲ ἤθελε νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἅιδην διὰ τοῦ νεκροταφείου δεικνύει καὶ ὁ νεκρὸς, ὃν ἐξάγουσι πρὸς ταφὴν, καὶ μεθ' οὗ συμφωνεῖ ὁ Διόνυσος νὰ φορτωθῇ τὰς ἀποσκευάς του ὡς κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖ, πολὺ πιθανὸν, λέγω, ἀφοῦ ἐξελθὼν τοῦ Θεάτρου ἐβάδιζε πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, νὰ διῆλθε διὰ τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἡρῴου αὐτοῦ, ὅπως μάθῃ παρ'ἐκείνου, κατελθόντος ἄλλοτ' εἰς τὸν Ἅιδην διὰ τὸν Κέρβερον, τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς λοιπὰς ἐν τῷ Ἅιδει εὐκολίας.

(Ἕπεται συνέχεια).

Κ. ΖΗΣΙΟΥ.

[1]) Ὅρα καὶ τοῦ H. Kiepert· Atlas von Hellas und den Hellénischen colonien. Berlin 1872.

ΠΟΙΗΣΕΙΣ.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ

ΩΔΗ

ΙΟΥΛΙΟΥ ΤΥΠΑΛΔΟΥ [1])

Θλιβερὸ δάκρυ τῆς καρδιᾶς βρέχει κάθ' ἔρμο μνῆμα,
Ἀλλ' ὅταν μέγας, ἀκουστὸς πολίτης ἀποθαίνῃ,
Θρῆνος βαρὺς ἀκούεται, ὄρη περνάει καὶ κῦμα
Γιατὶ τὸν κλαίει ἕνας λαὸς ποῦ ὀρφανεμένος μένει.

Ἑλλάδα μαυροφόρεσε· οἱ γίγαντες ἐκεῖνοι
Ποῦ ἀπὸ τὸν τάφον σ' ἔβγαλαν δόξα καὶ ἀνδρεία γεμάτοι
Κοιμοῦνται οἱ περισσότεροι στοῦ χάρου τὸ κρεββάτι
Κ' ἕνας ἀπὸ τοὺς ὕστερους τώρα κι' αὐτὸς σ' ἀφήνει.

Ἑλλάδα, κλάψε, ὄχι γι' αὐτὸν, ἀλλ' ὀρφανὴ γιὰ σένα
Ὡσὰν ὁ ἥλιος ποῦ κινᾷ τὰ ὄντα ν' ἀναξήσῃ
Ἀπὸ τὸν πάγο τῆς νυκτὸς χλωμὰ καὶ νεκρωμένα
Κ' ἔπειτα γέρνει ἀτάραχος ν' ἀναπαυθῇ στὴ δύση.

Ἔτζι κι' αὐτὸς ἀφ' οὗ ἔδωκε τὸν νοῦ του τὴν καρδιά του,
Τοὺς θησαυροὺς τῆς γνώσης του στὸν ἱερὸν ἀγῶνα,
Μὲ στὴ ψυχὴ τῆς ἀκριβῆς πατρίδος τὴν εἰκόνα
Ἡσυχ' ἀποκοιμήθηκε στὸν ὕπνο τοῦ θανάτου.

Γενναία ψυχὴ, τί θαύματα δὲν εἶδες ἐμπροστά σου!
Καὶ τὶ σκηναῖς ποῦ ὁ λογισμὸς θυμᾶται καὶ τρομάζει!
Τὶ πόνοι δὲν ἐσπάραξαν, τὶ ἐλπίδες τὴν καρδιά σου
Ποῦ τώρα κρύα κ' ἀναίσθητη μία φούχτα γῆς σκεπάζει!

[1]) Τὸ ἔξοχον τοῦτο ποίημα ἐδόθη πρὸς τύπωσιν παρὰ τοῦ σοφοῦ κυρίου Πέτρου Βράϊλα Ἀρμένη.

Εἶδες τὸν ἥρωα τοῦ Σουλιοῦ μὲ φθόγα μέσ' τὸ στῆθος,
Ἀλλὰ μὲ πρόσωπο ἱλαρὸ ἀπ' τὴν Σιών τοῦ γένους [2])
Νὰ βγῇ 'στὰ βάθη τῆς νυχτὸς μ' ὀλίγους ἀνδρειωμένους
Γιὰ νὰ ριχτῇ 'σὰν ἀστραπὴ μέσ' τῶν ἐχθρῶν τὸ πλῆθος.

Νὰ ἐβγῆκαν—γύρω τους ἐρμιὰ—φθάνουν ὁρμοῦν καὶ σφάζουν
Μὲ μιᾶς τὰ πλάγι' ἀντιβοοῦν τρόμου φωναῖς καὶ φρίκης
Νά· τὰ ψυχομαχήματα τοὺς ὀδυρμοὺς σκεπάζουν
Καὶ τὴν πολέμια χλαλοὴ ζητωκραυγαῖς τῆς νίκης...

Ἀλλὰ μὲ μιᾶς τὶ γόγγισμα σηκώθηκε στ' ἀέρι
Ποῦ σβύει τοὺς ὕμνους τῆς χαρᾶς στῶν νικητῶν τὰ χείλη
Τὶ δυστυχία, ποῦ δὲν τολμᾷ κανένας ν' ἀναγγείλῃ
Τῆς θείας πατρίδας ἔξαφνα σκοτείνιασε τ' ἀστέρι;

Ὁ Μπότζαρης δὲν ἦταν πλιό. Τὸ 'ματωμένο σῶμα
Εἶδες καὶ δὲν ἐσύντριψεν ὁ πόνος τὴν καρδιά σου
Ὁ θρίαμβος ἐστόλιζε τὸ νεκρικό του στρῶμα
Κι' ἡ ἐλπίδα 'σὰν οὐράνιο φῶς ἀνάλαμψε 'μπροστά σου.

Ἀλλὰ τὸ σκόρπιο στράτευμα μαζώνεται, πληθαίνει,
Καὶ 'σὰν στεφάνι φλογερὸ τὸ Μεσολόγγι ζώνει
Τρέμει τὸ χῶμα ὁποῦ πατοῦν, ἡ θάλασσα φουσκόνει
Ἀπ' τὰ βαρειά τους κι' ἄμετρα καράβια σκεπασμένη.

Ἐδῶ 'λίγαις, ἀδάμασταις ψυχαῖς εἰς ἔρμα στήθη
Ποῦ ἡ θέρμη καὶ τὰ βάσανα κι' ἡ πεῖνα εἶχαν λυομένα,
Ἀπ' ἔξω ἄγρια δυνατὰ κι' ἀρίθμητα τὰ πλήθη
Μόνον γιὰ ἐκδίκησι φρικτὴ γιὰ αἷμα διψασμένα.

Πάληθανάτου· ὁλόγυρα τρέμουν στεργιαῖς καὶ κῦμα
Τ' ἄστρα περίλυπα κυττοῦν, νὰ ἦ σφαγαῖς ἀρχίζουν,
Οἱ Ἀγαρηνοὶ 'σὰν χείμαρρος τὴ χώρα πλημμυρίζουν
Καὶ πόδιαβάρβαρα πατοῦν τοῦ Μπότζαρη τὸ μνῆμα!

Ἐσ' εἶδεστόσ' ἀφανισμὸ, ἀλλ' ἀπὸ τ' ἅγιο χῶμα
Εἶδες τῆς δόξας τὸν ναὸ σὰν ἥλιος νὰ προβαίνῃ,
Κ' ὥστε τ' ἀστέρια δὲν σβυστοῦν καὶ τ' οὐρανοῦ τὸ χρῶμα
Τὸ Μεσολόγγι ἀθάνατο θὰ ζῇ 'στὴν οἰκουμένη.

[2]) Εἶναι γνωστὸν ὅτι αὐτὸς ὁ Τρικούπης ὠνόμασε τὸ Μεσολόγγι Σιών, ἀνέστη ἡ Ἑλληνικὴ Σιὼν, ἐν τῷ λόγῳ ὃν ἀπήγγειλεν ἐν Αἰγίνῃ τῇ 8 Μαΐου 1829 (ὅρ. λόγ. Σπ. Τρικούπη, ἐν Ἀθήναις 1862.

Σοῦ 'πρεπ' ἐκεῖ νὰ γεννηθῇς 'στον τόπο τῆς ἀνδρείας
Καὶ 'στοῦ Σωκράτη τὴ θεϊκὴ πατρίδα ν' ἀποθάνῃς·
Θεὸν κι' Ἑλλάδα 'σὰν αὐτὸς ἐλάτρευσες, κι' ἐφάνης
Μέσα στὰ πάθη ἀκλόνιστος ἐχθρὸς τῆς ἀνομίας.

Κι' ὅταν ἡ Ἑλλάδα ἀνάζησε στῆς δόξης τὸ βιβλίον,
Γράφοντας μὲ τὸ αἷμά της τ' ἀθάνατ' ὄνομά της
Ἐσὺ λαμπρὸ τῆς ὕψωσες κι' ἀσάλευτο μνημεῖο
Τοῦ κόσμου εἶπες ταῖς νίκαις της καί τὰ παθήματά της.

Ἀδέλφια ποῦ τὸν κλαίγετε στον τάφο του ὁρκισθῆτε
Νὰ θυσιάσητε, ὡς αὐτὸς, τὰ πάντα 'στὴν πατρίδα
Νὰ μὴ λυπήσετ' ἀδελφὸν κι' ὁμόγνωμον νὰ ζῆτε
Μὲ μιὰ σημαία, μὲ μιὰ ψυχὴ, μιὰ πίστι, μιὰ ἐλπίδα.

Τὴ γῆ ποῦ σᾶς ἐγέννησε τοῦ Ὕψιστου τὸ χέρι
Εἰκόνα τῆς Παράδεισος ἠθέλησε νὰ πλάσῃ,
Τοῦ ἅδη μὴν ἀφήσετε τὸ τέρας νὰ φωλιάσῃ
Ἡ μισητὴ διχόνοια στῆς εὐμορφιᾶς τ' ἀστέρι.

Ἂν ξένα πέφτουν γύρω μας φαρμακωμένα βέλη
Μὴν τὰ ψηφᾶτε, στρέψετε εἰς τοὺς γενναίους τὸ βλέμμα
Ποῦ ἦλθαν κι' ἔχυσαν γιὰ μὰς τὸ ἔνδοξό τους αἷμα
Καὶ τώρα στέφανον φοροῦν 'ποῦ ἔπλεξαν ἀγγέλοι.

Ἄ νά· στὴ θύρα τ' οὐρανοῦ τὸ πνεῦμα νὰ προβάλῃ
Βλέπω τοῦ θείου τραγουδιστὴ 'ποῦ Ἀγγλία καὶ κόσμος κλαίει
Ἀνοίγει τὴν ἀέρινη κι' ὁλόθερμη ἀγκάλη
Στοῦ ἐδικοῦ μας τὴν ψυχὴ κι' ἀδελφικὰ τῆς λέγει.

Ὅταν στὴ θεία πατρίδα μου παραίτησα τὸ σῶμα
Κ' ἐπέταξα στὸν οὐρανὸ, δάκρυα πικρὰ νὰ χύσῃς
Σὲ εἶδα στὴν ἀπάντεχη φυγή μου, καὶ τὸ χῶμα
Τοῦ τάφου μου μ' ἀμάραντα λουλούδια νὰ στολίσῃς.

Κι' ἔθνος ὁλάκαιρο θρηνεῖ τώρα τὸ θάνατό σου,
Ἡ Ἑλλάδα ποῦ 'βρες ὀρφανῆ κι' ἀφίνεις δοξασμένη
Καὶ δόξαις νέαις τὴν καρτερεῖ, ἂν ἡ Πατρίδα μένῃ
Σ' ὅλα τὰ στήθη ζωντανὰ, 'σὰν ἦτο 'στὸ 'δικό σου.

Λίμνης ἀκάθαρτος ἀφρὸς 'ποῦ τὰ νερά της χρίζει
Εἶναι τοῦ ξένου ἡ προσβολή, ἀλλὰ τὴν εὐτυχιά σου
Κάθε γενναῖος ἐπιθυμεῖ, Ἑλλάδα μου κι' ἐλπίζει
Καὶ σβύστικαν τὰ χείλη μου μὲ τὸ γλυκὸ ὄνομά σου.

Εἶπε—καὶ πρὶν εἰς τ' οὐρανοῦ τὰ ὕψη προχωρήσῃ
Τοῦ ποθητοῦ μας ἡ ψυχή, τὰ βλέμματα ἐδῶ κάτου
Στρέφει μὲ μιᾶς, τὴν ὀρφανὴ πατρίδα, τὰ παιδιά του;
Νὰ ἰδῇ τὴν ὕστερη φορὰ καὶ ν' ἀποχαιρετίσῃ.

ΗΜΗΝ ΠΑΙΔΙΟΝ.

Ποσάκις ὑπὸ τὴν σκιὰν ἐξοχικῆς φιλύρας
Ἐνῷ χρυσοῦν ὁ ἥλιος ἐσκόρπιζε τὸ φῶς του,
Ἄσμα ἐτόνισα φαιδρὸν ἐπὶ εὐήχου λύρας
Κ' ἠσθάνθην ἔνδον μου παλμοὺς, χαρᾶς φεῦ! νῦν ἀγνώστου!
Ποσάκις μέλλον πλάττουσα ἡδέως ἐκοιμήθην
Καὶ ὠνειρεύθην θησαυροὺς, μυθώδη μεγαλεῖα....
Διὰ τῆς φαντασίας μου ποσάκις ἐπλανήθην
Εἰς τόπους πλήρεις καλλονῆς, εἰς μαγικὰ πεδία!
Κ' εὐτυχιῶν ἐπίστευσα σειρὰν μακρὰν τὸν βίον,
Ἀλλὰ ἤμην παιδίον!...

—

Ὁπόσον τότε εὐτυχὴς ὁ βίος μου ἐπέρα!
Τοῦ ῥύακος μὲ ἔτερπε τὸ κελαρύζον ῥεῦμα·
Ἡ ἀνατέλλουσα ἠὼς, ἡ δύουσα ἡμέρα
Χαρᾶς ἐπλήρου, ἡδονῆς τὸ παιδικόν μου πνεῦμα·
Πόσον στενοὺς ἐνέκλειε τὸ στῆθος πόθους τότε!
Τὸ δάκρυ μ' ἦτο ἄγνωστον καὶ ἄγνωστος ὁ στόνος
Ὤ! πῶς, πῶς μὲ σπαράσητε φυγοῦσαι ὧραι πρῶται
Κ' ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει σας ποῖος μὲ δάκνει πόνος!
Τὰ πάντα τότε μ' ἔθελγαν, ἀείποτ' ἐμειδίων,
Ἀλλὰ ἤμην παιδίον!....

Ἀείλη ποτὲ δὲν ἤνοιγον, ποτὲ νὰ βλασφημήσω
Πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέδιδον εὐγνώμονα λατρείαν·
Εὐδαίμων ἤμην, κ' ἤθελον ἐπὶ μακρὸν νὰ ζήσω
Ἐτρόμαζον τὴν κρύαν γῆν τοῦ τάφου τὴν σκοτίαν.
Τί λέγω! μὴ ἐσκέφθην κἂν πῶς μέλλω ν' ἀποθάνω;
Ἢ διατὶ ἠρώτησα ἐρρίφθην ἐδῶ κάτω;....
Πρὸς οὐρανὸν δὲν ἔστρεφον ποτὲ τὸ ὄμμα ἄνω,
Μοὶ ἦτον ἀρκετὴ ἡ γῆ ἵνα ὀνείρους πλάττω....
Οὐδέποτε ἐπόθησα, ἐζήτησα τι πλεῖον,
Ἀλλὰ ἤμην παιδίον!....

—

Ὦ ἡλικία ἄφροντις, σ' ἀναζητῶ ματαίως
Τώρα θρασεῖς τὸ στῆθος μου πόθους θρασῶς ἐγκλείει
Ἐντὸς βυθίζω τ' οὐρανοῦ τὸ βλέμμα τοῦ εὐρέος
Καὶ νὰ μαντεύσω προσπαθῶ τὸ μυστικὸν ποῦ κλείει!....
Τὸ μυστικόν! ἀλλοίμονον! παντοῦ σιγὴ βαθεῖα
Τὸν λόγον μάτην ἐρωτῶ τῆς ἐπὶ γῆς ζωῆς μου
Μένει βωβὸς ὁ οὐρανὸς καὶ μόνον φωνὴ μία
Ἀπὸ τῶν τάφων μοὶ φωνεῖ—θὰ κοιμηθῇς ἐγγύς μας!—
Καὶ κλαίω, κλαίω τ' ὄμμα μου ἐστείρευσε δακρύον,
Ἠνδρώθη τὸ παιδίον!...

—

Τώρα φρικταὶ τὰ χείλη μου ἐκ φεύγουν βλασφημίαι
Πρὸς τὸν Θεὸν συχνότατα κατάρας ἀπευθύνω.
Δὲν μ' ἐκφοβίζουν τῶν νεκρῶν ὡς πρὶν αἱ κατοικίαι,
Οὐδὲ ποθῶ, ὡς ἄλλοτε τὸν βίον νὰ μηκύνω!
Ἐσβέσθησαν οἱ πόθοι μου, οὐδὲν οὐδὲν μ' ἑλκύει....
Καὶ ὁ Θεὸς ἂν μ' ἔλεγε—τὸ σύμπαν σοὶ δωροῦμαι,
Τὸ σύμπαν ὅπερ καὶ ἐμὲ αὐτὸν ἐντός του κλείει—
Θ' ἀπήντων ὑπεροπτικῶς—τὸ δῶρον σου ἀρνοῦμαι—
Ναί· οὐδ' ἐκεῖνο μοὶ ἀρκεῖ· τὸ πᾶν εὑρίσκω κρῦον.
Δὲν εἶμαι φεῦ! παιδίον!...

Ὀκτώβριος 1873.

ΦΩΤ. Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ.

ΤΟ ΔΑΚΡΥ.

Στὸ θεάτρο μου
Ἐχθὲς ἐπῆγα
Κ' ἔδοσα λίγα
Λεπτὰ νὰ μπῶ

Στὸ ὑπερῶο
Γιὰ ν' ἀντικρύσω
Καὶ νὰ μιλήσω
Μὲ τὸ Θεό...

Κ' ἀπὸ 'κεῖ πάνω
Τὸ 'μμάτι ρίχνω
Καὶ μὲ τὸ λύχνο
Τὸ ἐρωτικό

Ψάχνω κ' εὑρίσκω
Τὴν πεταλλοῦδα
Μὲς σὲ βελοῦδα
Κ' ἀσημικό.

Ἕνα λουλοῦδι
Ἐγὼ κρατοῦσα
Καὶ καρτεροῦσα
Μιά της 'μματιά·

Ἡ ψεῦτρα ὅμως
Δὲν καταδέχθη
Καὶ μ' ἄλλον μπλέχθη·
Ὢ ἀπιστιά.

Καθὼς τὸν εἶδα
Νὰ τὴν κυτάζῃ
Κ' αὐτὴ ν' ἁρπάζῃ
Ἄχ τὰ γιαλιά.

Κρυφὰ στὸν Ηλάστη
Τότ' εἶπα κάτι
Κ' ἀπὸ τὸ 'μμάτι
Μὲ τὴν μιλιὰ

Πέφτει ἕνα δάκρυ
Καὶ τὰ θολώνει.
Αὐτὸ μὲ σώνει
Ποῦ 'μαι ψηλά.

ΕΧΕΙ Ο ΘΕΟΣ.

Πίπτουν τὰ φύλλα
Λέγει ἡ χήρα
Κ' ἐπὶ τὸ ὄμμα
Φέρει τὴν χεῖρα
Σύννους. Ἐγγύς

Ἐνδεδυμένη
Ῥάκη ἡ κόρη
Ἡ ἑπταέτις
Τὴν ἐθεώρει
Μετὰ σιγῆς.

Ὁ δ' ἀδελφός της
—Ὠχρὸν παιδίον—
Ἐφύσα ἀσθμαίνων
Εἴς τι χαρτίον
Μετὰ χαρᾶς.

—Πίπτουν τὰ φύλλα—
Λέγει καὶ πάλιν
—Δὲν ἔχω ἄλλο
Ἢ τὴν ἀγκάλην
Τῆς συμφορᾶς.

Νὰ σᾶς θερμάνῃ.—
Καὶ τὸ παιδίον
Ἀθῶον λέγει
—Εἰς τὸ σχολεῖον
Εἶναι καιρὸς

Ποῦ γράφω μῆτερ.
Ἰδέτα.—δός μου.—
Κ' ἀναγινώσκει·
—Πτωχοὶ τοῦ κόσμου
Ἔχει ὁ Θεός! —

Ι. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ.

ΔΗΜΩΔΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.

ΠΑΡΑΛΟΓΑΙ.

ΤΑ ΕΚΑΤΟΛΟΓΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ.

Ὄντας ἐστάθη ὁ Γηγενὴς κ' ἐθεμελιώθ' ἡ χώρα
Καὶ συστεριώθη ἡ θάλασσα τριγύρου της τὴν ἄμμο
Ἄγορος κόρην ἀγαπᾷ κ' ἡ κόρη δὲν τὸ ξέρει.
Ἐξώδεψε στὴν πόρτα της ὀχτὼ πύργους λογάρι
Καὶ δεκαπέντε μάλαμμα κ' ἑπτὰ μαργαριτάρι
Καὶ λόγο ἀπὸ τὰ χείλη της δὲν εἰμπορεῖ νὰ πάρῃ
Καὶ μιὰ αὐγὴ μιὰ Κυριακὴ μιὰ πίσημη ἡμέρα
Ἐβγῆκ' ἡ νιὰ ἀπ' τὸ λουτρὸ κι' ὁ νιὸς ἀπ' τὸ μπαρμπέρι
Κ' ἐσυναπαντηθήκανε σ' ἕνα στενὸ σοκάκι·
Ἐξαδιαντράπηκεν ὁ νιὸς κεῖπε κόρη ἀγαπῶ σε.
—Ἐνὲ κοντὲ τσ' ἀπόκοντε τσ' ἀνήλικε τσὲ μαῦρε
Ἐνὲ πῶς ἀποκότησες τσ' εἶπές μου τέτοιο λόγο;
Δύνασαι πέτραις πελεκᾶς καὶ φοινικαῖς κλαδεύεις;

—Δύνομαι πέτρες πελεκῶ καὶ φοινικαῖς κλαδεύω.
—Δύνασαι μές τὴ θάλασσα ἀλῶνι νὰ στερριώσῃς;
Μήτε τὸ στάρι νὰ βραχῇ μηδ' ἄχιουρο νὰ χάσῃς;
—Δύνομαι μὲς τὴ θάλασσα ἀλῶνι νὰ στερριώσω
Καὶ μήτε στάρι νὰ βραχῇ μηδ' ἄχιουρο νὰ χάσω.
—Δύνασ' ἀπάνου στὸ βουνὸ ἀμπέλι νὰ φυτέψῃς
Κι' ὅταν ἀστράπτῃ καὶ βροντᾷ νὰ πᾶς νὰ τὸ κλαδέψῃς;
—Δύναμ' ἀπάνου στὸ βουνὸ ἀμπέλι νὰ φυτέψω
Κι' ὅταν ἀστράπτῃ καὶ βροντᾷ νὰ πάω νὰ τὸ κλαδέψω,
—Ἄϊντε νὰ μάθῃς γράμματα ἄϊντε νὰ μάθῃς τάξι
Νὰ μάθῃς τὰ ἑκατόλογα ποῦ λένε τῆς ἀγάπης.
—Ἐγὼ κυρά μου τἄμαθα πριχοῦ νὰ μοῦ τὸ εἴπῃς
—Ἕνα... τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Μιὰ σ' εἶδα, μιὰ, σ' ἀγάπησα μιὰ στὴν καρδιά μου μπῆκες.
—Δύω... τοῦ λέγει ἡ λιγυρὴ καὶ ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
Δυὸ μάττια θλίβονται γιὰ σὲ καὶ μιὰ καρδιὰ μαραίνεις.
—Τρία τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Τρεῖς ὥραις νὰ μὲ βάζανε στὴ φυλακὴ γιὰ σένα,
Τρεῖς ὥραις δέ μου ἐφαίνονταν πῶς λείπω εἰς τὰ ξένα
—Τέσσερα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Τεσσαρακάντουνος σταυρὸς κρέμεται στὸ λαιμό σου
Σκύβω φιλῶ τον τὸ σταυρὸ καὶ ξεψυχῶ ὀμπρός σου
—Πέντε... τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Πέντε φοραῖς σ' ἀναζητῶ κυρά μου τὴν ἡμέρα
Δυὸ τὸ πορνό, δυὸ τὸ ταχύ, καὶ μιὰ ὅταν γέρνῃ ἡ ἡμέρα.
—Ἕξη... τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Ἐξαίσεω στὰ κάλλη σου φρίττω στὴν ὠμορφιά σου
—Ἑπτὰ... τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται.
—Ἑπτὰ χαρίσματα ἔδωκε ὁ ποιητὴς ὁ πλάστης
Καὶ τὰ ἑπτὰ ἐσὺ ταχεις ἐσὺ τὰ διαμοιράσθης.
—Ὀκτώ .. τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Ὀκτὼ καρδιαῖς νὰ μοῦδινε ὁ ποιητὴς τοῦ κόσμου
Καὶ τῆς ὀκτὼ τῆς μάρανες ἀγάπη μου καὶ φῶς μου.
—Ἐννιὰ τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Ἐννοιάζομαι τὸ δύστυχο τὸ ποῦ νὰ πάω νὰ μείνω
—Δέκα... τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Δεκάτισε τὰ λόγια σου κ' ἔλα ν' ἀνταμωθοῦμε
Τί νὰ ποῦ κινδυνεύουμε κι' οἱ δυό μας νὰ χαθοῦμε.

—Εἴκοσι... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Εἴκοσι μῆλα σοὔστειλα στὸ μαχραμὰ δεμένα
Τὰ δύο σαχείλια ἀγάπησα τὰ μελτζανοβαμμένα.
—Τριάντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
Τριανταφυλλιὰ σ' ἐφύτεψα μέσα στὰ σωτικά μου
Κ' ἀντὶς νερὸ ποτίζω σε τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς μου.
—Σαράντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
Σαράντα ρίζαις λεμονιαῖς στὴν ἄμμο φυτεμέναις
Μὲ τὸ νερὸ στὴ ρίζα τους καὶ πάλι διψασμέναις
Πενῆντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Πενῆντα δύο τζάμταση γεμάτα νεραντζάνθι
Ἐγὼ διψῶ καὶ πίνω τα γιὰ τὴ δική σου ἀγάπη.
—Ἑξῆντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Ἑξῆντα βρύσαις μὲ νερὸ κ' ἑξῆντα δυὸ πηγάδια
Δέ μου τὴ σβύνουν τὴ φωτιὰ ποὖχω στά φυλλοκάρδια·
—Βδομῆντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Βδομῆντα πλάκες μάρμαρο κατὸ λίτρες τὸ ἕνα
Στὴ ράχι μου τὸ σήκωνα ἀγάπη μου γιὰ σένα·
—Ὀγδόντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Ὀγδόντα βέργινο κλουβὶ τὰ δυό μας νὰ μᾶς κλείσουν
Νὰ παραπέσουν τὰ κλειδιὰ νὰ μᾶς ἀλησμονήσουν·
—Ἐννῆντα... λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
—Νὰ μᾶς ἐλησμονούσανε ἐννῆντα δύο χρόνους
Δὲ σοῦ παραπονόμανε μὲ δάκρυα καὶ πόνους.
—Ἑκατὸ... τοῦ λέει ἡ λιγυρὴ κι' ὁ νιὸς ἀπολογᾶται·
Ἑκατὸ φοραῖς τὸ εἶπα νὰ μὴ εἶχα γεννηθῶ
Καὶ στὴν ἰδική σου ἀγάπη νὰ μὴν εἶχα μπερδευθῶ
Κι ἄλλαις ἑκατὸ τὸ λέω κάλλια ποῦ γεννήθεικα
Καὶ στὴν ἰδική σου ἀγάπη κάλλια ποῦ μπερδεύθηκα.

ΠΑΡΑΠΟΝΟ ΣΤΗ ΜΟΙΡΑ ΜΟΥ.

Ὡς ἄμμος περὶ θάλασσα κλαίω κι' ἀναδακρύζω
Καὶ μὲ τὴ μοῖρα τὴν κακὴ τέτοιας ἀρχῆς ἀρχίζω.
Ἡ μοῖρά μου μοῦ ἔδωκε τρίδιπλη τὴν κακία
Ὡς καὶ στὰ ξένα μ' ἔστειλε νὰ κάμω πραγματεία.

Ἐπῆγα καὶ στὴ ξενιτειὰ ἐγίνηκα καὶ ξένος
Παρηγοριὰ δὲν ἔλαβα μίαν ὥρα ὁ καϋμένος
Παρακαλῶ σε Μοῖρά μου νά μου τὸ πῆς καὶ τ' ἄλλο
Πῶς κείνονε ἡ Μοῖρά του τὸν ἔκαμε μεγάλο;
—Ὅταν τὸν γέννα ἡ μάνα του ἦτον μεγάλη σκόλι
Κι' ὅλαις ἡ Μοῖρες εἵμαστε μέσα σὲ περιβόλι
Κι' ἡ μία τὸν εἶπε φρόνιμο κι' ἡ ἄλλη τιμημένο
Κι' ἡ ἄλλη ἡ μεγαλείτερη τοῦ εἶπε μεγάλη χάρι.
—Παρακαλῶσε Μοῖρά μου νὰ μοῦ τὸ εἰπῆς κυρά μου
Κ' ἐμὲ τοῦ κακορρίζικου τ' ἦταν στὰ γεννητά μου; [1])
—Ὅταν σ' ἐγέννα ἡ μάνα σου ἦταν βαρὺς χειμῶνας
Στῆς δώδεκα τοῦ Γενναριοῦ ὅταν ἐκοιλοπόνα,
Στολίστηκα καὶ ἔβαλα τὴ φορεσιάμου ἐτούτη,
Κ' εἶχα στὸ νοῦ μου νὰ σοῦ εἰπῶ βίος πολὺ καὶ πλούτη.
Δὲν ἔφταιξε ἄλλος κανεὶς μόν' φταίξαν οἱ γονεῖς σου
Ποῦ δὲν ἐδέσαν τὰ σκυλία σὲ μιὰ ἀγγωνὴ σπητιοῦ σου.
Χουνιάξανε ἐπάνωμου σὰν τὰ κακὰ θηρία
Κ' ἐγλύστρησ' ἀπὸ τὰ ψηλὰ κ' ἔπεσα μὲς τὴ λάσπη
Κ' ἐπῆγα κ' ἐξενύχτησα σ' ἕνα ἔρημο πηγάδι
—Παρακαλῶ σε Μοῖρά μου καὶ γιὰ τὴν ἀφεντιά σου
Πόσαις ἡμέραις ἔκανε νὰ γιάνῃ ἡ κοπανιά σου;
—Ἀϊδέστονε τὸν ἄνθρωπο τὰ τὶ ρωτᾷ νὰ μάθῃ
Πάλι μὲς τὴν καρδοῦλα του ζητάει νὰ βάλῃ ἀγκάθι.
Δοῦλε μου λάβε ἀπομονή...
Ἀπ' ὅλαις τῆς κακιαῖς καρδιαῖς πορηγοριὰ θὲ ναὔρῃς
Τὰ πλούτη μου τὰ κάλλη μου θέλεις τὰ περιλάβῃς.—
Καὶ τὸν ἐξαναμοίρανε κ' εὐτύχισ' ὁ καϋμένος
Κ' εἰς τὸ ἑξῆς δὲν ἤτανε πλέον ἀπελπιμσένος.

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ.

---

[1]) Ἦτο συνήθεια εἰς τὰς Ἀθήνας ὅταν ἐγεννᾶτο τὸ βρέφος τὴν τρίτην νύκτα νὰ θέτωσιν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του διάφορα πολύτιμα πράγματα· ἐὰν μὲν ἦτο ἄρρεν μάχαιραν, τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Σταυρὸν (ἐδήλου δὲ τοῦτο ὅτι διὰ τῆς γενναιότητος καὶ πίστεως θὰ πλουτήσῃ.) Ἐὰν δὲ ἦτο θῆλυ ἀντεκατέστουν τὴν μάχαιραν δι' ἑνὸς καθρέπτου (δηλοῦντες διὰ τούτου ὅτι διὰ τῆς ὡραιότητος καὶ πίστεως πάλιν θέλει εὐτυχήσει.) Ἤρχοντο δὲ αἱ Μοῖραι νὰ μοιράνωσι τὸ βρέφος δωροῦσαι τῇ εὐτυχίαν καὶ τὰς ἀρετάς.

ΕΠΙΦΥΛΛΙΣ

ΔΙΑΣΗΜΟΙ ΔΙΚΑΙ.

ΔΙΚΑΣΤΙΚΑΙ ΠΛΑΝΑΙ.

Δ' ΑΓΚΛΑΔ. (1687).

Ἡ Ἀνθρώπινος δικαιοσύνη, ὡς πᾶν ἀνθρώπινον, ὑπόκειται τῇ ἀδικίᾳ ἢ τῇ πλάνῃ. Ὁ Κατάλογος τῶν ἀποφάσεών της ἐμφαίνει μεγάλας ἀδικίας καὶ λυπηρὰς πλάνας. Πλειστάκις βλέπει τις καταδικαζόμενον τὸν ἀθῶον εἴτ' ἐκ πάθους, εἴτ' ἐκ τυφλότητος, εἴτ' ἐξ ἀμελείας· εἶναι ὅμως δίκαιον νὰ εἴπῃ τις πρὸς τιμὴν τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν δικαστικῶν πλανῶν ἠλαττώθη πολὺ κατὰ τὰς ἡμέρας μας. Νόμοι ἠπιώτεροι, διαδικασία τακτικὴ καὶ μᾶλλον ἐπιεικὴς πρὸς τὸν κατηγορούμενον, ἡ κατεύνασις τῶν μισαλλοδόξων παθῶν καὶ ἡ κατάργησις τῶν προνομίων, ἐπαισθητῶς ἐξησθένησαν, ἂν δὲν ἠδυνήθησαν ἐξ ὁλοκλήρου νὰ καταστρέψωσι, τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα τῆς χαμερπείας, τοῦ φιλεκδίκου πνεύματος, τῆς ἀπερισκεψίας καὶ τῆς προκαταλήψεως. Ἐὰν σήμερον εἶναι δυνατὸν, ὁ δικαστὴς νὰ μὴ ᾖναι τίμιος ἄνθρωπος ἡ δικαιοσύνη ὅμως εἶναι ἔντιμος.

Μόναι αἱ πολιτικαὶ δίκαι διετήρησαν τὸν χαρακτῆρα τῆς βιαιότητος καὶ τῆς προσωποληψίας.

Εἰς αὐτὰς, ὁ νικήσας καταῤῥέφει τὸν ἡττηθέντα. Ἀλλὰ πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νεωτέρου πνεύματος ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, ἡ πλάνη ἐβασίλευεν ἐν αὐτῇ. Τὰ ὅπλα της ἦτον ἡ βάσανος, διὰ τῆς ὁποίας ἐξηνάγκαζε νὰ ὁμιλῇ ὁ πόνος τῆς σαρκὸς, ἀντὶ νὰ ἐξετάζῃ τὰ γεγονότα καὶ τὴν συνείδησίν των.

Διαδικασία ὁτὲ μὲν ἐκτρομάτικῶς ταχεῖα, ὁτὲ δὲ βραδεῖα μέχρι σκληρότητος, μυξικότης ἐπιτρέπουσα τὰ πάντα καὶ τὰ πάντα καλύπτουσα· σύγχισις δικαιοδοσιῶν γεννῶσα τὴν αὐθαιρεσίαν· πολιτικὸς δεσποτισμὸς καταδικάζων ἄνευ ἀπολογίας· θρησκευτικὰ μίση μὴ ἀκούοντα ἢ τὴν ἰδίαν αὐτῶν φωνήν· τέλος καὶ πρὸ πάντων τὸ ἀκανόνιστον τῶν ἀρχικῶν διαδικασιῶν, ἐγκατελελειμμένων εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς κακῆς θελήσεως, τῆς ἀμαθείας ἢ τῆς ἀκηδίας.

Ἤθελεν εἶσθαι ἔργον ἀπέρατον καὶ δυσχερὲς, νὰ σημειώσῃ τις τὰ ὀνόματα ὅλων ἐκείνων, οὓς ἀδίκως ἡ δικαστικὴ πλάνη ἐκηλίδωσε διὰ μιᾶς τῶν πρὸ τοῦ 19 αἰῶνος ἀποφάσεων. Πρέπει νὰ μελετήσῃ τις ἐπισταμένως, πρέπει νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ αὐτῶν.

Ἡ μνήμη τῶν γενεῶν ἐξέλεξεν ὀνόματά τινα, τὰ ὁποῖα αἰωνίως θὰ διαμένωσιν ἐν Γαλλίᾳ, ὡς οἰκτροὶ τύποι τῆς πλάνης ταύτης τῆς Δικαιοσύνης.

Ὁ Καλὰς, ὁ Σιρβὲν, ὁ δὲ-λὰ-Βάρρ ἀναμιμνήσκουσι τὴν τυφλότητα τῶν θρησκευτικῶν παθῶν. Μεταξὺ αὐτῶν, ὧν τὰ ἀναξιοπαθήματα καταδεικνύουσι τὴν κακὴν πίστιν τῶν δικαστῶν καὶ τὰς ἐλλείψεις τῶν νόμων, ἡμεῖς λαμβάνομεν τὰ ἑξῆς ὀνόματα μέλλοντα πάντοτε νὰ μένωσι διάσημα.

Δ' Ἀγκλὰδ, Λεβρουὶν, Μοντβαλλὶ, Βικτοὰρ Σαλμὸν, Βερδούρ.

Τὸ 1687 ὡραία καὶ εὐρύχωρος οἰκία ἐπὶ τῆς Βασιλικῆς πλατείας (Place Royale)

τῶν Παρισίων, κατῳκεῖτο ὑπὸ δύω οἰκογενειῶν κατά τε τὴν ἐσωτερικὴν δίαιταν καὶ τὰς ἕξεις ὅλως ἀντιθέτων· διότι ἤδη τὰ ἀρχαῖα ταῦτα μέγαρα, ἅτινα ᾠκοδομήθησαν ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Δ'. καὶ τὰ ὁποῖα περιελαμβάνοντο εἰς σχεδιάγραμμα μεγαλοπρεποῦς συνοικίας, ὅπερ ἔμεινε μόνον ἐν σχεδίῳ, ἐδέησε νὰ ἐνοικιασθῶσιν εἰς πολλοὺς ἐνοικιαστάς. Τὸ ἰσόγειον καὶ πρῶτον πάτωμα τῆς οἰκίας ταύτης κατείχετο ὑπὸ τοῦ Κόμητος καὶ τῆς Κομήσης Δὲ-Μοντγορμερὺ, χρησιμεῦον αὐτοῖς ὡς πρόχειρον κατάλυμα.

Διήρχοντο μέρος τοῦ ἔτους εἰς τὰ ἐν Βιλλεβουσὲν κτήματά των πλησίον τοῦ Μοντερύ. Ἡ περιουσία των χωρὶς νὰ ἐξισοῦται πρὸς τὸ ὄνομά των, ἦτον ἐκ τῶν μᾶλλον εὐαρέστων, συνισταμένη ἐξ ἀκινήτων κτημάτων καλῆς ποιότητος. Τὸ ἐν Παρισίοις προσωπικὸν τῆς ὑπηρεσίας των, συνίστατο ἐξ ἑνὸς καὶ μιᾶς θαλαμηπόλου, ἑνὸς μαγείρου, ἑνὸς μικροῦ ὑπηρέτου, ἑνὸς ἀκολούθου καὶ ἑνὸς Ἐλαιοδότου.

Σκιὰς κειμένη εἰς τὸ βάθος τῆς αὐλῆς περιέκλειεν εἶδος ἐργαστηρίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τέσσαρες καλαὶ ἐργάτριαι, ῥάπτριαι καὶ ῥαφιδέφτριαι, εἰργάζοντο ἀδιαλείπτως διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς κομήτης. Ἀπέναντι τοῦ ἰσογείου τρία δωμάτια ἠνοίγοντο κατὰ σειρὰν εἰς εὐρὺν πρόδρομον ἀπολήγοντα εἰς τὴν ἐξώθυραν τῆς αὐλῆς. Τὸ ἓν ἐχρησίμευεν ὡς κοιτὼν κοινὸς τοῦ Ἐλαιοδότου, τοῦ ἀκολούθου καὶ τοῦ θαλαμηπόλου, τὸ δεύτερον ὡς αἴθουσα φαγητοῦ, τὸ τρίτον ὡς ἀποθήκη. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ προδρόμου, ἀπέναντι τῶν τριῶν θυρῶν, ὑπῆρχε κλίμαξ φέρουσα εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα· μεταξὺ τῶν δωματίων αὐτοῦ, ἦτο καὶ ἓν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε θαλαμίσκος μικρὸς, ὃν ἀπεκάλουν. «Ὁ Θησαυρός.» Ἐντὸς αὐτοῦ ὁ κόμης καὶ ἡ κόμησα περιέκλειον τὰ χρήματα καὶ τὰ κοσμήματά των.

Ὡς πρὸς τὸν Λαυρέντιον Γουλλελμότον Δ' Ἀγκλὰδ, τὸν ἀρχικὸν ἐνοικιαστὴν τῆς οἰκίας, ὅστις κατεῖχε τὸ δεύτερον καὶ τρίτον αὐτῆς πάτωμα, ἡ εὐγένειά του ἦτο ἀμφίβολος. Διῆγε ὁπωσοῦν εὐτυχῶς, ἔζη πλουσίως, εἶχε σχέσεις πολυαρίθμους καὶ ἐντίμους ἐν τῷ κύκλῳ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων, ἐδείπνα καὶ ἔπεζε καθ' ἑκάστην ἐσπέραν εἰς τὴν πόλιν. Οἱ φίλοι του τὸν ἀπεκάλουν παίκτην δεινὸν, εὐτυχῆ. Οἱ ἐχθροί του ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐδάνειζεν ἐπὶ ἐνεχύρῳ. Ἡ σύζυγός του φύσις γλυκεῖα καὶ ἀσθενὲς πλάσμα θυγάτριον πενταετὲς καὶ εὐάριθμοι ὑπηρέται, ἀπετέλουν τὸ προσωπικὸν τῆς οἰκογενείας του.

Οὐδεὶς ἐγνώριζε τοὺς συγγενεῖς του, τὰ κτήματά του, τὰς προσόδους του.

Καλαὶ γειτονικαὶ σχέσεις συνήφθησαν μεταξὺ τῶν δύω ἐνοικιαστῶν· ἀλλ' οὐδέποτε αὗται ἔφθασαν μέχρις οἰκειότητος.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1687 κατὰ πρῶτον, οἱ Μοντγορμερὺ μέλλοντες ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ κτήματά των, προσεκάλεσαν τοὺς Δ' Ἀγκλὰδ νὰ τοὺς συνοδεύσωσιν. Ὁ Δ' Ἀγκλὰδ ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν· ἀλλ' ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐζήτησε συγγνώμην μὴ δυνάμενος νὰ μεταβῇ ἐκεῖ, διατεινόμενος ὅτι τοῦτο ἤθελε διαταράξει τὰς συνηθείας του.

Δὲν ἐπέμειναν· Τὴν 22 7βρίου 1687 ἡμέραν δευτέραν, ὁ Κόμης καὶ ἡ Κόμησα ἀνεχώρησαν διὰ Βιλλεβουσὲν, ἀγγέλλοντες ὅτι θὰ ἐπανέλθωσι τὴν προσεχῆ πέμπτην. Ὁ Ἐλαιοδότης καὶ οἱ λοιποὶ ὑπηρέται τοὺς ἠκολούθησαν, ἐκτὸς τῆς θαλαμηπόλου καὶ τοῦ μικροῦ ὑπηρέτου. Ἡ θαλαμηπόλος ἐφύλαξε τὴν κλεῖδα τῆς θύρας τοῦ πρώτου πατώματος. Ὁ Ἐλαιοδότης ἔκλεισε διὰ διπλῆς στροφῆς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος τοῦ ἰσογείου καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν κλεῖδα.

Ἐπειδὴ ὁ Δ' Ἀγγλὰδ ἐδείπνα καθ' ἑκάστην ἑσπέραν εἰς τὴν πόλιν, διέταξε νὰ λαμβάνωσι τὰς κλεῖδας τῆς ἐξωτερικῆς θύρας· διότι συνήθως οἱ ὑπηρέται τοῦ Κόμητος ἐξετέλουν καθήκοντα θυρωροῦ.

Τὸ ἑσπέρας τῆς τετάρτης, εἶδον αἴρνης ἐπανελθόντας τὸν Κόμητα καὶ τὴν Κόμησαν Μοντγορμερὺ, οὓς ἐπερίμεναν εἴκοσι τέσσαρας ὥρας βραδύτερον. Ὁ Ἐλαιοδότης, ὁ ἀκόλουθος καὶ ὁ θαλαμηπόλος, οἵτινες ἐταξείδευσαν ἔμπροσθεν, ἀφίχθησαν μίαν σχεδὸν ὥραν μετὰ τοὺς κυρίους των. Τὸ δεῖπνον παρετέθη, κατὰ τὸ εἰωθὸς εἰς τὴν χαμηλὴν αἴθουσαν τοῦ ἰσογείου.

Ἐνῷ ὁ Κόμης καὶ ἡ Κόμησα ἐξεδύοντο τὰ ἐνδύματα τοῦ ταξειδίου, ὁ ἐλαιοδότης, ἀνέβη ὅπως τοὺς εἰδοποιήσῃ, ὅτι εὗρε κάτω τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος ἁπλῶς κεκλεισμένην, ἂν καὶ ἦτο βέβαιος ὅτι τὴν εἶχε κλείσει ὁ ἴδιος διὰ διπλῆς στροφῆς. Ἡ παράδοξος αὕτη περίστασις οὐδόλως προσείλκυσε τὴν προσοχήν των.

Ὁ Κόμης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, εὑρίσκοντο εἰσέτι εἰς τὴν τράπεζαν, ὅτε ἐπέστρεψεν ὁ Δ' Ἀγκλὰδ περὶ τὴν ἑνδεκάτην, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν Ἀββάδων Δὲ-Φλορὺ καὶ Δὲ-Βιλλὰρ, μεθ' ὧν, εἶχε πρὸ ὀλίγου δειπνήσει παρὰ τῇ συζύγῳ τοῦ Προέδρου κ. Ῥοβέρτου. Οἱ τρεῖς συνδαιτημόνες ἦσαν λίαν εὔθυμοι. Παρατηρήσας φῶς, ὁ Δ' Ἀγκλὰδ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ δείπνου τοῦ Κόμητος, εἰσῆλθε καὶ τοὺς ἐχαιρέτησε.

—Ποῖα ἀπρόοπτος ὑπόθεσις σᾶς ἐπανέφερε τοσούτῳ ταχέως ἠρώτησε;

Θὰ μὲ κατηγορήσητε ὡς δυσιδαίμονα ἀπήντησεν ὁ κ. Μοντγορμερύ.

Χθὲς εἰς Βιλλεβουσὲν, ἐταράχθην διότι δειπνῶν, παρετήρησα ἐπί τινος περιχειρίδος καὶ μιᾶς ὀθόνης, σταγόνας αἵματος· ἐφοβήθην μήπως μοὶ συμβῇ δυστύχημά τι, καὶ ἦλθον ἐνταῦθα ὠθούμενος ὑπό τινος προαισθήματος.

—Δὲν θὰ παραπονεθῶμεν ἡμεῖς διὰ τὴν ἐπάνοδόν σας εἶπεν ὁ Δ' Ἀγκλὰδ, καὶ ῥρονῶ ὅτι ἡ δυστυχία θὰ ἦναι δι' ἐκείνους, οὓς ἐγκατελείψατε τόσῳ ταχέως.

Καὶ χαιρετηθέντες φιλικῶς ἀνεχώρησεν ἕκαστος εἰς τὰ ἀνώτερα δωμάτια.

Πρὸς τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπιούσης Πέμπτης, ὁ κ. Δὲ-Μοντγομερὺ μετέβη πρὸς τὸν Κακουργοδίκην (Lieutenent criminel) [1]) τοῦ Σατελὲ καὶ κατήγγειλεν ἐπὶ κλοπῇ τὸν κύριον καὶ τὴν κυρίαν Δ. Ἀγκλὰδ, ἐκθέτων ὅτι διαρκούσης τῆς ἀπουσίας του, διέρρηξαν τὰ κλεῖθρα κιβωτίου εὑρισκομένου εἰς τὸν θαλαμίσκον τὸν καλούμενον «ὁ θησαυρὸς,» ὅτι τῷ ἀφῄρεσαν ἐκεῖθεν δέκα καὶ τρεῖς σάκκους περιέχοντας ἀνὰ χιλίας λίτρας ἀργυρᾶς ἕκαστον, ἕνδεκα χιλιάδας πεντακοσίας λίτρας χρυσοῦ, νομίσματα ἀξίας δύω πιστολῶν μὲ νομισματογύρους, ἑκατὸν λουδοβίκια χρυσᾶ, καὶ ἐν περιδέραιον ἐκ μαργαριτῶν, ἀξίας τεσσάρων χιλιάδων λιβρῶν. «Ἡ κλοπὴ, προσέθηκε, δὲν ἠδύνατο νὰ διαπραχθῇ ἢ παρ' ἀνθρώπων κατοικούντων ἐν τῇ οἰκίᾳ, διότι ἡ ῥῆξις ἐγένετο μόνον ἐν τῷ κιβωτίῳ. Ὁ Κακουργοδίκης μετὰ τοῦ Εἰσαγγελέως καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας μετέβη εἰς τὸν τόπον, ἔνθα διεπράχθη ἡ κλοπή. Ἡ ἐξέτασις ὤφειλε νὰ γείνῃ εἰς τὰ διάφορα οἰκήματα, διότι κατὰ τὴν καταγγελίαν, ὁ κλέπτης εἶχε περιορισθῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ὁ Δ' Ἀγκλὰδ καὶ ἡ σύζυγός του ἐζήτησαν ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπίσκεψις ἀπὸ τὰ πατώματα, ἅτινα κατεῖχον αὐτοί. Ὁ Κακουργοδίκης ὡδηγήθη παρ' αὐτῶν. Κιβώτια, σκευοθῆκαι, κλίναι, συρτοθῆκαι, στιβάδες, τὰ πάντα ἐξητάσθησαν μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας. Οὐδὲν εὗρον ἐν αὐτοῖς. Ἡτοιμάζοντο ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὴν σιταποθήκην, ὅταν ὁ κ. Δ' Ἀγκλὰδ ἐζήτησε συγγνώμην μὴ δυναμένη νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ, ἕνεκεν αἰφνιδίας λιποθυμίας. Οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς Δικαιοσύνης ἐν τούτοις ἀνέρχονται, καὶ ἐντὸς παλαιοῦ κιβωτίου, πλήρους ἱματισμῶν καὶ λευκῶν ἐνδυμάτων, εὑρίσκουσι κίλυνδρον ὀγδοήκοντα Λουδοβικίων μετὰ νομισματογύρου, περιτετυλιγμένον ἐντὸς χάρτου ἐντύπου, ὃν ὁ κ. Μοντγομερὺ εἶπεν ὅτι ἀνεγνώριζεν ὡς ἀπόσπασμα τῆς γενεαλογίας του, παρετήρησε δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τὰ Λουδοβίκια ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ κλαπέντα, ἔφερον χρονολογίαν 1686—1687.

[1]) Οἱ Κακουργιοδίκαι οὗτοι ἦσαν εἶδος ἐκτάκτων δικαστῶν, ἐπιφορτισμένων τὴν ἀνακάλυψιν ἐγκλημάτων τινῶν, ἀπαιτούντων τιμωρίαν ταχείαν καὶ ἐνεργητικήν. Κατ' ἀρχὰς, λέγει, ὁ Fostin—Heli (Hist. et. Theor. de la procedure criminel) κύριον αὐτῶν καθῆκον ἦν νὰ ἐπαγρυπνῶσιν ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν μεγάλων ὁδῶν. Ἐθεωροῦντο δὲ, ὡς ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ ὡς ἀξιωματικοὶ τῆς Δικαιοσύνης, ἐνδεδυμένοι διὰ βραχέων ἐνδυμάτων, ἐξ ὧν ἀνεγνωρίζοντο. Ὡς ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, εἶχον καθῆκον καὶ ὑποχρέωσιν (ὡς σήμερον παρ' ἡμῖν οἱ νυκτοφύλακες), νὰ διατρέχωσι τὰς ὁδοὺς, νὰ συλλαμβάνουσι τοὺς ἐγκληματίας, καὶ ἐν γένει νὰ βοηθῶσι τὴν δικαιοσύνην. Τὰ διατάγματα τῆς 25 Ἰανουαρίου 1536. τὴν 3 Φεβρουαρίου 1549. τὸ 69 ἄρθρ. τοῦ διατάγματος τοῦ Ὀρλεὰν, τὸ Διάταγμα τοῦ Μουλὲν τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1566, καὶ τὸ διάταγμα τοῦ Βλοὰ, ἐκανόνισαν τὰ ὡς ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καθήκοντά των. Ὡς ἀξιωματικοὶ τῆς Δικαιοσύνης ἀποτελοῦσι συγχρόνως εἶδος δικαστικῆς ἐξουσίας. Διὰ διαταγμάτων τινῶν Ἐρρίκου τοῦ Β'. καὶ Φραγκίσκου τοῦ Α'. ἐκανονίσθησαν καλλίτερον τὰ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ὡς ὑπαλλήλων τῆς Δικαιοσύνης.

Σ. Μ.

Ἐντεῦθεν αἱ ὑπόνοιαι προσηλώθησαν ἐπὶ τῶν Δ' Ἀγκλάδ. Ἐξετασθείς ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης ὁ σύζυγος, ἠγνόει τὶ ν' ἀπαντήσῃ.

Δὲν ἠδύνατο εἰσέτι νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατηγορεῖται.

Κατέρχονται ἐν τούτοις καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κυρίας Δ' Ἀγκλάδ, ἐπισκέπτονται τὸν κοιτῶνα, τὴν χαμηλὴν ταύτην αἴθουσαν, ἔνθα ἐκοιμᾶτο, ὁ ἐλαιοδότης, ὁ ἀκόλουθος καὶ ὁ θαλαμηπόλος. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ της ἡ κ. Δ' Ἀγκλὰδ, ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόμητος εἶχον ὁμιλήσει περὶ τῆς χαμηλῆς ταύτης αἰθούσης, ἧς ἡ θύρα κλεισθεῖσα διὰ διπλῆς στροφῆς εὑρέθη ἔπειτα, ἁπλῶς σεσυρμένη κάτωθεν. Ὤφειλον κατ'αὐτὴν, νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν των ἐπὶ τῶν ὑπηρετῶν, οἵτινες ἐκοιμῶντο συνήθως ἐκεῖ.

— Ἐγγυῶμαι διὰ τοὺς ἀνθρώπους μου, εἶπεν ὁ κόμης ὑψηλοφρόνως.

Ἐν τούτοις ἐπισκεφθέντες τὸν κοιτῶνα τοῦτον, εὗρον ἐν μιᾷ γωνίᾳ, πέντε σάκκους, ἀνὰ χιλίας λίβρας περιέχοντας ἕκαστον, καὶ ἕνα ἀκόμη ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκ τῆς ποσότητος ταύτης ἔλειπον διακόσιαι δέκα ἐννέα λίβραι [1]) καὶ δέκα ἐννέα σολδία

Τὸ πᾶν ἐτελείωσεν ἐπὶ τῆς νέας ταύτης ἀποκαλύψεως. Ὁ Κακουργοδίκης ἔρριψεν ἐπὶ τῶν συζύγων Δ' Ἀγκλὰδ βλέμμα σοβαρὸν καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν σύζυγον «*ἢ σεῖς, ἢ ἐγὼ εἶπερ, διεπράξαμεν τὴν κλοπὴν ταύτην.*»

Ἰδοὺ ἡ προκατάληψις ριζοβολήσασα ἐν τῷ πνεύματι τοῦ δικαστοῦ, διότι εἰς μίαν ἀποθήκην ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ οἰκήματος τοῦ Δ' Ἀγγλὰδ εὗρον ποσότητά τινα, προερχομένην ἐκ τῆς κλοπῆς, διότι διὰ τῶν ἐνδιαφερουσῶν ὑποδείξεων τῆς κ. Δ' Ἀγκλὰδ ἕτερον μέρος τῶν κλαπέντων ἀνακαλύφθη εἰς δωμάτιον, κατοικούμενον ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ κόμητος, καὶ διότι ὅταν ἐπρόκειτο ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὴν σιταποθήκην, ἡ κ. Δ' Ἀγκλὰδ, ἠσθάνθη αἴφνης ἑαυτὴν ἀδιάθετον. Οὐδεμία πλέον ἀμφιβολία.

Δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσωσιν ἀλλαχοῦ οὐδὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον.

Οἱ κλέπται ἦσαν ἐκεῖ.

Ἡ ἀνάκρισις εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, οἱοιδήποτε ἄλλως τε καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἔνοχοι, ἐκηλιδώθη δι' ἑνὸς σφάλματος. Ἐδείχθη ἀτελής. Παρεδέχθη ὡς ἀπόδειξιν τελείαν (preuve définitive,) καὶ ἀναντίρρητον, μίαν *ἔνδειξιν* ἀναμφιβόλως βαρείαν, ἀλλὰ πάντοτε ἁπλῆν ἔνδειξιν.

Τί ὑπελείπετο νὰ πράξῃ; Ὁ Κόμης ἐγγυᾶτο διὰ τοὺς ὑπηρέτας του. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ὀφείλει νὰ μὴ παραδέχηται τὴν ὑπέρμετρον ταύτην ἐμπιστοσύνην. Αὕτη μάλιστα εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ἐξαιρετικῶς καὶ συστηματικῶς δύσπιστος. Ὤφειλε λοιπὸν νὰ πεισθῇ περὶ πάντων τῶν ἀρορώντων τοὺς Δ' Ἀγκλὰδ, νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβῶς τὸν ἰδιωτικὸν αὐτῶν βίον, νὰ ἐξετάσῃ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Κόμητος, καὶ νὰ ἐρωτήσῃ πῶς ἡ θύρα ἐκείνη, τόσῳ καλῶς κλεισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐλαιοδότου, κατὰ τὴν ἀναχώρησιν, εὑρέθη ἁπλῶς σεσυρμένη κάτωθεν ὅταν ἐπέστρεψαν.

Ὁ Κακουργοδίκης ὅμως, οὐδὲν τούτων ἔπραξεν. Οὐδένα ἐξήτασε, καὶ ἐσταμάτησε τὴν ἀνάκρισιν, βεβαιωθεὶς περὶ ἐκείνων οὓς ἐθεώρει ἐνόχους.

Ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀσυνομίας, ὅστις ἠρεύνα σωματικῶς τοὺς δύω συζύγους, εὗρ' ἐπ' αὐτῶν δεκαεπτὰ χρυσὰ Λουδοβίκεια, καὶ μίαν διπλῆν Ἱσπανικὴν Πιστόλαν. Νέα περίστασις ἐπιβαρυντική. Μέγα μέρος τῶν κλαπέντων χρημάτων τοῦ Κόμητος συνίστατο εἰς ὁμοίας Πιστόλας.

Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Δε-Μοντγομερὺ, ὅστις διὰ τὰς ζημίας του ταύτας παρίστατο ὡς πολιτικῶς ἐνάγων, ὁ Κακουργοδίκης, συγκατανεύοντος καὶ τοῦ εἰσαγγελέως, διέταξε νὰ συλληφθῶσι οἱ σύζυγοι Δ' Ἀγκλάδ. Ὁ σύζυγος ὡδηγήθη εἰς Σιαταλὲ (Chateler,) ἡ σύζυγος εἰς τὸ Φὸρ-Δ' Ἐβὲκ (For l' Eveque,) Ἐκεῖ τοὺς κατέκλεισαν εἰς σκοτεινὰς φυλακὰς ὡς ἀνακαλυφθέντας ἐγκλημάτιας· τὰ πράγματά των ἐσφραγίσθησαν.

Μετάφρασις

Δ. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ.

---

[1]) Λίβρα εἶναι ἀρχαῖον νόμισμα ἀξίας εἴκοσι σολδίων, ἀντικατασταθὲν διὰ τοῦ φράγκου. Τὸ αὐτὸ νόμισμα εἶχον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι libra, ἔχον βάρος 12 οὐγγιῶν. Σ. Μ.